

Муҳаммад ОЧИЛ

КУЛИНГ-У, КУЛГИГА ҚОЛМАНГ

САЙЛАНМА

Ҳикоя ва драмалар

Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент – 2013

УЎК 821.512.133.3

КБК 84(5Ў)7

О-95

- 935. араб.

Очил, Муҳаммад

Кулинг-у, кулгига қолманг: сайланма/ М. Очил. – Тошкент:
Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2013.
– 312 б

Ўзбек ҳажв дарғалари сафидан муносиб ўрин олган, «Тилла
чойнак», «Олтин қалам» каби бир қатор мукофотлар лауреати,
«Шайтон операцияси», «Қуллуқ», «Бермуд учбурчаги», «Арвоҳ
ови», «Шапалоқ», «Нишонга теккан ўқ» каби ўнлаан ортиқ китоблар
муаллифи – қашқадарёлик истеъдодли ёзувчи Муҳаммад Очилнинг
ушбу «Сайланма»сидан жой олган энг сара асарлар ўзига хослиги
билан ажралиб туради. Унинг ёзганлари содда, самимий, ўқимишли;
тасвирида, айтадиган гапида ясамалик, уйдирма йўқ; асарлари
замирида мардлик ва чапанилик ётади. Асарларини диққат билан
ўқисангиз, улардан дашт ҳиди, тупроқ ҳиди келади.

10 42154
281

УЎК 821.512.133.3

КБК 84(5Ў)7

2013/43 А/1330	Alislanma nomidagi O'zbekiston MK

© Муҳаммад Очил
© Ғафур Ғулом номидаги
нашриёт-матбаа ижо-
дий уйи, 2013

ISBN 978-9943-03-544-7

ШОГИРДИМНИНГ ШОГИРДИ

(Сўзбоши ўрнида)

...Кулги билан қувноқлик инсон ҳаётини беазамаганда, билмадим, одам боласи қанча умр кўрарди. Агар ўртача етмиш йил яшасак, шундан энг камда ўн йилни бизга ҳажв тортиқ қилган умр, деб биламан. Айниқса, илмий-техника тараққиёти инсон ақл-идрокини, ўй-хаёлларини узлуксиз банд қилган ҳозирги шиддатли асримизда барча учун ҳажв, қувноқ кайфият сув билан ҳаводек зарур.

Бу борада, асосий масъулият ҳажвчи ёзувчилар зиммасига юкланаётганлиги ҳам кўпчиликка сир эмас.

Ҳажвчи бўлиш эса, ниҳоятда мушкул... Қай бир асаримда айтганимдек: «Юзта қорақўл қўздан биттаси антиқа тери берганидек, юзта ёзувчидан битта-иккитасининг қаламигина ҳажв-кулгига ботирилган бўлади!»

Ана шу маънода, ўзбекнинг зўр ҳажвчиларидан, Ўзбекистон халқ ёзувчиси, илк ўзбек сатирик романининг муаллифи Неъмат Аминов менинг шогирдим бўлади. Кези келганда айтиб қўяй. Шогирд танлашда мен ўта инжиқ ва мумсикман. Неъматнинг шогирд танлаш-тайёрлашдаги инжиқ-иддаолиги эса мендан ҳам ўтади. Шундай экан, шогирдимнинг «Синов мактаби»дан муваффақият билан ўта олган шогирди қашқадарёлик истеъдодли ҳажвчи Муҳаммад Очил бўлади. Жуда одобли бола. Қачон қарама устозининг ёнида мадраса кўрган толибни илмлардек қўл қовуштириб турди.

Бир қарашда содда, қовоғи солиқ, индамас кўринса-да, аммо, кези келганда, айниқса, ҳажв ёзганда «портлайди», қаламининг тиғи билан «айбдор»ни аниқ мўлжалга олади.

Ҳар қандай ҳажвчининг ҳамиша қулоғи динг, кўзи рентген бўлиши лозим. Муҳаммадда ана шундай хислатлар ортиғи билан мужассам. Мендаги яна бир қусур – китобни «ҳидлаб», синчиклаб, танлаб ўқийман. Бир пайтлар аллақандай мухбир

боланинг «анкета-саволи»га қуйидагича жавоб бергандим:
«Ўн саккиз ёшим қайтиб келганда, ўтган умримда қандай бе-
маза китобларни ўқиган бўлсам, ўшаларни қайта ўқимасдим!»

Муддао, шундан иборатки, Муҳаммаднинг ҳажвиялари дастлабки сатриданоқ ўзига тортади, бир зарбда ўқилади, тилин-
гингиз бирон-бир жумлада қоқилмайди. Энг муҳими ҳажвчи
ўз ёзганларида «характер кулгиси»ни ярата олади.

Кўп йиллар мобайнида Республика Ёзувчилар уюш-
маси топшириғи билан Қашқадарё вилояти бўйича «шеф-
куратор»лик вазифасини адо этганман. Бу тарихий ва
навқирон воҳа одамлари менда жуда катта таассуротлар
қолдирган. Шогирдларим Эркин Воҳидов, Ўткир Ҳошимов,
Неъмат Аминов, Носир Фозилов ва бошқалар билан ҳар гал
борганимда Муҳаммад Очил бизга ҳамроҳлик қилган. Шун-
дай кезларда бу «писмиқ» ҳажвчида яна бир хислатни кашф
қилганман. Муҳаммад кирган давра ёришиб кетади, қовоғини
солиб айтган ҳангома-латифалари, пайровини пайраҳасидан
ажратиб айтган сўзлари беихтиёр сизга табассум ҳадя этади,
қувноқ ва беғараз кулги уйғотади.

Гапнинг очиғи, шу пайтга қадар Қашқа воҳасидан зўр
олиму фузалолар, шоиру шуаролар етишиб чиққан бўлса-да,
ҳажвчи-ёзувчиси йўқ эди. Ана шу «кемтик»ни Муҳаммад Очил
тўлдириб келаяпти.

Устози, Неъмат Аминов айтмоқчи, шогирдим сизу бизни
«дашт одамларининг қалбидек беғубор кулгиси билан сийлай-
ди». Шогирдимнинг шогирдига яхши шогирд кўриш бахтини
тилайман.

Саид АҲМАД,
Ўзбекистон Қаҳрамони,
Халқ ёзувчиси

ХИЖОАРО

МЕҲМОН

Зокирбой эндигина ишдан келиб, жомакорини алмаштирган эдики, кўча тарафдан кимнингдир уни йўқлаган овози эшитилди.

– Ҳў-ў, домумла!.. Ким бор?

Зокирбой шошиб қолганидан чапараста ўтказган кўйлак тугмаларини қайта қадаркан, аини шу дамда деразадан бош суққан аёлига саволомуз қаради.

– Ким у? Бригадир Бердиёр ака шекилли. Ҳо-ов... Ҳозир!

Зокирбой янглишмаганди. Дарвозахона даҳлизиди Бердиёр ака бир қўли киссада, иккинчисиди ярим шода калитни ўйнатганча кулимсираб турарди.

– Нима бу домумла... Хина қўйганмисиз ё оёққа!

Зокирбой охирги тугмасини ўтказаркан, ўзини зўрлаб илжайган бўлди.

– Ҳа, шу ҳозиргина ишдан. Қани, биргад, ичкарига...

– Йўқ, шошиб турибман, – Бердиёр ака табассумининг тахини бузмади. – Сизга меҳмон олиб келаяпман... Истансадан мошинда келаётсам, бегона бир киши останопкада ўзимизнинг қишлоқ тарафга қараб термулиб ўтирибди. Тушиб суриштирсам сизнинг отингизни тутди. Қани бўлмаса дедиму етаклаб...

– Кўп яхши-да... – Зокирбой тугма ўтказишга андармон бўлиб ҳали пайқамаган экан, энди назари тушди. Пўрим кийинган, новчадан келган нотаниш киши эшик кесақисига суянган кўйи унга қараб турарди.

– Ассалому алайкум, келинг меҳмон...

Бердиёр ака бошлаб келган одамига қараб ўгириларкан, қўлини кўкрагига қўйди.

– Меҳмон! Излаб келган кишингиз мана шу Зокир муаллим бўлади! Хўп бўлмаса бизга жавоб... Йўқ... йўқ! Иш

тиғизлигини биласиз. Бу ёқда пахта, бу ёқда пилла... Ҳа, ана вақт топилса ҳали кечда келиб бафуржа танишармиз... Хўп, хўп... Узр!

Зокир меҳмонга бошдан-оёқ назар соларкан танимади, бу орада Бердиёр аканинг чиқиб кетганини ҳам сезмади.

– Қани, ичкарига...

Жавоб ўрнига меҳмон кўлидаги ихчамгина сафар халтасини ерга қўяркан, қаттиқ хохолаб кулди, сўнг қулочини кенг ёзди.

– Ўртоқ Зокир Шокиров... Бу нима, танимадингми дейман, жўра?!

Зокирбой қайтадан тикиларкан, меҳмонни ниҳоят таниди, ўнғайсизланганлигидан ҳатто қизаринқиради: «Ахир бу... бу... институтда бирга ўқиган курсдош жўраси-ку?! Ёмон уят бўлди-ей. Ҳм-м, оти нима эди?!

Зокирбой собиқ курсдош жўраси билан қайтадан бел олиб кўришаркан, қанча ҳаракат қилмасин, барибир унинг исмини эслай олмади. Сир бой бермаслик учун тилига зўр берди. Дийдор кўришганда айтиладиган рисолабоп сўзларни ўртага тўкиб солди.

– Йе-ие-ие! Буни қаранг-а... Қаёқдан шамол учирди, жўра! Айтдим-а, кўзим эрталабдан бери пир-пир учади деб... Оббо, оғайни-ей!

Зокирбой меҳмоннинг олдига тушиб йўл бошларкан, пешонасини уқалади: «Оти нима эди бунинг? Ўзи Сурхондарёдан эди, шекилли... Ҳа, энди институтни тугатганига ҳам ўн беш йил бўлган бўлса, албатта, оти ёддан кўтарилади-да! Ҳай, эсига тушиб қолар...»

Зокирбойнинг аёли уйдан кўрпача кўтариб чиқаётиб тўхтади, бўш кўли билан гарди рўмолининг учидан ушлаб юзини ярим беркитаркан, меҳмонга салом берган бўлди:

– Муяссархонми? – меҳмон саломга жавобан бош ирғаркан Зокирбойга юзланди. – Охирги курсда уйлангандинг, шекилли? Эсимда, эсимда... Лекин, тўйингга қурумсоқлик қилиб курсдошлардан ҳеч кимни айтмагандинг-а?! Келиннинг номини ҳам курсдош қизлар кейин ўзингдан зўрлаб сўраб олишган экан...

Зокирбой хижолат чеккандек яна қизаринқиради: «Оти нима эди-а, бунинг?..» Сўнг ютинди:

– Ҳа, энди қишлоқчилик.– Ўзим зўрға ўшанда тўйга етиб келгандим. ЗАГСдан ҳам сўғин ўтганмиз... Уч болали бўлганда!.. Қани супага ўтинг ё уйга кирамизми?

Меҳмон сафар халтачасидан қоғозга ўроғлиқ «совға-салом»ни олиб бир четга қўяркан, мезбонга истехзоли қараш қилди.

– Нега сизлайсан?! Қўйсанг-чи, ярашмаган қилиқни... Ёки мансабинг каттарганми? Ҳали йўлда Бердиёр акадан сўраб-суриштирдим. Мактабда оддий ўқитувчи экансан. Мен ҳам ошиб кетганим йўқ. РайОНОда методистман, холос... Жой масаласига келсак, ҳовлинг салқин экан, ташқарида ўтираверамиз. Бу болаларинг кўринмайди, Зокир Шокирович?!

Шу гапни кутиб тургандек кўча дарвоза беҳосдан тарақлаб очилиб ҳовлига бир сигир, тўрт қўй, уларнинг ортидан эса катта-кичик уч нафар ўғил бола чопқиллашганча кириб келишди.

Ўн уч-ўн тўрт ёшлардагиси юришини секинлатиб одоб билан салом берди, қолган икковлон эса жойда тўхтаб «меҳмон амаки»га қизиқсиниб кўз югуртиришгач, яна чопганча молхона томонга ўтиб кетишди.

– Бу кадрчаларингни отини айтиб таништир-чи?

– А, оти? Кимники?! – ҳамон меҳмоннинг исмини «излаб» чуқур ўйга ботган Зокирбой хаёлини шоша–пиша йиғиб олишга мажбур бўлди. – Ҳа-а, болаларникими? Каттасининг исми Ботир, қолган икковиники Собир, Қодир... Ҳали яна Замира... Карима, Нодир деган учтаси бор. Улар момосиникига меҳмонга кетишган...

Меҳмон чордана қуриб ўтирган кўйи бармоқларини бирма–бир букди.

– Хўш-ш... Ўзингни исминг Зокир... Отангни исми Шокир, болаларингники Ботир, Собир, Қодир, Нодир, Замира, Карима... Э-э, қойил! Барингни отинг уйқашку-а? Лекин, жўра, шунча фарзандинг бўлатуриб биттасининг исмини ҳам менинг номимга қўймабсан-а?! Ҳа-ҳа-ҳа... Ҳазил!

Зокир қизарганча калла қашлади: «Оббо, пичинг қияяб-дими? Отини эслолмаганимни сизди шекилли?! Ростданам бунинг исми... Назаримда биронта иш қуролига ўхшаб кетарди. Болтамиди-ей... Ёки Теша... Ўроқ... Йўқ, бунинг отининг охири «дин» билан тугарди-ёв?»

– Шуям энди жўрачилик бўлди-ми? – кинояомуз оҳангда меҳмон сўзида давом этди. – Биздаям олтига бўлмаса-да, иккита ана шу қора кўзлардан бор. Бир ўғилу, бир қиз... Ўғлимга старостамиз бор эди-ку? Хоразмлик Мадрим деган йигит... Ёстиқни така дермиди, тақа дермиди-ей... Эсингдами? Ўша менга олий математикадан бир «қарзим»ни қўйдириб бермаганда балким... Хуллас, ўғлимнинг отини ўшанинг ҳурматига Мадрим деб қўйдим. Қизимни эса... тошканлик Муҳаббат деган қизни эслайсанми? Ўшанинг номи билан... Биласан, у билан ўртамизда ҳалигидақа... Ўлдим-қўйдим дегандай... Лекин, тақдир экан! Хуллас... Ҳа-а, сен хафа бўлма. Хотиним ҳозир яна ҳалигидай... Ўғил туғса, гап йўқ, бунисига сенинг отингни қўяман. Иккаламиз, ахир, қандай зўр оғайни эдик! Пулимиз тамом бўлганда, эсингдами мардикор бозорга тушганимиз...

– А?! – Зокирбой гўё «мардикор бозор» воқеасини ёдга туширмоқчи бўлгандай пешона уқалади: «Уф-ф, ростданам бу билан зўр оғайни эдигу, энди эса отини...» – Ҳа, энди у даврлар...

– Нимасини айтасан?! – меҳмон негадир ёйилиб кулди. – Эсингдами, ўшанда мардикорга борган жойимиз Муҳаббатларники бўлиб чиққанди! Отаси бизларни танимасди-да! Тўғрими? Қизига қараб ҳадеб тиржаяверганимиздан кейин ҳақимизни бермай ҳайдаб солганди. Нокас одам экан! Нокас бўлмаса, юборган совчимга: «Мардикор бўлиб пул топиб ўқийдиганга берадиган қизим йўқ!» деб рад жавоб берадими? Эҳ-ҳ, ўша даврлар...

Зокирбой пешона уқалашдан толиқдими ёхуд ҳадеб жим ўтиришни эп кўрмадими, ийманибгина сўради.

– Бу ҳалиги... жўражон... Бу... Биз томонларни қандай қилиб топиб келдингиз... келдинг?

Меҳмон ажаблангандек кўзларини катта-катта очиб мезбонга тикилди.

– Бунинг нимаси қийин? «Диплом ювди»дан олдин ҳаммамиз бирга сувратга тушиб, адрес алмашган эдик-ку... Ўша адрес бўйича... Ундан кейин, икки кун бурун областинг марказида ўтадиган ўқитувчиларнинг семинар-кечасига таклиф қилингандим. Энди шунча жойга келган одам сени бир кўрмай кетсам уят бўлади, дедим-у... Ахир, беш йил бирга ўқиб, оғайни тутиниб... Ҳа, айтгандек, нега бу курсдошларнинг ўн йиллик учрашув кечасига сен бормадинг? Ҳаммамиз қасамёд қилиб аҳдлашгандик-ку?

– Ҳа, энди,– ўзини оқлаган бўлди Зокирбой.– Биласан, уй – рўзгор ташвиши...

Сўнг яна пешона уқалади: «Бунинг оти... Қани, курсдошларни суриштирай-чи, зора шунда бунинг ўзини...»

– Бу учрашувга кимлар борди?

– Деярли ҳамма...– меҳмоннинг кўзлари чақнаганча овозига титроқ кирди. – Ҳатто, Муҳаббат ҳам... Марғилонлик Марзия эса бир ҳафталик чақалогини эрига кўтартириб келибди. Сирдарёлик Болтабой, самарқандлик Ўроқ ҳам, Қашқадарёдан Исомиддин, Умар, Ботир, Манзура, Муҳайё, Шахло... Тошовузлик Рустам деган жўғибашара бир бола бор эдику... Эслайсанми? Тўйма-тўй юрарди нуқул, ашула айтиб... Фақат сессия олдидан пайдо бўларди. Домлар «одам бўлмайсан!» деб жеркишарди. Шундай «одам» бўптики, баччағар... Ҳасад қиладиган даражада! Учрашувга қора «Волга»да керилиб келди. Ёнида бир ҳурлиқо... Учинчи хотини экан, азаматни! «Зарафшон»да ўтирдик. Домлардан Ҳабиб ака, Латиф ака, Зарифа опалар ҳам келишди. Лекин роса битимиз тўкилди! Харажатни яна ўша Рустам қора, биронтадан бир тийин чиқартирмай, тўлаворди! Сўнг «Қалай?» дегандек домлаларга гердайиб қараганди, Ҳабиб Абдуллаевични биласан, биқинига пичоқ тираганда ҳам баҳо қўйиб бермайдиган, «қайсар» деб ном чиқарган ўқитувчи... Ўша домламиз Рустамга қараганча қўлини пўписа қилиб: «Сен бола, ҳалиям одам бўлмапсан! Ҳаммаси ўқимаганинг қасофати!» дея кулдилар. Қалай, боплабдими? Зиёфатдан сўнг «Зарафшон»дан чиқсак, қора «Волга» йўқ! Рустам бечоранинг учинчи хотини ҳушидан кетаёзди. Еган-

ичганимиз бўғзимизга келиб, бировимиз «Тез ёрдам»га, бировимиз милицияга югуриб юрибмиз-у, бу ёқда Рустамбой хохолаб кулади: «Ў-ў! Зўр бўлди... мошин қайнотаники эди, энди бостирмада осиглиқ отам оберганини ҳайдайдиган бўпман!» Эҳ-ҳ, борганинга ўзинг ҳам томошага бир тўярдинг-да...

– Оббо, Рустам қора-ей! – Зокирбой чойни янгилаш баҳонасида ўрнидан қўзғалмоқчи бўлди. – Ҳа, ундан кутса бўларди. Яна кимлар келди дединг? Исомиддин, Умар, Ботир, Болта, Ўроқ... Ҳм-м, мен ҳозир чойни...

Зокирбой супадан тушиб ўчоқ бошига яқинлашаркан, олдига газет ёйиб гуруч тозалаётган аёлига қараб ияк силкиди.

– Ҳой... Бизнинг уйда... Ҳалиги «Исмингизнинг маъноси нима?» деган китоб бордай эди-а? Ўша ҳозир қаерда? Шуни...

Аёли ишидан бир зум тўхтаб, эрига ҳайратомуз тикилди.

– Оти қанақа? Ҳм-м... Мактаб китобларингиз уйда. Қолганлари ҳаммаси тепа болохонада. Мен келин бўлиб тушганимдан буён ўша ёқда. Сичқон ҳам еб кетгандир-ов! Бачалар эртага ёруғда топиб бермаса... Нимага керак бўлиб қолди ўзи?

– Шундай... Керак бўлиб қолди... Ҳм-м... Демак, Исомиддин, Ботир, Умар, Мадрим, Рустам... Яна кимлар бор эди? «Диплом ювди»дан олдин тушган суврат ва адресли альбом ҳам болохонада сичқонга... Назаримда, яна учта-тўртта ўғил бола бор эди? Бу сурхондарёликларнинг оти ўзи қанақа бўлади?!

Зокирбой дамланиб усти ёпиб қўйилган чойнакни кўтариб изига қайтаркан, гўё қўли куйгандай қадамини тезлаштирди. Супага кўтарилиб чойнакни дастурхоннинг бир четига қўяркан, сир бой бермасликка уринди.

– Қани бундай олиб... Оббо, оғайни-ей!

Меҳмон оғзидаги луқмани лунжида айлантириб узоқ чайнади, сўнг мезбонга синовчан тикилди.

– Зокир жўра... Сенга шунча қараяпман-у, лекин олдинги Зокирни кўрмаяпман! Қандай хушчақчақ, шўх, гапдон эдинг-а? Энди эса нуқул хаёл сурасан. Одамови бўлиб қолгандайсан! Турмушинг яхшими, ўзи?! Уч-тўрт маротаба

хат ёздим, жавоб олмадим. Бошқалар билан ҳалиям қоғозда эслашиб турамиз. Сен бўлса...

– Ҳа, энди тирикчилик, – Зокирбой бўйнини ҳам қилди: «Оббо, бунинг отини эсга туширсам эди! Кейин кўрсатардим гапдонликни...»

Мезбон хижолат чекаётганини билдирмаслик учун кўзини суҳбатдошига эмас, ҳовлининг бир чеккасига тикканча гапни бошқа томонга бурди.

– Бу группамизда... Ўғил болалардан яна кимлар бор эди? Эслайсанми?

– Эсламай нима... – меҳмон йўл юриб толиққан, шекилли, оғзини кафти билан бекитганча чўзиб ҳомуза тортди. – Ҳа, шу... Ражаб, Давлат... Жаҳсимурод, Тамара... О-о-уф-ф!

Шиппак саси қулоққа чалинди. Ҳавода хушбўй хид анқиди. Аёл киши журъатсизгина йўталди.

– Э-э, таом келибди-ку! – меҳмон қўлтиғидаги болишни итқитиб туриб ўтирди. – Ўҳ-ўҳ, исини! Келин, энди бизникига борасизлар. Зокир Муяссархонни олиб борасан, бўптимми?!

...Таомдан сўнг гурунг унча қовушмади. Тўғрироғи, меҳмон эснаб, керишиб анча гапирди. Зокир эса бош силкиб маъқуллаганча ўй суриб ўтирди: «Бу оғайнимнинг оти нима эди?!»

– Энди бунақаси кетмайди, Зокиржон! – меҳмон ниҳоят ўринга кираркан яна бир бор чўзиб эснади. – О-о-уф-ф! Ростини айтсам, уйдан чиққандан буён дуруст уйқу кўрганим йўқ. Ҳа, бунақаси кетмайди, жўра! Бир ойдан кейин тўй қиламан... Телеграммани олгандан аёл, бачча-чақани олиб йўлга тушасан. Шу баҳона бошқа оғайниларни ҳам кўриб қайтасан. Бўптимми?

Зокирбой танглайини чапиллатганча яна ияк силкиди.

Меҳмон ростдан ҳам толиққан экан шекилли, боши ёстиққа тегар-тегмас киприклари юмилди, ҳатто охириги эсноғини тўлиқ эснашга улгуролмаганлигидан оғзи ярим очик ҳолатда қотди.

Зокирбой эса мудроқ босиб келаётган бўлса-да ухлолмади: «Тавба... Шунақаси ҳам бўларкан-да! Беш йил бирга

ўқиб... Исомиддин, Умар, Ботир, Мадрим...м-м... Яна кимлар бор эди? Ёки болохонага чиқсаммикин?! Қўй-е, бачаларга кулги бўлиб... Уф-ф, наҳотки бунинг отини...»

Зокирбой ярим яланғоч тиззаларини қучоқлаб, ярим ўгирилганча ёнида пишиллаб ухлаётган меҳмоннинг юзига тикилди: Исомиддин... Умар... Мадрим... Яна кимлар? Рустам... Ражаб... Зокир... Зокири ким эди? Ҳм-м, ўзи-ку! Мияси чарчабди, шекилли... Йў-ўқ, оғайнисининг отини эслолмаса бугун уйқу йўқ! Дунёдаги бор исмларни бирма-бир... Шошма-шошма, эсига тушди!

Зокирбой ҳаяжоннинг зўридан ўрнидан туриб кетди, боши тепасидаги дарахт шохига ўрилди: «Биздан бир курс юқорида яна бир сурхондарёлик йигит ўқигич эди. Полвон, жанжалкаш бола. .. Ҳатто, институтдан ҳайдалишига ҳам бир баҳя қолганди. Ўша уришқоқнинг отиям, худди шу оғайнисининг исмига ўхшаш эди. Бир-бирини, «Ҳа, отдош!» деб чақиришарди. Бўлди, ўшанинг исмини топса, буники ҳам... Ҳм-м, ўша полвон боланинг исми... Исомиддин, Умар, Рустам... Оббо, калаям ғовлаб кетди! Яхшиси эрта тонгда туриб...»

Эрталаб нонуштадан сўнг меҳмон кетишга изн сўради.

– Энди, Зокирбой, бизга рухсат...

Оғир ўйга ботиб ўтирган мезбон қалқиб тушди, пиёласидаги бир ҳўплам чой кўрпачага тўкилди.

– Йўғ-е... Одамни хижолат... Кеча дурустроқ... Ҳали эрта наҳорда бригадир Бердиёр ака ҳам келиб, кеча келолмаганига узр сўраб бугун бир пиёла чойга айтиб кетган...

Меҳмон унамади. Дастурхонга фотиҳа ўқилиб, ўринларидан қўзғалишди. Зокирбой меҳмонни туман марказидаги «Шоҳбекат» гача кузатиб қўйиш учун отланди. Йўлдавомида ҳам меҳмон гапириб борди. Зокирбой эса чуқур хаёлга толган кўйи индамасдан, фақат аҳён-аҳёнда оғайнисининг гапини маъқуллагандек бош силкиб қўярди, холос. Ниҳоят шоҳ бекатга етишиб, меҳмон автобус пиллапоясига оёқ қўйгандагина Зокирбой тилга кирди.

– Кечирасан... Ҳалиги, сендан бир нарсa сўрамоқчи эдим. Ҳалиги... Эсингдами, биздан бир курс юқорида ҳам

сизлар томондан бир йигит ўқирди. Бақувват, «шеф»ман деб юрарди-ку?! Ўшанинг оти нима эди? Эслайсанми?!

– Албатта, эслайман... – меҳмон автобус пиллапоясида тик турган қўйи ортига ўгирилди. – Унинг оти... Менга адаш эди-да! Нима ёдингдан чиққанми?

– Йўғ-е! – Зокир беихтиёр икки қадам ортига тисарилди. – Ё-ё-димда!..

Зум ўтмай автобус жойидан оғир қўзғалди...

ТОВУҚ ШЎРВА

Тошқул тирриқ йиртиқ пулини елимлатгани почтахонага чиқиб нохуш гап топиб келди:

– Қўйли кассир мазаси қочиб касалхонада...

Қўйли кассир унинг тўн кийишган ошнаси. Бунинг устига Тошқул уйланаётганда Қўйли куёвбошлатар бўлганди. Ўз навбатида Қўйлининг тўйида Тошқул ҳам куёвжўра бўлган. Мактабда бир партада «оёқ тепишиб» ўтиришган, бирга ҳарбий хизматда бўлишган, ҳатто болаликда «ҳандалак ўғирликка» ҳам бирга боришарди. Шундай экан, беморчиликда бориб ҳол-аҳвол сўрамаса жўраликка тўғри келмас-ов...

Тошқул тирриқ пешайвонда ўтириб ўй сурганча хозиргина яматган сўлкавойнинг тахини бузмасдан бўклаб қопчиғига жойлади, сўнг шашт билан ўрнидан қўзғалди: «Кўргани бораман! Какраз бугун бозор куни. Нима, тўрт-бешта пишган мояк, уч-тўрт боғ пиёз, ярим коса чакки одамни ўлдирибдими? Бораман...».

Тошқул тирриқ ўрнидан илкис қўзғалиб икки-уч қадам ташлаган эдики, товуқ катакнинг биқинида тилини осилтириб ётган кўппак эгасини кўриб эркаланди; тумшуғини чўзиб фингшинди. Тошқул тирриқ эсига муҳим нарса тушгандек тўхтади. Сўнг калласини қийшайтирганча қаншарини қашиди: «Шошма... Қурбон қоровулнинг қанжиғи қошиб қирқта укол олганимда, шу Қўйли жўрам мени кўргани борганмиди ё йўқмиди! Баччағар боргани йўғ-ов?!»

Тошқул тирриқ қайтиб келиб жойига ўтирди. «Энам борувди. Точни биламан... Зиғир ёғга юпқа қилиб. Отам?

Борувди. Тошвосди деб олиб боргани чукири чиққанига уялтирувдим. Аёлим-чи? Аёлимам борувди, шекилли. Ҳа-а... Уйда ун қолмади, деб баннисани кўтариб шанғиллаганда пол юваётган санитарка хола ҳиринглаб кулувди... Қўйли жўрам-чи? Шу хунаса борган йўғ-ов! Борган бўлса хўш... Нима олиб борган? Тўхта, товўқ шўрвани унда ким олиб борувди? Қўйли кассир эмасми? Йўқ, у эмас, у киши културний. Уйда товўқ боқмайди... Ҳа, бемаза бормаган экан-да. Яна «жўра-жўра», деб жағ ургани ортиқча. Жўраммас у! Менам бориб бўлман!»

Тошқул тирриқ ўрнидан дилтанг ҳолатда қўзғалди. Жаҳл аралаш оёқ остида ётган обтовани бир тепиб қулатди-да, кўчага чиқиб кетди. Кечгача мактаб пастидаги стадионда тўппи ўйнаётган бола-бақрани томоша қилиш билан андармон бўлиб «Қўйли кассирнинг касаллигини» унутди. Оқшом тушгач, Тошқул тирриқ чеҳраси очилиб уйига қайтди. Якшанбалик сарофта таом ейилиб дастурхон йиғиштирилди. Шундан сўнг Тошқул тирриқ бекорчиликдан оёқ узатганча васса санаб ётганди, нигоҳи тўсатдан девордаги кўзгунинг қатига қистирилган суратга тушди. Беихтиёр ўрнидан қўзғалиб қўл узатди. Четлари сарғая бошлаган суратдан бир-бирининг елкасига қўл ташлаган солдат формасидаги икки ўспирин унга қараб тиржайиб туришарди: «Ўнг томондан фуражкасини қийшиқ қўндириб, кўзойнак таққани унинг ўзгинаси, чап тарафда оғзида папирос, шимарилган билагидан татиуровкаси кўриниб тургани эса... Қўйли жўраси! Эй, ғалати даврлар эдими-а? Ҳам маза, ҳам қийин... Янги борганда қийналганлари... Эсида битта арман жўраси билан форма талашиб қолишганда командири уни картошка тозалашга жўнатганди. Ўҳў-ў... ўзиям арчилган пўсти бир ғарам бориди-ёв! Агар ўшанда шу Қўйли жўраси кўмак бермаганда ким билади қўли қавариб...

Эртага шу жўражонини топиб эски гаплардан эслаб, мириқиб... Эй-й... айтгандай, Қўйли кассир касалхонада-ку? У касал ётганда товўқ шўрвани шу Қўйли қурғур олиб борган чиқар-ов?! Эртагаёқ жўражонини кўргани боради... Ишидан бир соатга жавоб сўрайди-да, ҳамсоянинг велоси-

педини миниб «ғир» этиб бориб келади. Нима уч-тўртта пишган мояк, ярим коса чакки, бир-икки боғ... Бўлди, эртага кўргани бораман».

Эртаси наҳорда Тошқул тирриқ «кишт-кишт»лаганча катакдан товўқларни ҳайдаб чиқаётганди, ялоқ идишга ювинди ағдараётган аёли ишини ташлаб, этагини кенг ёйганча паррандаларнинг олдини ийирди.

– Ҳой, нима қилаяпсиз-а? Йўнғичқани еб битиришади-ку, ахир! Кишт-э, эгангни...

– Ҳозир,– катакка бошини тикди Тошқул тирриқ. – Моегини йиғиб олай... Билсанг, Қўйли жўрамнинг мазаси йўқ... Ўҳ-ҳ! Биттаси синди-я! Ўзиям палағдами? Ахир, мени мазам бўлмаганда Қўйлибой товўқ шўрва қилиб...

Тошқулнинг аёли этагини йиғиштирганча лаб бурди.

– Бало... Одам қолиб ўша оғайнижонингизни хотинчаси товўқ шўрва қиладими?! Қилиб бўпти... Эшқул болангизди тўйида-а? Жўражонимни аёли деб шарватхонага ўша сиркасочни қўйдиртиргандингиз. Эсингиздами?! «Материал»нинг аслини зап қариндошига қўйиб юборувди, қирчинингдан қийилгур! Яна у киши бировга товўқ шўрва қилармишлар! Қўшноч буюрганда бозордан товўқ олмаган хотин бировга... Қани, моякни жойига қўйинг! Ҳали энамни кўргани олиб бораман...

Тошқул тирриқ катакдан тисарилиб чиқди. Лунжини қашиш баҳона тухум юқи бармоғини оғзининг бир четига тикиб сўрди.

– Демак, Қўйлибой мени кўргани бормаган экан-да?! Товўқ шўрвани унда ким...

– Билмайман... – аёл катакни кенг очиб йўнғичқазор оралаган товўқларнинг кетидан югурди. – Бунини ўша жўражонингизнинг хотинчасидан сўрайсиз. Ту-ту-ту... Ҳе... бўйнинг узилгурлар!

Тошқул тирриқ хафа бўлиб ўзича Қўйли кассирдан ўпкалади.

– Яна жўра эмиш?! Ким айтади уни тўн ёпишган ошна деб. Ошначилик шундай бўлгач, ундан ошинг совийди-да! Ошна жўрачилик бундай бўлмайди-да! Йўқ, кўргани бормайман!

Тошқул тирриқ қош-қовоғи уюлганича ишига кетди.

Ўша хафагазаклик уни кун бўйи тарк этмади. Кечқурун ишдан қайтиб жомакорини алмаштирар экан, ойна қатига қистирилган суратга қайта кўзи тушгач, юлиб олганча тўрда турган тўшак тахмоннинг устига итқитди: «Сендай жўрамни боридан-йўғи!..

Шу аснода очиқ турган деразадан аёлининг хўмрайган башараси кўринди.

– Анови жағингни егурга тўрт тутам ўт-пўт ўриб ташланг.. Ўлсам ўлиб бўлдим-ку шу сигирнинг дастидан! Эшқулингиз-ку ўйиндан бўшамайди. Битта менга керакми, шу шохдор махлуқ!

Тошқул тирриқ жомакорини қайта кийиб ташқарига чиқди. Ҳаял ўтмай ярим боғ йўнғичқани қўлтиқлаб бостирма томонга ўтди. «Жағини егур» сигир, қорни ичига қапишганча таом таъмини тўйдими кўзларини сузганча «мў-ў» дея маъради. Сўнг дум чачвоғи билан қўймичининг у бетига – бу бетига шап-шап этиб уриб қўйди. Тошқул тирриқ кафтини-кафтига уриб қоқаркан, очофатлик билан ўт ямлашга тушган ғунажинга қовоғини ўйиб-ўйиб тикилди.

– Шу мол ҳеч одам бўлмади-бўлмади-да! Энаси қайтага бундаймасди. Жониворгина оқшом ярим пақир сув ичса, наҳор бориб бир пақир сут қилиб қайтарарди. Бу суққи шунча еган билан кошки қовурғасига жир битса... Ў-ў, оғзидан кўпик чиқаришини! Ўзи шу ғунажин уни кўп куйдирди... Ўтган йили ўзини-ўзи эмиб қўядиган қилиқ чиқарганди. Бачалар у ёқда турсин, ҳатто ўзининг бузоғига ҳам бир томчи сут қолдирмасди. Мол дўхтириям, зоотехнигиям бу дардга даво топишолмаганди... Кейин уни шу даҳмазадан ким қутултирганди? Ҳа-а... Қўйли жўраси-да! Эй, бу ишнинг кори осон экан. Ҳаром қотгурнинг қаншарига михли нўхта солди вассалом! Қани кейин ҳам эмиб кўрсин-чи! Лекин, шу Қўйли кассирнинг калласи зўр ишлайди-да! Эртага шу жўражонни топиб... Айтгандай, Қўйли кассир касалхонада... Об-бо!

Тошқул тирриқ ғунажиндан кўзини ўзиб ерга тикилди. «Шу шўрвани Қўйли кассир оборган-ов? Бўлмади, ҳуш!»

ким оборман? Энаси юпка, отаси чукири... Ўша оборман! Бўлди, эртага кўргани боради. Нима икки-учта мояк, тўрт боғ пиёз...»

Аммо эртаси... Саҳармардондан хабарчи келди:

– Ҳув-в... Тошқулбой! Бугун пода навбат сизники...

«Эй-й, чатоқ-ку,— хафа бўлди Тошқул тирриқ, — ахир бугун Қўйли жўрасини кўргани боради-ку! Чорасини топ-маса...»

Тошқул тирриқ «Ўз ўрнига қишлоқ подасини боқишни» илтимос қилиб уч-тўртга ҳамсоянинг деразасини қоқди. Лекин, илтимоси останада нарига ўтмади. «Навбатинг келган бўлса — боқ-да, баччағар! Сенинг ўзинг бирор маротаба бировга қайишганмисан?!»

Тошқул тирриқнинг жиғибийрони чиқди; «Қўйли жўрам бўлганда ҳечам йўқ демасди. Ҳаммангни сотиб пулини... Эртага, албатта жўражонимни кўргани бораман!»

Тошқул тирриқ кун бўйи Қўйли жўраси ҳақида ўйлаб пода боқди. Ўйининг ниҳояси шу билан тугадик, у эртасига «уч-тўрт мояк, икки-уч боғ пиёз, ярим коса чаккига қўшиб, бир қошиққина пиёва» ҳам қилдириб Қўйли кассирни кўргани боришни кўнгил қатига тугди. Режаси ўзига ёқиб тушдими, кайфияти кўтарилиб, қўшиқ хиргойи қилганча подани қишлоққа қайтарди. Уйига етишганда эллик-олтмиш қадам қолганда қўшиқ қоқ белидан узилди. Тошқул тирриқ ерга қараганча таққа тўхтаб қолди. Шундайгина, оёғининг тагида, мол туёғидан ҳосил бўлган чуқурчадан кўкиштоб қоғознинг чети кўриниб турарди. Тошқул тирриқнинг юраги ажабтовур бўлиб урди. «Пул!» — хаёлидан ўтказди у титраб. — Ўзиям мингталикими? Йўқ, зайнови ранг-ку! Юзталиков... Ёппирим!» Тошқул тирриқ тиззасини букмасдан илқис эгилганча қўлини чўзди. Қўлини чўзди-ю, ҳали букилмаган тиззалари қалтираб кетди. Лотерея билет-ку? — назарида Тошқул тирриқнинг юрак уруши сустлашди. — Мен бўлсам... Ҳей-йе, лотерея... Биров ютуқ чиқмагандан кейин лойга қориштириб ташлаб кетган-да! Ҳа, мана ярмигача йиртилган ҳам экан! Ўзи пешонам шўр-да! Лотереям бўлганда ҳам барибир ҳеч нарса ютолмасдим. Бир гал...

Тошқул тирриқ қўшиқни йиғиштириб мунғайганча кетаркан, ўша «бир гал»даги кўнгилсиз воқеани эслади. У ҳеч қачон лотерея сотиб олган эмас. Омади бор-йўқлигига ишонмаганидан эмас, шунчаки, ҳали ноаниқ бўлган ютуққа бекорга ақча сарфлашни истамасди, холос. Аммо бир гал жўраси Қўйли кассир аёлининг ойлигини бергунча бир дона лотереяни унинг олдига тап этказиб ташлаганди.

– Ма ол, сдачисига... Майдам йўқ экан.

Тошқул тирриқ жўрасининг гапига кўнмади.

– Баққа сўлкавойдан бер... Ана магазиндан майдалатиб келаман!

Қўйли кассирнинг вақти тифиз эканми, тағин тихирлик қилди.

– Олсанг-чи шуни, жўра... Мана ҳидлагин... Ум-м. Ўҳ-ҳ! Қара, гупиллаб бензин ҳиди келяпти. Ҳойнаҳой, «Нексия» машинаси чиқмасаям «Матиз» чиқади-ёв. Ол, шуни... Қачонгача солти-сатанг пиёда юрасан. Сенам бундай машинали бўл-да!

Тошқул тирриқ кассирнинг гапига учди. «Жўрам-ку, алдамас!» деган умидда лотереяни олди. Олди-ю, кейин пушаймон еди. Қўйли кассирнинг «алдаб сотган» лотереясига машина тугул, ҳатто машинанинг мокиси ҳам чиқмади.

Пул деб ўйлагани йиртиқ лотерея бўлиб чиққани, устига-устак ўша кўнгилсиз воқеа ёдига тушганиданми Тошқул тирриқ бу сафар Қўйли жўрасидан ростакмига хафа бўлди: «Ундай жўраси йўқ! Мени жўрам ўлган! Э-э, ўша...»

Тошқул тирриқ ярим очик турган дарвозани тепиб ҳовлига кираркан, овозини яна бир поғона юқори олди. «Эртасигаёқ бориб елкасига ёпган тўнимни қайтариб олам. Йўқ, аввал касалхонадан чиқсин! Тағин касал кўрдига борармишман... Йўқ, бормайман!..»

Кечаги воқеанинг захри кўтарилмадими Тошқул тирриқнинг эртаси куни ҳам лунжи тўрхалта боғлаб юрди. Орадан яна бир кун ўтди. Ойлик маошини олиб оғзи қулоғига етиб қайтаётган Тошқул тирриқ катта кўчада тўсатдан Қўйли жўрасининг аёлига рўбарў келиб қолди. Аёл уни таниб салом берди. Тошқул тирриқ гапирадиган гапини ўйлаб олгач, қаттиқ томоқ қирди.

– Эҳм-м... Эй, Бувнор... Қандайсан? Баччаларинг яхшими? Мана... эрингни кўргани бораяпман! Қизларсора дуго-нанг бор моягини қайнатиб берди. Эринг жўрам-да энди!! Лекин мен касал ётганимда Қўйлибой бир оғиз кўнгил сўрашни эп кўрмовди! Тўвримам?

Қўйли кассирнинг аёли эрининг қадр-қимматини жойига қўядиган хотин эди. Шу боис желагининг енгини елкаси-дан ошириб ташлаганча қош чимирди.

– Ҳа, нимага ундай дейсиз, Эшқулбойди отаси? Мен... мони шу қўлларим билан пат юлиб товук шўрва қил берувдим... Жўрангиз бачаларга деб фермахонадан опекеган экан. Мен айтдим-ку, йўқ Тўқлижонни отаси, ана жақда жўрангиз Эшқулбойди отаси мазаси бўлмай ётганмиш, шунга оборинг девдум-да...

Тошқул тирриқ киши билмас қизарди.

– Ҳазил... Ҳазил... Ҳм-м, ўша товук... Буни қара-я.. Ҳай, кетдим.

Тошқул тирриқ хурсанд бўлиб кетди. Йўлда йўртиб кетиб бораркан, ўзидан-ўзи илжайарди.

– Шу Қўйли жўрамнинг жўмардлиги бор-да! Бекорга тўн кийишмаган-да! Эй-э кучингдан... Демак, товук шўрвани шу жўрам... Ўзиям зўр товук эди-да! Ўшанда палатадагиларга бу макиён эмас, хўроз десам бўларкан. Бўлди, эртагаёқ жўражонимни кўргани бораман. Нима, тўрт-бешта мояк, икки-уч боғ пиёз, ярим коса чакки одамни ўлдирибдими!

... Бу сафар Тошқул тирриқ сўзида турди. Эртаси куни ишдан барвақтроқ чиқиб жўраси Қўйли кассирдан кўнгил сўрагани борди. Аммо жўраси қурмагур, атиги ярим соат илгари касалхонадан чиқиб кетган экан...

ҚЎЙГА ЕМ БЎЛГАН ҚЎЗИВОЙ

Ҳар кимнинг ўз севган суҳбат мавзуи бўлади ва бу мавзу кишининг касб-коридан келиб чиқади. Чунончи, нонвойга нон ҳақида гапир десангиз, у сизни шундай сўлқиллама, сачратма кунжут сепилгандай хушбуй гаплар билан сийлайдики, роҳат қиласиз. Мабодо суҳбат гардиши айланиб улоққами келиб тақалса борми! Даврада ўтирган бирор-

та чавандоз оғзингиздан гапни юлиб олиб, тилига тақим қилиб, бир олиб қочсинки, уни кейин сўзидан тўхтатиш югуриб кетаётган отни тўхтатишдан кўра мушкулроқ...

Фалокат босиб қўй ҳақида гап кетмасин-у, Қўзивойга гап тегмасин. Бу Қўзивой дегани, қўй ҳақида гап бошлаганда, «қўй-қўй», демасангиз қўймасдан дўппига тўрт кун, тел-пакка тўққиз кун гапирадиганлар хилидан.

Қўзивой қўй-қўзилар ҳақида сўз юритганда, дастлаб нилий осмон тагида, кўк денгиздан андаза олган бепоён яйловлар манзараси кўз олдингизга келади, сўнг қулоғингизга совлиқларнинг карт-курт қилиб беда чайнашлари эшитилгандай бўлади ва ниҳоят энг сўнгги манзара: илиги оқиб, гўшти ҳил-ҳил бўлиб турган катта сўнгак... Эрталаб дурустроқ чой ичмаган одам даврада ўтирган бўлса, беҳол бўлиб қолиши турган гап...

Шу Қўзивой денг... Намунча ҳалидан бери Қўзи-Қўзи деб қолдинг, Қўзивойнинг ўзи ким, дерсиз? Ие, ҳали Қўзивойни танимайсизми? Қўзи бу – Қўчқор аканинг ўғиллари-да. Қўчқор аканинг ўзи ким, дейсизми? Ана холос... Буёғи қизиқ бўлди-ку! Мен сизга айтсам, Қўчқор ака унча-мунча одамга таёғини тутқазмайдиган зарбдор чўпонлардан бири бўлган. Қўзивой эса ана шундай табаррук кишидан қолган ёлғизгина зурёд. Шу бола денг, яқинда жувонмарг бўлиб кетди. Мен унга айтгандим: «Хў бола! Сен ҳолвайтар деб ўйлаётган нарса...» Майли, менинг гапим ҳам садқаи сар, Чори бобони айтинг, Чори бобони... Энди Чори бобонг ким бўлди, дейсизми? Оббо, гап ҳам калавасидан чиқиб чуваланиб кетди-ку! Кўриб турибман, ҳеч нарсага тушунмай қолдингиз. Гапни бошидан бошламасам ўзимнинг ҳам фикрим чувалашиб кетди...

Қўзивой билан илк танишувимиз шундай бўлганди. Бундан бир неча йил муқаддам каминалари вилоят газеталаридан бирида мухбир бўлиб ишлардим. Кунлардан бир кун редакторимиз чақириб: «Шундоқ-шундоқ, тоғли яйловларимиздан бирига бориб, илғор чорвадорларимиз ҳақида яхши бир очерк ёзиб келинг», деб қолди. Хўп, дедиму йўлга тушдим. Журналист деганингиз бамисоли милтиқнинг

ўқи – бир зумда айтилган манзилга: тоғ орасидаги Ойтамға қишлоғига етиб бордим.

Мана бир томони туя ўркачига ўхшаган адирларга ту-ташиб кетган яйловнинг ўртасидаги загон-тўсиқлар билан ўралган ўтлоққа ёзилган кигизда ёнбошлаганча Чори деган «машъал» бир чўпон билан суҳбатлашиб ўтирибмиз. Асл ниятим ҳам мана шу чўпон ҳақида ёзиш эди. Тухумпалла нусха пиёлада узатилган қимизни ҳўплаганча бобойга секин мақсадимни айтдим. Хурсанд бўлиб, қучоқлаб кетадим десам, кескин эътироз билдирди:

– Чирогим, бизлар қаҳрамонлик кўрсатиб ишлаган бўлсак, бир вақтлар ишлагандирмиз. Ҳадеб номи чиққан кишиларни яна мақтайвериш қандоқ бўларкан. Яхшиси, сен ана, Қўзивойни ёз! Ўзи зўр чўлиқ, ҳам ёш нарсаси, кўнгли ўсади...

– Қўзивойингиз ким, медаль-педали борми ўзи? Ахир менга «очеркбоп» одам деб сизни...

– Қўзивой ким дейсанми?! – чол бир нафас жим қолди, сўнг пиёладаги қимизга қаердандир учиб тушган хонқизини бармоғи билан авайлаб олиб аллақандай кўкат устига қўяр экан, сўзида давом этди. – Қўзивой бу менинг Қўчқор дўстимдан қолган ёлғизгина ёдгорлик. Ҳа, Қўзивойгина отасининг таёғини ташлаб қўймади. Кел, чироқ, шу сағир болани ёз. Савобга қоласан, отасининг арвоғи ҳам шод бўлсин. Лекин менга қара, ҳаддан ошириб мақтаб юборма. Мақтов деганинг, шу елдай нарсаси, кишини шишираверади-ю, меъёридан ошса «пақ» эткизиб ёриб юборади...

Суҳбатимиз устига Қўзивой ҳам келиб қолди. Бўлажак қаҳрамонимга назар солдим. Миқтидан келган, қўй кўзлари уялиб ерга қадалган, қўчқор пешонали ёқимтойгина ўсмир. Тортиниб туришидан қўй оғзидан чўп олмаган йигитга ўхшайди. Ўзи ҳақида у-бу нарсаси сўраган эдим, қимтини таёғи билан ер чизганча тураверди. Ҳайрон бўлиб Чорибой отага қараган эдим, ота ўзи томонга имлади, яқин боргач, чакмонининг енги билан юзимни ёпганча қулоғимга секин шивирлади:

– Э-э, чирогим, Қўзивойдан қўйни сўра... Ҳа-да...

Ростдан ҳам гап тизгинини қўй-қўзилар томон бургандим, Қўзивойнинг қўй кўзлари чарақлаб кетди, бирпасда бир этак гапни олдимга тўкиб ташлади...

Одамзод дегани ҳаёт деб аталган улкан дарёда бир маромда сузиб юрар экан-у, бирон бир куч уни пастдан юқорига кўтариб юборса, бирданига ҳаммининг назарига ташланаркан-қоларкан. Газета Қўзивой учун ана шундай куч ролини ўйнадими ёки ўзи ўсадиган бола эканми, ўшандан кейин тезда унинг ишлари жўнашиб, район йиғилишларида «илғор чорвадорларимиздан бири...» деб унинг ҳам номи тилга олинадиган кишига айланди-қўйди.

Менинг ҳам бир оёғим Ойтамгадан узилмай қолди. Қўзивой билан эса дўстлашиб кетдик. Энди у мендан тортинмас, баъзан юрак сирларини ҳам яширмасди:

– Биласизми, – дерди у энтикиб. – Менинг дунёда энг яхши кўрганим Ойпарча!.. Оҳ, уни шундай севаманки...

Мен эса бу содда, қалби мусаффо йигитнинг эҳтиросларига завқланиб секин сўрайман:

– Ойпарча, қандоқ чиройли исм. Ўзиям исми жисмига монанд сарама – растадек қиз бўлса керак-а?!

Кутилмаганда Қўзивой дик этиб ўрнидан туриб кетади.

– Қанақа қиз, мулла ака! Ойпарча, бу мен энг яхши кўрган совлиғим-ку!..

Кўрдингизми, Қўзивой ана шундай ажойиб йигит эди. Кейин-чи, дейсизми? Кейин, тақдир тақозоси билан бошқа жойга ишга ўтиб кетдим-у, у билан анчагача узилишиб қолдик. Орадан тўрт-беш йил ўтгач, эски қадрдонимни бир кўриб, у билан отамлашиш орзуси мени яна Ойтамга томонга етаклади.

Бу сафар ҳам биринчи учратган кишим Чори бобо бўлди. У киши қўтонда бир-иккита чўлиқ йигитлар билан жун қирқишаётган экан, ҳол-аҳвол сўрашгач, Қўзивойни сўрадим.

– Қўзивой дейсанми?.. – Чори бобо бирдан қўлидаги қайчига тикилиб қолди, сўнг бармоқлари билан унга ёпишиб қолган жун толаларини сидириб, дағал оҳангда деди: – Биринчидан, у ҳозир Қўзивой эмас. Қўзивой каттариб Қўчқорович

бўлиб кетган. Тагин, олдида Қўзи, деб айтма, чироқ, хафа бўлади-я. Иккинчидан Қўзи Қўчқорович ҳозир чўпон эмас, фермага бош мудир... Мажлисга кетган.

...Ярим соатдан кейин мажлис бўлаётган жойга етиб бордим. Эшикни секин қия очиб, яккакифт бўлиб ичкарига суқилдим-да, яқинроқдаги курсига чўка қолдим. Минбарда, сочини тақир қилиб олдирган аллақандай семиз бир одам, юзидаги шаррос қуйилаётган тер доналарига ҳам эътибор бермасдан баланд овозда гапирарди, тўғрироғи, бақирарди.

– Ўртоқлар! Қўйчилик – етти хазинанинг бири! Қўйнинг ўзи эса беҳишдан чиққан жонивор...

Нотиқ кўзимга иссиқ кўринди. Яхшилаб тикилдим. Бу кўзлар... Мен унинг фақат қўй кўзларидан танидим, бу... бу Қўзивой эди. Ёпирай, одам деган ҳам шунчалик семира-дими! Семизликни фақат қўй кўтаради, дейишарди, ёлғон экан, мана, Қўзивой ҳам кўтарибди-ку!

Қўзивой эса минбардан турганча, сўз дурларини жўхори дон сочгандай залдагиларга сочарди.

– Ўртоқлар, шоир Муқимий «Эй табиб, қўй боқма», деган бўлсалар ҳам қўйда ҳикмат кўп. Мана, масалан...

Ажабо! Гап сўраганда чилласи чиқмаган куёвдай қимтиниб турадиган Қўзивой бугун минбардан туриб гапини роса андавалаяпти.

– Қўй боради қўзи билан, бир-бирининг изи билан, деганларидай, биз ҳам раҳматли падаримизнинг изидан бориб... Мен Қўзи бўлсам ҳам Қўчқорнинг иши қўлимдан келади, ҳа...

Бир оздан кейин Қўзивой минбардан тушиб келди. Мени кўрди-ю, қучоқ очиб пешвоз югурди. Бел сиқишлик. Ҳол-аҳвол сўрашиб ташқарига чиқдик.

– Табриклайман, Қўзи... Э-эй, ўртоқ Қўчқоров, бу а...

– Раҳмат, раҳмат... – Қўзивой сўзимни бўлиб тирсагимдан ушлаганча бир чеккада турган сут рангли «Волга» томонга етаклади.

– Бу энди, сизларнинг хизматингиз... Одам бир мақталмасин экан, жўра! Ҳозир сиздан ташқари ҳам, – у иккала қўлини панжасини ёзиб кўрсатди, – мана шунча мухбир жўрам бор!

– Гапларга ҳам тўн кийдириб юборадиган бўлиб кетибсиз!

– Ҳа, энди кунора мажлис бўлиб тургандан кейин... Кейин, ўзимиз ҳам ул-бул нарсаларни кўздан кечириб борамиз. Албатта, ҳаммасини тўлалигича эмас, айрим қизиқ-қизиқ жумлаларнигина китобдан кўчириб оламан. Мана, алоҳида блокнот ҳам тутганман, ўқиб берайми... «Қўй кўрмаган қўй кўрса, қува-қува ўлдирар...» ёки бўлмаса бунисини эшитинг... «Оқ қўй ҳам, қора қўй ҳам бир оёғидан осилади...», «Оқ чашма – сарчашма...» Нутқ сўзлаётганингда секин гапнинг қатига қистириб юборсанг, томдан тушган товукдек гап ҳам қанотини ёзиб юборади...

Мен эса унга тикилганимча олдинги ўзим билган Қўзивой қандай қилиб мана шундай савлатли Қўчқоровга айланганлигини ўйлаб кетгандим. Негадир бирдан суҳбатдошимдан ажралгим келиб қолди. Лекин Қўзивой кўярда-қўймасдан машинани тўғри уйига ҳайдади... Дастурхон устида ҳам бир ҳол бўлиб ўтирдим. Тандиркабоб ҳам бу сафар менга негадир бемаза татиди. Қовоғимга зеҳн солиб ўтирган Қўзивой, «бўйни узун» дан бир-иккитаси каравот тагига киргач, тўсатдан гапириб қолди.

– Балки сиз мендан хафа бўлаётгандирсиз, – деди у кўнглимдагини сезган кишидай. – Лекин менда айб йўқ. Айб одамларнинг ўзида... Ўша газетада биринчи бор мақталиб чиққанимдан сўнг бош зоотехникимиз ёнимга келиб елкамга қоқди: «Қўзивой, энди машъалларимиздан бири бўладиган бўлдинг, мажбуриятни кўрқмасдан катта этавер, гап бор», деб қолди. «Тоға, мен бундай қилолмайман», десам, жеркиб берди. «Уёғи билан ишинг бўлмасин, гапимиздан чиқсанг ошиғинг олчи» деб. Кўнглим ўлгур бўш нарса, йўқ деёлмадим. Ўша йили қоғоз бўйича ишонсангиз, олтиш бош совлиқдан бир юз элликта кўзи олдим... Лекин зоотехник ҳам ўғил бола экан, сўзида турди, бир йилдаёқ бош чўпон бўлдим. Ҳозир эса фермага мудирман... Тўғри, биз ҳам уни қуруқ қўйганимиз йўқ. Ие, сиз нега суяк чайнамаяпсиз?..

– Раҳмат, тўйдим... Ишлар авж денг?..

– Авж, авж... – кўп ичса Қўзивойни кўзининг жияклари-гача қизариб кетар экан.

– Мана бу йил ҳам ҳали квартал ярим бўлмасдан, гўшт планини юз фоизга бажариб қўйдик!

– Роса ишбилармон чиқиб қолибсиз-ку...

– Менми? – Қўзивой рюмкали қўли билан кўкрагига нуқди. – Мен эмас, зоотехникимиз ишбилармон. Бу ерда гап бор, фақат шу ерда қолсин. Мана нонни ўпинг... Майли ўпмасангиз ҳам айтаман. Суянадиган тоғинг мустаҳкам бўлса кимдан ҳам қўрқардим... – Қўзивой қулоғимга эгилиб шивирлади: – Бизнинг бир қўйимиз ўн-ўн беш килодан чиқади.

– Йўғ-э – дедим ҳайрон бўлиб. – Битта қўй-а?!

– Ҳамма гап шунда-да, бўлмаса планни қандай бажарардик ...

Мана Қўзивойни говлатиб юборган «силетра» ни солувчилар қаёқда экан! Наҳотки шундай жиноятларни кўриб, бирон кимса...

– Бу Чори чўпон ... – деб энди гап бошлаган эдим, Қўзивой чивинни ҳайдагандай қўлини силкитиб, сўзимни бўлди.

– Э, қўйсангизчи, ўшани ... Соқолини пеш қилиб насихат қилгани-қилган. Соқол эчкида ҳам бор-да! Ичи қора одам экан...

Хизрни йўқласак бўларди, остонада қаердандир Чори ота пайдо бўлди.

– Э-э, отам ... – Қўзивойни ҳиқичоқ тутиб қолди. – Х-хуш ке-келиб... ҳ-ҳиқ... сиз... Ҳ-ҳозир сизни...

Қўзивой яна қўли билан «чивин қўриди».

– Қўзивой, – деди ота даҳлизда туриб, менга этибор бермасдан. – Отангинг арвоҳи деб, яна бир келдим. Кўзингни оч, бола! Жаҳаннамга кетаяпсан. Бу зоотехник сени...

Қўзивой яна қўли билан «чивин қўриди».

– Молчи, бобой! Мен жаҳаннамга эмас, тахти... ҳ-ҳиқ... равонга кетаяпман. Яш-шашни билиш керак, о-отам. Биламан, сиз шу ёшгача чўпонликдан кўтарилмаганингизга а-алам қ-қилаяпти. Ҳиқ... топдимми. Зоотехник золотой... билдиз... ҳ-ҳиқ.

– Молчимайман! – Чори отанинг бўйин томирлари бўртиб, соқоли титраб кетди. – Ҳў, чироқ! Бу дунё ўзи кемтик яратилган бўлса, одамлар бу дунёга ўздан бирон яхши нарса қолдириш учун, уни бойитиш учун келишади. Сенга ўхшаганлар эса... Э, бор-э!

Чори ота чўпонининг этагини бир силкитиб чиқиб кетди. Қўзивой эса унинг орқасидан ёш бола кулгандай қикирлаб кулди.

– Ана, ана... кўрдиз. Ичи қора бу чолни, алам қияпти. Ҳе, ўл... кўролмай! Ҳай, майли, ничего... қани, яна биттадан уриштирайлик...

Пайтдан фойдаланиб мен ҳам дилимдагини айтиб қолмоқчи бўлдим:

– Чори бобо тўғри айтди. Ҳар ҳолда қари билганни пари билмас... – Сўнг мухбирларга хос файласуфликка ўтдим. – Қадимда Томас Мур деган одам «қўйлар одамларни еб юбормоқда», деган экан. Албатта, бу гаплар бошқа маънодаку-я...

– Ким дедингиз?... Томас Гўр дедингизми?! Лекин хафа бўлманг-ку, ўша Гўрингиз эси пастроқ экан! Нега? Негаки, бизни қўй еёлмайди, аксинча биз қўйни нимталаймиз, мана бундай қилиб, ха-ха-ха. – Қўзибой катта сўнгакни товоқдан оламан деб, дастурхонга ўмгаклаб кетди. Шу ётганча гўлдиради: – А-лекин яхши гап экан. Б-блокнотимга ёзиб қ-қўяй...

Жаҳлим чиқиб кетди. Садқаи гап: мастга гапирдинг нима – мана бу бўш шишаларга гапирдинг нима! Ирғиб ўрнимдан туриб дарвоза томонга йўл олдим. Қўзивой эса орқамдан жавради:

– Ҳў, ароқ совиб қолди-ку!

Орадан бир неча ой ўтди. Ҳовуримдан тушиб, бундай ўйлаб қарасам, мен хато қилибман Қўзивойга панд-насиҳат қилишим керак эди. Ёш нарса жиноят йўлининг бошида турибди-я!!

...Тушликка яқин Ойтамға қишлоғига етиб бордим. Ҳар доимгидек бу сафар ҳам биринчи учратган кишим Чори чўпон бўлди. Саломни қуюқ қилиб Қўчқоровни сўрадим.

Чол қўтонни тозалаётган экан, ишидан бир нафас тўхтаб, менга саволомуз қаради.

– Қайси Қўчқоров... Э-э, ана у Қўзивойни айтасанми?

Чолнинг юзи бирдан тундлашди, қўларини юзига суриб фотиҳа ўқиган бўлди-да, ғамгинлик билан деди...

– Бандалик экан, чироқ...

– Ие, ўлдимиз?! – деб сўрадим капалагим бошимдан учиб.

– Йўқ, бу дунё қайтар дунё экан! Қўйларни керагидан ортиқ еб қўйган экан, қўйлар ҳам ўз навбатида Қўзивойнинг бошига етди... – деди Чори чўпон чуқур ўх тортиб.

«ШАЛПАНГҚУЛОҚ»

Қуччиев районда уч кишини ҳурмат қилади. Биринчиси «ўзи», иккинчиси Солмон Солмонов, учинчиси эса Эшвой Ҳайдовулов деган шахс. «Ўзи», яъни Қуччиев ўрта мактабда оддий ўқитувчи, Солмон Солмонов район маориф мудир, Ҳайдовулов эса «Райпотребсоюз» нинг раиси эди.

Қуччиевнинг «ўзини» ҳурмат қилиши бу энди ҳаммага маълум нарса, чунки бу дунёда ўзини-ўзи ҳурмат қилмаган кимсанинг ўзи топилмаса керак.

У Солмон Солмоновни шу боисдан яхши кўрардики, ҳозирги хизмат ипи учининг бевосита бориб тақалган «ка-лава» сини ана шу одамнинг қўлида деб билар эди.

У Ҳайдовуловни шу важдан икки суйиб қолгандики, Қуччиев баъзан ўзининг иш соҳасидан норози бўлиб кетар, «фақат маоши билан кун кечирувчилар» тоифасига кирганлигидан ўкиниб юрар, савдода ишлайдиганларни эса «итининг ялоғи тилладан» деган фикрга қўшилувчан бўлиб, баъзан хаёли қочиб савдо соҳасига ишга ўтиб кетишни хаёл қилар ва у бу ишда Ҳайдовуловдан умидвор бўлиб юрарди. Иккинчи томондан Қуччиев Ҳайдовулов билан болалигидан таниш, иккаласи бир партада «оёқ тепишиб» катта бўлишганди. У пайтларда Қуччиев Ҳайдовуловни писанд қилмасди. Сабаби, Эшвой синфдаги энг қобилиятсиз ўқувчи ҳисобланиб, доимо ёрдамга муҳтож, уй вазифаларни Қуччиевдан кўчириб олар эди. Бунинг эвазига у Қуччиевни гузаргача елкасига миндириб обориб қўярди.

Замон косаси айланиб келиб ёғ тўла қошиқ Ҳайдовуловга теккач, энди у Қуччиевни назарига илмай қўйди. «Давлат қўнса агар чивин бошига, семурғ келиб салом берар қошига» деганлари рост экан. Қуччиев катта бошини кичик қилиб Ҳайдовуловга «салом бериб» борганди, саломи ҳавода қолди.

– Нокас кишининг қўл остида ишлайдиган одамнинг ҳолатини чиқаришга чап ичагим ҳам буралмайди, – деди Ҳайдовулов тўнғиллаб.

«Нокас киши» Солмон Солмонов эди. Маълум бўлдики, Солмонов билан Ҳайдовуловнинг ўртасидан ола мушук оралаган. Бунга сабаб, Ҳайдовулов бир пайтларда Солмоновга «арзимас иш» билан борганди:

– Ўғилчамнинг аттестатини ўртача баҳоси «уч» бўлиб қолибди. Шунинг бир иложини...

Солмонов ошпичоқдек чўрткесар одам экан. Ҳайдовуловнинг чувалаётган гапини чувалчангдек қоқ ўртасидан кесиб ташлади.

– Ҳар ким экканини ўради! Ўғлингнинг баҳоси уч, демак, калласи пуч, институтга киришга лойиқ эмас!

Солмоновнинг бу тарздаги «нокаслиги»нинг касри Қуччиевга урди. Вақтинча ўз ишида ишлаб туришига тўғри келиб қолди.

Бу орада Солмонов унинг «илтимос билан» Ҳайдовуловга «салом бериб» борганини эшитиб тепа сочи тикка бўлиб кетди: пайти келиб Қуччиевнинг бошлаб таъзирини беришини дил дастрўмолининг учига ният қилиб тугиб қўйди, хамир учидан патир сифатида у Қуччиевни педсоветда шундай қийноққа олдики, бечора бир ҳафта «касал» бўлиб қоронғи уйда қамалиб ётди. Хотини бетоблигининг сабабини сўраганда «Икки ҳўкиз шохлашганда, ўртада қолган чивинга озор етди!» деб сирли жавоб бериб қўйди-да, инқиллаганча у ёнбошига ағдарилиб олди.

Икки-уч кун ўтгач, Қуччиевнинг дилига аллақайси бир тирқишдан шуъла тушгандек бўлди. «Солмон Солмонов билан Эшвой Ҳайдовулов фалончининг тўйида ярашишган эмиш» деган хушxabарни эшитгач, унинг мажнунтолдек

эгилган қадди яна сарвдек бўй тортди. Ортиқ уйда ётишга сабри чидамай, кўчага чиқди. Унинг чиқишини кутиб юргандек катта кўчанинг у томонидан Солмон Солмонов юриб келарди. Қуччиев бозорлик қилиб қайтаётган отасини кўрган ёш боладек севинганча унинг ёнига югуриб борди ва ўртада ҳеч воқеа рўй бермагандек қуюқ қилиб салом берди. Солмонов ҳам негадир илжайиб алик олди, бу илжайиш Қуччиевнинг гамдан қорайган юзига «шуъла» бўлиб тушиб уни ёритди. Қуччиев бахтиёр ҳолатда ерга қаради, Солмонов эса кулиб юбормаслик учун осмонга боқди. Шу пайт яқин, жуда яқингинадан аянчли гингшиш овози эшитилди. Қуччиев аланг-жалаң бўлиб атрофга боқди. Солмоновнинг қўлидаги саватдан қандайдир бир кучук боласи бошини чиқариб мунчоқдек кўзларини мўлтиллаётганча унга қараб турарди. Қуччиевнинг юраги жўш уриб кучукчанинг бошини силади.

– Бунча чиройли... Буюрсин...

Солмонов жавоб тариқасида кучук боласини икки бармоғи билан бўйнидан тортганча саватдан суғуриб олди.

– Ма, ол... Бу сенга мендан падарка!

Қуччиев кучук боласи эмас, боқимандага текин кўзи боласи олган одамдек суюниб кетди, дарҳол «падаркани» қабул қилиб бағрига босди ва ўзини ниҳоятда бахтиёр этганини Солмоновга изҳор этиш учун кучук боласини шудринг босган ялтироқ ҳўл түмшугидан «чўлп» этиб ўпиб қўйди...

– Яхши тарбияла! – деди Солмонов унинг қилиғидан бадани жимирлаб жунжикканча. – Тарбияласанг зўр овчи ит чиқади. Лекин қулоғини кесмайсан, отини мендан бесўроқ қўймайсан!

– Лў-лў-ли-и-и!... – Қуччиев кучукчани шундай деганча эркалатиб пешонасидан яна ўпди, оғзидан қолган қил донасини қўллари бандлиги сабабли тили билан олиб елкасига суртар экан, сўради:

– Шалпангқулоқ! Ёдингда тут, эсингдан чиқмасин, – деди Солмонов аста-секин юриб Қуччиевдан узоқлашаркан, ўйлаган ниятининг яхши бошланганлигидан хурсанд бўлганча. – Шал-панг-қу-лоқ!

Қуччиев ҳам хурсандлигидан оғзи қулоғи билан «ўпишиб» тиржайганча кучук боласини бағрига босиб уйига жўнади. Бутун борлиқ дов-дарахтлару ҳатто... тўқими қорнига тушиб чангли кўчанинг четида ағанаб ётган эшакча шу тобда унинг кўзига чиройли кўринарди.

Солмон Солмонович шахсан ўз қўли билан унга «падарка» берди. Демак, унинг меҳр қозонига тушган. Энди ана шу қозонда бир қайнаб пишиб олса бўлгани. Солмонов сўнг уни ҳолвайтар қилиб еса ҳам майли!

У шу хаёллар билан бўлиб ҳовлисига етиб борганини ҳам сезмай қолди. Тандирдан нон узаётган хотини эрига ажабланиб қаради:

– Нима у қўлингиздаги... кучукми?! Ёққа кетувдингиз-ку?

– Т-сс... ухлади! – деди Қуччиев кучукчанинг бошига ёпилган рўмолчасини тўғрилайман, деб ерга тушириб юборди, нон ҳидини сездими, кучукча гингшиб кўзини очди.

– Вой... – деди хотини яна ажабланиб. – Илгари ўлиб кетган Оқбош итимизга ўхшаркан, униям пешонасида шундай оқи бор эди. Буниям Оқбош деб қўя қоламиз-а?

– Оқбош деб кўр-чи! – ўшқирди Қуччиев. – Каллангни сапчадек узиб ташлайман. Бунинг оти Шалпангқулоқ. Бўйруқ шу... каттадан!

Қуччиев бир дўқ билан хотинининг оғзини сирачлаб ташлагач, кучук боласини кўтариб офилхона томонга ўтиб кетди.

...Шалпангқулоқ катта бўлгани сари Қуччиевнинг юраги ҳам итнинг калласидек бўла борди. Ҳатто бир кун боқимандага ҳўкиз боқаётган қўшни Ҳамдам отани ҳам тергашга журъат этди:

– Сизнинг буқа боқишингиздан халққа нима фойда, а, бобой? Ҳеч замонда эшитганмисиз мол зотининг инсонга ёрдам қўлини чўзганини... Ҳатто, Ҳиндистондай шаҳарларда катта кўчага узала тушволиб машиналарни ўтказмас эмиш. Ҳа, жонивор боққанга яраша бундоқ жамиятга фойдали нарсаларни боқиш керак. Масалан, мана мен кучук боқяпман. Кучук, биласизми... салом берсангиз панжасини чўзади. Ҳатто, аллақайси бир мамлакатда, айтган билан

барибир тилингиз келишмайди, ўша жойда кучукка ҳайкал ўрнатишган, шунақа...

Ҳамдам ота РайОНО да қоровул, бу суҳбатнинг бир учи у орқали Солмоновга бориб етишини Қуччиев жуда яхши биларди. Ростдан ҳам Солмон Солмонов кейинги учрашувдан сўнг уни кўрганда саломига илжайиб алик олар, ўзи ҳам: «Ҳа, қалай, кучук бола катта бўляптими?» – деб ҳолаҳвол сўраб қўярди.

Қуччиев шу тариқа Солмоновнинг «меҳр қозони» га бир-икки тушиб қайнаб олгач, «Яхши бузоқ икки онадан сут эмар» мақолига амал қилиб Ҳайдовуловнинг ҳам қозонига тушгиси келиб қолди. Солмонов билан ярашиб олган Ҳайдовулов ҳам бу сафар Қуччиевга қўпол муомала қилмади:

– Ҳай, кейинроқ бир ўйлаб кўрармиз. Повидениянгизга қараймиз-да. Биронта кичикроқ дўконга мудир бўласизми? Сизга ташвиш бўлмасмикин, дейсизми? Э-э, карнайчидан бир пуф-да!

Иши бароридан келган Қуччиев ширакайф ҳолатда беихтиёр хиргойи қилганча дарвозахона томон йўл олди.

– Биримда кўрдим бир пар-ри-ш...

Тиниқ чиқаётган ашула қоқ ўртасидан бўлинди – даҳлизда Солмоновга дуч келди. Қуччиев осмондан қизил қор ёғармиш, деса ишонар, лекин Солмоновнинг Ҳайдовуловникига қадам ранжида қилиши етти ухлаб тушига ҳам кирмаган эди. Солмонов ажабланган одамдек унга қаттиқ тикилиб туриб қолди, сўнг муғомбирона илжайди.

– Ҳа-а... Иҳм-м. Бу кучук бола қалай? Катта бўлаётибдими?

Ўуноҳ иш қилиб турганда қўлга тушган боладек нафаси ичига тушиб, туфлисининг учи билан асфальт йўлакдан ёриб чиққан бир тутам ажриқни эзғилаб турган Қуччиевга жон кирди.

– А? Ҳа! Катта бўп қолган... Ўзиям бирам етилганки, тағин битта-яримтанинг кўз-пўзи тегмасин деб кўзмунчоқ ҳам осиб қўйдим!

– Ў-ў! Дуруст-ку...

Йўлакдаги ғўнғир-ғўнғир товушларни эшитиб елкасига чопонини ташлаганча Ҳайдовулов ҳам чиқиб келди. Бир-икки дақиқадан сўнг у ҳам Солмоновнинг Қуччиевга берган «падарка»си – овчи итидан хабардор бўлди ва шундоқ ноёб тўхфадан беҳабарлиги учун бу иккаласидан ўпкалаган бўлди:

– Овчи ит дейсизларми? Э-э... Ёмон писмиқ одамсизларда-а? Кучук деган итваччанинг ашаддий ишқибози биз бўламиз-ку! Қани энди иккитасининг бўйнига шойи бўйинбоғ боғлаб бедана овига чиқсанг. Менда биттаси бор, зоти пастми ярамасни... томдан товук қақиллаб тушса, у киши вангиллаганча ўзини катакка уради... Бир овчи итнинг гадосиман. Ҳай, аттанг, ажойиб бир итдан қуруқ қолибмиз-да!

Солмонов шу тобда Ҳайдовуловнинг нафси «овчи ит» га ҳақкалак отганини сезди, бу у режалаштириб юрган мақсад учун айна муддао бўлганлиги учун темирни қизигида босиб қолди:

– Бўлмаса, менда бир таклиф бор. Вақт топиб Қуччиевнинг кўлбасига ташриф буюрсак. Кучук баҳона, бир «бит тўкилди» қилардик. Кучук ёқса, иккалангиз келишиб бирон нарсага айирбош қиларсизлар...

– Балки бирон-бир ҳолатини чиқарарман, а? – деди Ҳайдовулов Солмоновга «маъноли» қилиб кўз қисганча.

Қуччиев Ҳайдовуловдан бундай шафқатни кутмаган эди, жуда шошиб қолди, ғўлдираганча:

– Хўп бўлади... Бошимиз осмонга етарди, ўзим ҳам асли шунга келгандим... – дея олди, холос. Таклиф ҳаммаларига маъқул тушди. Бир қарорга келиб ажралишдилар...

Қўшиқни чала қолган жойидан ванг қилганча ҳовлисига кириб борган Қуччиевни кўрган хотини қозон бошида чўмичини кўтарганча ҳайрон бўлиб қолди.

Биримда кўрдим бир пари
Деди менга тур нари...

– Э-дод! Ҳа-а, нега анграйиб турибсан, оғзингни юм, бўлмаса, чивин кириб кетади. Янгилик зўр! Яқинда бу крепдешин кўйлакларинг кремпленга айланадиган бўлди,

хотин! Эржонинг ҳам энди дафтар қаламни чўтга алмаштиради. Ўқитувчилик ҳам касб эканми? Қуруқ ойликка қараб қовурғам саналиб қолди-ку! Бизнинг пичоқ ҳам ёф кессин-да, ахир... Хўш, буйруқни эшит! Келаётган якшанбада казо-казолар келишади. Чучвара қиласан, второйга қовурдоқ, қўшимчасига варақи сомса... Нима? Тугишни билмайсан? Ничево, ўрганасан. Бундан кейин еганинг чучвара, манти бўлгандан сўнг... Хўш, чорвоққа жой қиласан. Шалпангқулоқ ҳовлида бўлсин. Бойлаб қўйинглар, тагин қўшинининг қанжиғига илашиб ўйнаб– нетиб кетмасин... Бўйнига кўзмунчоқ тақиб қўй. Шундай деб қўйдим. Кўзмунчоқ йўқ? Ана, болангнинг бешигидагини ола қол. Кейин яна тақиб қўярсан. Ҳа, айтгандай, Шалпангқулоқнинг ўзи қаерда? Шалпанг!.. Шалпанг... Шалпангқулоқ! Баҳ-баҳ-баҳ!..

Ернинг остидан чиққандай отқулоқ баргидек қулоқларини осилтирганча Шалпангқулоқ унинг рўпарасида пайдо бўлди. Қуччиев итнинг бошини силаб эркалади.

– Яттиллаган кўзингдан аканг! Ҳаммаси сен туфайли бўляпти, Шалпангжон!..

* * *

Ҳайдовулов «овчи итнинг гадосиман», деб ёлғон гапирган эди. Аслида унинг ит ишқибози бўлган Луқмон Норчаев деган яқин улфати бор эди. Норчаев Ҳайдовулов билан офтобда қатик, салқинда сариеф ялашган оғайниларидан бири эди. Институтда бирга ўқишган, ётоқдош, шишадош, хуллас, эски сирдош ўртоқлардан саналарди.

Талабалик йиллари: «Лағмон емайман, есам хаамири ичагимга ўралиб қолади», деб ҳаммага кулги бўлиб Луқмон лағмон деб ном олган тирриққина бу йигитча эндиликда район ресторанида битта кресло, иккита телефоннинг эгаси эди.

Ит боқиш Норчаевнинг «хобби»си эди. Унинг ишқибозлиги шу даражада эдики, ҳатто одамлар орасида: «Норчаев уйидаги итларнинг иккитасини тишига тилла қоплама қўйган эмиш», деган миш-миш гаплар ҳам юрар эди. Бу гап

балки ёлғондир, лекин Норчаевнинг дарвозаси ёнига тез-тез биқинига «Озиқ-овқатлар» деган ёзувли машина келиб туриши рост, унинг ўзини қўни-қўшилариغا берган изоҳи бўйича: «ошна– оғайнилари итларига озиқ– овқатдан ёрдам бериб туришаркан».

Ҳайдовулов «зотли ит»ни шу оғайнисига илинган эди. Фурсатни ўтказмасдан у Норчаевга қўнғироқ қоқди. Бу қўнғироқнинг мазмуни қуйидагича эди: «Бир қушча келиб, оstonамга ўзини уриб юрибди. Патини биргалашиб юлсак дегандим. Яхши бир «совға» ундириб берардим...»

Норчаев ҳозирча насияга бўлса ҳам «совға» ни мамнуният билан қабул қилди. «Совға» нинг нима эканлиги билан қизиқмади ҳам, чунки у ҳам дўсти Ҳайдовулов сингари бир нарсага ўрганиб қолганди – совға деб берилса бўлди, ҳар қандай нарсани қабул қилаверарди, зеро, текин тушадиган ҳамма нарсага унинг ҳам суяги йўқ эди. Шундай қилиб, бу таклиф Норчаевга ёғдек ёқиб тушди ва у ҳам ўз навбатида бирорта «бўйни йўғон» оғайниларидан бири билан «қушчанинг патини юлишга» борадиган бўлди.

Ниҳоят, белгиланган кун ҳам етиб келди. Кун чошгоҳга яқинлашганда Қуччиевнинг дарвозаси олдида фарали «Жигули» автомашинаси келиб тўхтади. Дарвоза томонда чақалоқнинг «инга-инга» сидек машина сигналини эшитган Қуччиев шошиб қолди – меҳмонлар бир соатча илгари ташриф буюришганди – қўйларга олиб бораётган тоғорадаги қовун пўчоғини яқинроқдаги товўқхона ичига идиши билан иргитганча дарвозахона томонга қараб югурди...

Меҳмонлар чорбоғдаги супа тўридан жой олишди. Ҳайдовулов қўлтиғига ёстиқни бўклаб ёнбошлаганча қўл очди:

– Қани... биз келдик, ревизор келмасин! Ҳо-ҳо-о! Ҳазил, ҳазил, Норчаевич. Рангингиз тез оқаради-я!

Ҳайдовуловнинг бу гапига Норчаев билан қўшилиб келган, жуссаси кичкина бўлса ҳам қорни «тарвузча»дек бақалоқ киши қотиб-қотиб кулди, кулгидан тўхтагач, кўз ёшларини салфетка қоғози билан артганча деди:

– Ўлманг-да, нафасингиз бунча совуқ, худди музхонадан чиққан ароқдай. Норчаевнинг ранги оқаргани ревизор-

да эмас, бу ерда лағмон-пағмон қилинмаяптимикин деган хавотирда! Қҳ-қҳ-қҳ...

Ҳеч нарсаса тушунмаган бўлса-да, меҳмонларнинг пой-абзалларини тўғрилаб қўяётган Қуччиев ҳам қийқириб кулди. Ҳайдовулов кулгидан тўхтаб бир оз тин олгач, меҳмонларни мезбонга таништирди:

– Бу киши Луқмон Норчаевич... эшитгансиз, районнинг бир устун! Биз эркалаб Луқмон лағмон деймиз!.. Сиз ҳам тагин бу кишини шундай деб атаб юрманг-а, уят бўлади! Хўш... бу киши бизнинг дўстимиз, устозимиз Холиёров...

Ҳайдовуловга нисбатан ўзининг Холиёровга яқинлигини кўрсатиш учун Норчаев шоша-пиша луқма ташлади:

– Лақаблари Динозавр... Ха-ха-ха! Гавдасига ишонманг, ҳа, бу лақабни топиш-тутишларига қараб қўйганмиз. Бизлар бу кишининг олдида пешка... Кичкина митти, ҳаммамизни йиқитди, ва– ҳай... Ха-ха-ха!

Қуччиев тиржайганча ўйларди. Буларга маза! Қаерга боришса маишат, қаҳқаҳа-ю аския билан бир-бирини чанлиш. Энди Ҳайдовуловнинг лақабини айтишади... Қизиқ, унга қанақа лақаб қўйишган экан?

Қуччиевнинг фикри тўғри чиқди. Норчаев Ҳайдовуловнинг елкасига «тап» этиб уриб гапириб қолди.

– Ўзлариники-чи, ўзлари...

Ҳайдовулов Қуччиевнинг олдида ўз лақабини эшитишни хоҳламади шекилли, эпчиллик билан гап тизгинини бошқа томонга тортди:

– Қани бу... Солмонов келмадими?

Қуччиев энди оғиз жуфтлаган эди, Норчаевнинг ранги оқариб пишиллаганча ўрнидан қўзғалиб қолди.

– Қайси Солмонов? Анови ёзувчими?... У келса мен кетаман! Нега дарҳол айтмадинг? Бу ерда ҳам у бир ишқал топиб ҳаммамизни газетага уради...

Қуччиев шоша-пиша гап қистирди...

– У киши келолмас экан, зарур ишлари чиқиб... Кеча келиб хабар бериб кетувдилар...

Норчаев Ҳайдовуловга ёвқараш қилди:

– Ҳали ўша билан дўст бўлдингми? Сендан ҳам қўлни ювиб...

– Қаерда дўст... – Ҳайдовулов бетакаллуф чаққонлик билан битта шишанинг оғзини очиб пиёлаларга қуяркан. – Энг биринчи душманим ўша! Лекин ўртоқ Жабборовнинг тўйларида у кишининг сўзларидан ўтолмай ярашгандим. Пайт пойлаб юрибман, бир чалпак қиладиган фурсатни кутиб...

Ҳайдовуловнинг назари бир лаҳза Қуччиевга тушиб негадир индамай қолди, сўнг қаттиқ томоқ қирди-да, деди:

– Қани овчи итингиз... Кўрсак кўрайлик-да. Агар эгасига тортган бўлса, зўр қопқир бўлса керак!

Бу гап Солмоновга тегишли эди. Афтидан, меҳмонларнинг учаласи ҳам Солмонов билан чап эди. Қуччиев Ҳайдовуловнинг гапига жавобан қўлини қовуштирганча оғилхона томонга югуриб кетди. Бориб кўрдик, кучук йўқ! Шалпангқулоқ афтидан, аҳдига вафо қилиб қўшнининг ити билан ўйнаб кетган кўринарди. Қуччиев ўчоқбошида куймаланаётган хотинига ўғилчани итни излашга юборишни тайинлаб, овқатни тезлаштиришни буюрди-да, ўзи меҳмонлар ёнига қайтди. Ҳайдовуловнинг саволомуз қарашига жавобан дудукланиб деди:

– Бу-у... х-хаёлдан чиқибди. Кучукчани оёғининг чигили ёзилсин деб ўғилчамиз сайрга олиб чиқиб кетибди. Ҳозир келиб қолишади... Қани, дастурхонга қараб ўтирингизлар.

Меҳмонлар унинг таклифисиз ҳам аллақачон дастурхонга «қарашиб» ўтиришарди, яъни икки бўш шиша аллақачон йўнғичқазорга итқитиб улгурилганди.

Қуччиев кўчага яна икки-уч марта чиқиб келди: Шалпангқулоқдан дарак йўқ. У хомуш ҳолда ўчоқ ёнидан ўтаётиб, хотинига чучварани секинлаштиришни буюриб, ўзи тайёрлаб қўйилган бир лаган қовурдоқни кўтариб меҳмонлар томон юрди. «Шайтоннинг суви» таъсирида анча қизишиб қолган Норчаев Ҳайдовуловнинг ёқасидан бўғиб олганча, шаҳодат бармоғини унга бигиз қилиб пўписа қиларди:

– Ҳа-а, тулки! Сен Солмоновнинг район раҳбарлари орасида обрўси тузуклигини, «ҳақиқатгўй» деб ном олганлигини яхши биласан. Сен биз билан ҳам, у билан ҳам

тил топмоқчимисан?! Динозавр, мен сенга айтсам, бунинг қулоғи ҳамиша динг. Қаерда қандай вазият бўлса, эшитиб, сўнг одамга қараб муомала қилади. Вой, сени... динг бўлган қулоғингдан, вой сен, Шалпангқулоқ...

Супага кўтарилган Қуччиевни ток ўргандек бўлди: нима?! Шалпангқулоқ! Ҳайдовуловнинг лақаби шу экан-да!

У гандираклаб кетди, лагандан катта суяк билан икки дона картошка ерга сочилиб тушди. Шу пайт тўсатдан пайдо бўлган ит узилган бўйинбоғини судраганча ўзини суякка отди.

Ўчоқ бошида бу ҳолни кўриб турган аёл косовини баланд кўтарганча қаттиқ қичқирди:

– Шалпангқулоқ! Баҳ-баҳ-баҳ! Орқангга қайт-э, ер ют-кур!

Қолган воқеалар кино лентасидек бир лаҳзада бўлиб ўтди: Ҳайдовулов қўлидаги пиёласини тушириб юборди, Норчаев билан Холиёров бирпас оғизларини очиб ҳайрон бўлиб туришгач, сўнг бараварига шарақлаб кулиб юборишди. Шу даражада завқ билан кулишдики, ҳатто Холиёров орқаси билан супадан гўлзорга ағанаб тушди.

Лавлагиси чиқиб кетган Ҳайдовулов ўрнидан ирғиб туриб Қуччиев томонга хезланиб борди.

– Ҳў, кучугинг бошингни есин, аҳмоқ! Бошқа от қуриганмиди сенга! Мани падвадит қилдинг-ку! Аблаҳ...

Ҳайдовулов Қуччиевни урмоқчи бўлиб қўлини ҳаволатди, лекин негадир урмади, ерга қаттиқ бир тупурди-да, ғазаб билан кўча эшикка қараб йўл олди... Бирпасдан сўнг жўнаб кетган машинанинг овози эшитилди...

Сурат бўлиб қолган Қуччиевнинг қонсиз лаблари жонсиз пичирларди.

– М-мен э-мас... Солмонов!..

...Худди шу вақт уйида диванда ёнбошлаб ётганча хаёл сураётган Солмон Солмонов бу воқеаларни ўз кўзи билан кўриб турган одамдек беихтиёр қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди.

ЎЙИН ЗҶР БЎЛДИ!..

– Кеча ўйин зўр бўлди-да! Бунақасини...

– Мен ҳам кўрмаганман. Ҳақиқатда, зўр бўлди!

– Зўр-р... Ие, бу биродар, сиз ҳам ишқибозмисиз дейман?!

– Ишқибозингиз нимаси?! Ўйин деса ўрдан, тўппи деса тепадан ташлаб юборадиганлар хилиданмиз. Тўғри айтдингиз, кеча ўйин зўр бўлди!

– Зўр бўлди! Раҳмат сизга! Футболда фикрдош эканмиз. Аммо, кеча катта кўчада биттасига «Ўйин зўр бўлди!» десам тўсатдан тутқаноғи тутиб қолса бўладими?!

– Ҳа, энди ўйин зўр бўлгач... Бечора қаттиқ ҳаяжон туфайли ўзини йўқотиб қўйгандир-да?!

– Бе, қаёқда. «Ўйиннинг зўрини кўрадиган бўлсанг, бозиллаган бозорга борда, боди!» деб ўдағайлаб қолса бўладими?!

– Ўйин зўр-р... Ие, ўйинга бозорнинг нима дахли бор экан?

– Унинг учун дахли бор экан. Бояқиш, юриб турган машинасини неча тоннадир пиёзга «бартер» қилиб, кўп қаватли ўйиннинг балконига босган экан...

– Хўш-ш, хўш... Кейин пуллаб, ақчани белига бойлаб жаҳон чемпионатига-а?!

– Афсуски, йўқ. Унақа «ўйин»дан ўқ чиқадими-да! Пиёзи жойида кўкариб, селитраси сув бўлиб оқиб, роса чув тушибди. Футболга қизиққанда-ку?! Мана, масалан, кечаги ўйин...

– Зўр бўлди! Ҳа, унақаларга қолса, стадионга сабзи эктиришдан ҳам тап тортишмайди. Бизнинг ишхонада ҳам денг, битта шунақаси бор. Чакаги чақа, танглайи танга билан танғилган. «Спорт» десанг «сўм» дейди, «Футбол» десанг «Пул бор?!» дейди. Ўшанга кеча «Ўйин зўр бўлди!» десам, нима дейди денг?!

– Ҳа, энди ўйин зўр бўлгач...

– Э-э, қаёқда! Афтимга узоқ термулиб тургач «Ўйинга мен ҳам ишқибозлик қилсам, неча пул беришаркан-а?!» дейди! Кўрдингиз?! Аччиғим чиқиб ўзимни очик турган деразадан отиб юборай дедиму, яхшиям кечаги ўйин...

– Зўр бўлди! Бу дейман биродар, ҳақиқий ишқибозмисиз дейман? Сир бўлмаса айтингчи, неча ёшдан бу ўйинга...

– Кечаги «зўр ўйин» ҳаққи қасам ичиб айтаманки, менинг киндигим стадионда кесилган! Очикроқ айтсам, отам ўйингоҳда қоровул, онам эса фаррош бўлишган. Ўзим ҳам болалигимдан стадионда сигарет, семичка, «минералка» сотганман. «Спортлото»дан «футболка» ютганимда ақлим оғиб қолаёзган. Шу тариқа йилдан-йилга ўйинга меҳрим жўш уриб... Айниқса, кечаги ўйин...

– Зўр бўлди! Бунни қаранг, ҳатто ишқибозлигимиз ҳам бир-бирига эгизак экан!

– Йў-ғе? Наҳотки сиз ҳам стадионда... Лекин, олдин айтинг, кечаги ўйин...

– Зўр бўлди! Зўр бўлгач «Зўр бўлди!» дейиш керак-да, ахир. Аммо, менинг ишқибозлик тақдирим сал бошқачароқ кечган. Болалигим денг, шаҳарнинг энг шовқин– суронли маҳалласида ўтган. Тасаввур қилинг. Бир томонда – «Темир қушлар» туну кун кўкка парвоз қилишади. Иккинчи томонда эса поездларнинг бир маромдаги тинимсиз тақир– туқури... Сал нарида эса «Шоҳбекат»... Хуллас, автобуслар «алласи-ю», сут ўрнида самолётларнинг «ўкириги»ни эмиб...

– Шошманг, шошманг, биродар. Ахир, ўйинга автобусларнинг «алласи-ю», самолёту паровозларнинг чинқириқ-ўкирикларининг нима алоқаси бор? Ундан кўра, айтингчи, кечаги ўйин...

– Зўр бўлди! Аммо, «алоқаси борлиги» шундаки, энди суягим қотиб – оғзим ошга етганда бу тарздаги «ҳузур-ҳаловатимга» кўз тегди. Бизга шаҳарнинг чумоли юрса ҳам оёғи «тақаланадиган» хилват ва сокин гўшасидан янги ҳовли-жой беришди. Бошқаларни билмадиму, ўша кундан бошлаб, менинг оромим йўқолди. Уйқу ўчди. Карахтлиқ ўз оғушига олди. Сездимки, шовқин-суронли муҳитга кўнгил кўникиб қолган экан. Дўхтирлар ҳам бу «дардим»ни тасдиқлашди. Хўш, энди нима қилмоқ керак? Эски жойимга кўчиб борай десам, бошпанам таг-туғи билан бузилган. Вокзал-бекатларда ётиб турай десам, уйи бор, бола-чақали одамга тўғри келмайди. Айтинг-чи, бундай пайтда сиз нима маслаҳат берардингиз?

– Албатта, ҳеч ўйлаб ўтирмасдан стадионга қараб йўл олардим! Мана, масалан кечаги ўйин...

– Зўр бўлди! Ақлингизга балли, ақлдош... Худди сиз айтгандек, мана неча йилдирки стадион – менинг ҳам иккинчи ошёнимга айланган. Фақат шу жойдагина қалбим таскин топади. Яхши ўйин бўлган кун, менинг учун энг оромли тун. Мана, масалан кечаги ўйин...

– Зўр бўлди! Яна бир бор ташаккур сизга! Чунки, дарди-ҳасратингиздан маълум бўлдики, бу борада ҳам иккаламиз ҳақиқий ишқибоз, ҳатто «қариндош» эканмиз...

– Ҳа, энди ўйин зўр бўлгач! Айниқса, кечагиси... Бу биродар, кеча қизиқишда эътибор бермабман. Ўйин охирида қанақа ҳисоб билан тугаганди?

– Ўйин зўр-р... Нима дедингиз? Буни қаранг, мен ҳам каттик ҳаяжонда... Ўзи кеча ким билан ким ўйнаганди?!

«ТУФ-ТУФ»НИНГ ТИЛСИМИ

Қишлоқ қариялари оҳиста қадам ташлашганларича, гурунглашиб боришарди. Йўлнинг айри жойига етишганларида, тўхташиб, негадир бир-бирларига синовчан тикилиб қолишди.

– Мўминбой, – деди ниҳоят чоллардан бири сукутни бузиб, олдинда тик қотган кетмонсоқол тенгқурига қараганча бош ирғаб. – Оқсоқолимиз энди, ўзингиз. Шундай экан, бу ёғига маслаҳат беринг. Тўғри, қисқа йўлдан кетамизми ёки узоқроқ бўлсаям, тепа айланамизми?!

Оқсоқол соқол силади.

– Тўғри йўл, маъқулку-я! Лекин, биласизлар, бу хавфли... Овла ошпазнинг олапарига дуч келсак, ҳеч кимни омон қўймайди!

– Рост, – кексаларнинг бири оқсоқолнинг гапини маъқуллади. – Ит эмас у, бир балои-бат! На болани билади, на қарини. Биз ахир, бу ёшда кучук билан олишолмасак, оптимиздан қувса қочолмасак! Келинлар, жўралар... Шу беғалва, узоқроқ бўлсаям, тепа ошамиз...

Бу жўяли фикр барчага маъқул тушди. Шу аснода биқин томондан кимдир тупук аралаш маъноли томоқ қириш қилди.

– Эҳм-м! Туф-туф....

Чоллар ўгирилиб қарашди. Уларнинг рўпарасида яқиндагина ҳарбий хизматдан қайтган Дамир десант, қўл кўкракда салом бериб турарди.

– Здраст... Эҳм-м, ас-салому-алайкум, старики-разбойники! Нима гап? Что случилос?!

– Нима гап бўларди, саллот болам, – Мўмин оқсоқол кўпчилик номидан дарҳол арзиҳол қилишга тутинди. – Анови, раҳматли Раҳматов домулланинг худойисига бораётгандик. Лекин, билсанг... Манови йўлда Овла ошпазнинг бузоқдек келадиған баҳайбат ити бизларни кутиб ўтирибди! Ўшанга...

Дамирбой кексалар олдида кулиб юборишдан ўзини тийса-да, аммо, таажжубини «чирт» этиб тупурган тупугида ифода этди.

– Ну что? Бир рота одам битта кучукдан кўрқиб ўтирибсизларми? Ай-й, позор! Туф-туф... Суф-э, сизларга!

– Ҳа, энди, сен бола «позор-мозор» деяверасан-да! – чоллардан бири оқсоқолга тарафкашлик қилди. – Лекин, сен ўша маҳлукни бир кўрсанг эди?! Овла ошпаз итини суяк– сўнгак эмас, гўшту илик бериб боққандан кейин... Қўй, саллот болам, бекорга бизларни йўлдан қолдирма!

«Саллот бола» яна оғзини тупукдан бўшатиб олгач, чолларнинг йўлини тўсди.

– Давай... Унда келишамиз! Мен сизларни итдан бежавотир ўтказиб қўяман. Сизлар эса... Анови Қажум қассоб борку?! Туф-туф-ф! Ўша ёмонам тирриқлик қилаябди. Хуллас, қассобнинг кенжа қизига мендан совчи бўлиб бориб, битказиб берасизлар! Ну как? Маъқул, да?!

– Маъқулликка маъқулку-я! – Мўмин оқсоқол унга шубҳа билан тикилди. – Лекин... Ит қурғур, жуда баҳайбат-да, эллармикансан?!

Дамир десант кўкрак керди.

– Эплайман! Қани энди, орқамдан бегом... Отставит! Қариликни ҳисобга олиб, медленно марш... Раз, два... Раз, два...

Чоллар гоҳ ишонишиб, гоҳ ишонишмай Дамир десантга эргашишди. Кўп ўтмай узоқдан Овла ошпазнинг таниш ҳовлиси кўзга ташланди. Шу аснода, хунук ириллаш ҳам қулоққа чалинди.

– Ана... Айтмабмидик!

Чоллар барчаси гўё «буйруқ» берилгандек тўхташиб, ортларига тисарилишди. Бу пайтда томнинг орқасидан отилиб чиққан баҳайбат ит тилини осилтирганча улар томонга қараб чопиб кела бошлаганди.

– Бу ёғи энди, нима бўлади?! – Ранги-қути ўчган Мўмин оқсоқол Дамирни қучоқлади. – Ваъда бергансан-а, десантжон?!

– Ҳа, ҳа! – қолганлар ҳам солдатни қуршовга олишди. – Ишқилиб, алдамайсан-а, укажон!

– Ваъда есть ваъда! – Дамир десант шундай дея қариялар «қуршови»дан чиқиб, яқинлашиб қолган итга тик боқди. – Мана қаранглар, ҳозир бунинг афсунини ўқийман!

Шундай дея, у ўпкасини тўлдириб нафас олди, сўнг оғзини кўвача қилиб, ит томонга қараб туфлади:

– Туф! Туф-ф...

Тўсатдан, ҳеч ким кутмаган ажиб синоат рўй берди. Ваҳимали тарзда югуриб келаётган ит таққа тўхтади. Бир неча сония Дамирга тикилиб тургач, сўнг думини қисганча, баҳайбат гавдасига мос бўлмаган тарзда шингиллаб, изига қараб қочди.

Ҳамма ҳайрон, ҳамма ҳангу манг. Мўмин оқсоқол, ниҳоят ҳайратини яширолмади.

– Ё, тавбангдан! Тушимми, бу ўнгимми?! Нима қилдинг буни, десантжон?!

Қолган қариялар ҳам оқсоқолга жўр бўлишди.

– Ростданам... Саллот болам, бу маҳлуқни қочиришни сирини бизларга ҳам айт?!

Дамир десант ёйилиб кулганча, кўкрагини кенг керди.

– Ҳамма гап, отахонлар – «туф-туф!»да! Шу десаларингиз, икки кун бурун, албатта, Овла ошпазнинг олапаридан хабарим йўқ... Оғиз тўла нос, Қажом қассобдан гап олай деб кетаётгандим. Мана шу жойга етганда, бир кўппак вовилла-

ганча ташланиб қолса бўладими?! Ҳа, энди, бекорга десант бўлмаганмиз... «Ия!» дедиму, бир тепиб қулатиб, итнинг устига чиқиб бўғиб олдим. Сўнг тумшуғини икки томонга айтириб, беш-олти маротаба «Туф-туф!» дея оғзимдаги нос билан томоғини мойлаб қўйдим, холос. Бор-йўқ, тилсим, мана шу отахонлар!

Кулги босилгач Мўмин оқсоқол Дамирбойнинг елкасига қоқиб қўйди.

– Баракалла, солдат! Биз ҳам энди маъракадан чиқиб, тўғри совчиликка борамиз. Лекин, гапнинг очиғи, биз бу ёшда «Туф-туф!»ни унча эпломмаймиз. Ўша учун зарур пайти хизматга тайёр тургин, хўпми?!

– Хўп! – Дамир десант ҳарбийларга хос бармоқларини жуфтлаштириб, чеккасига шахд билан теккизди. – Хизматга доимо шайман!

БОЗОРГА ЎХШАЙДИ БУ ДУНЁ...

(Туркум)

БИР СИҚИМ СЎЗ БОШИ

...Устоз ҳажвчилар ёзишга ҳамиртуруш тополмай қолган кезларида, албатта, бозорга... ошиқишаркан.

Алломаи адиб Ғафур Ғуломни Бешёғоч бозорида бот-бот кўрганлар, бу ҳақда ёзилган ҳикоялар қанчадан-қанча.

Ҳажвчилар сардори Саид Аҳмад домла эса ўз «қаҳрамонлари»ни олдин бозорда, сўнг тушида кўриб, алқисса Дўрмондаги боғида боқарканлар.

Халқ ёзувчиси Неъмат Аминни айтинг. Неча бор унга холироқ жойни «таклиф» қилишди. Аммо ул зот «Фарҳод бозори» дан нари кетишни истамади. Сабаби сўралди: «Маънавият ва маърифатни аввало, бозордан бошлаш дуруст...» дея лутф қилади.

Яна бир устоз Саъдулла Сиёевни олинг. «Даҳрий»ликлари тутиб қолса, яккаш «Бозор кўрмаган йигит» асло, йигит эмас дея оёқ тираб оладилар. Айрим «ғийбат»ларга қараганда

Анвар Обиджонни ҳам бозорда «Безгакшамол» чалиб кетгандан буён, эл орасида машҳури олам бўлиб қолибди.

Шу тарзда аниқ «факт»лардан сўнг хулоса шулки, демак, бозор даврида бозори чаққон бўлишни истаган қаламкашлар тез-тез бозорга тушиб туришса, нафақат тўрхалталари, балки қўйин дафтарлари ҳам қаппаярди. Боиси, мол-матохларни мижозларга манзур қилишда бу манзилгоҳдагилардан ҳар қанча ўргансак арзийди.

Шундай қилиб, бозор дарвозаси даҳлизидамиз. Чўчимай, остона ҳатлайверинг. Лоақал, тишнинг оқини кўрсатсангиз ҳам сиздан асло «патта» олинмайди. Кулолсангиз кулгиси сизга, савоби эса бизга.

«МАНГУ ЖАНГ»

(Диалог)

– Майиз қанча бўлди?

– Ҳеч қанча! Олдин татиб кўринг, ака... Пажалиска!

– Йўқ, раҳмат. Аллергиям бор. Нархини айтинг.

– Нархи арзон... Энди қўл қайтмасин, суҳан синмасин...

Мана шу биттагинасини... Шошманг, думчасини олиб... Ана энди «самка» бўлди! Қалай, ширинми? Ёқмаса, пулингиз ўзингизга сийлов...

– Яхши, яхши... Баҳосини айтмайсизми?

– Айтаман... Мабодо чўнтагингизга тўғри келмаса...

Ками бор, конечно... Айтаман!

– Хўш-ш, неча пул?

– Ўзи бебаҳо, бироқ сизга почти бепул! Лекин, майиз эмас, мураббо... мисоли мўмиё – минг дардга даво! Қани халтани очинг... Ёки, яна бир кафтгина ейсизми?

– Йўқ, олдин нархини эшитайлик-чи?!

– Нархи сув текин... Обрўйингизга, мана бу савлатингизга мос келадиган майиз. Қани тортайми?

– Сиз майизфурушми ё масхарабозми? Савлатнинг майизга нима алоқаси бор! Нархини...

– Нима десангиз, ака... Биз рози! Харидор ҳамиша ҳақ. Шу майизгинани еб, эртага яна қўмсаб, қидириб келмасан-

гиз мен беноват! Бўлди энди, очинг тўрвани... Бошланишига ўн киломи, ўттиз кило?

– Ҳф-ф! Олдин чўнтакка қараб фол очишим керакми, ахир? Килоси неча пул деяпман?

– Мен ҳам арзон деяпман-ку! Тупроқбаҳо, сув текин... Ажойиб хосияти бор, бу меванинг... Лекин, акахон, бунинг учун майизнинг ёнига ёнғоқ қўшиб, майиз билан мағизни иккаласини «бхай-бхай» қилиб қовуштириб, сўнг «сангам» қилиб есангиз...

– Ҳў-ў, биродар! Мен маъруза эшитгани эмас, майиз олгани келганман. Мана, келинингиз тузиб берган «рўйхат»-да яна етти-саккиз хил масаллиқ турибди... Сетиш ният борми, ўзи? Нархи...

– Нархи... ничево! Туриш-тароватингиздан уч-тўрт сўлкавойнинг бетига қарамайдиган марди майдонга ўхшайсиз-да. Яна нархни сўрайсиз. Ҳа, от билан туя бўлармиди... Гўсала бўлар, бўталоқ бўлар... Бўлди, қопни очинг... Тоға!

– Тоға?! Соқолингиз киндикка тушиб, олдин мени «ака» дедингиз, ҳай... Энди «тоға» бўлдикми?! Бу нархини...

– Ҳў-ў, ука... Тоға нима?! Агар молимнинг нархини тош босадиган қилиб берсангиз, «почча» дейишдан ҳам тилимизга тирсак тошмайди! Билдингиз... Қани, сумкани...

– Йў-ўқ! Шохида юрсангиз, мен керак бўлса баргида... Нархини айтинг?!

– Нархи, арзон... Тўрвани...

– Йўқ, нархи...

«ГҲШТ СУЯКСИЗ БЎЛМАС»

(Манзара)

Қассоблик растаси. Қўлтиғида папка, оҳори тўкилганроқ бўлса-да, шляпа кийган киши гўшт илинган чангакка яқинлашади. Халатининг устидан қора лас чопон кийган, қўш белқарс боғлаган қассоб уни кўриб қайроқ-пичоғини четга итқитади. Қўллари икки биқинига артади, сўнг кўксига қўяди.

– Келсинлар, катта... Келсинлар!

– Ҳа, шу озгинагина лаҳм...

– Тушундим. Озгина-ю, созгина... демоқчисиз-да! Қани олдин ўша чучвара ейдиган қўлларингизни тутиб... Э-э, бу қон юқидан бурунни жийирманг! Кеча сўйган танача сал шўхроқ экан. Бўғзига пичоқни мана шундай тортиб... Қўрқманг, қўрқманг! Мен ҳув, анови Қўзи қассобга ўхшаб шишиб ўлган, ҳаром қотган, тўғри келган... Кечирасиз, катта... Сиз молиядансиз-а?!

– Йўқ, молияданмас. Менга гўшт...

– Ҳозир, ҳозир... Лекин-чи, катта, гўшт учун менга келиб тўғри қилибсиз. Мен ҳалиги, айрим... Сиз-чи, анави Қўзи қассобдан гўшт тугул, чандир ҳам ола кўрманг! Нега дейсизми? Э-э, у қаллоб қўй сўйса, қорнини дам билан дўппайтириш учун, оғзи билан пуфламайди... Беномус, валапед насоси билан ел уради. Ана кўрдингиз?! Бу лаби жириқни тартибга оладиганлар ҳам бордир... Катта, сиз налогдан-а?!

– Йўғ-е?! Мен...

– Ҳа, майли, майли... Аттанг! Агар налогдан бўлсангиз ана ўша Қўзи қассоб устидан бир бўхча факт тўплагандим-да! Афсус... Сизга сон гўшти, менга ҳеч бўлмаса қайроқ-кундаси тегарди... Сабаби, Қўзи қассоб эмас, қаллоб, шайтонга қариндош! Олибсотар... Ҳа, ҳа... Кулманг. Иш-бот керакми? Мана свежий факт. Кеча жума бозордан танаси терисига ёлишган ғунажин сотиб олганини ўзим кўрганман. Ўша жониворгинани жума оқшом, шанба кун бўйи соғринига ковуш билан шапатилаб «семиртириб» якшанба бозор бир ярим бараварига сотса бўладими? Икки килогина кунжараси кетсаям одамга алам қилмасди... Катта, сиз, ҳалиги типографияда ишлайсиз-а? Келинг, шу ковуш бардорнинг ковушини тўғрилашга менга ёрдам...

– Йўқ. Мен мухбир эмасман. Менга гўшт...

– Шошманг, катта! Шошманг. Гўшт ҳам бўлади, тўш ҳам... Шошган пишак, кўр туғар, кўр одамгина Қўзи қассобдан гўшт олади. Мен уни, энаси этагини кўтариб, тўғнағич қадаб қўйган маҳалдан бери биламан. Ёшлигида товуқни капгир билан уриб сўярди, бемаза. Энди эса гап бермайди, боди... Мақтанишларига куяйми? «Қўзи эмас,

қассобларнинг «қўчқори» эмиш». Қўчқор-а? Биламиз, беби-
лиска пул бобовлатаётганини... Катта, сиз органдан-а? Шу
бетовфиқнинг тарози тошини бир текширинг... Эгов билан
ишқалаб ғозини қочирган. Ҳам тошдан, ҳам тарозидан, ҳам
палладан, ҳам «калла» дан уради... Орган бўлсангиз бун-
дай...

– Йўғ-е, органдаям ишламайман! Нима танимаяпси즈ми?
Гўштан...

– Танияпман, катта, танияпман! Таниганим учун дар-
димни дастурхон қилаяпман-да! Сиз... телевидениедан...
Топдимми? Лекинчи, шу Қўзининг башарасини қоп-қора
қилиб... Йўқ деманг... Шу Қўзини гўштини менга майдалаб...

– Оббо, барибир танимадингиз! Наҳотки, эслолмасан-
гиз... Ўн йилча олдин шу шаҳардаги институтда ўқиганда,
сизникида ижарага турардим. Ҳозир қишлоқда мактабда...
Қани эски танишлик ҳурмати, ошга тош босадиган қилиб...

– Ҳм-м... Ошнинг гўшти суякли бўлади-да, иноғ! Мен сизни чучвара... Тавба, қассобхонага ҳам папка
қўлтиқлаб... Ҳм-м, хайр... хайр... Ҳой, шляпа! Шошма, сен
ахир ўшанда икки ойлик квартира ҳақини бермай... Ҳў-ў,
Қўзига ўхшамай...

«АЛЛАБ БЎПСАН!»

– ...Бойбува, бу нима?

– Бодринг, улим...

– Иби, бундай кичкина! Мен кўксултонми дебман.

– Ҳой, ҳой... Молга тупроқ, эгасига шапалоқми?!
Кичкина-я! Мановисини-ку, оғзингизга тиксам, ярми
сўланглаб ташқарида қоладиёв...

– Ҳа, энди бу бозор бова! Сиз молингизни мақтайсиз,
мен ерга ураман... Ё, хафа бўлдингизми?

– Хапа бўламан-да! Оппоқ соқолим билан ёлғон гапира-
манми, улим!

– Энди, соқолни аралаштирманг. Соқолни пеш қил-
сангиз, соқол эчкида ҳам бор. Лекин, бу бодрингизни эчки
ҳам емайди... Лекин ёшингизни ҳурмат қилиб, майли, ола-
ман... териб... териб...

– Жў-ўқ... Теришга бермайман! Ай, мендан кетса кетсин. Мони, овириминан олинг-е!

– Ҳой-ҳой... нима қилаяпсиз?! Айбимиз шаҳарликми?! Отам айтган мевани пишгани ё қизил ёки сариқ бўлади, деб. Сиз бўлсангиз, нуқул кўмагини... Қани, пишган-пишган, сап-саригидан тортинг! Ҳо-о, алдаб бўпсиз...

ЙЎЛИ ТОПИЛДИ

Икки ошна – Салим ва Ҳалим бозорлигини қилишмоқда. Салим сомон тиқилган қопдек юм-юмалоқ. Ҳалим эса «ем тегмагандек» озгин ва новча. Салимнинг икки қўлтиғида харид қилинган маҳсулот-масаллиқлар. Ҳалимнинг қўлида эса бор-йўғи бир варақ қоғоз. Салим юз-кўзидан шаррос қуйилаётган терни қийшайганча елкасига артаркан, толиққан товушда деди:

– Қўлингдаги рўйхатга қара-чи... Яна нималар қолибди... Уф-ф!

Ҳалим ярим гижимланган қоғознинг таҳини ёзиб ҳижжалайди:

– Олма... олинди. Сабзи... солинди. Шолғом, турп, кўкат... Демак, ша-а... бўялиб кетибди. Ша-а-ф...

Салим бетоқатланди.

– Шап-шап демай, шафтоли демайсанми, найнов! Қўл толди-ку...

– Шошма... ша-а... Қара, ҳақиқатан шафтоли билан анжир қолибди...

– Анжир билан шафтоли?! Халтада ахир, жой қолмади-ку! Ҳаммол қилиб ўлдираркансан-да мени...

Ҳалим «рўйхат» билан оғзини беркитиб хомуза тортиди.

– Бошида келишдик-а? Савдолашиш мендан, бозорликни кўтариб юриш сендан... Лекин, яна бир қоғозхалта олсак, қандай қилиб кўтараркансан...

Салим ҳансираганча оғирлигини бир оёғидан иккинчисига солади.

– Шошма... шу, каллага бир фикр келди.

Ҳалим эснаганча қўл силтайди.

– Хуш? Халтанинг биттасини кўтарасан демоқчимисан? Бекорларнинг бештасига бештош ўйнабсан! Қани юр! Олдин анжир, сўнг шафтоли оламиз.

– Йў-ўқ, – Салим қашингиси келди шекилли, қийшанг-лаганча елка учирди. – Шу айтмоқчиман-ки...

Шундай дея Салим мева-чевалар растасига бир муддат тикилиб қолди.

– Шу айтмоқчиманки... Анжир, шафтоли... деб майда-чуйда қилиб юрамизми! Ундан кейин халтада ҳам жой оз қолган. Ке, шунинг учун биратўласига анжиршафтоли харид қилиб қўя қоламиз! Нима дединг?! Ана, ҳув момода бор экан...

«Халта кўтариш хавфи»дан чўчиб турган Ҳалимга бу таклиф ҳалимдек ёқдими бармоғини осмонга нуқиди.

– Во-о! Қойил... Қорнинг семиз десам, калланг ҳам қолишмаскан. Ана топқирлик... Ҳам ҳамён тежалади, ҳам халта... Қани кетдик жўражон! Иқтисод қилган пулга эса... майли яримта биздан!

БОЗОРБОЙ

Бозорбойнинг энаси бозор куни, бозорнинг қоқ ўрта-сида туғиб қўйган дейишади. Бу қанчалик ўтрик ёки рост билмадигу, аммо Бозорбой туриш-турмушини бозорсиз тасаввур ҳам қилолмайди. Ундан чорвабозлик ҳам, даллоллик ҳам, паттачилик ҳам қолмаган. Хуллас, савдонинг савдо-йиси... Шунданми, танглайи танга билан кўтарилган, дунёда жамики жонли-жонсиз нарсани пулга чақади.

Айтайлик, унга рўбарў келиб қолдингиз. Таомилга кўра сўрашасиз.

– Аҳволлар қалай?

Бозорбойнинг жавоби тайёр.

– Э-э, савдонинг мазаси йўқ! Шунинг учун ёғимланган сўлкавойдай...

Бозорбойдан вақтни сўраб кўринг-чи:

– Соат неччи бўлди?

Бозорбой билагига кўз ташлаганча жавобни қотиради.

– Тўрт манат... Аммо йигирма тангаси кам!

Баъзан унинг қитиқ париға ҳам тегишамиз.

– Озиб қолибсизми Бозорқул? Тўрт-беш йил олдин бир ам барваста, дўрсиллабгина юрардингиз?!

Бозорбой қўл силтайди.

– Ҳа, энди... Ёшлик сўм-купондай ўтди-кетди-да!

Кимдир унинг юриш-туриши билан қизиқади.

– А, бу бозорга нимада келиб, нимада кетаяпсиз?

Бозорбой кўкрак керади.

– Ҳа, энди... Шу обрўга «олти сўмлик» ярашмас. Шунинг учун «ўн сўмлик» да гириллаб бориб, гириллаб келаяпмиз.

Кимдир яна суҳбатни чўғлантирмоқчи бўлади.

– Бозорбой, ҳамсоянғизнинг тўйида бир кўриндингиз-у, ғойиб бўлдингиз? Ёқмадими?

Бозорбой афтини бужмайтиради.

– Ёқмади! Бир тангага қиммат тўй бўлди. Яна ярим соат утирсам уйинчи қиз бор пулимни шилиб оларди.

Бозорбойга таъна тошини отадиганлар ҳам топилиб қолади.

– Бозорда жой талашиб Салим сабзифуруш билан тепишиб қолибсизми? Ахир у сизга қариндош...

Бозорбой бошини мағрур кўтарди.

– Қариндошлиги менга капейка!

Яқинда Бозорбой бозорнинг ўртасида ўзидан икки баробар келадиган қопни кўтараётганда, кўз олди қоронғилашиб йиқилиб қолибди. Ёнида турганлар сув пуркашиб, у ёқ-бу ёғини уқалашгач, Бозорбой оҳиста кўзини очибди.

– Бозорбой бетобмисиз?

Бозорбой бошини кўтаролмасдан, кўкрагини чангалларкан, синиқ илжайибди.

– Ҳа, шу... Долларимизнинг курси ўзгариб туради. Ишқилиб, бир кун қалбаки чиқмаса бўлди...

СОДА

(Бозорда эшитилган латифа)

Бир даштлик дўлвор илк маротаба шаҳарга тушибди. Болаларнинг «буюртмаси» – ширавор олиш учун бозор оралабди. Бозорнинг кунда-шундаларидан бири унинг сод-

далигини сезиб қолиб, алмисоқдан қолган майиз-данагини мақтаб-мақтаб унга пуллабди. Даштлик хариидан кўнгли сув ичганча қишлоғига қайтибди. Даҳлизидан ҳатлаган кўйи, болаларини хурсанд қилиш учун, хуржунидан икки ҳовуч майизни олганча кигиз устига сочиб юборибди.

– Мони... Бир шуйтиб жеб, мазза қилинглар!

Майиз эски эмасми, ҳовучга илашиб чиққан қумурсқалар кигиз бўйлаб югуриб қолишибди. Даштлик дўлвор бироз ҳайрон бўлиб қараб қолгач, сўнг соддаи-сиполик билан дебди:

– Ҳай, баччагиналар! Майизни олдин журиб кетаётганини женглар, иннайкейин жотганини жейсизлар!

БОЗОРИЙ «БАЁТ»ЛАР

– Кеб қолинг, об қолинг! Сотаман-укетаман. Яккабоғнинг якка боғида битган ялтироқ олма. Кўрмай ўтиб кетиб, мазасидан қуп-қуруқ қолма. Тишлаб-тишлаб кўргин, айтасан, оҳ-оҳ асалма, болма?! Чўнтакда бўлмаса мўлла жиринг, йўлингдан қолма... Ҳой, момо... Бунда келинг, олмасангиз ҳам еб кўринг. Ичингизни муздек қилади, ўзингизни қиздек қилади...

* * *

– Бодом, бодо-о-о-м! Бети чинни тобоқ, кўзи бодом қобоқ қизлар учун бодом. Семизни пишнатадиган, озгинни кишнатадиган бодом. Қаймоқ, пишлоқ, сариеғнинг пули ёнга қолади. Майманоқнинг мойга тўла бодоми. Ширини тилга дори, аччиғи «давления» нинг кори. Ҳей, бўламан десангиз одам, еб туринг тез-тез бодом!

* * *

– Анорни кўринг, анорни! Очмай туринг ҳали қопу қанорни. Меваларнинг момоси шу. Спирт кўшсанг шарба-ти – «Шаҳрисабзнинг шароби»дан зўр. Фойдангни билмасанг, ўзингдан кўр. Увайсийни шоир қилган ҳам шу анор, Зухраҳоннинг ошиғини Тоҳир қилган ҳам шу анор. Ҳой, анови тоғамнинг бетининг қизиллиғи ҳам шу анордан, ма-

нови холамнинг кўзини сузуклиги ҳам шу анордан, кўнгилни айламанг хор, бўлсин десангиз баҳор, қопчиқни шайламанг тор, тоға... еб кетинг анор!

* * *

– Товуқ! Ола товуқ, қора товуқ... Кинначилар қидириб юрган кулранг товуқ. Хўрознинг дийдориға тўймаган товуқ. Етти етимчаға етов бўлган товуқ. Калхатнинг чангалидан, олапарнинг ошқозонидан омон қолган товуқ. Тўғри келса, какиллаб ўйнаб берадиган товуқ, ўғри келса қақиллаб уйғотадиган товуқ. Дон бермасангиз бўтанагини тугадиган, кўнглини олсангиз, кунига иккитадан туғадиган товуқ. Тухуми тош босадиган, гўштини ошга босадиган товуқ. Етти хазина, кетди хазина! Ҳо, ошно... Олмайсизми товуқ? Айт-дима, рангингиз бунча совуқ!...

БОЛАЛИГИМ – ПОШШОЛИГИМ

(Туркум)

Умр – тутқич бермас тулпор. Елдим шамол елаверади. Соат капгириға тош осиб қўйинг ҳам барибир вақт сониялари олға қараб чопаверади.

Умр дақиқаларини ортга қайтаришнинг фақатгина бир «йўли» бор. У ҳам бўлса, айтайлик, кўз юмганча хаёлнинг парқув булутларида чордана қуриб, болалик дамларини тамшаниб-тамшаниб эслаш... Аммо шундай дейсиз-у, бозор даврида ҳамманинг ташвиши бошидан ошиб-тошган, ҳатто хаёл суришга ҳам фурсат тополмайсан киши. Унда болалар билан суҳбат қилиб туринг, уларнинг гап-сўзларига қулоқ осинг, лоақал, ўз фарзандларингизнинг кундалик ташвишлари билан қизиқинг. Шунда табиийки, болалик беихтиёр қалбингизга қайтадан ташриф буюради.

Айтайлик, ишдан ҳориб қайтдингиз. Ҳали даҳлиз ҳатламасингиздан аёлингиз икки яшар ўғилчангиз устидан «шикоят» қилишга тутинади:

– Ана арзандангизга қаранг! Бугун яна иштонини ҳўл қилибди... Буям майли, боғча опасини «Ҳе, энангни» деб сўкиб қочибди!

Бу «хабар» дан хафа бўлиш ўрнига, хурсанд бўлганча кўкрак керасиз.

– Ҳа, энди ота ўғил-да! Менам болалигимда ўзимдан катталарни авра-астарини ағдариб сўкардим. Ҳей, хотин... Буничи сен эмас, ўзим туққанман!

Шунда табиийки, аёлингиз ҳам бўш келмайди.

– Кўп мақтаманг шу камшигингизни... Қизалоғим ҳам ўғлингиздан кам эмас. Ана, ҳали мактаб борганча йўғ-у, аммо балодай «Ламбада» билан «Мадонна» нинг фарқига боради... Буёғини сўрасангиз, кеча байрамга олиб берган «Қора шахзода» нгизга ҳам аллақачон, эга чиқиб ўтирибди!

Шундай, болали ўй – бозор. Қолаверса, қўнғиз ҳам боласини «оппоғим» дея суяркан. Не ажабки, болаларнинг катталарга тақлидан хатти-ҳаракатлари, гап-сўзлари, қилиқлари, ҳатто, беозор «қилғилиқлари» беихтиёр кишида қувноқлик уйғотиши, кайфиятингизни кўтариши табиий ҳол. Камина кўп йиллар мобайнида турли хил ёшдаги кичкинтойларнинг дилқувнатар гап-сўзларини қўйин дафтаримга қайд этиб қўйган эканман, мана фурсат етиб, «Кулги кун» шарофати билан сизларга инъом этмоқчиман. Мақсад бир ҳовучгина бўлса-да, катталарга қувноқлик бағишлаш. Зеро, бу оламда болаликнинг бокира кулгисидан тотлироқ неъматнинг ўзи бўлмаса керак...

Муаллифдан

«ҚЎШИҚЧИ»

«Қарши – Китоб поездида икки-уч нотаниш йўловчилар ҳамроҳлигида кетиб борардим. Кун лоҳас қиладиган даражада иссиқ бўлганлигиданми ёхуд бир-биримизга бегоналик боисими суҳбатимиз унча қовушмасди. Шу сабабданми бироз ўтгач, ҳаммамиз беихтиёр «мудрай» бошладик. Навбатдаги бекатдан яна янги йўловчилар чиқишди. Улар икки нафар эди. Ўттиз ёшлар чамасидаги зиёлинамо киши, беш-олти ёшлик болакайнинг қўлидан етаклаб олганди. Йўл таомилига кўра бош ирғаб саломлашиб, ўрин ажратиш учун сал сурилишган бўлди. Поезд оғир «уф» тортгандек

оҳиста қўзғалди. Яна эснаш, яна мудраш, карахтлик... Бироз фурсат ўтди. Болакай «сукунат» ни ҳазм қилолмадим, ҳаммамизга бирма– бир разм солиб чиққач, тўсатдан тилга кирди:

– Амакилар! Сизларга қўшиқ айтиб берайми? Зўр... блотнойларидан бор!

Ҳаммамизга жон кирди. Бараварига болага тикилдик.

– Қани... Эшитайлик! Шералиданми ёки Ортиқданми?

Бола киноямизни сезмаган кўйи ўрнидан енгил қўзғалди. Зиёлинамо киши эса қизаринқираганча изоҳ берган бўлди.

– Ҳа-а, бизди ўғилча қўшиқни қойил қилади! Эркада... «Эрка ўғилча» пинагини бузмасдан отасининг ён чўнтагидан тароғини олиб, тупуги билан ҳўллаганча сочи-ни таради. Сўнг буклама стол ўстидаги чой қошиқни оғзига «сигарет» қилиб тишлади, ниҳоят қорнига шапатилаганча қўшиғини бошлади:

Қўлимда тароғи,
Оғзимда сигара,
Чўнтагимда семичка,
Иди сюда девочка!

Болакай охирги жумлани бармоғини «илгак» қилганча, ўзи томон кимнидир имлаб, шундай муқом билан айтдики, ҳаммамиз беихтиёр кулиб юбордик. Қаҳқаҳа орасида ким-дир луқма ташлади:

– «Боғ аро» ниям биласанми?

Бола танглайини тақиллатди.

– Т-э! Биздики, эстрадный...

Шундай дея, у отасига ўгирилганча, «янгиси»ни бошлади:

Дада, бодиринг,
Хотин обберинг!
Қанақасидан?
«Стилчаси»дан...

Бу сафар кулиш қаторида чапак чалишга ҳам мажбур бўлдик. Бундан илҳомландими, «артист» таъзим қилганча, ўзининг навбатдаги «номери» ни эълон қилди.

– Энди амакиларнинг талабларига биноан... Азим бахши куйлайди!

Шундай дея болакай қўлларини бирпасда «Дўмбирага» мослаштирди.

– Ҳе-ей... Ҳе-ей... Ҳа-а... Ҳе-ей!
Қуччи қиз-ай, қуччи қиз,
Сўзингай бунча чуччи қиз?
Бировларга-яй билдирмай
Бера қолгин, муччи қиз...
Ҳей-й, Ҳей-й... Ҳа-а... Говмишим-а!

Кулги зарбидан купе ларзага келди. Энди ҳамроҳлар ўртасидаги сиполик соқит бўлган, мудроқ босган қовоқларнинг тархи ёзилган, қизгин гурунг чўғ олганди...

«ШАҲАРЛИК»

Қамашилиқ Болта бованикига Тошкентдек шаҳри азим-да турадиган ўғли, келини ва олти яшарли Марат деган на-бираси меҳмон бўлиб келишди. Отанинг оғзи қулоғида. «Мағзидан данаги» дегандек набирасини қўйнидан чиқаргиси келмайди. Набира эса ўт- олов. Шаҳарликларга хос маҳмадона. Коптокдек сакрагани сакраган. Бир зум-да эшик қолиб, тешикдан чорбоққа қараб югуради. Ҳаял ўтмай, уст-боши чанг, юз-қўли тирналган қўйи инқиллаганча туғилганига икки кун бўлган улоқчани кўтариб келади.

– Оппоқ дада... Э-э, бова! Манови эчкича ҳой, анат-та, девор тагида бир ўзлари қўрқиб ўтирвоттилар... Мана кўтариб кевобман!

Бова соқолини силкиллашиб мириқиб кулади.

– Ҳа, шаҳарлик боди болама! Бу эчкича эмас, улоқ. Иннайкейин, улоқ қўрққан эмас, сояда салқинлаб ётган. Бўлди... Энди кўп чопма, чарчаб қоласан... Ҳозирчи, қўй сўямиз!

Марат кафтига кафтини қўйиб қийқиради.

– Ур-ре! Қўй сўямиз! Пих-х қилиб-а?!

– Қўй сўйишдан қўрқмайсанми, улим?!

Марат чўзиб ҳуштак чалди.

– Нима девоссиз... Мана шунақа «ужас» кассеталар борки, аям қирқсалар ҳам, қурайман.

Болта бова бостирма тагидан совлиқни етаклаб чиқаркан, Марат болаларга хос тарзда қизиқсинди.

– Бова, қўйни нимага ўзи сўйвобмиза?!

Болта бова дастлаб унга: «Набираси ва унинг ота-онаси азиз меҳмонлар эканини, кечқурун уларни кўргани ҳамсоялар чиқишлигини, шу боис зиёфат учун жонлиқ сўйиш зарурлигини» обдан тушунтирмоқчи бўлди. Бироқ, бованинг ҳам болалиги тутдими, ёхуд шаҳарлик набирасига хос гап айтмоқчи бўлдими, ҳуллас, фикрини шундай тушунтирди.

– Энди, мен сенга айтсам, набирам бу қўй кўп бақироқ! «Ба-а, ба-а» лаб бақириб кечаси сени ўхлатгани қўймайди. Ана шунинг учун сўямиз-да, улим! Тушундингми?

Марат «тушундим!» дея энди бошини лиқиллатаётган эдики, шу аснода оғилхона томондан ҳангининг ҳанграгани эшитилди.

Набира кафтига кафтини урганча қийқирди.

– Ур-ре! Эшак ҳам бақирвотди... Бова, униям сўямиз-а?!

«ОҒРИҚ»

Уч яшар Бобур кўчадан йиғлаб уйига кирди. Жўжасини калхатдан ҳимоя қилмоқчи бўлгандек онаси дарҳол унга пешвоз югурди.

– Ҳа-а, қўзичоғим... Ким урди?!

– Анови... анови... – ҳиқиллади Бобур. – Акам Бахи билан «уруш-уруш» ўйнагандик калламдан тортди. Иннайке-йин, сочим оғриди...

«АЛДАШ»

Хонада ёлғиз китоб ўқиб ўтирардим. Беш яшар қизалоғим Нодира боғчадан қайтгач, менга бироз тикилиб қолди. Индамай мутолаа қилавердим. Нодира келиб енгимга оҳиста туртди.

– Нима қилаяпсиз, дада?

- Кўрмаяпсанми, китоб ўқияпман.
- Қизимнинг лаблари чўччайди.
- Ҳо-о, алдаяпсиз-а?!
- Нега алдар эканман. Мана қўлимда китоб, ўқияпман-ку!
- Нодира қўли билан пўписа қилди.
- Алдаяпсиз! Нега китоб ўқиётган бўлсангиз, унда оғзингиз қимирлаб, овозингиз чиқмаяпти?!

СУҒОРДИ

Салқин тушгач ҳозиргина экилган помидор ниҳолларини суғоришга тутиндим. Шу пайт тўрт яшар Анварбек келиб ёнимга тиззаланди.

– Дада, сув ичиб олай...

– Бор, ана ошхонага... Менга халақит қилма, суғораяпман.

Анварбек қизиқсинди.

– Нима учун суғоряпсиз? Суғормаса нима қилади?

Иссиқдан сўлий бошлаган ниҳол баргини унга кўрсатдим.

– Суғормаса, мана қара... Ана шундай шалпайиб қолади...

Анвар индамай нари кетди. Юмушни тугатиб, қўлимни чайиш учун ошхона томон ўтдим. Қарасам, ўғлим бир ҳафталик кучук боласини устига сархумда сув қуйиб ўтирибди.

– Нима қилаяпсан, ҳой?

Анвар кучукваччанинг узун қулоқларини кўтариб кўрсатди.

– Сув қуймасам... Қаранг қулоқлари сўлиб, шалпайиб қолибди!

БАҚАЛОҚ

Ботиржон ёшига нисбатан жуда семиз. Юрса гўёки, копток юмалаб кетаётганга ўхшайди. Шу боисми, ҳамма уни «Ҳой, бақалоқ!» деб чақиради. Бақалоқнинг эса парвойи фалак. Дастурхон ёзилди дегунча, укасининг кўзини шамғалат қилиб ёғ суртилган нонини «туя қилиш» пайига

тушади. Мактабда ҳам сабоқ пайтида папкасидан «адашиб» китоб-дафтар ўрнига, бирор-бир егулик «чиқиб келади».

Ёз маҳали Ботиржон ишком тагидаги сўрида, бир қўлида чивин ҳайдагич – «шап-шап», иккинчи қўлида пичоқ, уст-боши ширага тўла, ёлғиз ҳолда ёстиқдек катталикидаги қовунни тушириб ўтирарди.

Эшикдан кириб келган тоғаси шаҳарлик талаба йигит жиянига бироз қараб тургач, сўнг олдига келиб оҳиста томоқ қирди.

– Бақалоқжон! Менга қара... Сен ҳам ҳеч физкультура-мизкултура билан шуғуллансанг бўлмайдими? А?!

Ботиржон лунжидагини бир амаллаб ютгач, кўзларини очганча, қўлидаги «шап-шап» ни ҳавода силкитди.

– Мони тоға... Пискултура қилиб, чивин ўлдираяпман-ку!

«АДАШМА!»

Журналист ва шоир Қаюм Раҳимнинг эндигина аттак-чечак қиладиган набираси Шоҳрух – жони-дили. Ҳатто, тушлик маҳалида ҳам «Жигули» сида ғир этиб келиб, бир-ров кўриб кетмаса кўнгли жойига тушмайди. Меҳри шу даражадаки, шеърларининг энг ширинини шу набирасига атаган, ҳатто, суратини ҳам «Камолот» нинг илк нишона сониди бостирган.

Қаюм Раҳим остона ҳатламасданоқ, бўсағада уни Шоҳрух оғзидан сўлакай оққанча қарши олади. (Чунки, бобосининг чўнтагида доимо набирасига аталган ширинлик бўлади-да!)

Қаюм Раҳим даҳлизда тик турганча қучоғини кенг очиб ҳайқиради.

– Болажон!

Шоҳрух ҳам ўз навбатида дўмбоқ қўлчаларини кенг ёзиб унга талпинади.

– Бобожон!

Ана шу тарздаги «Болажон» ва «Бобожон» лар қарийб олти-етти ой такрорланди. Кунларнинг бирида Қаюм Раҳим қулочини кенг ёзаркан, набирасини атайин «удум» ни бузганча чақирди.

– Бобожон!

Шоҳрух чопқиллаб келаётган кўйи таққа тўхтади. Бироз фикр қилиб олгач, бобосига қарата бармоғини бигиз қилди.

– Адашма! Мен – Болажон. Сен – Боважон!..

ШОИРНИНГ ҚИЗИ

Шоир Холмамат Ҳасаннинг қизи Маҳзуна ниҳоятда бийрон. Устига-устак «Қонида борми» ўзича шеър ҳам тўқийди. «Ўрис забони»даги боғчага қатнаётганда табиийки, Маҳзунанинг шеърлари ҳам ўрисча янграрди.

Лисая башка
Дай, пирожка.
Пирожка горячая
Пять копеек сдачая!

Дадаси бозордан ширинлик олиб келиб қолса, унга ҳам албатта, шеър тўқиларди.

Менинг дадам дайис (*раис демоқчи* – М.О.)
Обкелади, майиз.
Обкелмаса майиз,
Ну, погоди... Заяц!

Ёши бироз улғайгач, Маҳзунани ёзги таътилда қишлоққа юборишди. Шоирнинг боласи эмасми, «ҳаётга синчковлик билан боққан» қизалоқ қишлоқда кўрган– эшитганлари таъсирида соф ўзбекона шеър тўқиб қайтди.

Эй, она!
Мактабимиз молхона
Ўқитувчимиз – «подачи»
Биз ўқиймиз – «аълочи»!

СИГИРНИ ҲАЙДАШ ЙЎЛИ

Қувончбекнинг ота-онаси аслида қишлоқдан бўлишса-да, ўзи тақдир тақозоси билан шаҳарда туғилган. Аксарият тенгқурлари қатори кўпқаватли «дом»да туради. Дарахтлардан микротуманда ўсадиган акацияни, қушлардан, одамлардан кўпам чўчимайдиган ҳаккани, паррандадан эса биринчи қават ертўласида қўшни кампир боқадиган товуқ-хўрозларнигина билади. Қувончбек бироз катта бўлганда Абдулла амакиси уни қишлоққа олиб кетди.

... Эрталаб Қувончбек ярим пиёла қаймоқни энди тушириб бўлгандики, амакиси боғ томондан каттакон говмиш сигирни ҳайдаб келиб қолди. Бола бурма шохли, думининг учи сочвоқли бу махлуққа ярим ҳадик, ярим ҳайратда тикилиб қолди. Унинг қизиқсинганини сезгандек амакиси жиянининг қўлига хивич тутқазди.

– Қани, ҳой шаҳарлик! Молни подага ҳайда-чи! Қани, нима деб ҳайдаш керак?

«Шаҳарлик» анчагача ўйланиб турди, сўнг товуқ-хўроз боқадиган қўшни кампир ёдига тушдими, сигирга қараб қўл силтади.

– Кишт... Кишт-э!

САБАБИНИ БИЛДИ

Оқшом маҳали оила аъзолари жам бўлишиб телевизорда «Ҳайвонот олами» ни кўришарди. Экранда фил тасвири пайдо бўлди. Шу аснода эшиттиришни олиб борувчи изоҳ бера бошлади.

– Фил – дунёдаги энг йирик жониворлардан. Гавдасига ва ёшига қараб улар ўта хўра бўлишади. Масалан, ўрта яшар бир фил кунига 50 килограммгача озуқа ейди. Умуман олганда ҳайвонларнинг организми ҳажмига қараб...

Шу жойга етганда олти ёшли Олмосбек чуқур хўрсинди.

– Ҳм-м... Ана энди билдим!

– Нимани билдинг? – дастурхон атрофида ўтирган катталар бир оғиздан ундан қизиқиб сўраша бошлашди. – Айтчи, нимани билдинг?

Олмосбек ўрнидан туриб лунжини шиширганча, қулочини кенг ёйди.

– Боғча опамлар мана мунноқ семизлар! Ошпаз хола ҳам зўрға пишиллаб юрадилар... Ўшани-чун, ўзлари кўп еб қўйишганидан, бизга овқатни оз-озгинадан беришар эканда! Энди билдим...

ҚУЛМУРОД ҚУРУМСОҚ ҲАНГОМАЛАРИ

ТАНИШУВ

Қорақумлик Қулмуроднинг соқи-сумбати суқ киргудек: баркашдек бет, белдаста бўйин, пахса елкали, қорувли қорин, кетмон палла оёқлар...

Аммо тан олмоқ керак, феъл-атворлари савлатига нисбатан бироз «кўримсизроқ»: олган омонатини эгасига қайтаришда ориятсиз овсар, ўзидан қарз сўралса ҳамиша кўру кар. Оч маҳалда ошқозони «қўшнай», текин томоқ учраганда иштаҳа карнай. Меҳмондорчиликда ўтирганда ўзгаларга сахий ва меҳрлари мўл-кўл, рўзғорида қозон қайнатишга келганда ўтинлари ҳўл...

Қишлоқ подачиси Қулмуроднинг кўчасидан ўтмай қўйганига анча бўлган. Сабаби, уй эгаси яримта қотган нон бериб, эвазига подачининг оши ҳалолидан бир коса-ярим коса ундириб олишидан бояқиш безор бўлган...

Қорамол боқишни Қулмурод унча иқи суймайди. Бироқ, ён қўшниси Беғали «полиз бригад» бўлган кезларда, унинг ҳовлисидан ҳам узун-қисқа сигир мўраши эшитилиб қолганди.

Сирасини айтганда, тан олиш лозим Қулмурод бир маротаба сахийлик қилишга – яқин жўрасининг тўйида ўйинчига пул қистиришга мажбур бўлган. Аммо ўшанда ҳам ютуқ чиқмаган лотерея чиптасини йирикроқ сўлкавойга алмаштириб олганди холос...

Ана шу феъл-хўйлари боис, ҳамқишлоқлари уни ўзларига яқин олиб орқаворотдан унга «хасис» деган бемазароқ

лақабни тиркашган. Келинг, биз уни ўзини бўлмаса-да, лоақал соқи-сумбатини эътиборга олиб «қурумсоқ» дея атай қолайлик.

Юқоридаги таъриф ташбеҳларимизни «ғийбат» дея қабул қилмасликларингиз боис Қулмурод қурумсоқнинг ҳаётидан олинган айрим лавҳаларни ҳикоя қилиб, унинг «қулоғини қиздириш» ни лозим топдик.

Қулгиси сизга, қалам ҳақи эса... мабодо, эшитиб қолса, албатта, Қулмурод қурумсоққа!

ЧОРАСИНИ ТОПДИ

Саратоннинг тафтида сариёғдек эрийдиган пайтлар. Қулмурод қурумсоқ биққилигидан базўр нафас олаётган бўлса-да, қайрағочнинг соясига пўстак ташлаб, нафсига таскин бериш мақсадида, даладан олиб келган маккажўхори сўтасини ситиб, донасини капалаб ўтирарди. Тўсатдан ташна томоққа таом ҳиди урилди. Қурумсоқ бошини илкис кўтариб қараса хотини Бибинор катта карсон косани кўтариб келаяпти:

– Мони... шўрва! Бегали ҳамсоянгиз сизга илинди! Бешик тўйидан тугунча деб... Мен ҳозир қотган нон обчиқай. Иссиққинасида ича қолинг.

Қурумсоқнинг баркаш бети офтоб шуъласи тушгандек ёришиб кетди, оғзи қулоғи билан ўпишганча бодринг нусха бурни коса устига эгилди.

– Оҳ-оҳ-оҳ! Бувнор, бу ҳамсоя Бегали қургур қўй боқишни биладида-а?! Шўрванинг бетидаги ёғини кўраяпсанми? Ўҳў, қара, бармоғимнинг иккинчи бўғинигача ботди-я! Йўқ, бу овқатни шундай ичиш гуноҳ. Хотин, бор, каттароқ пиёла обчиқ! Шўрвани совутиб, ёғи тўнглагандан кейин идишга йиғиб оламиз...

Бибинор опа «маъқул» дегандай бош ирғаб, ичкарига йўл олди. Қулмурод қурумсоқ эса тиззаларига кафт тираб, косага термулганча таомнинг тўнглашини кута бошлади. Шу аснода қайрағочнинг тепа томонидан шохларнинг шатир-шутури-ю, «вағ-ғ-вуғ-ғ!» деган товуш эшитилди. Лаҳза ўтмай, жунлари хурпайган бир жонивор учиб келиб

шалопаганча косага тушди. Ён-атрофга суюқлик сачради. Қулмурод қурумсоқ эт-бети куйган бўлса-да, ўзини йўқотиб қўймади. Илкис ҳаракат қилиб шартта махлуқнинг гирибонидан тутди. Сўнг ерга тоблаб уриш учун «жундор жонивор» ни азот кўтараркан, аламидан қаттиқ сўкинди.

– Ҳе, бемаҳалда мов бўлган сендай пишакни! Эрсирамай ўл, ризқимни қийиб... Ие, бу нимаси?!

Шу аснода қурумсоқ шўрва ёғи мушук жунда ялтираётганини англаб қолганди. Бу ҳолдан унинг эси оғиб, ҳаволанаётган қўли жойида қотди. Бироз гангиб тургач, сўнг кўзини чирт юмди. Мушукни ҳафсала билан обдон ялаб... қўйиб юборди.

ТҶЙ КЎЧИРИЛДИ

Қулмурод қурумсоқнинг катта фарзанди Элмурод Қорақурум қишлоғидан анча олис... Қарши шаҳрида олий даргоҳда ўқийди. Қурумсоқнинг ўғлидан кўнгли тўқ. Боиси, пухта-пишиқлиги худди ўзи! Ҳар ҳолда, мана тўрт йилдан ошиқки, отасини безовта қилмай, яъни, пул-мул сўрамай, ярим кун сабоқда, ярим кун «Янги бозор» дан тирикчилигини бинойидек ўтказиб юрибди. Бу ўринда Қулмурод қурумсоқнинг бирдан-бир ташвиши ўғлининг «келажагидан» хавотирдалиги! Тўғрида, пухта-пишиқ боланинг ҳаридори ҳамиша кўп бўлади! Шаҳар жой бўлса?! Боши очиқ қиз-жувондан бирининг нози-карашмасига учиб, бегона жойда «ичкўёв – иткўёв» бўлиб қолиб кетса нима бўлади?! Бундан ортиқ кўргилик борми?

Қурумсоқ эса эрта қичийдиган жойини бугун қашлаб қўядиган тоифасидан. Ана шу боис, ҳалитдан эҳтимоли бор «хавф» нинг олдини олиш пайига тушди. Аёли билан елиб-югуриб, бошқа қизнинг сувратини кўрсатиб бўлса-да, ўғлига обрўлироқ хонадондан нон ушатиб қўйишди. Катта тўй эса, икки томоннинг ўзаро келишувига мувофиқ кўёвнинг «диплом ювдиси» билан қўшиб ўтказиладиган бўлди. Аммо, унғача ҳали бир қовун пишиғича фурсат бор. Турган гап, шу лаҳзадан бошлаб қурумсоқнинг кўзидан уйқу қочди:

«Эй-й, ҳозирда тўй қилишнинг ўзи бўларканми?! Ҳай, келганлар, ароқ ичмаса «барматуха» ичишар, мева-чева деганинг колхоз боғидан чиқар... Лекин, гўшти-чи?! Ахир, тўйнинг масаллиғига... Шошма, ҳозир айна баҳор фасли. Кеч кузгача иккита бундайроқ совлиқни арзон гаровга олиб, ўт-пўт бериб боқса тўй маҳалигача бўрдоқига айланиб қолар-ов! Қурумсоқ шу ниятда соғ тишини суғургандек қилиб бўлса-да, бир жуфтгина тиррақи қўй олди. Ўйлагани тўғри чиқди. Ой ўтар-ўтмас жониворлар этга кириб қолди.

... Ўша тонгда ҳам Қулмурод қурумсоқ ҳар кунги одатича совлиқларни сой томонга ҳайдади. Ширин-шакар хаёлларга ғарқ бўлган кўйи қўйларини қирма-қир ўтлатганча жилдира-тиб боқди. Чошгоҳга яқинлашганда эса очиққанидан қорни қулдирагач, жовдираганча ён-атрофга термулди. Кўрдики, сал нарида тутзор. Меваси қонталаш ҳолда қизариб-пишиб ер билан битта бўлиб тўкилиб ётибди. Қурумсоқ нафсини жиловлолмай қолди. Оғзи сув очганча ёш боладек диканглаб тутзор томон чопқиллади. Қўйлар ҳам анойи эмаскан. Бебошвоқ қолишганини сезишгач, анчадан буён «кўз остига олиб қўйишганми», яқинроқдаги яшнаб турган йўнғичқазорга ўзларини уришди.

Қулмурод қурумсоқ тутзордан кекириб, қорнини силаб чиқса, кўрдики, қўйлари ҳам шиширилган пуфакдек тап-таранг, дамлаб, оёғи осмондан бўлиб ётишибди. Қурумсоқнинг ҳуши бошидан учди. «Дод» деганча беихтиёр белбоғидаги пичоққа тармашди. Хайриятки, улгурди. Иккала совлиқни ҳам сўйиб саранжомлагач, манглайида ажин ўрнига пайдо бўлган муздек терни сидирди:

– Бу ёғига энди нима қилди?! Қандай қилиб улов топади-ю, қандай қилиб бу матаҳни гузарга элтиб сотади? Сотгандаям тиррақи қўйнинг гўшtidан ҳамён тўлармиди? Сув текинга кетиши тайин... Оббо, бу ёғи расво... Шошма!

Қурумсоқ миясига келган фикрдан чеҳраси ёришди. Йўнғичқазорнинг ўртасида тик турган кўйи, бор овозда бақиршга тутинди:

– Ҳой, хотин! Кенжа ўғил Дилмуродни топ... Биринг раисга чоп, биринг оқсоқолларга! Қаршибой тоғангга айт,

Қаршига сим қоқсин. Элмурод тез етиб келсин! Халойиқ, эшитмадим деманглар, катта ўғил Элмуроднинг уйланиш тўйи шу бүгун!..

Қурумсоқнинг айтгани бўлди – тўй ўша кун ўтказилди. Эсда қоладигани, сал бўлмаса куёвнинг ўзи тўйдан қолиб кетаёзди.

ИТНИНГ УЛУШИ

Қорақум улусининг тўй-маъракаси Овлиёқул ошпазнинг хизматисиз ўтмайди. Нафсиламбирини айтганда, ошпаз нонини ҳалоллаб ейди. Айримларга ўхшаб, «касбимиз фақат капгир айлантириш» деб қўл қовуштириб ўтирмайди. Сабзи-ям тўғрайверади, қозон-ўчоқниям ўзи қазиб, ўзи ўрнатади. Қолаверса ўтин ёришниям қойил қилади...

Овлиёқул ошпазнинг ғалати «хобби» си бор, у ҳам бўлса ит боқиш.

Эҳтимолки, унинг бу хислати касбу корига боғлиқдир. Нега десангиз, тўй-ҳашам, сайил-маъракадан чиқадиган суякларнинг биринчи ғалдаги эгаси – ошпаз бўлади-да!

Аммо мана бир ҳафтадан ошиқдирки, ошпазнинг дилида ғашлик, кўнгли қозоннинг кетидек қора, ичига чироқ тугул, каттакон тўнкани ёриб ёқса ҳам ёришмайди. Ҳаммасига сабаб, ўзини «сен» лаб, уни «сиз» атаб юрган Олапар номли итининг бедарак йўқолганлиги... Кучук жонивор кўримсизроқ бўлгандаям ошпазга алам қилмасди. Чайнагани ёғлиқ суяк, егани ичак-қорин бўлгандан кейин ҳар қандай махлуқнинг чўчқадан фарқи қолмаскан. Бироқ, шундай сўлоқмонлиги устига чаққонгина эди. «Ол!» деса, «ола қопни» олиб қочарди. Бошқаларнинг ити кўчага бир бурда нон илинжида чиқса, ошпазнинг Олапари эса ҳазми таом учун, тўни билан изғиб, кўча-кўйдан «бир парча гиштми», «бир бўлак арматурами», лоақал иккита занглаган михми топиб, хонадонига таширди. Эҳтимол, маҳобатдир, лекин айтишларича, ошпазнинг қўшқаватли, хўроз карнайли иморатини қад кўтаришига Олапар ҳам ўз «улуши» ни қўшган дейишди. Суқ кирдими, кўз тегдими, хуллас, ана шу бебаҳо ит тўсатдан беиз йўқолди. Ошпаз Олапарини кўп излатди.

Фолбин ҳам, ромчи ҳам, экстрасенс ҳам қолмади... Бирови: «Шаҳардан маёвкага келган бизнесменлар бозорга чиқариб пуллаш учун итни ўмаришган», бошқаси эса: «Йўқ, жониворгина семиз – тайёр бир халта гўшт бўлганлиги сабаб, ҳар йили келиб колхоз даласига пиёз экадиганларнинг қозонига тушгандир-ов!» деган, турли қабилдаги, бир–биридан хунук хабарлардан огоҳ этишди, холос. Аммо нима бўлгандаям бу тахминларнинг нафи бўлмади, қайтага шундай хушчақчақ ошпазнинг тилдан қолгани кўпчиликка таъсир қилди. Фақат «ит-кучук» дан гап очсангиз чехраси ёришади, қолган маҳалда бамисоли гунг–соқов...

Колхоз ҳосилотининг «қиз чиқарди» сида ҳам Овлиёқул ошпаз ўйин-кулги, даранг-дурунглاردан бепарво тарзда ғам–андуҳга ботган кўйи кул титкиларди. Шу аснода биқин тарафида кимнингдир бурун тортаётганини англаб қолди. Бошини кўтариб қараса – Қулмурод қурумсоқ тоғорадай товоқни тутганча тиржайиб турибди.

– Ҳм-м?! – деди ошпазнинг тутуни чиқиб. – Нега оч қолган тозидай думингни ликиллатаяпсан? Эл қатори единг, бўлди-да! Уйга беришга ош йўқ!

Қурумсоқ танглайини тақиллатди.

– Т-т-э! Ошинг керакмас, менга суякдан сол... Кучугимга!

Ошпазнинг ғамдан қорайган юзига олов шуъласи тушгандай бўлди.

– Кучугимга?! Э-э, ҳали ит ҳам боқаяпсанми? Вой, уккағарди ули-яй! Ўзиям кўппак дейсанми? Баракалла! Қани косангни тут-чи... Жўражон, мен сенга айтсам, ит – вафо, хотин ҳалиги...

– Биламан, биламан! – қурумсоқ ияк силтаб тамшанди. – Сен суякни иликлисидан сол. Иннайкейин, сал-пал гўшт-пўшт ҳам ёпишганидан... хўп мен кетдим.

– Кўппагинга салом айтиб қўй! – ошпазнинг хўрлиги келиб киприкларида ёш йилтиради. – Фурсат бўлса бир кўргани ўтарман, суяк-пуюкдан тугунча қилиб...

Тўй тугаб, Овлиёқул ошпаз уйи томон йўл оларкан, хаёли яна Қулмурод қурумсоққа оғди:

– Кесакдан ўт чиқибдида-а?! Шу хасисни ит боқади деб сира-сира ўйламагандим. Ўзиям «кўппак» дейдими?! Бир кўриш керакмиди? Эҳтимол, менинг Олапаримга ўхшар! Ие, қўлимда қўш тугун бўлса, бошқа маҳал деб юраманми... Йўл усти, ҳозир кириб кўриб ўтаман!

Ошпаз шу ниятда остона ҳатларкан, даҳлизда қурумсоқнинг кенжаси Дилмуродга рўбарў келди.

– Отанг уйдами, полвон?

«Полвон» келгувчининг қўлидаги тугунчаларга суқланиб боқаркан, хушнуд оҳангда жавоб берди.

– Бугун байрам эканда-а, ошпаз тоға? Ўтаверинг, отам супада сизни кутиб ўтирибдилар...

Ошпаз ичкарига тўрт-беш одим ошаркан, ғалати «манзара» га кўзи тушди. Қурумсоқ супада чордона қуриб ўтириб олганча, ҳали ўзи «тўлдириб берган тоғора товоқ»қа энгашган кўйи ҳафсала билан сўнгак кемирарди.

Ошпаз кўзи олма териб атрофга аланглади.

– Ие, итга-чи? Қулмурод, кўппагинг қани?!

Қурумсоқ ёғ юқи бармоқларини шилпиллатиб шимаркан, иягини чўзиб кекирди, сўнг кўкрагига нуқиди.

– Мана ит! Қара-чи, қайси кўппакдан камман?! Энди жўра хафа бўлиш йўқ. Тирикчилик! Тушундингми! Тирикчилик, бу – тирриқчилик. Сен итинга қанчалик аза очсанг, мен қорним учун шунчалик қайғураман! Эҳ, қўлингга капгир ош тўла қозон устида чарх уриб, пичоғинг ёғ кесаркан, сен бемаза тирикчиликнинг маза-матрасини тушунармидинг?! Энди ошна, Олапаринг топилгунга қадар сўнгак-суякларни бировга бегона қилмай турасанда-а?!

Ошпазнинг қўлидаги қўш тугун ерга тушди. Шиқирлашига қараганда, афтидан суяк мўл эди...

УЧ НУҚТА

Нихоят, Қулмурод қурумсоқнинг «супрақоқдиси» Дилмуродни ҳам ҳарбий хизматга оладиган бўлишди. Сафар олдидан ота ўғлини бир четга тортди.

– Аниқладим... анови Самарқанд толвининг нарийёғи, водий томонга тушайкансан. Менга қара, тағин яқин жойа-

кан деб, ҳуда-беҳудага хат ёзиб, меням, энангням, Элмурод акангням безовта қилма. Менчи, Владивостокдай, дунёнинг нариги чеккасида хизмат қилган бўлсам ҳам, ҳалиги... пул-мул сўраб бовангням, момонгням кўп гаранг қилмаганман! Тушундингми? Сенам, мендай ота ули бўгин, улим...

– Хўп! – Дилмурод отасига таскин-тасалли бериш учун анчадан буён кўнглида тугиб юрган ниятини ошкор этди. – Энди, пахан, гап шундай! Арқоннинг узун, гапнинг калтаси яхши, деб ўзингиз ўргатгансиз. Ана шу тиллога тенг маслаҳатингиздан келиб чиқиб, мен ҳуда-беҳудага қоғоз қоралаб, кўзимнинг нуруни бекордан-бекорга сарфлаб ётмайман. Хуллас, хат юборганимда конвертнинг ичини очиб секин... қарайсиз...

– Секин-а?! – ҳовлиқиб қолди қурумсоқ. – Хўш, хўш... Конвертнинг ичига бирор нарса солиб-а?

– Йўғ-е, – бош чайқади ўғил. – Конвертнинг ичида бир парча қоғоз бўлади, холос. Агар, ўша қоғозга бор-йўғи битта нуқта қўйган бўлсам, демак, димоғим чоғ, вақтим хуш, соғ– саломат юрган чиқаман. Агар нуқта иккита бўлса... Унда солдатчилик ота! Эҳм, пул-мулга зориққанам деб тушунинглар... Мабодо, ўша бир парча қоғозда учта нуқта бўлса... Билингки, соғлиғим ёмон, аҳволим танг! Дарҳол, акам Элмурод билан сафар жабдуғини тайёрлайсиз. Ҳа, хатимнинг мазмуни шундай бўлишидан момашкани ҳам билдириб қўйинг!

Қурумсоқ кенжаси пухталиқда ўзиниям аро йўлда қолдираётганини сезиб, ичида тан берса-да, аммо ташида қовоқ уйганча, панд– насиҳат беришни лозим топди.

– Бор-йўғи... Нуқта қўяман дейсанми? Ҳим-м, қоғозни исроф қилмаслигинг яхши. Бироқ, сезиб турибман сен боланинг ҳийласини. Хат қилиб ёзсам, биров-миров айниқса, анови «кўз остига олиб қўйганинг» – Бегали ҳамсоянинг қизини қўлига тушиб қолса, чаласаводлигимни билиб қолади деб, хавотирланаяпсан! Топдимми? Майли, майли... Ишқилиб, тежамкор бўлгин. Иложи бўлса, нуқтани то хизматинг тугагунча биттадан оширма, хўпми? Билиб қўй,

нуқтанг иккита бўлса «инфаркт», учта қўйсанг «отамлаб» қолишинг ҳеч гапмас, улим! Эсингдан чиқармайсан-а?!

Дилмурод панжаларини жуфтлаштириб тап-тақир бошига теккизиб «чест» берди.

– Ҳаракат қиламан, ота!

... Ўғил шу тариқа ҳарбийга жўнаб кетди. Қурумсоқнинг эса эндиги туриш-турмуши, ҳовлига кирар-кирмас сўрайдиган сўроғи яккаш шундан иборат бўлди:

– Бувнор, улингдан хат борми?

– Бор!

– Ўқидингми? Хўш, нечта нуқта қўйибди, солдат?

– Битта...

– Баракалла, ота ули! Э-э, хайрият-э!

Хизмат шу тарзда давом этаверди. Аммо кунлардан бир кун... Қулмурод қурумсоқ уйига қайтса аёли остонада кўзёши тўкиб ўтирибди.

– Ҳа-ҳа, тинчликми? – ҳовлиқиб сўради эр. – Нима, яна товук-мовук йўқолдимми?!

– Э-э... Саллотингиздан хат келди! – ҳиқиллади аёли. – Жигит ўлмагур, хатига бу сафар учта нуқта қўйибди!

– Воҳ! – юрагини чангаллади ота. – Яхшилаб қарадингми, ҳеч бўлмаса иккитадир?! Қани ўша матоҳ...

Қурумсоқ хатни хотинидан юлқиб олиб кўз югуртирди: Ҳм-м... Ҳақиқатан бу сафар учта нуқта! Тағин, иккитаси майда, учинчиси эса семиз, йўғонроқ... Оббо, энди нима қилди?! Тезда Элмуродни топиш керак...

... Катта ўғил босиқлик билан солдат укасидан келган «мактуб» ни қуёшга тутиб, синчковлик билан айлантириб кўраркан, ҳуштагини узун қилиб чалди.

– Ваҳима қиласизда, ота! Хатда нуқта иккита... Учинчиси қаранг, ана йўғон ёйилиб кетгани сиёҳнинг томгани. Ҳа-ҳа, аниқ биламан. Чунки, укам ручкасининг ранги қолмайверса, тежаш учун силкитиб-силкитиб ёзарди. Шунинг учун...

Қурумсоқнинг кўнгли жойига тушди. Бироқ, қовоқ тумтайиши очилмади. Аламини катта ўғлидан олди.

– Бу уканг одам бўлмади! Мен унга айтгандим... Нуқтани иккита қўйгани пул сўраганида-а, у бемазани?! Ўзим

тирноғимнинг кирини сўриб ўтирган бўлсам, нима ҳаққи бор унинг нуқтани иккита қўйишга? Бор, келиннинг ҳалиги, ойлик пулидан опчиқ! Бегонанинг пули кетса, ишқилиб, одамнинг ичи кўп ачимайди... Вой, юрагим-эй!

ШИНЕЛЬ

Терим мавсуми оёқлагач, икки-уч ихтиёрий «хоҳловчилар» қаторида Қулмурод қурумсоққа ҳам, туман марказида очилган «олти ойлик механизаторлар тайёрлаш курси» га йўланма беришди.

Қурумсоқнинг оғзи қулоғида: «Ўқишга олиб бориб, олиб келиш колхоз ҳисобидан, устига-устак, тайёр тушлик, стипендияси ҳам бор дейишяпти. Ана, курсни битиришгач бошдан-оёқ механизаторлар кийим-бошини ҳам беришмоқчи. Фақат шу, қиш тушиб қолгани кайфиятининг белига тепяпди-да! Чунки, совуқда одам тез очқайди. Уларнинг берадиган таомидан кўнгли тўладими, йўқми?..»

Қурумсоқ ана шу хаёллар гирдобида сандиқ титкилади. Излаб-излаб, ниҳоят, раҳматли отаси Гулмурод бовадан қолган солдатча шинелни топди. Бошда қулоқчин, оёқда кирза этик кўчага чиқди. Идора ёнида кутиб ўтирган ҳамроҳлари уни бу «форма» да кўриб хоҳолаб кулишганча пичинг отишди.

– Ўху, сал кам генерал-ку!

– Тўғри, қани автобуснинг олдига ўтир. Йўлда милиса-пилиса тўхтатса, сени кўриб бир «чест» берсин!

Аммо ҳамроҳларига «ёққан» бу «фасон» эртаси куни сабоққа кирган ўқитувчига ёқинқирамади. Курс талабалари билан танишиш жараёнида, у навбати келганда Қулмурод қурумсоқни ўрнидан турғазиб танбеҳ берди.

– Ким памилянгиз? Ҳм-м, ўртоқ Гулмуродов... Бу қанақа чиркин турқи тароват? Манови устингиздаги, отам замонидан қолган шинелни қайнатса, бир бочка ёғ чиқар-ов! Уят, ака... уят! Ёш бола бўлсангиз экан, қулоғингиздан чўзиб... Сизга топшириқ, эртадан бошлаб дурустроқ кийиниб келинг!

Қурумсоқ «дурустроқ» сўзини ҳазм қилолмади. Шериклари берган маслаҳатга кўра шинелни «химчистка» га элт-

ди. «Қабул қилиш бўлими» да ўтирган татар кампир ҳам, худонинг эринмаган бандаси эканми, «матоҳ»ни тарозида тортди. Сўнг афтини буриштириб, бош чайқади.

– Эй, малай! Шинелингни шулай оғирлиги ўн бир кило-ю, йина етти юз грамм чиқа! Ўзи чиқа етти-саккиз кило, қолгани, значит, масло билан гряз... Рози бўлсангда, двайной платит этасан. Бўлмаса, шулайнинг ужис... Аппаратимни буза...

Қурумсоқнинг ҳуши бошидан учди. Шинелини қўлтиқлаб изига қайтди. Кутганидек, эртанги кун сабоғи яна Гулмуродовни турғизишдан бошланди.

– Нега мен айтган топшириқ бажарилмади?! – зуғум қилди ўқитувчи. – Эгни бошингиз кир десам, қулофингизга ҳам сув юкмайдиган кўтир одам экансиз-да, ўзиям! Пулингиз бўлмаса айтинг, мен берай...

Шунда умуман ўқитувчи кутмаган воқеа содир бўлди. Қулмурод қурумсоқ қўлини шартта олдинга чўзди:

– Пул керак! Қани беринг... одам бир сўзли бўлиши керак, домулло!

«Домулло» шошиб қолди. Айтган гапига мункир келгуси келмадими ёки «тилимга боғла» қабилидами, қизариб-бўзарганча беихтиёр чўнтак кавлашга тутинди...

... Бироз фурсатдан сўнг, Қулмурод қурумсоқ пиёда, туман марказидан лўкиллаб қишлоғига қайтаркан, тиржайганча ўй суриб кетарди:

– Ўқишни энди елкамни чуқури кўрсин! Ишқилиб, нима бўлгандаям, домулланинг икки ойлик маошини шилиб олдим-ку! Фақирга палов ҳам ош... Берган пулига янги уст-бош сотиб олармишман... Устим ҳали очиқ қолгани йўқ. Ёнғоқнинг тагида ҳам ухламаганман! Гулмурод бовадан қолган бу шинелни, ҳалику Қулмурод ота, керак бўлса Элмурод-Гулмурод деган уллар ҳам кийиб эскиртиролмайди! Ҳай, оҳой бола, жон бола! Пул деганинг қўйнимга қўлтиқ, белимга белбоғ, бошимга болиш бола...

ШАЙТОН ШОТИРЛАРИ

МУҚАДДИМА ЎРНИДА

Алданишдан сақланинг! Сақланинг!
Нажмиддин Кубро

Кундузи кўзойнак, кечаси қўшчироқда қидирсангиз ҳам бирор-бир луғат ёхуд «энцеклопедия» дан, имоним комилки, «Товламачи» атамасининг тузук-қуруқ, тўлақонлироқ маъносини қидириб топа олмайсиз. Яхшиси, бундай кезде кўпчиликнинг фикрига таянган маъқул. Айтмоқчи бўлганим бирор-бир «касби» га таърифу тавсиф беришга ҳалқимизнинг ўзи устаси фаранг. Мисол тариқасида олсак, «Кисавур» дейилганда «кисса» яъни чўнтакни «урувчи» тушунилади. «Фирибгар» дегани фириб берувчи, «Олғир» — «Ол!» деса ола қопни олиб жўновчи ва ҳоказо, ва ҳоказо...

Шу мазмун-моҳиятдан келиб чиқилса: товламачи! Қаранг, қандай топиб айтилган ташбеҳ! Демак, товламачи атамасининг негизида «товлаш», «товланиш» ётади. Кенгроқ таъриф берилса-чи? Унда «товламачи» дейилганда — буқаламундек турфа тусга кира олувчи, илондек алдаб-авровчи, ўргимчакдек тўр ташловчи, булбулдек хониш қилиб кўнгил овловчи, аввал бошда қўзичоқдек ювош, иши битгач тутқич бермас елдирымдек бевош... нусха тушунилиши лозим!

Товламачилик қачон, қай замонда ва қандай шароитда пайдо бўлган?! Бизнингча инсон зоти пайдо бўлибдики ёнтеграсида товламачи, фирибгар, олғир... нусхалар ёнмаён одим ташлаб келишмоқда. Бунга ажабланмаслик керак. Чунки, тан олайлик, улар ҳам ахир «бегона» эмас — башар наслидан! Фақат, шакл-шамойиллари ташқи кўринишдан инсонга ўхшашса-да, аслида вужудларидаги виждонни жиғилдон эгаллаганлиги боис, уларга «Шайтон шотирлари» дея ном берса ҳам бўлар... Чунки, ривоятларга таяниб иш кўрадиган бўлсак, инсон пайдо бўлган илк паллада унинг виждонини жиғилдонга алиштирган ва жаннатдан ҳайдалишига сабабчи бу — шайтони лаиндир.

Шундай қилиб сизга тақдим этмоқчи бўлган «лав-ҳа»ларимиз товламачи, фирибгар, олғирлар... ҳақида. Хўш, ушбу қораламаларни қоралашдан мақсад нима? Мақсад шундан иборатки, бугунги янги давр, янгича эҳтиёж, илгариги эски тузумда «енгил-елпи яшашга» кўниккан айрим тоифаларни анча беҳаловат ва бесаранжом қилиб қўйди. Шу боис, ўзларини қабоҳат гирдобига ташлаб бўлса-да, сиз-ў бизнинг пешона теримиз эвазига топган ризқ-рўзимизни, насибамизни товламачилик йўли билан «туя қилишга» бел боғлаганлар сони кейинги фурсатларда анча кўпайиб қолгандек...

Бирор-бир хонадонда ит пайдо бўлса, дарвозада «эҳтиёт бўлинг, қопағон кучук!» деган битик битилиб огоҳлантирилиши, табиий. Каминанинг мақсади ва матлаби ҳам бир муддатга сизни ҳушёр торттириш: «Эҳтиёт бўлинг – товламачи!»...

P.S. Ҳукмингизга ҳавола қилинаётган «ҳикоятлар» уйдирма эмас, ҳаётда кўрган, билган ва эшитган воқеаларим. Ўқимишлилигини ошириш учун, қайта ишланиб, пардозланиб, бирозгина ҳажв бўёғидан жило берилади, холос...

ЧУВ ТУШДИ

Милиция майори Мўмин Мейлиев оҳори тўкилганроқ «Волга» сини шаҳарнинг шоҳ кўчасидан бир маромда ҳайдаб борарди. Ўз-ўзича минғирлаб хиргойи қилишдан унинг кайфияти яхшилиги яққол сезилиб турарди. Дарҳақиқат, нега ахир хурсанд бўлмасин. У бошлиқ «оператив гуруҳ» нинг қарийб икки ойлик чеккан азоб-ташвишлари бесамар кетмади. «Қидирувда бўлган», жами ўн уч кишилиқ катта жиноий гуруҳ ниҳоят фош этилди. Ички ишлар бўлимининг куни кеча бўлиб ўтган йиғилишида эса, бўлим бошлиғи, милиция полковниги Пардабоев майорга мукофот топшираркан, ўз миннатдорчилигини шундай изҳор этди:

– Барчангиз, айниқса ёш ички ишлар ходимларини Мўмин Мейлиевичдан ўрнак олишга чақираман. Бу ҳамкасбимиз, айтиш лозимки қўрқмас, жасур, милиция хизматига жонини фидо этадиган ёвқур ходимларимиздан. Ўтган

йигирма йил мобайнида Мўминжон очган жиноятларнинг ўзи катта бир китоб бўлгулик. Ҳа-ҳа... Унда арслон юраги, қирғий қараши, бургут чангали бор. Мўмин Мейлиевичдан шу боис, унинг назаридан қочиб қутуламан деган қонунбузар, жиноятчилар чучварани хом санашади... Баракалла, майор!

Бу ҳар қандай қалбга сариёғдек ёқадиган сўзлар ҳали ҳамир учидан патир экан. Ўша кун, иш ниҳоясида бошлиқ уни яна бир бор йўқлатди. Кабинетига таклиф қилиб, бир пиёла қуюқ қаҳва билан сийларкан, синовчан ва муғомбирона тарзда кулимсиради.

– Ҳўш-ш, ўртоқ милиция майори... Тиланг тилагингизни десам, барибир миқ этмайсиз. Ана шу камтарлигингизни биламан. Аммо дардингиздан ҳам хабардорман. Уч йилдан буён «отпуска»сиз, дам олиш кунисиз жонни жабборга бериб ишлаб келяпсиз! Бунинг учун раҳмат! Лекин ҳар замонда «давления» безовта қиларкан, ўғилчани уйлантириш тўйи ҳам бир йилдан бери сурилиб келаётган экан-а? Эътироз билдирманг. Биз бошлиқлар қўл остидагиларимизнинг дарди қаерда, қитиғи қаерда ҳаммасини яхши биламиз! Бугун менинг ҳам кайфиятим аъло. Шунинг учун ийиб турганимда, раҳмдиллигимдан унумли фойдаланиб қолинг. Хуллас, мана... Сизга икки ойлик отпуска, икки ойлик «оклад», мукофот пули бериш ҳақидаги буйруққа имзо чекдим!

Бу тарздаги хушхабар – муждадан, тўғрироғи сийловдан Мўмин Мейлиев табиийки хурсанд бўлди. Хотини Хадичахон эса қувончдан гул-гул яшнаб кетди.

– Бошлиққа қойилман, дардимни қаердан билди, дейсизми? Оббо, хўжайин-э! Менга қойил қолинг... Ҳаммасига хотинингиз сабабчи! Ҳайрон бўлманг, туғилган кунингиз ёдингиздами? Ҳа, яшанг, ўшанда бошлиқингиз хотинлари билан келганди-а? Бундай имкониятдан фойдаланиб қолмаган номард, дедиму, янгапошшани секин четга тортиб, роса дил дардимни у кишига дастурхон қилиб ёздим. Ана шунақа, сиз эркаклар хотинларнинг куч-қудратини қаердан ҳам биласизлар! Янгапошша эрининг қулоғига гапларимни

қўрғошиндек қуйгандирки, мана ниҳоят елкангизга офтоб тегиб, отпуссага чиқибсиз. Хўш-ш, хўжайинжон, тўйга энди қавму қариндошларни айтаверайми?!

Мўмин Мейлиев хотинига қойил қолиб илжайди. Сўнг табассумнинг таҳини бузмасдан бош чайқади.

– Яна бироз шошмай турасан! Олдин, анови эски мошинни устага кўрсатиб яхшилаб тузатиш керак. Тўйда у ёқбу ёққа «чоптириш» га асқотади. Сўнг иккаламиз бир ўн-ўн беш кун «Соҳил» санаториясида давленини дам олдириб келайлик. Ана ундан кейин қарабсанки, гижбада-баданг тўй-да!

Хотинга эрининг феъл-атвори маълум бўлганлиги боис, гап қайтариб ўтиришни лозим топмади.

Мана энди, шу тобда Мўмин Мейлиев ниятининг дастлабкисини амалга ошириш учун «Волга» сини оҳиста ҳайдаб устаникига бораяпти. «Мошин ремонт» тугаса, насиб этса, икки-уч кундан сўнг санаторияга...

Мўмин Мейлиев хаёл билан бўлиб, тўсатдан машинаси рўбарўсига чолиб чиққан кимсани пайқамай қолди. Яхшиям, секин келаётган экан... Ғийқиллатиб тормоз берганча, базўр машинани четга буриб тўхтатди. Манглайига бодраб чиққан муздек тер доналарини сидирди. Шундан сўнг «қоидабузар» нинг танобини тортиб қўйиш учун жаҳл билан оёғини кабинадан чиқазаётганди, кимнингдир юракни хазин торттирувчи шикаста ва мунгли овозидан ҳушёр тортиди.

– Акажон! Мени худо уриб қўйди... Сизни безовта қилдим. Лекин, аҳволимга ҳозир...

Мўмин Мейлиев бошини оҳиста кўтарди. Қаршисида чақмоқдек кийинган – костюм-шим, ёқаси қотирма оқ кўйлак, нўхатгуллик галстук, кўлида «дипломат» – жомадонча, ўттиз ёшлар чамасидаги рангпаргина йигит сочлари тўзғиган, кўз жияклари қизарган, киприкларида нам ялтираган кўйи жавдираб турарди. У портфелини ерга қўйиб, икки қўлини кўксига қўйди:

– Акажон, минг бор узр! Мени кечиринг... Эс-ҳушим жойида эмас. Ярим соат бурун хабар беришди. Якка-ёлғиз

жигаримни мошина уриб кетибди! Вой, укам, вой, жигарим! Энди беш боланг нима қилади-а? Вой, оғам-а... Жон ака! Болаларингизнинг роҳатини кўринг, шуларнинг бахтига соғ-саломат юринг... Энди бир холис хизмат қилинг. Мени шундай травматология баннисасигача элтиб қўйинг. Оғзингизга сиққанини оласиз. Жон, ака... Укагинамнинг ҳеч бўлмаса васиятини эшитиб қолай! Онагинамга гапларини етказай...

Мўмин Мейлиевнинг ҳуши бошидан учганча нима қилишни билмай қолди. Бир бечоранинг бошига мусибат тушганда кўмак бермаслик одамгарчиликдан бўлмас-ов! Бу одамнинг изиллаб йиғлашига шу тобда ҳар қандай тошюрак ҳам дош беролмасди...

Мўмин Мейлиев қатъий қарорга келганди.

– Ўтиринг ука! Хафа бўлманг... Балки, укангиз унча оғир жароҳат олмагандир...

– Илоё, шундай бўлсин! – йигит тезликда орқа ўриндиқдан жой олди. – Мендан қайтмаса... Лекин, айтган пулингизни бераман, ака!

Мўмин Мейлиев бош чайқади.

– Пулни укангизнинг дори-дармонига ишлатарсиз. Бизга савоби тегса бўлди. Ахир, биздаям бола-чақа бор. Ака-ука... инсон дунёга келгандан кейин бир-бировига ёрдам бериш керакми, ахир?!

– Раҳмат, ака, – йиғламсиради жабрдийда. – Қани эди ҳамма сизга ўхшаган бўлса! Дунё тургунча туринг, ака! Етмиш яшар онам бор. Энди беш вақт номозида сизнинг муборак номингизни қўшиб, дуо қилади. Лекин, шу онаизоримга қийин бўладиган бўлди-да. Отам ёшлигимизда ўлиб кетган. Онам шўрлик боғчада уборшиса, мактабда қоровул бўлиб бизни боқиб катта қилган. Мен, ака, ўзимни, «наука» га урдим. Ҳозир кандидат наукман. Укам эса эрка чиқди. Онамни, мени кўп куйдирди. Катта картёжник бўлиб чиқди. Икки марта қамалиб ҳам одам бўлмади. Яхшиям менинг топиш-тутишим яхши. Яшириб нима қиламан, студентларнинг ўзи боқади, ака! Бу гапларни очиқ айтаётганим, насиб бўлса энди ака-ука тутинамиз, ака. Битта-яримта жиянча,

неварани ўқитиб беришга кучимиз етади. Мана ака, мана бу «автореферат» им ҳам сизга мендан совға... Темасини ўқиб берайми? «Оилада соғлом муҳитни шакллантириш ва...»

Мўмин Мейлиев нигоҳи йўлда бўлганлиги учун бошини хиёл буриб «автореферат» га кўз ташлади. Ҳадеб индамай кетавериш ноқулай бўлмаслиги учун, мавриди бўлмаса-да «ҳазил» гап қилди.

– Домла, бу «Оилада соғлом муҳит...» деб илмий иш қилибсизу лекин, укани тарбиялай олмабсиз-да, а?!

«Домла» ўзини зўрлаб кулган бўлди.

– Ёлғиз эрка-да, бу бетамиз ука! Ҳай, дунёда ишқилиб, шунча яхшининг ичида битта ёмонга ҳам жой топилсин-да. Ёмон бўлса ҳам жигар! Ишқилиб тирик қолса гўрга эди. Лекин бир нарсa бўлса, келин сатқан-сар, қари онамга қийин... Лекин сизга раҳмат, ака! Бир ўғлингиз менга ўхшаб кандидат бўлсин. Кандидат нима, академик, Нобел мукофотини олсин! Ўзингизнинг касбу корингизга барака бўлсин!

Шу тарздаги дуо – олқишлар гирдобида манзилга ҳам етиб келишди.

Йигит кўз ёшларини артаркан, яна Мўмин Мейлиевга қараб мўлтиради.

– Энди ака, яна бир яхшилик қиласиз. Дипломатим мошинангизда турсин. Мен икки минутга баннисага кириб чиқаман. Ана ундан кейин сиз билан расчўтлашиб...

Мўмин Мейлиев қўл силтади.

– Пулингиз керакмас дедим-ку! Тезроқ укадан хабар олинг, домла!

Йигит қўли кўксига «Қуллук, раҳмат, ташаккур!» дея ярим букилган кўйи касалхона томон югургилади. Мўмин Мейлиев қилаётган хайрли юмушидан мамнун ҳолда керишди.

– Отпусканинг биринчи куни ёмон бошланмади. Дунёда яхшиликдан кўра яхши иш борми?! Милисани айримлар тошбағир дейишади. Мана... биз ҳам инсон, «тут! қама!» дегандан бошқа нарсаларни ҳам биламиз. Бир бечоранинг кўз ёшини кўриб, сал қолди ўзимнинг ҳам йиғлаб юборишимга! Ишқилиб, бояқишнинг укаси соғ-саломат қолган бўлсин-

да!.. Тирик қолса, менинг қўлимга беришса, ўзим билардим бу «картёжник» ни қандай тарбиялашни. Бу домла олим одам, кўнгли бўшлиқ қилиб, жиловини салт қўйган-да... Ие, ана домла чопқиллаб келаяпти. Ҳақиқатан, икки минутда қайтиб чиқди!

Йигитнинг юз-кўзларида қувонч ёғдуси ёлқинланарди.

– Ака, бахтим бор экан. Хайрият, жароҳати енгил, ўзи ҳозир кўзини очди! Дўхтирлар умид қилса бўлади, дейишаяпти. Лекин...

Йигитнинг қиёфаси яна ғамгин тус олди, овози яна мунгли тус олди.

– Лекин, ака, шу дўхтир деганларида инсоф, диёнат қолмабди! Қаранг, ноинсофларни, қуруқ қўлга қарамаслигини очиқ-ойдин шама қилди! Шошмай турсин, улар билан кейин гаплашаману, лекин, ҳозир укамни бир бало қилиб қўйишмасин, деб кўрқаяпман... Мана, своличлар соатим билан никоҳ ўзугимни гаровга олиб қолишди.

Мўмин Мейлиев беихтиёр йигитга қаради. Дарҳақиқат, на билагида соат, на бармоғида ўзук кўзга ташланмади. Сал бурун, назарида бордек эди...

Йигит ярим букилиб келиб, унинг қўлларидан тутди.

– Энди, яна сизга суянаман ака! Савоб ишни охиригача етказинг... Уйга бориб келгунимча бу жаллод – дўхтирлар укагинамга бир зиён-заҳмат етказмасин. Шунга... Одам айтишга ҳам уялади... Ёнингизда пул бўлса бериб турсангиз. Мен анови Гиппократ қасами кўр қилгурларга «тиқиб» чиқсам. Сўнг тўғри бизни уйга борсак-да, мен сиз билан ҳаммасига ҳисоб-китоб қилсак... Жон ака, охирги илтимос! Мана ҳужжатлар солинган дипломат мошинангизда туради. Агар ишонмаётган бўлсангиз, қасам ич десангиз ичай...

– Йўғ-е! – Мўмин Мейлиев қандай қилиб ички чўнтагига қўл суққанини, «мошин уста» га ажратилган пул ўрамини олиб йигитга тутқазганини сезмай қолди. – Ахир, бу дунёда инсонлар бир-бирига...

Йигит эгилишининг тахини бузмасдан «тавозе билан» пулни олди.

– Қиёматли акам бўлдингиз, ака! Тўйларингизда ўзим бош-қош бўламан, самоварчи десангиз самовар қайнатаман,

ош қозонингизнинг кулини хокандозда оламан. Қамишдан бел боғлаб хизматингизда бўламан. Ўн-ўн беш дақиқада қайтиб чиқаман. Бугун битта қўлбола зиғир ёғли ошни оша-тиб, сўнг сизга жавоб бераман! Ўн беш дақиқа...

Мўмин Мейлиевнинг бу «илтифот» лардан кўнгли сув ичди. Йигит яна орти билан тисланиб таъзим-тавозеда хас-тахона томон ошиқди. Мўмин Мейлиев машина ўриндиғига ястанганча кўзларини мамнун юмди.

... Бироқ, бу сафарги «ўн беш дақиқа» нимагадир йўғон ичакдек чўзила бошлади. Орадан бир соатлар фурсат ўтгач Мўмин Мейлиев тоқати тоқ бўлганча кабинадан оёғини чиқазди.

– Нима бало, укаси бечора яна тўсатдан оғирлашиб қолган бўлса-я?! Балки, бирор ёрдам керакдир... Оббо, қайси палата, бўлимлигини сўраб қолмабман-ку! Ҳа, авария дедими... Демак, травма бўлимини кўриш керак...

Мўмин Мейлиев ҳовлиққанча касалхона томон катта-катта қадам ташлаб кетди. Ярим соат мобайнида у бош суқмаган бўлим ва палата қолмади. Милиционерларга хос сўраб-суриштиришга қарамасдан бирор-бир киши турқи таровати домлага ўхшаш «кандидат» ни ҳам, аварияга учраган «бемор» ни ҳам кўрмаганлигини айтишди.

Мўмин Мейлиев ҳовлиққанча ортига қайтди. Унинг сез-гиси алдамаган эди – машина ўриндиғидаги «дипломат» ҳам беиз йўқолганди – ҳали шошганда кабина эшигини қулфлашни унутган экан.

Мўмин Мейлиев беҳол ҳолатда ўриндиққа чўкаркан, бе-ихтиёр манглайига бир шапалоқ туширди.

– Ана сенга арслон юраги-ю, бургут чангали... Бу киши-нинг назарида учаётган пашша ҳам... Эссиз, шунча мақтов! Лекин, нафсиламбирини айтганда «товламачи» дегани ўғри, қаттол, рецидивистдан кўра устамонроқ эканми?! Товлани-шига қойил-э! Кўзни қамаштирди-қўйди. Э-э, ўргатган усто-зига балли-е! Ҳа, бу мен учун сабоқ бўлди...

«ҲОЖАТБАРОРЛАР» ҲУЗУРИДА

...Чоршанби Жумаев умри бино бўлиб бунақа чуз тушмаганди! Оғзида она сути уфурган гўдак, мўйлаби сабза урган ўспирин, ҳа, ана боринг, қирчиллама, қирқ, эсини таниган эллик ёшда бўлса ҳам гўрга эди. Ёшинг бир жойга етганида боланг тенги, набиранг қаторилар «Нонингизни туя қилиб берайликми, амаки!» деб турса, гапнинг очиги кишига оғир ботаркан...

... Ҳамма бало у пенсияга чиққан кунлардан бошланди. Ишга ўрганган одамга қийин кўчаркан. Чоршанби ака ҳам бир ҳафта ўтар-ўтмас ўзини кўярга жой тополмай қолди. Қирғоққа чиқариб ташланган балиқдек бетоқат ҳолга тушди. Уйга киради, «уф-ф!» тортади, ташқарига чиқади, оғзини очиб эснайди. Овунчоқликка хотин ҳам йўқ, олти йил бурун уни сўққабош қилиб кетган. Болалари ўзлари билан овора. Кичкиналигида қучоғингда жой талашар экан-у, ўзлари ота бўлишгач «ота» ни эслашга ҳадеганда вақт-фурсат топишаверишмаскан. Ҳа, майли улар турмуш ташвиши билан овора... Набиралар-чи? Уларда ҳам вақт тифиз. Замонангдан ўргилай... «Темир қути» омон бўлса бас, бу зумрашаларга! Кун бўйи бўлса ҳам икки букилганча кўз узмай ўтираверишади. Шундай бўлгач, айтадиган маталингга улар маҳтал эмас, эртак-чўпчагинг бўғзингда қолиб кетавераркан.

Хуллас, бу «пенсионер» дегани ҳали ҳасса суянмаган, кўзойнак кўрмаган, тўрт мучаси соғ, бир ётиб, бир турадиган Чоршанби Жумаевдек кишига сира-сира тўғри келмас экан.

Унинг зерикканлигини сездими ёки уйилган қош-қовидан ҳадик олдими, ҳайтовур катта ўғил бир даста газета-журнални келтириб ташлади.

– Конторамизда барибир ҳеч ким ўқимайди. Нарда, домино турганда кимнинг вақти бўларди. Шу энди ҳайф кетмасин... Ўқисангиз ўқирсиз, бўлмаса невараларингизга варрак, келинларингизга тутантириққа асқотар-а, дада?!

На илож. Шунисига ҳам шукур. Чоршанби Жумаев газеталардан бирини ҳафсала билан қўлга олди. О-о! Мана бу биринчи бетигади жувоннинг сурати кетворган экан!

Қизиқ, бу ҳам унга ўхшаш бевамикин ёки... Газетачи деган суратнинг тагига шу ҳақда ҳам ёзса маъқул бўлардида. Энди, «газетачи» дейдику, лекин у беш бегона. Бу ёқда ўз ўғиллари олти йил мобайнида кўнгил учун лоақал бирор маротаба «Дада, уйлантириб қўяйликми?!» деб кўнгил сўрашмади-ку? Нима гап бўларди, мана бизга ўхшаганлар... Оламда нима гап, дегунча «оталарда нима гап?» дейдиганлар ҳам топилармикин? Энди, учинчи бетга ўтамиз... Ўҳ-ў, тўлиғича телевизор программаси берилибди. Нима бало, ёзишга сўз топишолмагани дейман. Охирги варағини кўрайликчи... Латифалар, «Сканворд»... Бу нима дегани бўлса? Оббо, бу газетачилар ҳам халтура йўлига ўтиб олишибди-ку... Ёки, ростданам варракка харрак дегандай... Ие, мана бу жойда нима ёзилган? Эълон? Хўш, эълон нима ҳақда экан... «Ол қулим!» деб бева хотинларни адрес-пад-ресини берган бўлса-я! Қани ўқиб кўрайликчи...

ЭЪЛОН

Мўмай даромад соҳиби ёки соҳибаси бўлишни истайсизми? Унда бизнинг ҳузуримизга шошилинг! Қўлни кўксимизга қўйиб, тавозе ила олдиндан ташаккур билдирамизки, ташрифингиз бизга олам-олам қувонч бағишлайди. Тўла кафолат ила айта оламизки, олтин вақтингиз ҳудабехудага соврилмайди. Бир сўм тўлаб юз сўмлик маслаҳатга эга бўлишни, келажаги ярқироқ бизнес йўлига тушиб олишни, қолаверса хорижий сармоядорлар билан ҳамкорлик қилишни истасангиз бизнинг даргоҳимиз эшиги сиз учун ланг очик. Қабул фурсати (дам олиш кунисиз) ҳар куни эрталаб 9.00 дан кеч соат 17.00 га қадар. Миллатингиз, жинсингиз ва ёшингиздан қатъи назар биз сиз билан суҳбат қуришга тайёرمىз. Қисқа муддатли мулоқотимиздан сўнг ишончли ҳамкоримизга айланишингиз мумкин. Ҳаммаси ўзингизга, ўзингизга ва яна ўзингизга боғлиқ.

Шошилинг, бойлик ерда ётмайди. Уни ҳамма ҳам кўравермайди. Бу бойликни сизга кўрсатиш ва қандай қўлга киритишда белимизни беш жойдан боғлаб хизмат қилишга тайёرمىз!

Ташриф буюринг (тортинманг) ва салмоқли сармоя соҳиби (соҳибаси) бўлишда ўз омадингизни синаб кўринг. Қайноқ чойимиз ва илиқ сўзимиз сизга мунтазир...

«ПАРДОН» фирма жамоаси

Манзилгоҳимиз: «Шоҳбекат» мавзеси. Олтинчи митти тумани, 13-уй. «Гўзаллик салони» тўғрисидаги офис...

Бир қарашда жимжимадор жумлаларга бой, бироқ, айнаи кезде киши дилини қитиқлаб, аллақандай умидвор туйғуларга ошно қилгувчи бу «эълон»ни ўқиркан Чоршанби Жумаевнинг бекорчиликдан заха тортган қалби ором олгандай бўлди:

– Мўмай даромад, салмоқли сармоя... дейдими?! Бойлик ерда ётмайди дегани ҳам тўғри... Энг муҳими дангалига «Ёшингизнинг аҳамияти йўқ!» дебди! Қизиқ, нима иш бўлса?! Ҳар ҳолда лойхандакка солиб ёки вагондан кўмир туширтириш бўлмаса керак... Уйда бекорга ҳам ётибди-да! Таваккал, бир бориб кўрсинчи. Болаларига ҳозирча айтмай туради. Омади чопиб ишга олишса, биринчидан зерикиши барҳам топади, иккинчидан жарақ-жарақ пул санаб бераверса, келинлар олдида тили қисик бўлмайди... Бўпти, боргани бўлсин! Бирдан чет элга жўнатиб юборишса-я... Ана унда кўринг, Чоршанби бойваччани! Бошда американский сомбреро, тагда японский «хонда»...

Чоршанби Жумаев ўша тун алламаҳалгача уйқуси келмади. У шу топда гўё узоқ давом этган касалликдан силласи қуриб турган-у, ҳолатини туйиб, кимдир уни шоҳона, муҳими текин дастурхонга таклиф қилган кишидек хушҳол сезарди ўзини...

* * *

Эртаси Чоршанби Жумаев уйқудан енгил уйғонди. Ҳафсала билан ювинди, уч кундан буён тиф тегмаган соқолини обдан қиртишлади, катта набиранинг «духи»сидан «қарзга» сўраб юзига пуркади. Кайфияти хушнуд бўлса, иштаҳа ҳам карнай бўларкан. Ҳар куни ярим пиёла чойни зўрға ютиб, икки пайраха нонни чимдиш билан кифояла-

надиган одам бу сафар тўрт тухумдан иборат «қовурдоқ» ни паққос туширди. Сўнг байрамлардагина жавондан чиқадиган оҳорли кийим-бошини кийди. «Бугун кун нима? Ҳа, чоршанба! Қолаверса отим ҳам Чоршанби... Чоршанби эскилар айтгандай «чош» куни. Қадимда омад келсин деб савдогар, тужжорлар сафарга чоршанба куни отланишган. Демак, унинг омади келиши аниқ! Ҳа, ана келин, набиралар ҳайрон бўлиб қараб туришибди... Уларга ҳозирча сир, кейин «сюрприз» бўла қолсин. Сўрашса «Синфдош оғайнимни кўриб кечроқ қайтаман!» дейман. Хўш-ш, паспортни олди, ҳар эҳтимолга қарши уч-тўрт суратдан ҳам... Соати қани? Эҳе, ҳали соат етти... Шошмаса ҳам бўлади. Яхшиси, бироз пиёда сайр қилиб боради. Эҳтимол, омадини берса, ишга қабул қилишса, кечда иномарка машинада келтириб қўйишар...

Ана шундай «насия» ният билан Чоршанби Жумаев остона ҳатлаб катта кўчага ошиқди...

...Шаҳар кичикроқ эди. Лекин, шундай бўлса-да, эрталаб ишга бор, ишдан сўнг тўғри уйга қайт, дам олиш кунлари турмуш ташвишлари билан ўралашиб... дегандай Чоршанби ака сўнгги пайтларда ўзи яшаётган масканда бўлаётган ўзгаришлардан беҳабар, бенасиб қолган экан. Айниқса, шаҳарнинг «шоҳбекат» мавзеси жамолини таниб бўлмай қолибди. У пиёда сайр қилиб кетаркан, ён-атрофга гоҳ ҳайрат, гоҳ ўқиниш билан боқарди. Қани кечаги боғ-роғли ҳовли-жойлар, шилдираб оқаётган анҳор-сойлар...Ҳаммаси таг-туби билан сидириб ташланиб ўз ўрнини гугурт қутиси шаклидаги темир-бетон уйларга бўшатиб берибди. Ҳеч бўлмаса ёзнинг саратонида катта-кичikka эрмак, катталар ҳордиқ оладиган, болалар чўмилишадиган Сайхон сойга индамаса бўлишарди. Э-э, қойил, шундай шарқирама анҳорни тупроқ билан (аслида ахлат-чиқинди) келтириб тўкилган бўлса керак) тўлдиришиб, устидан қаторлаштириб уй солиб юборишибди. Тайин гап. Бу «дом»да турувчиларнинг «подвал»и сизот сувидан бўшамаса керак?! Мана бу жойда катта кутубхона ва клуб бор эди. Энди, хўш-ш, нима бўлибди: «Боқивой-Барот» хусусий банки, униси эса «Ҳошим ота» ҳаммоми! Унинг ёнидаги чиройли бино нима

бўлдийкин? Қани ўқийликчи... «Савлат ота» савдо мажмуи... Ие-ие, ёшлигида ўғил-қизини олиб келиб айлантриб, музқаймоққа тўйдирадиган «Болалар истироҳат боғи» ҳам кўринмаяптими?! Ўрнида... «Пўлат ота пивохонаси» ва «Ашот Ашур гўзаллик салони»... тавба! Илгари жамики дўкон, кафе – бар, гўзаллик салонлари хотин-қизларнинг чиройли номлари билан аталмасмиди? «Гулчеҳра», «Гулнора», «Паризод», «Париваш», «Санамгул», «Санобар» дегандай... Бир томондан яхши – «хотинлар даври» ўтиб «оталар замони» келганга ўхшайди. Лекин шу отасининг отини дўкон – барлар, кўча-кўй, ҳатто боғча-мактабларга қўйдираётган «бойвачча болалар» падари тириклигида ўша пуштикамаридан бўлган инсонга бирор-бир мурувват кўрсатганмикин?! Лоақал, отаси кексайганда ҳеч бўлмаса эрталаб бирров кириб ҳол-аҳвол сўрашга фурсат топа олмадикин?! Эҳтимол, бундайлари бордир... Лекин, баланд бинолар тепасида «абдийлаштирмоқчи» бўлганларнинг аксарияти аввало, шу йўл билан ўз-ўзларини «реклама» қилишмоқчи, шекилли?! Бир ҳисобда уларда ҳам айб йўқ. Чунки, агар мени пулим бўлганда эди, чиройли кошона қуриб, биринчи галда марҳума хотинимни номини қўйдирган бўлардим. Қани энди бугун омадим чопиб... Ҳа, дарвоқе бу «Пардон» дегани шу атрофда бўлса керак? Анови тўғридаги эшиги ланг очиқ, қора ойнавандлик бино... Биқинидаги ёзувни ўқий-чи. «ПАРДОН» (Пардабой Парпиев офиси) экан! Демак, тўғри топиб келибман. Қани, ўнг оёғим қайси эди? Ҳа, мана буниси билан қадам ташлаб даҳлиз ҳатлайлик-чи...

* * *

Остонадан ўтиши биланоқ, Чоршанби Жумаевнинг бўғриққан башарасига муздек эпкин урилиб танаси ҳузурланди. Манглай терларини артиб ён-атрофга разм солди. Деворларнинг гирд ҳошияси гипс билан безатилган, турли манзарали суратлар осиглиқ хонанинг ҳар жой-ҳар жойида хорижий русумдаги совутгичлар париллаб ишлаб турарди. Залнинг қоқ ўртасида япроқлари чор тарафга тарвақайлаган ясама пальма дарахти... Унинг тагида

мўъжазгина фаввора. Тош қаламлари ўртасидан отилаётган сув шалоласига ярим балиқ, ярим одам қиёфасидаги «ҳайкал – жонон» кўзача тутиб турибди...

Чоршанби Жумаев оғзи ланг очилиб анқовсираб турганди, орқасидан кимдир оҳиста томоқ қиргандек бўлди. Дарҳол ўгирилиб қаради. Рўпарасида эғнига қора шим, қора туфли, енги калта оқ шойи куйлак, капалак нусхали бўйинбоғли йигит тавозе қилиб турарди.

– Пардон! Узр... Мухтарам жаноб ташриф буюрувчи! Сизни «ПАРДОН» фирмаси маъмурияти томонидан қутлашга ижозат бергайсиз! Кошонамизга қўйган қадамингиз қутлуғ бўлгай!!!

Шундай дея йигит қоматини ростлаб, туфлисининг пошналарини полга уриб тақиллатиб олди.

Чоршанби ака бундай оҳанжамали қутловга жавобан қай тарзда «алик» қайтаришни билмасдан ўнғайсизланди. Хижолатини яшириш учун яна тер босган пешонасини қашлашга мажбур бўлди.

– Кечирасан... Кечирасиз, ука! Мен ҳалиги газетдаги «эълон» бўйича..

– Пардон! – туфли пошналари яна шарақлаб урилди. – Марҳамат, унда олдин тўғрига, сўнг чапга, яна чапга ва «иккинчи кабина» га... Эшикни очиб ичкарига кириңг!

«Иккинчи кабина» да уни икки киши тавозе билан қарши олишди. Биринчиси, кираверишда кутиб олган кишидан андоза олгандек – қора шим, енги калта кўйлак, капалак нусха бўйинбоғли ўспирин йигит, иккинчиси, сочи елкасига ёйилган, кўкраги ним очик кофта ва калта юбка кийган хушбичим қиз...

Йигит билан қиз афтидан «бекорчиликдан» эрмакка дея ҳиринглашиб, бир-бирининг оғзига резинали сақич «ёпиштириб» ўтиришган экан шекилли, мижознинг туйқус ташрифидан шошиб қолишди.

– Пардон!!!

Қиз эпчиллик билан хонадошининг тиззасидан сирғалиб тушди. Йигит эса лаб-лунжига тошган сўлакни шоша-пиша артди.

– Хизматингизга тайёрмиз!

– Мен ҳалиги... – Чоршанби ака айб иш қилаётганда қўлга тушган гуноҳкордек қизаринқиради, тили дудуқланди. – Ҳали... Ҳалиги.

Биринчи бўлиб йигит ўзига келди. Бўйинбоғини тўғриларкан, тавозе билан эгилди.

– Сираям хижолат чекманг. Мана биз сизга... Демак, ҳамма қатори «эълон» бўйича? Шундайми? Унда марҳамат қилиб мана бу креслога ўтиринг...

Йигит ҳам олдинги шериги мисол пошналарини полга уриб тақиллатди. Сўнг табассум ёғдусини ёлқинлатиб сўради.

– Пардон! Виски, Бренди, шнапс, коктейл?

Чоршанби ака тушунмади. Кўрсатилган ўриндиққа омонатгина ўтираркан, яна пешона уқалади.

– Ука, шу ўзимизни жайдари тилда...

Йигитнинг чеҳрасида ўзгариш сезилмади.

– Нега, амаки? Кечирасиз, пардон... Бу сўзлар барчаси халқаро термин-атамалар. Чой, чалоп, кофе... дегандай. Сиздан, яъни, «нима ичасиз?», «Кўнгиллари нима тановул қилишни хоҳлайдилар?» деб сўраётгандим.

Чоршанби ака шундай илиқ манзиратни англаб етмагани боис, ўзини айбдор ҳис қилди. Ғўлдираб уэр сўраган бўлди.

– Кеч... чирасиз! Шу ёшимга қадар бирор-бир идорада мени ҳеч бундай кутиб олишмаган... Барака топинглар, ука! Энди ишдан гапирсангиз, оғажон.

«Оғажон» нинг юзига табассум қалқиди.

– «Иш бўримас, ўрмонга қочиб кетмайди» дейди ўрис ўртоқлар ўз мақолида. Мабодо қочиб кетган тақдирда ҳам мана биз уни ушлаб, тизгинлаб оёғингиз остига ташлаймиз. Биз «ПАРДОНЧИ»лар бунга қодирмиз! Ярим ишлик бўлдим деб ҳисоблайверинг. «Ишнинг қолган ярми» ни эса бизнинг махсус «анкета-бюллетен» имиз сўровларига мос ва маъқул жавоб бера олсангиз, ошиғим олчи турди, дея қалпоғингизни осмонга отаверинг! Лекин, дастлаб мана бу китобга...

Йигит бир нафас сўзлашдан тўхтаб ҳалидан буён лабини ҳафсала билан бўяётган шерги – қизга мурожаат қилди.

– Соня... Кечирасан, Сожидахон, марҳамат қилиб «Фикр ва мулоҳазалар китоби»ни узатворсанг...

Соня – Сожида бир қўли билан машғулотини давом этказиб, иккинчиси билан жавон тортмасидан чарм муқова қопланган қалин жилд дафтарни олиб узатди.

– Керакли жойни варақлаб очиб бер... Биласан, бу менинг ваколатимга кирмайди. Менинг ишим «савол-жавоб» ни сифатли ташкил қилиш...

Йигит унга эътибор бермасдан бармоғини лабига ҳўллаб дафтарни варақлади.

– Мана бу жойда бўш саҳифа бор экан. Шунга ҳалиги бизнинг шаънимизга айтган фикрларингизни қисқа ва лўнда қилиб...

Чоршанби ака қўлига тутқазилган қалам билан бошини қашлади.

– Қайси айтган фикримни?

– Қайсини бўларди, – таажжубланди йигит, – ҳозиргина ўзингиз тан олдингиз-ку: «Мени бошқа идораларда бу жойдагилардек ҳеч ким ва ҳеч қачон илиқ кутиб олишмаган, деган гапингизни...

– Ҳа-а... – Чоршанби ака бош силкиди. – Тўғрику-я, лекин биз ҳалиги ишчи синфи... сиз гапираётгандай оҳанжамали, силлиқ, чиройли тарзда ёзолмайман-да!

– Унда... йўли осон. Мен айтиб тураман, сиз ёзасиз... Унда бошланг. Хўш-ш, қаламни тескари ушладингиз. Ҳаяжонланманг... Шошилманг! Демак, ўзингиз айтган гап: шу ёшга қадар қайси маҳкама, идорага қадам ранжида қилган бўлсам, қисматим навбат кутиш ва бюрократларча қўпол муомаладан иборат бўлган. Энди, катта, йўғон ҳарфлар билан ёзинг... «Пардон» чилар эса замон ва давр руҳига «Лаббай!» – дея жавоб беришиб, оғизларидан бол томишиб, менга янги оламини кашф этишди...

Чоршанби аканинг «Ташаккурнома» си ҳаш-паш дегунча ўн варақдан ошди. Ўзига қўйиб берса бундай киши қалбини жунбушга солувчи сўзларни ёзиш учун унинг яна қайтадан «мактаб кўриши» тайин гап эди.

– Ана бўлди ҳисоб... – йигит мижознинг ёзганларини кўздан кечириarkan, сирли жилмайди. – Энди бугунги число ва имзоингизни қўйинг! Яшанг... Бу билсангиз энди ҳужжатга айланди. Айтиб бўладими, ҳаммамиз ҳам хом сут эмган бандамиз-ку... Тўсатдан савол-жавобларимиздан ўтолмай, биздан ноҳақ хафа бўлсангиз, бирор маҳкамага мурожаат қилмоқни ихтиёр айласангиз, бу ўзингиз ёзган «ташаккурнома» ўзингизга «кондуктор» бўлади! Ўйлайманки, орамизда ҳеч қандай ихтилоф туғилмайди. А, лаббай?! Хўш-ш, энди асосий масалага ўтишдан олдин яна бир маротаба ўз марҳаматимизни таклиф этамиз... Айтинг, нима олиб келишсин, виски, бренди... кечирасиз, чой, ча-лоп, кофе...

Чоршанби аканинг овози зўрға чиқди.

– Мўмкин бўлса... икки қўлтум сув!

– Газлими ёки газсиз? Қранникими ёки булоқники? Ёмғир сувими ёки қорнинг эритилгани... Хўш-ш? Демак, ўзим тавсия қилсам «Нестли» маъданли суви... Сонечка!

Йигитнинг пошналари яна тарақлади. Соня – Сожида ияк силтаб чиқиб кетди. Фўрсат ўтмай биқинига зарҳал ҳарфларда «Пардон» дея битик битилган чинни кружкада «маъданли булоқ суви» ҳозир у нозир этилди.

Томоқ қақроғи ёзилгач, Чоршанби ака мамнун илжайди: «Маҳмадона, кўп гапиришини айтмаса давра кўрган, дунё таниган йигит экан. Сувининг маззалиги... Оҳ-оҳ-оҳ! Фақат озроқ экан. Ҳечқиси йўқ, биров туриб айрон сўрайман. Эҳтимол, тушликка ош буюртиришгандир. Ана ундан кейин, кетар жафосига аччиққина чой ёки кофе буюрсам бўлади. Ишқилиб, савол-жавоблари қийин эмасмикин? Лекин, «ярим ишли» бўлдингиз деди-ку!

Туфли пошнасининг яна бир бор шарақлашидан Чоршанби аканинг ҳуши жойига келди.

– Пардон! Хўш-ш, жаноби мижоз, «бюллетен-анкета»миз саволларига жавоб беришга тайёрмисиз? Унда танишинг... йигит қиз томонга қўли билан ишора қилди.

– Бизнинг фирма пресс-секретари, «мижозлар билан мулоқот» бўлими иш юритувчиси Сожида Салимова... Биз

уни эркалаб Соня, Сонечка... деймиз. Хуллас, иккалангизни ёлғиз қолдирамиз. Иккалангизга ҳам омад тилайман!

Йигит хонани тарк этишдан олдин қўлига қоғоз-қалам олиб тайёргарлик кўраётган қизга маънодор тикилди.

– Пардон! Соня... Ты посмотри, пожалуйста, как он одет, как он выглядит... Вроде, кишлачный тип. Поэтому, пожалуйста! Хуллас ранги рўйига қараб нархни сўнгги коэффициентда белгила. Тагин олдинги иккитасидек бу ҳам қарзга ботиб-а... Хўп, хайр... Ҳозирча!

Чоршанби ака ҳушёр тортди. «Қанақа ранг-рўй? Қанақа коэффициент? Нима бало пешонадаги ажин, сочни оқи деб ҳали ойлигимни пастга уришса-я?! Тавба, ҳали ишидан дарак йўғ-у...

Хонада икковлон қолишгач Соня – Сожида мижозга ғалати тарзда бошдан-оёқ синчиклаб қараб чиқди, ҳали шериги айтмоқчи, афтидан «ранги рўйи, кийиниши» ни қайтадан эътиборга олди. Ўзи ўтирган стол ғаладонидан «Пена», «Пойтахт», «Прима»... русумли сигарет қутиларини олиб олдига қўйди. Ясама киприкларини пирпиратиб узоқ мушоҳада қилгач «Шу ҳам бўлаверади бунга» қабилида «Прима» сигаретини танлаб мижозга мурувват қилди:

– Марҳамат! Чекиб, ичиб, роҳатланиб ўтиринг... хоҳласангиз, «Прима» сигарасига «Пеле» қаҳвасини қўшиб кайф қилишингиз мумкин...

Чоршанби ака салкам ўттиз йиллик кашанда саналиб, сигарет нави ва турларини яхши билгани боис, энг арзон баҳо папирос таклиф этилганлиги боис, кўнгли хира тортиб турганди, шу сабаб ойнаи жаҳонда кўп ва хўп тарғиб қилинадиган «Пеле» қаҳвасидан тотиб кўришга бажонидил рози бўлди. Соня – Сожида бу соҳада малака орттирганлигини намойиш этди. Ёнида турган «Тефал» чойнаги тугмачасини босганди зум ўтмай хонани қайноқ сув буғи тутди. Ғаладон яна титкиланиб «Пеле» қаҳваси, «Рафинад» қанд қутиси ва ҳошияси «Пардон» битиги билан безатилган чинни кружка ҳозир у нозир этилди...

Ниҳоят, зарурий расмий тайёргарлик ва меҳмоннавозликдан сўнг қалин дафтар очилиб савол-жавоб – мулоқот баҳси бошланди.

– Пардон! Исми-шарифингиз? Яъни ўзингиз, отангиз ва бобонгизнинг оти? Паспортда қандай ёзилган бўлса шу тахлитда.

Чоршанби аканинг хаёлидан: «Саволлари шунақа бўлса кифтини келиштираман!» деган фикр ўтди-ю, дадил жавобга юзланди.

– Жумаев Чоршанби Бозорович!

Соня – Сожида қиқирлаб кулди.

– Ҳафтанинг энг яхши кунларини ота-болалар эгаллаб олганмисизлар? Пайшанбабек, Сешанбехон, Шанбаой... Булар фарзандларингиз номи бўлса керак-а? Аҳмоқ қилмаяпсизми, амаки?

– Йўғ-е!.. – қизаринқиради Чоршанби ака. – Энди эскилар шундай деб номлашгач... Ҳам, мен сизга айтсам ён кўшнимиз бор. Ўзининг оти Теша, отасининг оти Ўроқ, бобосининг оти Болтабой бўлган экан. Ўша ҳам ишга киргунча паспортини кўрсатиб...

– Ҳа, бўпти! – Соня – Сожида қўл соатига қараб гапни чўрт кесди. – Регламент! Вақт тигиз... Бугун маникюр салонига навбатда туриб келганман... Шуни учун, иккинчи саволга ўтаман. Хўш-ш, ўзингиз, хотинингиз, яқин қариндош-уруғларингиз чет элда бўлганми?

– Чет эл дейсиз-а, – сассиз уф тортди Чоршанби Жумаев. – Иш, хизмат, рўзғор ташвиши деб шахримиздаги ўзгаришларни кўришга вақт тополмабман! Ундан кейин чет элга чиқадиган даромад ҳам йиғмаганман. Фақат раҳматли кенойингиз «Мени бир Самарқанд, Бухоро, Хива томонларга айлантириб келасиз!» деб ваъдамни олганди. Ўшанинг армонини ҳам бажара олмаганман...

– Демак, сўққабошсиз? – шундайми котиба қиз дафтарга қандайдир «белги» қўйди. Сўнг бошини эгиброк, оҳиста шивирлади. – Менга қаранг, ширинкомасидан қочмасангиз икки-уч «кандидатура» бор!

– Нима у кан... ди... датура? – анқовсиради Чоршанби Жумаев. – Ишга алоқаси борми?

Соня – Сожида қаламни жаҳл билан столга ташлади.

– Бевамисиз? Раз шундай бўлгач сўққабош эркакка кандидатура боши очик аёл бўлади-да! Бўйи, кўзининг ранги,

бел айланаси, семиз ёки ориқлиги, парҳез таоми, қанақа жевачка чайнайди... Ҳаммаси бўйича буюртма-истагин-гиз инobatга олинади... Ҳа, дарвоқе, бу «ёрдамим» фир-ма прејскурантига кирмайди. Ўзим билан ҳисоб-китоб қиласиз. Розимисиз?

Чоршанби боши айланганча ўтирган жойида қалқиди.

– Раҳмат, синглим... Олдин бу ишни бир ёқлик қилайликчи. Ундан кейин беш болали қари бўйдоққа тега-ман деб кимни ҳам кўзи учиб турибди?! Бўлдим, савол жа-воб тугадими?

Котиба қиз қаламни қайтадан қўлга олди.

– Пардон! Асосийси энди бошланади. Бу ёғига ўйлаб, мушоҳадага таяниб жавоб беринг. Чунки, сиз берган жа-вобларингизга қараб менталитетингизни аниқлаймиз. Бошқача айтганда ички руҳий оламингиз харитасини «чи-зиб» оламиз. Ҳар бир берган тўғри ёки нотўғри жавобингиз барометр воситасини ўтайди. Қониқсак «плюс», қониқмасак «минус». Мулоқот ниҳоясида «плюс» лар йиғиндиси юқори бўлса ишга қабул қилинаси ва фирмамизнинг махсус совғасини қўлга киритасиз. Ўқдингизми? Унда бу сафар «Ребус» чойидан татиб кўринг... Сизни хурсанд қилиш учун айтиб қўяй. Ҳозирча 2 та «плюс» ишладингиз. «Илиқ кутиб олдинглар» деган мақтов ва «Бева – сўққабош» ман деганингиз учун. Нега, сабаби бўйдоқ, бева одамларнинг иш коэффициенти уйланганларга нисбатан юқори бўлади. «Хотин, бола-чақа» ни ҳадеб пеш қилишаверишмайди. Энди тушунарли бўлгандир? Марҳамат, энди «Пени» сигаретидан татиб кўришингиз мумкин... Ёки, ҳалигидан-а?!

Котиба қиз жилмайганча томоғига оҳиста чертди. Чор-шанби Жумаевга жон кирди.

– Аж-жойиб қиз экансиз! Ҳаяжонимни бироз босиб ол-сам...

– Хўш-ш, қанақасидан? «Андропов»? «Горбачёв»? «Рас-путин»? «Шваринегер»? «Шайтон суви» деган янгиси чиқ-қан... Ёки, ўшандан кўрасизми? Шефимиз Пардабой Парпи-евичга маъқул тушган...

«Шайтон суви» дан ичиб олгач Чоршанби Жумаевнинг «шайтони кўзиди». Соня – Сожидахонга синчков назар солди.

– Ке.. чирасиз, ўзингиз қандай қилиб бундай ажойиб хизматга ўтиб олгансиз? Умуман, сиз билан яқинроқ танишиш мумкинми?

Котиба қиз ёйилиб кулди. Ўрнидан туриб хонанинг у бошидан бу ёғига бедана юриш қилди.

– Қалай, қадди-қоматим чакки эмас-а? Мени соҳибжамол Жулио Робертсга ўхшатишади. Фақат оғзим уникидан сал кичкинароқ. Ўзим асли қишлоқи қизман. Олий маълумотли философман. Ғарб ва Шарқ маданиятини омихта қилиб... Хуллас, қадди-қоматим туфайлигина синовдан битта ошиқча «плюс» билан ўтганман. Нега рангингиз ўчди? Қўрқманг, эркакларда қадди-қомат унчалик инобатга олинмайди. Асосийси, жавобингиз... Хўш-ш, давом этамиз...

Соня – Сожида ўрнига ўтираркан лабининг бир чеккасини учирди.

– Ҳа, дарвоқе... Ҳалиги «кандидатура» ёдингиздан чиқмасин. Кейин хурсанд бўласиз. Хўш-ш, маълумотингиз? Олийми?

– Билмадим. Олдин «СПТУ», сўнг техникум, малака ошириш институти...

– Бу ёғига қисқа-қисқа жавоб беринг. Болалигингизда неча тур касаллик билан оғригансиз?

– Ҳа, шу қизамиқ, грип дегандай. Болалигимда бувим «Эшак тепди» дея ковушини орқаси билан уриб, илми амалини қилганди. Лекин, у қанақа касал эди, ёдимда йўқ.

– Қутурган ит қопганми? Тери-таносил касалликларичи? Қичима, сифлис, спид...

Чоршанби беихтиёр ўрнидан туриб кетди.

– Йўғ-е... Уялмайсизми ёш қиз шунақа гапларни айтгани!

Котиба пинагини ҳам бузмади.

– Уялмаймиз. Чунки, касбимиз шуни тақозо этади. Нима, дўхтирхонага борсангиз, ҳамшира қиз шприцини кўтариб «иштонни еч!» деса ечасизми ёки унга ҳам... Чалғиманг, саволга жавоб беринг. Ҳаётингизда бирор-бир норасида қиз ёки бегона жувонни алдаб кетганмисиз? Умуман, хотинингизга, ўша марҳума кеннойимга неча марта хиёнат қилгансиз? Кўзингизни пирпиратманг...

Чоршанби Жумаев қасам ичди.

– Ұлай агар... Бирор маротаба ҳам... Унақа бўлмаган. Хаёлимга ҳам келмаган. Рост гапираяпман!

Соня – Сожида заҳарханда қиёфада илжайди.

– Фариштаман денг! Агар маст бўлса, сиздайлар ноёб нусха саналади! Хўш-ш, қайси рангни ёқтирасиз?

– Сарик... оч кулранг...

– Нима бало, больницада кўп ётганмисиз?! Палаталар шу рангда бўлади демоқчиман. Айтингчи, каламуш ёки сичқон неча кунда болалайди?

– Нима?! – Чоршанби Жумаевнинг кайфи аллақачон ҳавога учганди. У ўрнидан ирғиб турди. – Жинни-пинни эмасмисиз, ўзи синглим? Ёки, ҳалидан буён аҳмоқ қилаяпсизми?

Котиба илдам юриб келиб, назокат билан унинг елкасидан босди.

– Ҳаяжонланманг! Ҳали айтдим-ку, руҳиятингиз харитасини чизаяпман, деб. Шу боис ҳар қанақа саволга жавоб беришга тайёр тулинг. Айтиб қўяй, «минус»ларингиз тош босаяпти. Бу ёғига ҳушёр тулинг. Хўш-ш, навбатдаги савол. Айтингчи, НУЖ, яъни «Учар тарелка» қошингизга келиб тўхтаб, ундан қулоғи узун, антеннали бурунбой: «Юр, сени бошқа планетага олиб кетаман!» деса рози бўлармидингиз?

Чоршанби Жумаев узоқ ўйга толди. «Хўп» десаммикин ёки «йўқ». Бу оғзи катта «соҳибжамол»га қайсиниси маъқул тушаркан.

– Демак, жавобга тайёрмассиз! Навбатдагиси... Умрингизда нечта китоб ўқигансиз?

– Э-э, хайрият-э! – Чоршанби Жумаев жонланди, кафтларини бир-бирига ишқалади. – Бор экан-ку, яхши саволарингиз ҳам... Умуман, болалигимда мен ўқимаган дoston қолмаган. «Гўрўғли» «Кунтуғмиш», «Муқбилтошотар», «Балогардон» дегандай... Ҳа, саккиз ёшлигимда «Минг бир кеча»ни саккизта томини ўқиб чиққанман. Отам сўнг қўлимдан тортиб олган: «Ахлоқинг бузилади!» деб.

– Соня – Сожида лабини таманно билан бурди.

– Саккиз ёшимда маиший бузуқ китоб ўқиганлигингизни тан оласиз-у, аммо «Бевафолик қилганмисиз?» деган саволга ўзингизни фаришта қилиб кўрсатасиз. Яхшимас, Чоршанби Бозорович... Бу жавобингизга ҳам хафа бўлмайсиз, «минус» олдингиз! Чунки, бундай китобларни ҳозирги ёш авлод билмайди. «Декамерон», «Римлик аёл», «Хазионалар ороли» ҳеч бўлмаса «Миллионни қандай ўмариш мақбул!» китобларини тилга олсангиз, бу бошқа гап эди... Майли, бир осон савол берай-чи... Айтингчи, йўлда кетаяпсиз, пул тўла ҳамён топдингиз... Сизнинг тутган хатти-ҳаракатингиз?

Чоршанби Жумаев ўйламасдан жавоб берди.

– Бир бечора тўй ёки маърака қиламан деб, ташвиш билан юриб тушириб қўйган бўлса, эгасини топиб қайтариб, ана ундан кейин суюнчи пулини...

Соня – Сожида тўсатдан хохолаб кулиб юборди, шундай роҳатланиб, елкаларини учуриб кулдики, киприкларига қалққан кўз ёшидан сурма бўёғи эриб қовоғи узра тарам-тарам бўлиб ёйилди.

– Бекорларнинг бештасини айтибсиз! – қиз ниҳоят кулишдан тўхтаб, лак суртилган узун тирноғининг учи билан қоғоғини артган бўлди. – Кимни аҳмоқ қилаяпсиз? Мабо-до, шундай феъл-атвор эгаси бўлган тақдирда, унда фирмамизни уч кунда абгор қилиб абжағини чиқараркансиз! Рухиятингиз харитаси аён бўлди. Сизга ҳаётда қийин бўлади... Шу пайтгача қандай қилиб нонингизни эплаб топиб юрганингизга ҳайронман! Керакли «балл»ни йиғолмадингиз, жаноб Жумаев! Устига устак «Саволларингиз савияси паст!» дея бизни ҳақорат қилиб, устимиздан кулдингиз. Бунинг учун жарима ишладингиз, амакижон... Ҳа, майли сизга бир одамгарчилик қилай. Тилло тишимнинг қавагида асраб юрган осон саволимни бераман... Айтингчи, «Иштони йўқ, тиззаси йиртиқча кулибди» нақлига қандай қарайсиз...

Чоршанби Жумаевнинг сабр косаси лиммо-лим бўлганди. У ўзини тутолмай бақариб юборди.

– Етар! Бас... Устимдан кулишларингга йўл қўймайман. Иш-пишларинг ўзларингга сийлов! Кетаман...

Соня – Сожида бунақанги «муомала», дўқ-пўписаларни кўравериб кўзи пишиб кетган шекилли, пинагини ҳам бузмасдан елка учирди.

– Ихтиёрингиз! Биз сизни ушлаб турмаймиз... Бироқ, шошманг...

Қиз олдидаги бир парча қоғозга нималарнидир ёзди-да миждоғга узатди.

– Кетишингиз мумкин, албатта. Фақат, хайр-маъзурдан олдин мана бу «харажат»ларнинг ҳисоб-китобини қилиб кетинг!

Чоршанби Жумаев «бир парча» қоғоздаги «олам-жаҳон» сарф-харажат нархини ўқиркан кўзи тиниб кетди.

– Бу нима? Ту-у-шунмадим...

Соня – Сожида ҳиринглаб кулди.

– Нима бало ойдан тушганмисиз? Ўзингизни гўлиққа солманг... Ичган олий нав қаҳва, чеккан қимматбаҳо сигара, қултилатиб ютган ароғингизнинг пулини нима, катта аммангизнинг эри тўлайдими? Олган «штраф» пуллари ҳам шуни ичида. Ундан кейин савол-жавобга қанча қоғоз, «фирминный бланк» сарф бўлди. Буларнинг ҳаммаси пул туради, жаноб Жумаев! Қолаверса, биз ҳам ойликни ердан супуриб олмаймиз. Бозор даврининг қонуни шундай. Эпла-санг элакда сув таши, осмондаги момақалди-роқдан арғамчи эш... Оғир ботмасин! Тўй-ҳашамда бўлсаку, ёнингизда жилпанглаб муқом қилган ўйинчига ҳеч қийналмасдан «бели букилмагани» дан чиқариб қистирсангиз керак. Бизга қолганда-а... Қанча ноз-карашма қилдик биз ҳам. Демак, ҳалол меҳнат қилдим. Ҳисобли дўст айрилмас. Қани чўнтакни кавланг... Киссангизнинг авра-астарини ағдаринг. Хоҳланг сўм, хоҳланг рубл, хоҳланг «кўки» дан. Пул бўлса бўлди!

Чоршанби Жумаев қиз кўзига тик боқди.

– Тўламасам-чи! Қўлларингдан нима келарди «оппоқ қиз»?!

«Оппоқ қиз» нинг ранги оқариб, қўрқинчли тус олди.

– Унда бу ердан тўғри «тоштурма» га жўнайсиз! Шармандага шаҳар кенг, амакижон... «Мени зўрлаяпти!» деб

бир бақирсам тамом. «Шеф»нинг тўртта «телехранители» бирпасда суробингизни тўғрилаб, ташқаридан тўртта гувоҳ ёрдамида «айбнома» ёзилади. Ундан жиноят кодексининг... Хўш-ш, давом этайми ёки маданиятли одам сифатида...

Қизнинг рост айтаётганлиги унинг овозидан яққол сезилиб турарди.

Чоршанби Жумаев сўкинганча бор-шудини столга ағдарди. Барибир етмади, қизнинг шиддаткор «имо»си билан қўл соати, олти рангда ёзадиган шарикли қаламини, гулдор бўйинбоғини ҳам «қолдиришга» мажбур бўлди.

– Ўғрилар! Товламачи – каззоблар! Кисавур – хулиганлар! Куппа-кундузи шилиб олишди-я!

Соня – Сожида уни хушхол «кузатаркан» яна хохолаб қолди.

– Шу ерда бироз янглишдингиз, амаки! «Ўғри», «Товламачи» деган атамалар ҳозир эскирган. Модадан қолган! Бу сўзлар ўрнига «Тадбиркор», «Ишбилармон» десангиз маъқул бўларди. Хўп, хайр, жаноб Жумаев. Яна келинг! Ие, шошманг, ҳалиги «кандидатура» ҳақидаги аниқ жавобни...

Чоршанби Жумаев катта кўчага қай йўсинда отилиб чиққанини сезмай қолди. Бўйинбоғсиз қолган ёқаси тугмасини бўшатди. «Озодлик ҳавоси» дан энди тўйиб-тўйиб нафас олмоқчи бўлиб тургандики, кимдир енгидан оҳиста тутди. Чоршанби беихтиёр чўчиб тушди. Олазарак тарзда ортига ўгирилди. Рўбарўсида жинси шим, олақуроқ кўйлак, қора кўзойнакли нотаниш ўсмир тикилиб турарди.

– Ҳа, брат... Бу «Пардон»чиларга сиз ҳам чув тушдингизми? Улар шунақа... Алдашади! Битта сиз эмас, улар тўрига тушган. Бундан буюғига фақат бизга мурожаат қилишни маслаҳат бераман. Ҳа, дарвоқе, ўзимни таништирай. «Ўроз-хўроз» фирмаси вакили Бўриев... Мабодо, сизга сертификатланган пальма ёғи керакмасми? Фақат бир шарти бор... Ие, қаёққа?!

... Чоршанби Жумаев ёқавайрон, сочи тўзғиган, хаёли паришон. Кўзи олазарак ҳолда, ёшига номуносиб тарзда шаҳар кўчаларидан елдек учиб борарди...

БЕКАТДАГИ «БОЯҚИШ»

Тошпўлат Жўраев қурилиш трестида бош муҳандис бўлиб ишлайди. Институтни тугатганига ҳам беш йил тўлгани йўғ-у, унга шундай масъулиятли лавозимни раво кўришганлигидан у тақдирдан мамнун. Албатта, бу ўз-ўзидан бўлгани йўқ. Тошпўлат Тошкент Политехника институти, қурилиш факультетида ўқиганида ҳам билим ва иқтидор жиҳатдан ўзгалардан ажралиб турарди. Ишлаб чиқаришга келгач ҳам ундаги ана шу тиришқоқлик ва елиб-югуриш кўпчилиikka, хусусан, вилоят раҳбарларига маъқул тушган кўринарди. Айниқса, бу йигитдаги хушмуомалалик, очиқ кўнгиллилик, «қўли очиқлик» каби хислатлари ҳам унинг фазилатини кундан-кунга оширарди. Шу боисданми, Тошпўлат Тўраевни куни кеча яна бошқармага чақиришди. Навбатдаги хушхабар экан:

– Сафар жабдуғини тайёрланг! Тошкентга... Қурилиш кўчма колоннаси бошлиқлигига номзодингиз кўрсатилди! Концерн раҳбарлари савол-жавобидан ўтиб, насиб бўлса бошлиқ бўлиб қайтасиз. Хайр, ишингиз бароридан келсин!

Тошпўлат терисига сигмай хурсанд бўлди. «Тавсия» қилишаяптими, демак, номзоли ўтади. Қолаверса, чўлда чанг ютиб анча ҳориганди. Шу баҳона Тошкентда 3-4 кун ўйнаб ҳам келади. Собиқ курсдошларини кўради... Айримлари кимсан «Фалончи Пистончиев!» бўлиб кетишган. Демак, сўлкавойдан киссага кўпроқ солиб белни бақувват қилиб бориш керак. Биринчи муҳаббати Муҳаббатхонни ҳам бориб кўришга тўғри келар. Хўш, пойтахтга нима билан кетгани маъқул? Автобус обрўга тўғри келмайди! Самолётда учигга ёшликдан «аллергия»си бор – кўрқади. «Такси» енгил уловга ҳам узоқ йўл – эзилиб боради. Яхшиси, поезднинг «СП» вагонига чиқади. Бирорта дурустроқ ҳамроҳ чиқса (бунақа қимматбаҳо купега ҳамма ҳам чипта олавермайди-ку?!) қиттай-қиттай отамлашиб кетади. Бир ухлаб, кўзини очса, қарабдики етиб борибди-да!

Тошпўлатга шу фикри маъқул тушди. Қўл остидаги йигитларнинг бирига «топшириқ» ни юклаганди – зипиллаганча бориб чиптани ҳал қилиб келди. Кечқурун ошни ошаб,

кўк чойни қониқиб ичиб, поезд кетиш вақти маълум бўлса-да, сал барвақтроқ шоҳбекатга чиқди. Мақсади бирорта таниш-панишини учратса, «мансаби ошаётганини билдириб» қўтлов олиш, мақтов эшитиш. Тошпўлат перроннинг бир четида туриб, ширин кекирганча одамлар оқимини кузата бошлади. Шу аснода биқинидан кимнингдир келиб журъатсизгина томоқ қирганини пайқади. Ўгирилиб қараса, эғнида узун қора лас чопон, бошида симоби салла, қўлида тугунча, кетмон соқол қария унга қараб қўлини чўзиб турибди.

– Ассалому алайкум, ўғлим!

Кекса одамнинг ўзидан олдин салом берганидан Тошпўлат шошиб қолди. Қария унинг қўлларида тутиб, анчагача қўйиб юбормасдан узундан-узоқ дуо қилди.

– Чехрангиздан шундайгина нур ёғилиб турибди. Бўтам! Кўринишингиздан бир мўмин-мусулмон инсоннинг қалби савобга интилган қобил фарзанди эканингизни билдим. Илоё, юз ёшга киринг, топганингиз тилло, олганингиз олқиш бўлсин, сафарингиз бехатар ўтиб, не ният мақсадда йўлга отланган бўлсангиз, мушкулнингиз ҳал бўлиб, муродингиз ҳосил бўлиб, бола-чақангизнинг олдига яна ёруғ юз билан эсон-омон қайтиб келгайсиз. Омин!

Тошпўлат ярим ийманиш, ярим қизиқиш, ярим ҳайрат, ярим таажжубда «Раҳмат, ота!», «Қўлуқ, бова!» деб турди. Қўлини кўксига қўяй деса, чол маҳкам ушлаб олган. Қария ниҳоят фотиҳа пировардида кафтларини юзига сурди, соқолини сийпалаб, қироат билан сўзлашда давом этди.

– Сезиб турибманки, бу қари чол ким бўлди экан, дея ажабланыпсиз, тўғрими?! Ажабланманг, мен шахрингизда мусофирман. Ҳалидан буён одамларни кузатиб ўтириб, не боисдандир сиз билан танишиш истаги туғилди. Ростини айтсам, шундай ваҳий келди. Ажабланманг бўтам. Бобонгизнинг ёши сал кам етмишда. Эскича-ю, янгича илм бўстонида хўп сайр қилганмиз! Мадраса тупроғини ҳам ўз фурсатида тавоф қилганмиз...

Тошпўлат мусофир қарияга синчиклаб тикиларкан ҳайрати янада ошди.

– Тавба, туриш-турмуши соқолининг тузилиши, гап-риш овози Турди тоғамга ўхшаркан. Фақат бу чолнинг ўнг

қошининг тепасида данакдек холи бор экан... Бўлмаса, Турди тоғам тирилиб келди деб...

– Бўтам, нега хаёлга толдингиз? – қария унинг хаёлига тароқ урди. – Ёки, сизнинг бошингизга ҳам мендек савдо тушдими?!

– Йўғ-е, йўғ-е! – изза тортди Тошпўлат ҳушини йиғишга уриниб. – Хўш, отахон, қалай, бизнинг Қарши шаҳримиз сизга ёқдими? Айбга бўжурмайсиз, бу томонларга нима юмуш билан келгансиз? Кейин, бошимга савдо тушди, дедингизми, отахон?

Отахон соқол силади. Ниҳоятда синиқ ва маъюс оҳангда сўз бошлади.

– Сиз сўраманг бўтам, мен сархонамни титмай! Бобонгиз тақдирнинг кўп азоб-уқубатларига рўбарў бўлган. Узоқ йиллар фарзандсизлик азоби қийнади. Сўнг... Кечирасиз исмингиз ким бўтам? Тошпўлат! Ё, тавба! Ё, қудратингдан! Қарангки, азиз-авлиёларга сиғиниб ўттиз ёшда бир фарзанд топгандим, энди ҳаётда турсун деб, унга ҳам сизнинг муборак исмингиздек Тошпўлат дея исм бергандим. Менинг ўғлимга адаш эканлигингиз бежиз эмас, бўтам. Ҳа, ҳали «вахий» бекорга келмаган, сизни бежизга танламаган эканман! Хуллас, Тошпўлатим... йўғе, Турсунтошим ақлли бола бўлиб ўсди. Ўқиди, билим олди, мансаб пиллапоясидан тез кўтарила бошлади. Лекин, ўғлим, бу дунёда сенинг бахтингни ва омадингни кўролмайдиганлар кўп бўларкан. Икки йил бурун катта бир лавозимга номзоди кўрсатилди, ғанимлари, кўролмайдиган ғаламислар уюштиришиб, «пора берди» қилишиб, ўғлимнинг юзига қора буёқ суркашди. Икки йилдирки фарзанди жигарпорам шу шаҳрингиздаги Шайхали посёлкасида лагерда ётибди. Ана шу болагинамнинг дийдорини кўрай деб бу юртларга келиб қолдим, бўтам. Шаҳрингиз таърифига келсак, менга чўл деб айтишганди, ёлғон экан, ҳаммаёқ боғу бўстон. Одамлари ҳам маъқул. Фақат...

Қариянинг сўз оҳанги ўзгарди. Товуши титроқ түс олди. Киприкларида ёш ҳалқаланди.

– Фақат сиз хафа бўлманг, ўғлим. Ҳамшаҳарларингизни ёмонотлиқ қилмоқчи эмасман. Лекин, гуручнинг ҳар жойда

курмаги, одамларнинг ҳам яхши-ёмони бўларкан! Эрталаб поезддан тушиб, ўғилга майда-чуйда, егулик, кийим-бош, командирларига совға-салом олай деб бозор оралагандим, оҳ, уйим куйиб қолди... Кисавурлар бор пулимни кесиб олиб кетишибди... Шундан сўнг, нима қилай, шўр пешонамга шапатिलाб, яна вокзалга қайтиб келиб ўтирибман-да, бўтам! Қани, энди бир мўмин-мусулмон фарзанди учрар деган ниятдаман. Кимки мурувват қилса, адресимни ёзиб бериб, берган пулларини бир ҳафта ичида почтадан қайтарардим...

Тошпўлат Тўраев очиқ кўнгил, саховатпешалик билан бир қаторда яна бир фазилати – ўз шаҳри ва ҳамшаҳарларини ниҳоятда яхши кўрарди. Шу боис шундай мўътабар қария, кекса мусофир меҳмонни «қийин аҳволга солиб қўйган» кисавурлардан ниҳоятда хафа бўлди. Қандай баттол, разил кимсалар-а?! Унинг она шаҳрининг нуфузи ва обрўсига доғ тушириб қўйишибди-ку, бу доғулилар! Энди, бу кекса одам шундай салбий таассуротда қайтиб кетадими?! Асло! Бунга йўл қўйиб бўлмайди. Ахир юрт обрўси учун қадимда инсонлар на фақат мол, балки, жондан ҳам кечишмаганми?!

Тошпўлат Тўраев гўё бояқиш чолнинг бошига тушган мусибатга ўзи айбдордек, изза тортганча шашт билан чўнтак кавлади.

– Бозорлик, совға-салом ва қайтиб кетишингизга қанча керак? Тортинманг, отахон...

Шу аснода шоҳбекат радиокарнайи жаранглади: «Китоб–Тошкент 665-сонли пассажир поезда биринчи йўлдан қабул қилинади. Йўловчиларнинг...»

Тошпўлат ярим мункайган кўйи турган мусофир қарияга айтган миқдоридаги пулини берганча у томонидан ёғилаётган ҳамду сано, олқиш, дуолар қуршовида ичкарига тамон ошиқди.

* * *

Орадан роппа-роса бир йилга яқин фурсат ўтди. Тошпўлат Тўраев мусофир меҳмон – бояқиш қария билан бўлган учрашув воқеасини деярли унутганди. Бу орада унинг мансаби яна бир поғона ошди, олти ойдан сўнг трест

бошлиғи ловазимига сайланганди. Энди Тошпўлат Тўраевич поездда юришга «орланар», пойтахт сафарига отлангудек бўлса хизмат машинасининг орқа ўриндиғида ястаниб кетарди.

Бу гап ҳам шундай бўлди. Тошпўлат Тўраевич машина деразасидан урилаётган баҳор насимига юзини тутганча ён-атрофини томоша қилиб кетарди. Зум ўтмай «Қашқадарё дарвозаси» ортда қолди. Самарқандда катта йўл устида бирров тўхтаб, етти иқлимга машҳур «Самарқанд нони» дан тўрттагина харид қилди. Жиззахга етганда қорни очиққанини сизди. Шофёрига Бахмал бозори биқинида тўхтатишга буйруқ берди. Сўнг виқор билан тушиб, яхшилаб керишди, «керакли клиент» келганини сезиб унга пешвоз югуриб чиққан чойхоначи йигитга ул-бул нарсани буюрди-да, яна оёғининг чигилини ёзиш учун сал нари одимлади. Йўлнинг шундайгина ёқасида пештахталарга ниҳоятда кўркам ва жозибадор териб қўйилган қип-қизил олмаларга кўзи тушиб беихтиёр шу томонга қадамини тезлатди.

– Э-э, қойил. Ҳали олма гуллаган йўғ-у, бу бахмалликлар ўтган йилги мева ҳосилини асл ҳолда сақлаб сотиб ўтиришибди. Ранги олисдан кўзни олади-я! Таъми қанақа бўлса? Агар маъқул бўлса, бирор яшигини харид қилган бўларди...

Турган гап олманинг таъми ҳам Тошпўлат Тўраевичга маъқул тушди. Савдони пишитиб, эндигина шофёрини чақиришга оғиз жуфтлаган эдики, кимдир биқинидан келиб журъатсизгина томоқ қирди.

– Ассалому алайкум, бўтам!

Тошпўлат Тўраев шошиб ёнбошига ўгирилди. Рўбарўсида эғнида оқ ятак, бошида оҳори тўкилганроқ олақалпоқ, қўлтиғида асо, кетмон соқол бир чол унга қараб қўлини чўзиб турарди.

– Ассалому алайкум, раҳматуллоҳи баракотух! Чехрангиздан ўғлим, шундайгина нур ёғилиб турибди... Беихтиёр келиб, сизнинг муборак қўлингизни тутай деб ният қилдим. Ҳали, машинадан тушган фурсатингизданоқ нафақат мансабдор, таг-туғли давлаткор, балки қалби савобга интилган,

саховатга интиқ бир мўмин-мусулмон инсоннинг фарзанди эканлигингизни сездим. Ростини айтсам, менга шундай ваҳий келди. Илоё, юз ёшга кириш, топганингиз тилло, олганингиз олқиш бўлсин, мансабингиз бундан ҳам зиёда бўлсин...

Тошпўлат Тўраевич қарияни қаердадир кўрганини ҳис қилди, бироқ ноқулай бўлмаслиги учун қўлини кўксига қўйди.

– Мен сизни танимадим, отахон? Хизмат...

– Танимаслигингиз табиий, бўтам. Мен бу жойда мусофирман. Бобонгизнинг ёши сал кам саксонда. Эскичаю янгича илм уммонида сайр қилган, мадраса кўрган, мактабда сабоқ берган домлаларданман. Хизмат шундаки, бўтам... Айтишга ҳам ийманади инсон. Лекин, гапиришга мажбурман... Ҳа, дарвоқе, узр исмингиз нима ўғлим? Агар малол келмаса...

Тошпўлат Тўраевич чолга ҳалитдан буён синчиклаб тикиларкан, ниҳоят таниди: «Тўхта... Тўхта... Ўнг қошининг тепасида данакдек холи бор бу чолни Қарши вокзалида учратган эдим, шекилли? Ҳа, ана Турди тоғамга ўхшатгандим! Фақат чопонини ятакка, саллани қалпоққа алмаштирибди... Қани, ўзимни таништирмай турайчи...»

– Отим Ўлмас... Фамилиям Ўринбоев. Нима эди, отахон?

Чолнинг кўзлари яшнаб кетди. Тошпўлат Тўраевичнинг қўлларини олиб пешонасига суртган бўлди.

– Ё, қудратингдан! Ҳа, бекорга ваҳий келмаган экан! Буни қарангки, менинг ҳам биттаю битта фарзандим бўлиб, унинг ҳам номи Ўлмасжон! Олдинлари турмаганлиги учун азиз-авлиёларга сиғиниб, келган ваҳий орқасида шу номни танлагандим... Лекин, Ўлмасбой менга тақдир сизнинг адашингизни бахти-тахтини кўришни кўпам насиб этмади. Беш йил бурун ўғлим жуда катта мансабга кўтарилаётганди. Лекин, ғанимлари бор экан...

– Пора бериб ушлаб беришди! Сўнг уни қамашди... – ўзини тутолмай Тошпўлат Тўраевич луқма ташлади. – Шундай эмасми?

– Ё, тавбангдан! – чол соқол тутамлади. – Сиз буни қайдан биласиз, бўтам?

– Менга ҳам ваҳий келди! – Тошпўлат Тўраевич кулимсиради. – Ҳайрон бўлманг, газетада ўқигандайман. Лекин, ўғлингиз қайси қамоқхонадалигини билмайман.

Чол соқолини силкитганча бош ирғади.

– Тўғри, газетада ҳам ўғлимнинг ноҳақлиги ҳақида хабар берилган. Ўлмасжоним ҳозир Зарафшон томонда... «Амнистия» га тушибди деган хушxabарни эшитиб, эрталаб автобусда йўлга отлангандим. Аммо...

– Аммо... – Тошпўлат Тўраевич шоша-пиша чолнинг қўлидан тутди. – Энди бова буёғига бироз «аммо» сига шошилмай турасиз!

– Нега? – ҳайрон бўлиб сўради қария. – Ҳали гапимни...

– Гапингизни қолганини мен айтиб берақолай... – Тошпўлат Тўраевич кўкка термулган бўлди. Кўзларини юмиб нималарнидир пичирлади, сўнг қироат билан деди. – Ана... ана... ваҳий келди менга ҳам. Дев, париларим менга картани очингчи, бу бояқиш мусофир чолнинг бошига не кўргиликлар тушди экан? Ҳа, ҳа... «Йўлда автобусда мудраб пинакка кетганда ноинсоф кисавурлар пулни чўнтакпўнтакка қўшиб кесиб олган! Бовам бечора пулсиз қолган... Энди бирорта кўнгли бўш мўмин-мусулмон фарзандини излаб юрибди!»

Тошпўлат Тўраевич кўзини очиб қарияга синчков тикилди.

– Тўғри айтаяпманми, оқсоқол?

Чол эсанкиради, шоша-пиша ҳамроҳи тутиб турган қўлни тортиб олди. Овози негадир бу сафар титраб чиқди.

– Бўтам, бошимга тушган бу савдоларни сиз қаердан биласиз? Худди мен билан бирга юрган одамдек... Ёки, илгари...

Тошпўлат Тўраевич кўзларини яна юмди.

– Қани, қани париларим яна нима гапларинг бор? Нима дейсизлар? Ҳа-а, бу чол илгари ҳам Қарши шаҳрининг вокзалида ўзини «таланган», ғариб ва мискин мусофир сифатида кўрсатиб мендан «қарз» га пул олганди?! Йўғ-е?! Айтдима, кўзимга иссиқ, қумда пишган тухумдай бўлиб

туйилди! Эҳтимол, менга ўхшаб бу фирибгарнинг кўз ёшларига ишониб, лаққа тушганлар бошқа вилоят, шаҳарларда ҳам кўплаб топилар-а? Яна ваҳий келди... Нима? Отахон ўша олган «қарзи» ни шу тобда узиб гуноҳини ювмоқчи! Йўғ-е, ростданми...

Тошпўлат Тўраевич ўзини тутолмасдан хохолаб кулиб юборганча киприкларини очди. Аммо «қарздор» қария йўқ эди. Бир чеккада ётган ҳассасини «унутганлиги» унинг ниҳоятда шошганлигидан далолат бериб турарди...

АЙБСИЗ АЙБДОР

(Қурувчи латифаси)

Кўркам ва салобатли «Гўзаллик салони» шаҳарнинг қоқ киндигида қад ростлабди. Очилиш маросими ҳам рисоладагидек ниҳоятда тантанали тарзда ўтибди. Лента қирқиш, гуллар, мусиқа, зиёфат... дегандай.

Ўша куни кечга яқин шундай қаттиқ шамол турибдики...

Эртаси куни эрталаб туриб қарашса, кеча «ҳамдусано»ларга кўмилган салобатли бино ер билан битта бўлиб, тўкилиб ётибди!

Табиийки, дарҳол, нуфузли текшириш гуруҳи ташкил қилинибди. Сўроққа биринчи бўлиб Фиштни тортишибди.

– Айбимни тан оламан! – дебди Фишт туси оқариб-қизариб. – Лекин айб фақат мендами? Мўртлигимга сабаб, мен ясаладиган тупроқнинг мазаси йўқ. Шундай шўрлаб кетган. Ана ундан кейин мени тайёрлайдиган заводнинг олов қозони ҳам яхши ишламайди. Шундай экан...

Иккинчи бўлиб Михни сўроқ қилишибди.

– Айбимни тўлиқ бўйнимга оламан! – дебди Мих ярим букилиб. – Чунки ана шу қурилишда мажбурдан, ярим жон бўлиб ишлатилганман. Сабаби – очиқ ҳавода, қор-ёмғир тагида ойлаб ётганингдан сўнг, албатта, занглаб, мадоринг қочиб қолади-да! Ўша шамол бўлган кун ҳам шиферни шунча қисаман дейман... Қаерда, танангда қувват бўлмагач...

Шундан сўнг навбати билан Тахта, Тунука, Арматура ва бошқаларни ҳам сўроқ қилишибди. Барчалари бири-бирига қисирлаб, бири қисирлаб айбларини тан олишибди.

Ҳамма мулзам, ҳамманинг кайфияти тушкун ҳолатда эмиш-у, биргина Цемент ҳеч қандай ҳодиса рӯй бермаган-дек, бепарво ҳолатда ҳавони чангитиб юрганмиш.

Ниҳоят уни ҳам сӯроққа тутишибди.

– Ҳўш, айбингни тан оласанми?

Цемент пинагини ҳам бузмабди.

– Асло! Менинг айбим йўқ...

– Нега? – Ҳайрон бўлиб сўрашибди. – Ахир, бошқалар...

– Бошқалар бўлса бордир... Лекин, мен умуман, бу бино қурилишида қатнашмаганман!

«СЎҚҚАБОШ БЕВАГИНА»

(Атоқли адибга арзимасгина «арзнома»)

Ўша кун бозор ораламаганимда – «Сўққабаш бевагина»ни учратмаган бўлармидим?!

«Бевагина»ни кўрдим-у, сўнг «У» билан ўтказиладиган ва қалбга ҳузур-ҳаловат бағишловчи лаззатли онларни хаёлан тасаввур этиб...

Йўқ, йўқ! Тағин сиз бошқа – ҳар хил «хунук хаёллар»га бориб ўтирманг.

Гарчанд, устози калом саналса-да, раҳматли Саид Аҳмад домла ва унинг айрим «ўткир» шогирдларига ўхшаб, камина асло, «бевашунос» эмас. Қолаверса, ҳар қанақа «Сўққабаш»га суйкалиб, сақичдай ёпишиб ҳам ётмайман!

Камина, шунчаки қувончнинг қули, табассум ошиғи, ширин сўз шайдосиман. Кулишни, кулдиришни, лабдан сўлакайни оқиздиргувчи шакаргуфторликни яхши кўраман холос. Шу боис қалбга кулги ва шодлик улашадиган «суҳбати жонон»ларга рўбарў келсам, тамом! Бирпасда «асири»га айланаман-қоламан...

Бу гал ҳам худди шундай бўлди.

Кулгиси мазали кулча, табассуми тошни эритадиган «Сўққабаш бевагина»ни кўрдим-у...

Шу жойда – «стоп»!

Шошиб, шошқалоқлик қилишнинг нима кераги бор?

Ахир, «таъми»дан узоқ муддат тамшаниб юриладиган бундай «хуфёна мулоқот»лар хусусида, ўпкани босиб, юракдан гапириш керак, шекилли?!

Шу боис, ёнбошлаб, ётиғи билан ҳикоя қила қолай-а?!

Юқорида таъкидлаганимдек тилидан бол томадиган самимий суҳбатдошга-ю, беғараз кулги – қаҳқаҳа улашадиган китобга суягим йўқроқ. Мободо, ҳар иккаласи ҳам топилмай қолса, на илож, кулгининг тафтини «тўрттагина тухум» билан босишга одатланганман.

Ўша куни ҳам, ноиложликдан, эндигина парранда растаси томон бурилай деб тургандимки, аллақандай «антиқа янгилик»дан дарак бергандай юрак қурғур данғалига дукиллаб кетди.

Ўгирилиб қарадим. Туйғуларим тоймаган, сезгиларим сийпанмаган, ҳисларим ҳисобдан адашмаган экан. Не кўз билан кўрайки – биқин томонимда, бозор бўсағасида, бежиримгина «Билимлар дунёси» супермаркети қад ростлаб турарди!

Қувониб кетдим. Чопқиллашдан сустроқ, имиллашдан тезроқ қадамим ўз-ўзидан «тормоз»га шайланди.

Шу тобдаги ҳолатимни: «ДАН»га дабдурустдан дуч келган шопирга»ми, «Пивохона» рўбарўсидан чиқиб қолган пиёниста»гами, «Гулнинг ҳидини туйган булбулга»ми... қиёсласа бўларди.

Бу менгзаш – қиёслашлар ўз йўлига-ю, аммо, ҳушим бошимдан ошиб, шодлигим кўпириб-тошиб, ташбеҳ танлаб, сифатли сўз саралаб қолганлигимнинг сабаби бор эди, албатта.

Нега десангиз, сўнгги кезларда, айрим манзилгоҳларда таъмирталаб клуб, кутубхона, китоб дўконлари бузиб ташланиб, улар ўрнида кундузда «Кафе», тунда бебош болалар бодрайдиган «Бар», шарм-ҳаёсиз фильмларни тарғиб этувчи «Видео-салон»лар ташмалаб кетаётганлигидан кўнгиллар хираю хижил тортаётганди.

Мана – «заҳар» ўрнига ҳақиқий «Зиё» улашадиган маскан – маърифатхона қурадиган валломатлар ҳам топиларкан-ку! Бундайларнинг отасига олқиш-у, ўргатган устозига офарин...

Шу тариқа, шундай хайрли юмушни амалга оширган тadbиркор – зиёкорга чин дилдан ташаккур ва таъзим қилганча, дарҳол «Билимлар дунёси» томон ошиқдим.

«Дунё» остонасидан ҳатлагач, дунё кўзимга янада ёрув ва равшан кўринди. Сабаби, ҳар тарафдан китоблар нур таратиб турарди. Ранг-баранг ва турфа ранг... хоҳлаган тарафингизга бир қаранг. Қани айтинг, сизга қанақаси манзур? «Семизгинаси» ёқадими ёки «қилтириққина»сини хуш кўрасизми?!

Марҳамат, мана буниси сабзи тахтачадек силлиқ, юпқагина экан. Унисидан эса бошга бемалол болиш сифатида фойдаланса бўлади.

Феъл-атвор, феъли-хўй...га қараб десангиз... Пиқ-пиқ кулдирадигани ҳам, хандон отиб хохолатадигани ҳам, олдин ҳиқиллатиб, сўнгра ўкиртирадигани ҳам, алла айтиб, мудратиб-мункитадигани ҳам, уйқуни «бир тепиб» ҳуркитадигани ҳам топилади. Хуллас, хоҳиш-истакка ҳамда чўнтакка «қараб» танлаш имкониятига эгасиз.

Толенини кўрингки, худди шу жойда, яна ҳам аниқроғи «Дунё»нинг «Ҳажв ва юмор» бўлимида... «Сўққабош бевагина»га дуч келсам бўладими?! Анчадан буён бунақа дилтортар, дилхуш ва дилкаш... «Бевагина» кўриниш-кўрманасидан «кулги ифори»ни баралла таратганча, менга қараб ширингина жилмайиб турарди. Таъбир жоиз, ташбеҳ ўринли топилса – «Сўққабошгина»нинг истараси иссиқ, ранги-рафтори эса ниҳоятда жозибали эди.

Шу сабабми, кўзим қамашди, қулоқларим тагида сифатли, экологик тоза кулги янграгандай бўлди, димоғимга тахи бузилмаган табассум ифори урилди. Лабларим илжайиб-иршайишга тутинди, қўлларим эса, беихтиёр унсизгина, умидли нигоҳ билан ўзи томон имлаётган «Бевагина» томонга чўзилди.

Ҳаяжоним ва бу тарздаги «хатти-ҳаракатларим» учун узр сўрашга кейинроқ улгурарман-у, аммо, шу тобда шовилмасам бўлмасди. Бойси, бундай боқсам...

Каминадан бошқа ҳам «Бевагина»га суқ кўзини «сузаетганлар» талайгина экан! Гўзалликка ўч миямда чақмоқ

чақилди: Илдамроқ ҳаракатимни қилмасам, ўзгалар «ўлжа»ни илиб кетишлари турган гап.

Шу сабабдан «савдомиз»ни дарҳол пишитдим-да, «Сўққабош бевагина»ни бағримга босганча, тизгиним танобини тўғри уй томон торта қолдим.

Ҳеч кимдан яширадиган сирим йўқ. Ҳозир ошкоралик маҳали. Шу боис бемалол айта оламан. Ўша кун хилватгина хонада, тунги чироқ ёруғида «Сўққабош бевагина» билан гоҳ ёнбошлашиб, гоҳ чўзилишиб, алла маҳалгача «суҳбати анжуман» қурдик. Аммо, лекин, бироқ – кўнгилдан кетиб фироқ деганларидай, роса мириқиб, мазза қилдим.

Дидим асло алдамаган экан! Кўнгилдаги «ёр»ни энди топгандай эдим...

Вой, бу «Сўққабош»нинг илмоқли ибораларга чечанлигига, ҳазил-мазаҳга устамонлиги!

Вой, бу «Бевагина»нинг жилмайтириб туриб жон олишлари-ю, қитиқламасдан кулдиришлари!

Яна, бу «Қақажон» қурмағурнинг ўзбекча, ўрисча, инглизча ва яна алламбало тилдаги «қичиқ» ва «қочиримлари»нинг ўзига ярашганлигичи?!

Гап-сўзи оҳангидан ҳангомаю ҳажв, юмшоққина, безоргина кулги салқиб турса-да, аммо, ақл тарозисида тортиб кўрсангиз, тоши босиб, ҳар қандай паллани лапанглаптиб юборади-я!

«Бевагина»нинг хўп «юриб», кўпни «кўриб» қўйганлар тоифасидан эканлиги яққол сезилиб турарди.

Танимаган кишиси йўғ-а! Яна, кимлар денг?

Казо-казо ёзувчи-шоирлар, машҳур санъаткорлар, таниқли олиму фузалолар!

Бир қарасанг, қадрдони бўлмиш Саид Аҳмад домла-нинг бу ёғи Амриқо-ю, у ёғи Андижон...га қилган «Ғаройиб саёҳатлари»ни тиниқ табассум билан ҳикоя қилади. Бир қарасанг, домлаю адиб Озод Шарофиддиновнинг ўзига хос «Шумликлари»дан шўх-шодон сўзлайди.

Айниқса, «Елвизак»ни жиловлаган жўмард, беназир ҳажвчи Неймат Аминов, «Қишда бодом гуллатган» ёзувчи Шукур Холмирзаев, «Кўп қаватли» қаҳқаҳаси билан

«чуғурчуқларни чўчитган» шоир Йўлдош Сулаймон ва бошқа ижод ва илм аҳлларига қувноқ ва ҳазин хотиралари билан ҳаётий ҳайкал қўйганда, ҳурматинг минг чандон ошиб «Бевагина»нинг манглайига муччи билан меҳр «муҳри» қўйгинг келади!

Аммо, шу аснода «суҳбатдошим»нинг «Шпана»лик сирасрорлари ҳам очилиб қолса бўладими?! Ўзининг иқрорига кўра «Бевагина»си тушмагур кимсан қаҳрамон шоирлар – Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, номдор ёзувчилар Носир Фозилов, Эркин Аъзамов, Мурод Муҳаммад Дўст, дорилфунуннинг доврўкли домлалари, таниқли танқидчилар Умарали Норматов, Абдуғафур Расулов, Иброҳим Ғафуров... ларга сайру саёҳатларда «илакишиб» олиб, сўнг уларнинг сиру синоатларини сирли тарзда «Дафтар ҳошиясига битик» қилганча, шундай «жиддий» инсонларнинг «Қусурлари»ни кулгули тарзда фош қилади.

Пойтахтлик илм ва ижод дарғалари ўз йўлига. Бу «Сўққабош»нинг олис қашқадарёлик қурувчи Жуманазар Салаев билан «жўравоз»лик қилиб юрганига нима дейсиз?!

Булари ҳали ҳолва.

«Бўлган ёки бўлмаган воқеалар»ни «Зил– ҳазил» тарзида «Хитойча усул» қўллаб, «Бўйдоққа маслаҳат» қабилида «Омадли жентельменлар»га «Жинни бўлиш осон»лигидан «Жазо», лозим топилганда эса «Маълумотнома» беришига ҳам тараф йўқ.

«Сўққабош...»гинанинг суҳбатидан кўнгиллар сув ичганда «Туғма истеъдод» эканлигига тан бермай иложсиз қоласиз. Хусусан, кулиш-кулдириш бобида тараф йўқ. Боиси, «Намунали эр» сифатида «Мўминтой» деган «Бутун йигит»га «Телпак» кийдириб, «Ош» егиздириб, сўнг «Соқов лайча» қиёфасида «Ўзбекнинг соддаси» саналмиш «Шаҳарлик кўёв»ни қай тариқа «Кўк йўтал»га дучор қилганлиги, устига-устак «Уста кўрмаган шогирд» мақомида – ичкиликни макруҳ атаб, аммо ичидаги «сув»ини бисёр нўш айлайдиган «Бутилка» ҳожи» устидан «Муштум» журналига раддия» берганлиги борасидаги ҳажвий ҳангомаларидан хохолайвериш ҳолдан тойиб қолишингиз, табиий ҳол...

Ишонмасангиз, мана шу тобда ўзимнинг ҳам «Бевагина» тавсифида танглай тақиллатавериб, тотлигина табас-сумидан тотинавериб, тишларим қамашиб, тупугим болга қоришиб, тилимнинг томири тортишиб қолди-ёв!

Бас, шундай экан... «Бевагина»нинг асл «башараси»ни фош этиш ва мақсадини баён айлаш фурсати етди!

Бунинг учун узоқ изланиш...шарт эмас. Ана, манглайига босилган «тамға»дан аёнки, бу «Сўққабаш бевагина»нинг соҳиби – машҳури жаҳон ёзувчи (ёзувчи эмас) Ўткир Ҳошимов экан. «Бошпурти»даги бошқа «данный»ларга қараганда бу «Бевагина» ана шу ёзувчи акампизнинг қалами ва қалб амри «бўртмаси» билан «Шарқ» НМАК «туғуруқхонаси»да минг нусхада «кўз очиб», сўнг махсус топшириқ, яъни «кул-гитерапия» хизматини ўташ учун барча туман-музофотларга жўнатиб юборилган экан.

«Сўққабаш бевагина» хусусидаги тавсифимиз худди ана шу жойига етганда кўнгилда андак «андишасизлик» ва арзимасгина «арз» ўрмалаб қолди: «Ҳасислик» ҳам эви билан-да, ёзувчи ака!

Фарғона томонларга ўтганингизда Саид Аҳмад домланинг қурумсоқ қарияси – Иноят оқсоқолнинг шундоқ ҳам сийрак соқолидан битта-яримта тукини, мабодо, юлиб-юқиламаганмисиз!?

Бу тарздаги «хасислигингиз»дан хабар топса борми – Гоголнинг Плюшкини «портлаб», Бальзакнинг Гобсек деганлари «гаранг» бўлиб қоларди...

Иддаони йўғон ичакдай чўзмай, муддаога ўтсак, кўнгли ярим кулгувчиларга ҳам болиш, ҳам овунчоқ бўлувчи «Сўққабаш бевагина»ларни «дунёга келтириш» қўлингиздан келаркан нима қилардингиз, бунақа тарзда «қурумсоқлик қозони»га ўт қалаб?!

Ахир, ўзингиз, бундай қаламни қайраб, ҳисоб-китоб қилиб кўринг – миллионлаб табассум ошуфталари-ю, ханда ошиқларига бор-йўғи мингта «Бевагина» урвоқ бўлармиди? Айниқса «Сўққабаш...»ларга суқ кўз билан қаровчиларнинг чап ичагига ҳам юқ бўлмайди-ку!

Тўғри тушунаман. Ҳозир «бозор» нинг бозиллаган даври. «Сўққабош»и тугул «Суперсоҳибжамол»ини ҳам «эплаш» мушкул. Аммо, сиз «Икки карра икки беш» бўлишлигини уддалай оласиз-ку...

Шундай экан, арз-иддаомизни ҳамда «Бевагинангиз»га бўлган муҳаббатимизни тўғри қабул қиласиз ва келгусида бундай «кечирилмас хато»ларга қатъиян йўл қўймайсиз, деган умид ва илинжда кўп сонли «беваталаб» мухлислар номидан.

ЎЗИМ ЯРАЙМАН ҲАЛИ...

(Ҳажвчи ҳаётидан)

Қашқадарёлик ҳажвчи, айни пайтда моҳир жарроҳ Қилич Нурмуҳамедов 60 ёшга тўлиши муносабати билан дўсту биродарлари, хеш-ақраболарига тўй дастурхони ёзишни ният қилади.

– Зиёфатга жиддий тайёргарлик кўриш зарур, – хаёлидан ўтказди у. – Чунки Тошкентдан номдор ёзувчи-шоирлар, тиббиёт намоёндалари келишади. Хўш, тантанали қисмини ҳокимлик ўз гарданига олган. Унда бир пиёла чойни ҳовлида... Йўқ, ҳовлида бўлмайди. Сабаби, хотини анчадан буён бетоб. Аммо кўз тегмасин, хотиндан ёлчиган. Мулойим, меҳрибон, рўзғорим, болам-чақам дейдигани учраган. Камчилиги, шу не-вара кўрганда ҳам ҳўда-беҳўда рашк қилаверади. Ҳа, энди, бу қусур қайси аёлда йўқ, дейсиз?!

Шундай экан, уни безовта қилиш ярамайди. Тўйни ҳам ўтадиган кунидагина унга билдираман... Шуниси «сюрприз» бўлади. Тўйни эса...

Бу фикрни «юбияр»нинг яқин дўсти, ҳамкасби Абду-расул Ғофуров ҳам қўллаб-қувватлади:

– Тўғри ўйлабсиз, янгани безовта қилиб ўтирманг. Ана, Қарши шаҳрида қанча ресторан чойхона бор. «Севинч», «Ҳафизабегим», «Гулнора», «Дилноза», «Гўзал»... Э-ҳе, санаб адоғига етиш қийин. Ўшалардан бирортасига... Лекин ҳозир тўй мавсуми. Шунинг учун олдиндан буюртма бериш керак. Келинг, яхшиси, эртага кечқурун телефонлашайлик. Иш битмаса, кўпчилик бўлиб ҳаракат қиламиз...

Қилич ака оқшом маҳали эндигина уйқуга кетган хотинини безовта қилмаслик учун телефон лўкидонини қўшни хонага кўтариб ўтиб, сим қоқди.

– Абдурасул! Бўлди... Иш ҳал! Икки-учтасига учрашгандим, ноз қилишди! Лекин ялиниб-ёлвориб, охири «Гўзалхон»ни тўйга рози қилдим? Ҳа, энди... ҳали янгангизга айтганимча йўқ. Энди буюғи тўйни яхшилаб ўтказиш сиз ошна-оғайниларга...

Шу пайт орқада нимадир тарақлади. Қилич ака ўгирилиб қараса, бетоб хотини ранги оқарганча эшик раҳига суюниб турибди.

– Дадаси, қанақа тўй?! Қанақа Гўзалхон?! Қўйинг ўшанингизни-э... Мана, ўзим тузалиб қолдим!

ЎСИШ СИРИ

Янги бошлиқ тайинланиш муносабати билан ишхонада тезкор «аттестация» ўтказиладиган бўлди. Ҳамма ҳовлиққан, шошган, юраклар така-пука...

Синов ўтказилаётган хонада қўлини орқасига қулф қилганча, у бошдан бу бошга бориб келаётган бошлиқ тўсатдан тўхтади. Кўзларини юмди. Бошини орқага ташлади. Энгаги олдинга чўзилди. Оғзини кўвача қилди:

– Ап-пчшу!

Қаттиқ ияк силкинишидан бошлиқнинг бошидаги шляпа «учар тарелка»дек парвоз қилиб, оҳиста полга қўнди.

Атрофга жимлик, синовдан ўтаётганларнинг кўнглига саросималик чўкди...

Сукунатни биринчи бўлиб хўжалик ишлари мудир Мўминов бузди. У чопқиллаганча бориб бош кийимни қўлига олди. Чанг-чунгини ҳафсала билан қоқди. Сўнг «атагани»ни шляпанинг ҳалқасига қистирганча икки букилиб бошлиққа узатди:

– Соғ бўлсинлар!

Шу кунларда хўжалик мудир бошлиққа «зам», қолганларнинг боши эса ҳозирча ҳам...

УНУТИЛГАН МЎЪЖИЗАЛАР

СЎЗ БОШИ ЎРНИДА

Рухий муолажалар, оҳанграболи биоқувватчилар, шифобахш нигоҳ соҳиблари... Бир сўз билан айтганда, ноёб иқтидорли, ғайритабиий хислатли кишилар ҳақида кейинги пайтларда кўплаб ёзилмоқда. Шу билан бирга бу тарздаги «чиқишлар» турфа хил тортишувларга ҳам сабаб бўлмоқда, ўринли – ўринсиз саволлар қалқиб чиқаётир: «Нега бундай «қобилиятли» одамлар тўсатдан пайдо бўлишди? Илгарилари...» каби.

Тан олайлик, «кўз кўриб, қулоқ эшитмаган мўъжизалар» кўрсатиш қобилияти билан ўзгалардан фарқ қилувчи инсонлар илгари ҳам яқин-яқинларда ҳам, ҳозирда ҳам... Хуллас, ҳамма даврларда мавжуд бўлишган. Уларни тарғиб қилиш эса ҳеч жойда эълон қилинмаган «қонун» асосида ман қилинган, фаолият кўрсатишлари чекланган. Устига-устак, ғайритабиий хислатли кишиларга «кашмири», «кўзбойлағич», «қўшноч», «азайимхон», «фолбин» ва ҳатто «жодугар» каби тавқи лаънат ёрлиқлари ёпиштирилиб, халқнинг назаридан четда қолишларига уриниларди. Бошқача айтганда, кўп йиллар мобайнида биз инсоннинг оламдаги барча мавжудотлардан ҳам кўра табиатнинг мукамал маҳсули – ҳар ишга қодирлигини «унутиб» қўйгандек, янада тўғрироғи, бизни шунга ўргатишарди. Холбуки, шарқшунос олим Маҳмуд Ҳасаний таъкидлагандек, биргина аллома Али Сафийнинг «Рашахот» номли қўлланмасида қанчадан-қанча «ноёб қобилиятли» инсонлар хусусида қизиқарли маълумотлар берилган. Хусусан, Мирзо Улуғбекнинг замондоши Низомиддин Хомушда кўз қуввати билан қулфларни калитсиз очиш, ўзга кишига ғазабнок тикилганда уни беҳуш қилиш (ҳатто, ўлдириш) қобилияти бўлса, Мир Алишер Навоийнинг дўсти Мавлоно Шамсиддин Муҳаммад Раважийда «авлиёлик», одамларни хоҳлаган куйга сола олишдек иқтидор, хоразмлик Муҳаммад Саккокийда эса нигоҳ қадаш билан парвоз қилаётган қушни – ўқёйсиз отиб қулатиш қудрати зоҳир бўлган...

Шундай экан, инсондаги мавжуд «ғайритабиий хислатлар» ҳозирда қайтадан намоён бўлаётган экан, бу ажаблаларли ҳол эмас. Қувончлиси шундаки, ошкоралик шарофати туфайлигина кишиларимизга ўз истеъдодларини намоён қилиш ҳуқуқи қайтариб берилди. Уларни халққа «таништиришда» эса шак-шубҳасиз турли нашрларнинг беминнат хизмати катта бўлмоқда.

Камина ҳам хизмат тақозоси туфайли давраларда бўлиб, эл оғзига қулоқ тутиб «сўзининг кучи-ю кўз сеҳри бирла» кишиларда ҳайрат туйғусини уйғотадиган ноёб хислатли кишилар ҳақида айрим «сюжетбоп, воқеалар»ни қўйин дафтаримга тушириб, «туғиб» қўйган эканман, бугун фурсати етгач уларни сизларнинг ҳукмингизга ҳавола этишга журъат қилдим.

«КЎЗЧИЛАР БАҲСИ»

«Эй, шогирд! Билгил, бир одам кучи бирла қимирлата билмаган тошни бошқа киши кўзи билан жилдирибди, деса, инкор қилишга ошиқмагинки, сен бунинг сабабини табиатдан топа оласан».

Абу Али ибн Сино

Кўпайсин «кўзчи» сифатида илк бор Шойим шўронинг тўйи кўни элу халққа овоза бўлганди: Тангихарам – Деҳқонобод тумани яқин орада бунақа катта машварат кўрмаганди. Шойим шўро супра қоқдиси – кенжа ўғлини икки кўпрок суяр эканми, тўйни ниҳоятда катта қилиб юборди. Икки кунлик кўпкаридан сўнг курашчи полвонлар баҳси қизиди. Ниҳоят тўй охирида бахшилар базми ўтказиладиган бўлди. Бу яқин орада «бош соврин»ни ўзидан бошқага бегона қилмай келаётган Умр бахши Сафар ўғли ҳам ўша тўйда ечилиб кетди. Базм қиёмига етган маҳалида бахши дўмбирасининг пўлагини ўйнатиб «шўх-шўхгина...»ни бўзлатиб, эркакларни аёл либос кийдириб йўрғалатди... Кўпайсин ҳали бўйдоққина бўз бола, уйланиш кўчасидан ўтмаган, даврада қанот қоқиб ўйнаётган «раққоса»нинг

муқом қилиб эшилишидан юраккинаси жунбушга келиб, ўртага отилиб чиққанча кўкрагига муштлаб ҳайқириб юборганини сезмай қолди.

– Во-ҳе-ей! Қилпиллаган қоматингдан...

Шу аснода кутилмаган воқеа рўй берди. «Раққоса» аёлибосидаги нозиккина йигит «воҳ!» дедию, бироз муаллақ тургач, ёнбошига ағдарилиб тушганча жойида тўлғонди...

Давра тўзғиди, дўмбира садоси синди, ҳавога бақириқ-чақириқлар ўралади.... Кимдир «сув» га, кимдир «табиб» га югурди. Фақатгина қишлоқнинг олд оқсоқоли Оқбўта бовагина шошиб қолмади. У икки ҳатлаб Кўпайсиннинг олдига етиб, унинг кўйлак этагидан бир парчасини шарт йиртди ва тўйбонга қарата юзланди.

– Исириқни чўғлатиб келишсин! Тезроқ.... Бунга кал Кўпайсиннинг кўзи тегди-ёв!!!

Ҳаял ўтмай ҳокандозда ҳид таратганча исириқ келтирилди. Оқбўта бова Кўпайсиннинг кўйлагидан йиртиб олган парча матоҳ – «эски»ни чўғ устига ташлаб, тутантириқ қилгач, сўнг ҳамон давра ўртасида ётган ўйинчининг устидан «элас-элас» қилди.

– Элас... Элас... Кўз текканнинг кўзига элас-элас... Сўз урганнинг оғзига элас-элас... Урсин ўшанинг ажинасига... Суф-ф!

Мўъжиза рўй берди. Давра ўртасида узала ётган одам титрашдан тўхтади. Бироқ, тек қолгач, кафтига тиралиб тиззаланди, сўнг оёққа қалқди...

Бу воқеадан сўнг Катта Ўра теграсида Кўпайсин «таниқли» бўлиб кетса-да, аммо барибир бу машҳурлик оқибати бечорага қийин кўчди. Сабаби унинг «кўзи»дан чўчишдими, ҳеч ким тўйга ҳам, азага ҳам айтмай қўйди. Хусусан, тўй қиладиган тўйбон даставвал «тугунча» қилиб, Кўпайсиннинг олдидан ўтарди.

– Кўпайсинбой! Манави кунлигингиз... Рози бўласиз энди. Кам бўлса, қолганига қарздормиз. Илтимосимиз шуки, сиз тўйга... бормайсиз. Тағин бирортага кўзингиз тегиб, бирор кориҳол бўлса, иннайкейин, бепул жанжални сотиб олиб юрмайлик! Хўпми, оғажон!

Куни кечагача «кал» отлиғ бўлиб юрган Кўпайсин «кўзи» туфайли тўсатдан «оғажон»га айланиб қолганлигидан кўнгли сув ичса-да, аммо тўйхона томондан данғир-дунғир эшитилганда барибир дилининг бир чети ўксирди:

«Кўзчи бўлмай кетай! Ана энди бойўғлига ўхшаб, ҳаммадан ажралиб...»

Тўй-маърака сатқан сар, ҳамқишлоқлари Кўпайсинни катта кўчада учратиб қолишса ҳам, ҳайиқиброқ сўрашадиган бўлиб қолишганди.

– Қани кал... Э-э, Кўпайсинжон! Кўришамизми? Енгингиз қайрилганми ўзи? Бўлмаса одамни бир бало қилиб-а?!

Тавба, гўё «енги қайрилган» бўлса, кишига кўз тегмасмиш! Булари ҳали ҳолва экан! Кўпайсин зарил иш билан кўни-қўшниникига чиқадиган бўлса ҳам, энди ё ковуши йиртилиб, ё кўйлагидан бир парча «қолдириб» келадиган бўлганди.

– Ҳамсояжон, энди хафа бўлмайсиз! – дерди қўшнилари. – Тагин сиз кетгандан кейин бола-моламиз шайтонлаб ўтирмасин. Шуни учун силаш-пилашга озроқ жиртиқ ташлаб кетасиз-да энди-а?!

Кўпайсиннинг «кўзчилиги» Катта ўрадан ошиб, нарига ҳам ўрмалаган экан шекилли, тез орада қўлтиғига қора папка қистирган икки киши уни «сўроқлаб» келди.

– Худосизлар қўмитасидан бўламиз! Фолбин, қоноч, азайимхон, эшон, мулла... Хуллас, кишиларнинг миясини хурофот – бидъат билан заҳарловчи кимсаларни излаб юрамиз. Айтишларича, сен ҳам одамларни қўрқитиб...

Охир-оқибат «текширув» шу билан тугадики, «худосиз»лардан бирининг қорнига, иккинчисининг бошига оғриқ кириб, улар жон ҳолатда ялинишга тушдилар.

– Жо-он ука! Ёпиқлик қозон ёпиғлик! Биз сени кўрганимиз йўқ. Олгилгингни олгин-у, бироқ бизни бу дарддан халос қил. Иккинчи бу қишлоққа келсак, оёғимиз синсин-а!!!

...Бу воқеадан сўнг Кўпайсинни анча пайтгача ҳеч ким «йўқламади». Кўзчи йигит чекка-чеккада тўйнинг «кўнлигини», ҳашарнинг «ошарини» ошаб юраверди. Шу орада яна бир воқеа содир бўлди-ю, Кўпайсиннинг «кўзчилиги» яна Ўра оша ўрмалади...

Катта Ўранинг лалми томонида яшовчилар полизчилик билан шуғулланганликлари боис қудуқ қазиб кун кўришарди. Тангихарамлик Турдиқул мерган ҳам шу мақсадда олти ўғлини олдига олиб, ер кавлашга тушди. Тегра тоғу тошдан иборат эмасми, энди нам чиқа бошлаганда қудуқ тубидан харсанг тош чиқиб қолмасинми?!

Чўкич билан ҳам, бел билан ҳам уриб кўришди. Фойда-си бўлмади. Қудуқ пастга томон торайиб борганлиги боис қулочкашлаб кетмон уриш ҳақида эса ўйлаб ўтирмаса ҳам бўларди.

Ота-болалар хафсаласи пир бўлиб, кетмон, белкуракларини йиғиштиришганча, бошқа жойдан қайтадан «қудуқ» қазишни маслаҳатлашаётган эдики, тўсатдан кимнингдир ингичка овози қулоққа чалинди.

– Ҳо-ов... Ҳормангизлар-ов! Қани нима гап? Ҳаммалари бирваракайига ўгирилиб қарашиб кўришдики, Кўпайсин кўзчи тагида йўрға ҳанги, олдида бир сурув қўй, чух-чухлаб келаяпти, Турдиқул мерган ўзидан ёши анча кичик бу «тирмизак»нинг саволига жавоб беришни эп кўрмаса-да, аммо унинг «кўзчилиги» эсига тушиб овозини юмшатишга мажбур бўлди.

– Ҳа-а... Кўпайсинбой! Қудуқ қазамиз, деб гўр қазиган эканмиз, шуйтиб, жонимиз чиқиб ўтирибди-да! Энди сув чиқай деганда харсанг тошга дуч келсак бўлама! Қани улларим, журинглар, бошқа жойдан кавлаймиз...

Кўпайсин эшакдан сирғалиб тушди-да, қудуқ лабига келиб, пастга бўйлади.

– Ўҳ-у... Ростданам!

Сўнг бошини кўтариб Турдиқул мерганга юзланди.

– Шу тошни тўртга бўлиб берсам, Шўронинг қизига мен учун совчиликка борасизма?!

– Э-э... – Турдиқул мерган кўзчининг кўзига ишон-қирамай тикилди. – Одамни эрмак қилаябсанма? Агар шу ишни қилсанг-чи, Шўронинг қизи нима, энаси ўпмаганидан, кўкрагида чойдиш қайнайдиганидан топиб бераман!

– Бўпти! – Кўпайсин тиржайганча қўлларини бир-бирига ишқалади.

– Ундай бўлса, олдин харсанг тошни ўзимга ёмон кўрдирай... Чунки ё ёмон кўрсам, ё яхши кўрсам кўзчилигим кўзийди...

Кўпайсин гапини тугатар-тугатмас, юзига ғазабнок тус берганча, қудуқ «оғзи»га бошини эгиб сўкинди.

– Ҳе, сендай тошни... Энағар!

Турдиқул мерган ва болалари қизиқсиниб қудуққа яқинлашишди ҳамда пастга қарашгач ранглари қум оқаришди.

– Ё Баҳоуддини Ҳазрат! Қаранглар, харсанг ёрилиб, сув тизиллаб отилаяпти!!!

Бу воқеадан сўнг анча-мунча қовун пишиғи ўтди... Тангиҳарам тоғларига яна абрў найсонлар фасли кириб келди. Бойчечак қирларда бош кўтарганда Кўпайсинни яна «эслаб» қолишди.

– Кўзчи сен бўласанми?! Тез бўл... Туманнинг каттаси сени йўқлаяпти!

Кўпайсин бу оқ иморат ҳақида кўп эшитган бўлса-да, вақти келиб даҳлиз ҳатлаб ичкарига киришни хаёлига ҳам келтирмаганди. «Ичкарига» эса иззат-ҳурматини жойига қўйиб олиб киришди. Туман каттаси кўзларини катта-катта очиб, «кўзчи»ни бошдан-оёқ кўздан кечиргач, гапни калта қилди.

– Хўш-ш... Сенга ишонса бўладими?! Гап энди бундай. Йил боши байрамини ўтказаябмиз. Ҳамма тарафдан меҳмонлар келишади. Хўш-ш.... Сайилни зўр ташкил қилиш керак. Бахши, полвон, чавандоз, дорбозлар, масхарабозлик... Хуллас, турли мусобақа ўтказилади. Сенга топшириқ, келаётганлар орасида бир «кўзчи»си ҳам бормиш... Ўша билан куч синашасан. Ютсанг мукофотига бир туя... Ютқазсанг... кўрасан мендан!

...Катта жулхурс гиламнинг бир четида мунғайиб ўтирган Кўпайсин эллик қадамча наридаги тикилган қора ўтовга тез-тез қараб қўяр, анча кутиб қолганлиги боисми, юраги сиқилиб сирқирарди. Атрофда эса ўйин-кулги, шовқин-сурон борган сайин авж оларди. Ҳавони турфа хил таомларнинг хушбўй ҳиди тутиб кетганди. Ниҳоят, ўтов томондан уч-тўрт одам ҳамроҳлигида қорачадан келган қорувлигина киши кўзга ташланди. Бу – меҳмон «кўзчи» эди.

Шу аснода ҳавони жарчининг янгроқ овози тутди.

– Аҳа-ҳо-о-ой! Беҳабар қолманглар... Кўзчилар баҳси бошланди.....Оҳо-ҳо-о-ой!

Кўпайсин узоқ ўтирганлигидан увишиб қолган оёқларини силаганча ўрнидан оғир кўзгалди. Ҳурмат юзасидан кўлини кўксига қўйиб салом берди. Меҳмон кўзчи кибр аралаш Кўпайсинга қараркан, лабининг бир четини жийириб кулди.

– Э-э, бу бачанинг боши ярғоқ-ку? Тенгимиз бир кал бўлибди-да!

Ўзи тенги кишининг «бача»лагани, бунинг устига «кал»лигини юзига солгани Кўпайсинга оғир ботди. Овози қалтираб чиқди.

– Қани бошланг... меҳмон!

Бу орада баҳсга киришишаётган «кўзчилар»нинг атрофини тумонат одам босди. Ҳатто, бахшилар дўмбирасини қўлтиғига қистириб келиб даврага суқилишди.

Меҳмон кўзчи анча пайтгача кибр билан ерга қараб туриб, бошини бирдан даст кўтарганди, унинг «сиёсатидан» давра беихтиёр икки-уч қадам ортга тисарилди. Теварак-атрофга сукунат чўккандек бўлди. Шу аснода осмоннинг қайси бир бурчагидандир «қурей-қурей» овози эшитилди. Меҳмон кўзчи тепага юзланди. Булутлардан ҳоли тип-тиниқ осмонда турналар галаси арғамчи ташлаб учишарди. Меҳмон кўзчи нималарнидир пичирлаб, юзига фотиҳа тортди. Сўнг Кўпайсинга юзланди.

– Ҳай-й, тайёрлан... мен бошладим! Ана тепага қара...

Ҳув-в, турналарни кўраяпсанми?! Лекин шу галанинг энг охирида учиб кетаётгани... Баччағарнинг қанот қоқиши зўр экан-а?!

Қанча лаҳза ўтди, ҳеч ким сезмай қолди. «Арғамчи»дан арқон узилгандек бўлди. Кўкдан шувиллаганча бир турна келиб, икки кўзчининг ўртасига қулаб тушди. Давра аҳли ҳайрат аралаш даҳшатдан «оҳ» тортиб юборди. Кимдир баралла бақирди.

– Ў-ў!!! Меҳмон кўзчи зўракан!

Бу «олқиш»ни маъқуллагандек меҳмон кўзчи Кўпайсинга қарата мағрур ияк силтади.

– Қалай? Энди сени навбатинг... Кўпайсин туриб қуллук қилди.

– Ҳақиқатдан зўр экансиз, меҳмон! Қойил қолдим... Меҳмон кўзчи талтайди.

– Бодилик қилма... Сени навбатинг, бошла? Кўпайсин яна ўрнидан турди.

– Тан бердим дедим-ку... Соврин сизники!

Бу «илтифот»дан негадир меҳмон кўзчининг орияти келди.

– Менга садақа соврин керакмас! Бошласанг бошла-да, энағар! Бориб-бориб энди сен ялтир бошга эланаманми?!

Давра аҳли кулиб юборди. Кўпайсин уятдан бутун вужуди ловуллаб ёнди. Туйқусдан миясига қон тепди. Ирғиб борганча меҳмон кўзчининг кўзларига тик қаради.

– Ҳа-ҳа, зўр экансиз! – дея жон ҳолатда бақирди Кўпайсин. – Хоҳ, шу зўр кўзларингиз қурсин-а, меҳмон!

Даврага бир муддат жимлик чўкди. Шу лаҳзада сукунатни бузиб, даҳшатли чинқириқ янгради. Меҳмон кўзчи кўзларини чангаллаганча ерга юз тубан йиқилганди...

ИЛОН ФОЛБИН

(Журналист Тўрақул Хўжақул ҳикояси)

...Болалигим Қарши шаҳрининг Бузруқобод маҳалласида кечган... Ўша кезде ёшим нечада экан, аниқ эслолмайман. Хотирада қолгани дарди бедаво бир хасталикка йўлиққандим. Кундан-кунга дармоним қуриб, терим қуруқшаб борардим. Отамнинг олиб чопмаган «оқ халатлиги» қолмаганди. Аммо, ўзгаришдан дарак йўқ эди.

Ёз фасли эди. Ҳовли четида ўсган яккаю ягона гужум тагидаги супада тўшалган тўшамчада узала тушиб ётардим, энам бошимда кашта тикиш баробарида аҳён-аҳёнда энги билан чивинимни қўриб ўтирардилар. Сал наридаги суви қуриган ариқ ичида тилини осилтирганча ётган кўппак кучугимиз тўсатдан жон ҳолатда вовуллади. Ҳаял ўтмай дарвозамизнинг бир табақаси тарақлаб очилиб, ҳовлимизга елкаларида нон халта, қўлларида узун гаврон таёқ икки жўги аёл кириб келишди. Бири кексароқ, иккинчиси афти-

дан қизи бўлса керак, сал ёшроқ эди. Энам «хайр» қилиш мақсадида ўрнидан қўзғалди. Жўгиларнинг кексароғи, кўп юриб толиққан шекилли, ириллаётган кучукка парво қилмасдан ҳансираганча ўзини сояга урди.

– Бачам... худо худоё хайрингни берсин. Манга олдин бир сархим сув тут... Кейин, мана бу кучугингни даф қил!

Жўги кампир чанқоғи босилгач беихтиёр «назари» менга тушди.

– Иби... Бу бачагинога не бўғон?!

Энам шу сўроқни кутиб тургандек, киприкларига нам қалққанча дарҳол дардини дастурхон қилиб ёйди.

– Бир йилдан ошди, моможон! Кунимиз шу... Кўрсатмаган...

Энам желагининг учини кипригига босди.

– Шу норасидага берган дардни менга берса бўлмасмиди?!

Жўги момо энамга тасалли берган бўлди.

– Дардини берган худо, шифосини ҳам беради, ўргиллой... Бу суқчи, кинночи.... Ҳеч бўлмаганда табибга ҳам кўрсатдингларми?!

Энам бош чайқадилар.

– Э-э, эскичадан гапирсалар, отасининг эси кетади. Ўша кишининг қовоғига қараб...

– Қизиқ экансан, бачам! – Жўги момо енг силтади. – Отаси охи билиб ўтирибдими?! Кўп узоққа ҳам борма... Ана, шу маҳалланинг бошида Илон фолбин бор-ку! Биласанми, охи? Довруғлари Доғистон кетган у кишини. Бу ёғи Самарқанд, бу ёғи Бухорои азимдан шифоталаблар келиб кетадиё! Шубҳа қилсанг, ана «фолбоши»сини манга атагин, ўзим бачагинамга фол очириб келаман... Ҳеч бўлмаса, касалини аниқлагин, у ёғига худо пошшо...

Волидаи мушфиқнинг юрагидаги зардоб лиммо-лим тўлган экан шекилли, жўги момонинг «маслаҳати» маъқул тушди. Желагининг енгидан пул олиб узатди.

– Мана, моможон... Фақат биров билмасин! Кори шифо бўлса, бошдан-оёқ сарпо бераман! – Жўги момо энамга қараб бош чайқади.

– Пулни бачагинага бер... Фолбошини касалнинг ўзи ўз қўли билан бериши керак!

Энам пулни зўрлаб кўлимга тутқазди.

– Ма... Узат момонгга. Худонинг ўзи шифо берсин! Жўги кампир «фолбоши»ни унга кўшиб «хайр– садақаси» ни ҳам олгач, дуо ўқиб, ўрнидан турди.

Энам яланг оёқда уларни кузатиб қайтгач, бирдан ёдига зарур нарса тушгандек менга ялт этиб қаради.

– Лўлиларни алдамчи дейишарди... Тагин бизни алдаб кетишса-я!

Йўқ, жўги момо алдамади. Эртаси куни кечга яқин яна кўппагимиз ҳуриб, боғ ичкарисига қараб қочди.

– Қани, тадоригингни кўр... Бачагинангни фолини очирдим. Фолимга ман айтсам кулранг куланги хўроз чиқди. Илон фолбин айтдики, уlining дарди оғир, кўчириқ қилиш керак, охи... Иложи борица тезроқ олиб келсин деди!

Жўги кампир кетгач, энамдан ийманибгина сўрадим.

– Илон фолчи ким у? Нима, илони борми?! Энам хаёлини бузмасдан жавоб берди.

– Илон фолчининг асл отлари Мунаввар... Биз Мунаввар опа дердик. У кишининг оталари ҳам кўп дуогўй, мулла киши эдилар. Илон дегани, Мунаввархоннинг парилари бўлади. Дап чалиб, хастани қоққанда у кишининг кўзларига илон кўринармиш. Айтишларича, фолбиннинг ўзи ҳам болалигида оғир касал бўлганда илоннинг «ёғи»дан шифо топганаканлар. Жўги момо тан бераябдики, демак, унга ихлос қўйса бўлади... Тоғангга айтай, отангдан яшириб бўлса ҳам битта куланги топиб келсин. Кейин сени фолбинга олиб бораман. Бўптими?

Мен дармоним етганча бош силкиб қўйдим.

...Илон фолбиннинг ҳовлиси ниҳоятда кенг экан. Олди пешайвон иморатнинг пешида турфа, анвойи гуллар очилиб ётибди. Устун, дарахт шохларида турли хил саватлар осиглиқ... Мен ҳовли саҳнининг соя қисмида ёзилган тўшакда ётибман. Илон фолбин (тасаввуримдан ўзгачароқ, негадир «илон» сўзини эшитгач у аёлнинг юз-кўзини бадбашарароқ дея ўйлагандим) ёши ўтинқираган бўлса-да, пар-

доз-андозини ўрнига қўйган, кўҳликина аёл ичкаридан чиқиб келиб, рўпарамдан жой олгач «кўчириқ»ни бошлади.

Фолбин ўнг ёнбошимда бир оёғи ип билан боғланган кулранги хўрознинг тожига тиг урди, тирқираб чиққан қонга бармоғини ботириб, томоғимни босди, шундан сўнг манглай, танглай ва иягимнинг тагини ҳам қонлади... Ниҳоят, жойида чўк тушганча олдиндан тайёрлаб қўйилган ним пиёладаги сувга бармоғидан узук олиб ташлади, дам солгандек пичирлаб оят ўқиди. Ўнг ёнбошидаги қалин муқовалик китобни очиб варақлади, шундан сўнггина дапини қўлига олиб чалди. – Китоб очдим, сен кашмирам Туркистонда турган парим...

Дап овози тобора баландроқ янграр, Илон фолбин афтидан ўз «парилари»ни чақирарди. Данғир-дунғир авжига чиққан сайин бир томондан мудроқ аъзойи баданининг қизиб кетаётганлигини сеза бошладим. Гўё, ётган кўрпачамнинг тагидан кимдир тинимсиз суратда ўт-олов пуркаётгандек туюларди. Жон ҳолатда ён-атрофга жовдираб боқдим. Менга қўшилиб ёнбошимда боғлоқлик хўрознинг ҳам дир-дир титраётганини кўрдим. Илон фолбин сўнгги бор қичқирганда, вужудимни чулғаган ўт-олов бир жойга йиғилгандай бўлди-ю, бўғзимни кучли ҳарорат ёндириб юборди... Жон ҳолатда қичқириб, ҳушимдан кетарканман, кўз ўнгимда улкан илон сиймоси бўй тортди...

...Кўзимни очганимда аъзойи баданимни тер босган, руҳимда қандайдир тетиклик, вужудимда гўё дарддан асар ҳам қолмаган эди. Ўрнимдан қўзғалиб ўнг ёнбошимга қарадим. Кулангир хўроз ерда узала тушиб ётар, афтидан баданимдаги бор хасталик унга «кўчирилиб» ўтказилган эди...

АВЛИЁ АЁЛ

Бувинор асли шаҳри Кеш (Шаҳрисабз)дан бўлиб, тақдир тақозоси билан Қамаши туманидан мулла Муродиллага турмушга чиққач, табиийки, шу масканда умргузаронлик қиларди. Бувинорнинг отаси Бердиёр охун эски китобларнинг «тилсими»ни таҳлил қила билувчи, шу билан бирга

Кеш – Кифтиоб «куф-суфчи»ларининг пири саналган. Она-лари Гулинор опа ҳам маҳалласида отинойи сифатида ном чиқарган ўқимишли аёл бўлган.

Шу ўринда бироз лирик чекиниш ясаб, Бувинор келин бўлиб тушган туман ҳақида сўз юритсак. У кезларда Қамаши музофотида деҳқончилик, боғдорчилик (Қамаши Чимнинг узуми ҳамон машҳур), чорвадорлик қаторида туячилик ҳам ривож топган. Қарши – Бухоро карвон йўлининг бош бекатларидан бири саналган тоғли Лангар йўлларида мунтазам қатнайдиغان карвон сарбонлари бу манзилгоҳда исталган фурсатда туя сотиб олиш ёхуд айирбошлаш имкониятига эга эдилар.

Бувинорнинг хўжаси мулла Муродилла хонақоси ҳам карвонсаройга яқин жойда бўлиб, унинг ўзи ўз даврининг саводхон, саховатпеша зиёлиларидан саналгани боис дарвозаси йўловчи – қўноқлар учун доимо очиқ эди. Ташриф буюрувчилар орасида, айниқса, Шодиқул сарбон бу хонадонни ҳамиша муҳтарам меҳмонларидан саналарди. Сабабики, сарбон дунё кезган, сафарга кетиб киши бўлиб, пойқадами Чин-Мочингача етган, шу билан бирга кўрган-кечирганлари хусусида кунни тунга улаб ҳикоя қилишга моҳир бўлганлиги боис мулла Муродилла унинг ҳар галги «ташриф»ни зориқиб кутарди.

...Аммо, бу галги ташрифида Шодиқул сарбоннинг кайфияти кўп хомуш кўринди. Мезбон мулла Муродилла бунинг боисини сўраганда у дилтанг кайфиятда жавоб қайтарди.

– Биласиз, тирикчилигимиз туя деган жониворга боғланган. Худо бу махлуқни яратиб, инсонга хизмат қиладиган беминнат хизматкорга айлантирган-у аммо... Билсангиз, туялар йилида икки марта масиқади. Яъниким, баҳор ва куз фасларида уларнинг айримларини деви уйғонади. Шундай кезлар даҳшатда, бу махлуққа тенг келадиган кучнинг ўзи бўлмайди. «Илон қувса ўрга қоч, туя қувса гўрга қоч!» деб ахир, бежизга айтилмаган-ку! Шу десангиз, эрта-индин кечиктириб бўлмайдиган узоқ сафарга отланишимиз зарур. Аммо ҳали айтганимдек, карвонимнинг етакчи туяси кечадан буён оғзидан кўпик сачратиб... Хуллас масиққан

хайвонни қўтонда қамаб, жон сақлаяпмиз. Ҳеч бўлмаганда Бухорои шарифгача етиб борсак эди, ул музофотда туянинг девини қувадиган зот бор...

...Эрталабки нонушта маҳалида Бувинор эридан «не-чун кечадан буён ҳоли паришонлиги» нинг боисини сўради. Мулла Муродилла соқолини силаган кўйи хотинига «Шодиқул сарбоннинг бошига тушган ташвиш ҳақида» сўзлаб берди.

Бувинор хаёл суриб тургач, хиёл хижолатда дастурхоннинг попугини ўйнатди.

– Агар айб санамасангиз... Шу дўстингизни ташвишдан халос қилишга камина, қулингиз ҳаракат қилса...

Мулла Муродилла ажабланган кўйи жуфти ҳалолига қаради.

– Йўғ-е... Нималар деяпсан?

Бувинор яна жилмайди.

– Менинг авлод-аждодимни кимлардан эканини наҳотки унутган бўлсангиз?! «Илми Тасхир»ни ҳам ўқиб туширган бўлсам... Туянинг девини қува олишимга ишонаверинг!

Мулла Муродилла ҳайратини ичига сиғдиrolмаса-да, бироз ерга қараб, ўй сургач, бош силкиди.

– Ҳа, майли... Уриниб кўр-чи. Фақат одамларга шарманда бўлмасак бўлди! ...Қўтонда қамалган туя ғазабнок оҳангда тинмай бўкирар, тўсатдан оғзидан кўпик сачратган кўйи сакраб қолар, аҳён-аҳёнда бўйнини шитоб билан у ён-бу ён ташлаб, ўз баданидан жунларни қиртиллатиб тишлаб тортарди.

Бувинор мулла Муродилла кузатувида қўтонга яқинлашди. Теваракда доира шаклида тўрт-беш жойда гулхан ёқилганди. Бувинор эрига: «Сиз, қолинг! – дегандек ишора қилгач, мулла Муродилла қўл қовуштирганча жойида тик қотди. Қўтон деворлари оша даҳшатли ўкирик қайта такрорланди. Бувинор желагининг енгидан «сочқи» олиб оловга сепди, чўккалаган кўйи юзига омин тортди. Шундан қўлидаги ялов – учига латта танғилган таёкни оловлантирган кўйи зикр тушганча қўрғонни айланиб, афсун ўқишга тутинди... Саҳарга яқин туя тўсатдан бўкиришни тўхтатди, оғзидан кўпик келиши тинди. Ҳолсизланганча чўкка тушди...

Шу воқеадан сўнг Бувинор ўзининг бошқа илму амалларини ҳам элга ошкор қила бошлади. Хусусан, тез орада «қора босиб ўладиган» аёлларнинг ҳаётини сақлаб қолиш, «эмчилик» – ёш болаларни томирини эзиб, хасталикдан даволаш, кўз пардасига оқ тушганларни етти кун мобайнида саҳар пайтида кипригини ялатиб, дарддан фориг этиш, «гир-гир»лик соҳасида теварак-атрофга ном чиқарди.

– Бу аёл алвасти ва ажина! – дея хулоса чиқарди кунларнинг бирида нонининг яримта бўлаётганлигидан ташвишга тушиб қолган қишлоқ азайимхони ва табиби Хуррамқул. – У мулла Муродиллага мос эмас. Алвастини қишлоқдан бадарға қилиш лозим!

– Гапларингиз саводсизликдан бошқа нарса эмас, – Бувинор Хуррамқулнинг кўзига тик боқди. – Сиз дини исломга ҳам шак келтираяпсиз! Бу кароматларнинг ҳаммаси илмдан ўзга нарса эмас. Хоҳлайсизми, сизни бугундан бошлаб ух-лолмайдиган ҳолга солиб қўяман. Агар ўшанда ҳам гапингизни қайтиб олмасангиз, унда кучук қилиб ҳурдираман!

...Во дариг! Ўша тунда Хуррамқул тўсатдан юмшоқ жойида пайдо бўлган тангадек чипқондан даҳшатга тушди. Устига-устак баданига тошма тошди. Тинимсиз қичинишдан ҳолдан тойди. Сабру бардоши эртаси тушликка қадар зўрға етди. Салласи чуваланган кўйи ҳаллослаганча бориб, ўзини мулла Муродилланинг оёғи тагига ташлади.

– Жон, биродар! Гапимни қайтариб олдим. Завжаи муҳтарамангизга айтсангиз. Мени бу дарддан фориг айла-синлар. Қасам ичаманки, минбаъд... Ул зоти аёлнинг авлиё эканлигига имон келтирдим!

«Авлиё аёл»нинг шундан сўнгги ҳаёти сокин кечди.

Табиат унга «сеҳр-жоду» лик илму амали ва унинг орқасидан келадиган сон-саноксиз бойлик ато қилса-да, биргина «тирноқ»дан қисди. У давраларда, гапу гаштакларда эрининг «эзилиши», мунғайишини кўриб таваккалига иш тутди. Ўзи бош-қош бўлиб, жуфти ҳалоли мулла Муродиллани мажбуран бўлса-да, иккинчи бор уйлантирди. Ҳовли-жойни уларга «инъом» қилиб, ўзи қишлоқнинг нариги четидан кичикроқ янги иморат сотиб олди. Кундошидан борди-кел-дисини узмади...

...1973 йилнинг қаҳратон қиши кирди. Ана шундай изғиринли кунларнинг бирида тўсатдан тўрт отлиқ келиб мулла Муродилла ва унга қўшиб яна икки нафар мадраса таҳсилани олган «ўқимишли» кишиларни ҳибсга олиб, Шўро идорасининг омборхонасига қамаб қўйишди. Бувинорга бу ҳақида хабар етгач, у желаги бошидан учиб югурди. Аммо унга эрини кўрсатишни тамоман ман этишди. Эртаси куни эса кўпчилик ғалати воқеанинг гувоҳи бўлишди. Бир эмас, бирваракайига икки қулф осилган омборхона эшиги ланг очик ётар, ичкарида эса «махбуслар» билан «авлиё» аёл суҳбат қуриб ўтирарди.

– Қулфни ким бузди?! – ўшқирди юқоридан келган «шапкаликлар»нинг бошлиғи. – Қочишга уринишми, бу ҳали?

Ҳеч ким индамади. Фақатгина Бувинор оҳиста қад ростлади.

– Қулфни ҳеч ким бузгани йўқ. Уни мен... очдим! Яна ўнта қулф солсанг ҳам очаман. Нега гуноҳсиз эримни банди қилиб ўтирибсизлар? Қочиш нияти бўлганда эди, буларнинг ҳозир қорасини ҳам тополмасдинг. Буларнинг гуноҳини айт?!

«Шапкалик» қўлини қуролининг ғилофига югуртираётган эдики, фаоллардан кимдир тез-тез юриб бориб, унинг қулоғига пичирлади, сўнг Бувинорга қарата юзланди.

– Авлиё опа! Сиз хавотирланманг... Эрингиз ва мана бу икки мулла устидан шикоят бор. Ҳозир аниқлаймиз. Яна бир-иккита ҳужжат бор. Ўшани тўлдириш қолди, холос. Сиз безовта бўлмай уйга қайтаверинг. Айби бўлмаса, буларни ушлаб туриб, нима қиламиз... Кечгача етказамиз!

Бувинорнинг юзидан қаҳр туйғуси ариб, хижолат чеккандек ийманиб эрига қаради. Мулла Муродилла бош силкиди.

– Ҳа, айбимиз йўқ! Сен уйга қайтавер. Дугонангни ҳам кўнглини хотиржам қилиб қўй...

Бувинор кўнглининг бир четда алланечук хавотирликни сезса-да, «аёл бошига» борди, эркаклар билан таллашиб ётишни ўзига эп билмай изига қайтди.

Аммо, «кеч» тутул эртасига ҳам, индинига ҳам эридан дарак бўлмади. Бувинор яна Шўро идораси томон эниб борди. Афсуски, бу сафар кечиккан экан. Унга «атиғи бир

соатча бурун» тоғ йўли бўйлаб «махбуслар»ни Чим томонга поездда чиқариш учун кетишганлигини айтишди. Бувинор кўзига чалинган отликқа «улов» сўраб ялинди, аммо жонига ора кирадиган топилмади. Шундан сўнг у желагини белига белбоғ қилганча пиёда йўлга тушди... Толиққан маҳалида қор капалар, яна олдинга интилар, бир зум тин олишни хаёлига ҳам келтирмасди.

Атрофга эса қиш ўзининг рутубатли қора шол рўмолини ёяр, қора совуқ кучайгандан кучаяр...

...Эртаси куни саҳарга яқин йўлга отланган йўловчилар поезд бекати яқинида тарашадек қотиб музлаб қолган мурдага кўзлари тушишди. Бу – Бувинор эди.

«ТИЛСИМЧИ»

«Дуо – деворни ўйнатар».

Халқ сўзи

Лангар ота ўрасининг юқори қисмидаги овуллардан бирида вояга етган Мустафо бахшининг кичик фарзанди Абдулла Бухорои шарифда етти йил таҳсил олиб, «Қуръони карим»дан «Нури мунзил»гача, «Тазкирот»дан тортиб «Мифтоҳ ул-ўлум»гача ўқиб туширгач, «мулла» номини олиб, киндик қони томган қишлоғига қайтади.

Бошқа мадраса кўрганлардан фарқлироқ мулла Абдулла маъракаларда «тугун» тугдириш, назр-ниёз йиғишни унча хуш кўрмас, баланд қир устида ўтов тикканча мутолаа билан шуғулланар, аҳён-аҳёнда қишлоқ бола-бақрасини йиғиб, улар билан турфа хил «машғулотлар» ўтказарди. Хусусан, қоғоздан «қуш» ясаб (ичига шабнам тўлдирилган) уни «парвоз» қилдирар, оловсиз чойдиш қайнатар, бўғзи тор идишга мойякни кирдирар, бозиллаб турган чўғни ҳовучига олиб, «ўйинга» ҳам тушарди.

Ана шу «машғулотлари» сабаб бўлдимиз, тезда овул аҳли орасида у ҳақда турли хил миш-миш гаплар ўрмалаб қолди.

– Мустафо бахшининг ўғли Бухорои шарифда мулликка эмас, аслида кашмирликка ўқиб келган экан. У сеҳр-жоду қилса...

Мулла Абдулла ўзидан шубҳаланганларга «машғулотлари» илму ҳадисга боғлиқ эканлигини далилламоқчи бўлди, аммо, ҳеч ким ишонмади...

Устита-устак ўша кезларда мулла Абдулла ишқ балосига ҳам дучор бўлганди.

...Мулла Абдулла ўтирадиган ўтовдан қишлоқ кафтдек кўзга ташланар, айниқса, «ҳужра»дан эллик қадамча пастдати Тошбулоққа келиб-кетувчилар орасида Ҳайдар чўпоннинг бодом қовоқ, ширмон юз, қирқ кокилли қизи Жонсулув ҳам бўлиб, у ҳар гал кўзасини булоққа ботиришдан олдин мудом китоби тиззасидан тушмайдиган мулла йигитга қараб, бир чимдим табассум ҳадя этарди. Ана шу «табассум» охир-оқибат Абдуллани телбавор қилиб қўйганди. Бироқ унинг юборган совчилари қуруқ қайтишди. Ҳайдар чўпон ҳатто қовоғини ҳам очишни ўзига эп билмабди.

– Биз ўз заифамизни жодугар, кашмирига раво кўрмаймиз!

Мулла Абдулланинг кўзига кенг дунё тор кўриниб кетди. Ҳар турфа юмушга уриниб, ўзини овутишга ҳаракат қилди, аммо юракнинг хоҳиши бўйсунмас бўлиб чиқди. Устига-устак ой юзлик Жонсулув ҳам Тошбулоққа келишни тарк этганди.

Мулла Абдуллага ҳамқишлоқларининг унга «Жодугар», «Кашмири», «Сеҳргар» деган тавқи-лаънат ёрлиқларини илгани алам қилди. Тонг бўзариши билан қатъий бир фикрга келгандек ўрнидан қўзғалди.

– Сеҳргар, тилсимчи эмиш?! Сеҳр-жоду қилишни ана энди мендан кўрасизлар!

Мулла Абдулла қишлоқнинг қўйи қисми – пода боқиладиган ялангликка тушиб борганда чошгоҳдан ўтиб қолганди. Бир тўда қора-қура болалар чиллак ўйнаётган жойга яқинлашганда у оҳиста қадамини секинлатди. Тик турган кўйи кимнидир кўзлари билан бетоқат излади. Керакли кишисини кўргач чехраси очилиб, томоқ қирди.

– Ҳо-о, Дайновбой... Дайнов! Болалар ўйиндан бир зумда чалғишди.

– Дайнов дароз.... Сени мулла ака чақиряпти! Дайнов – ялангоёқ, ялангбош, сочини устарада силлиқ қилиб ол-

дирган, эгнидаги биргина либос – иштонининг устидан чилвирни «белбоғ» қилиб боғлаган саккиз-тўққиз ёшлар чамасидаги бола бурнини чуқалаганча яқинлашди.

– Ҳи, нима дейсиз?!

Мулла Абдулла болага синчков назар ташлагач, унинг елкасига қўл қўйди.

– Қалай, мен берган китобни ўқиб чиқдингми? Дайнов бош чайқади.

– Йўқ, расмларини энди кўраётган эдимки, момом китоб сизники эканлигини билиб, тортиб олди...

– Хафа бўлма... – Мулла Абдулла боланинг бошини силади. – Бошқасини бераман. Кейин сенга ўзи учадиган қоғоз қуш ҳам ясаб қўйибман... Иннайкейин, оғайни, сенга ҳам бир топшириқ бор!

Мулла Абдулла у ёқ-бу ёғига қараб, ўзларига ҳеч ким қулоқ солмаётганидан қониққач Дайновнинг кафтига танга кистирди.

– Ма... Буни ҳам ол... Бозорга тушсанг... Энди сенга шундай топшириқ...

Дайнов бир кафтига, бир ҳамроҳига қаради.

– Мулла ака! Бу пул менгами?!

– Ҳа-ҳа... Энди оғайни гап бундай... Секин, ҳеч ким йўғида. Кир юваётгандами, ухлаётгандами... Хуллас, билдирмай.... Опанг бор-ку, Жонсулув... Ўшанинг сочидан менга бир тутамгина кесиб олиб келасан. Тушундингми? Агар шу ишни бажарсанг...

Мулла Абдулла Дайновнинг қулоғига эгилиб пичирлади, сўнг бошини илкис кўтарди.

– Хўпми?! Қани энди зипилла... Мен ўз ўтовимда бўламан...

Дайнов юраги ҳаприққанча ҳовлиси томон учди. Аммо, дарвозадан кириб улгурмайёқ «қўлга тушди». Супада ўтирганча кувадан сутнинг ёғини ажратаётган момоси уни кўрибоқ шанғиллади.

– Ҳай, жергина жутгур бачча! Қўйларни арвоҳимга ташлаб келдингми? Баққа кел... Нима қўлингни орқангга жасирасан... Нима у жаширганинг?

Момо ёшига хос бўлмаган эпчиллик билан ўрнидан қўзғалиб, ёғ юқи қўллари билан неварасини тутди.

– Нима у жаширганинг деяппан!

Дайнов «ўғри» бўлишидан қўрқиб кетди. Бурнини тор-та-торта ростини айтди.

– А-анови... мулла ака берди! Айтди-ку, опангни сочини кесиб келсанг...

Момо бу «шум хабар»дан шайтонлаб қолаёзди. Ер муштлаганча роса қарғанди. Сўнг оғир хаёлга ботди. Неварасининг қўлидан тортиб олган тангага қизиқсинаб тикилди. Калласига жўяли фикр келгандай инқиллаб ўрнидан қўзғалди.

– Мени Моқул момо дейди! Керак бўса жодугар бўсанг ҳам сен жергина жутгур жигитти бир боламасамми?!

Момо супада ҳалигина ўзи ўтирган пўстакнинг қорамтир жойидан бир тутамини юлиб олиб, болага тутқазди.

– Ма, ушла! – Ўша жергина жутгур мулла жигитга оппо-риб бер! Опам Жонсулувди сочи дегин...

Саволга тутса ҳеч иннамай орқангга қараб қочавер... Тушундингма, жер жетгур?!

...Мулла Абдулла ҳаяжондан юраги гуп-гуп урганча Дайнов келтирган Жонсулувнинг «сочи»ни тахтакачадаги китоб қатига солди, сўнг сеҳр-афсун ўқишга тутинди... Ўқийверди... Ўқийверди... Атроф сукунатга чўмган, шамол йўқ, шабада эсмаётган... Тўсатдан қишлоқ томондан ўра томон қорайиб «бир нарса» учиб келаверди... Мулла Абдулла қироатдан тўхтаб улгурмасдан ўша «бир нарса» келиб ўтовнинг эшигига урилди. Мулла Абдулла ўрнидан сакраб туриб кетди. Не кўз билан кўрсинки, оёғининг остида Моқул момонинг ерғоқ пўстаги ётарди!

Мулла Абдулла чув тушганлигидан қаттиқ изтиробга тушди, ўқиган «сеҳр-жодуси»нинг ҳайф кетганлигига ўкинди. Аччиқ устида бошидан салласини олиб, ола қалпоғига алмаштириб қишлоқ томон ўрлаб борди. Овулнинг чекка қисмидан ёш-ялангларнинг шўх кулгиси, дап садоси эшитилди.

– Бугун Бердимурод оқсоқолнинг неварасини никоҳ, тўйи-ку, ахир! – хаёлидан ўтказди у. – Жонсулув ҳам, албат-

та, қиз базмига келиши керак... Шу бугун ўйлаган ниятини амалга оширмаса, сўнг кеч бўлади. Ҳа-ҳа... Кеч бўлади!

...Тўй роса қизиганда мулла Абдулла ўзини «ҳориган» қиёфага солиб, гўё кетиш учун ўрнидан қўзғалди. Дарвозадан чиққач тўрт-беш қадам ташлаб, ўзини қоронғулик қўйнига олди. Ҳовли айланиб, девор ошганча пана жойдан тўйхонани кузата бошлади.

Ҳозиргина «ташриф буюрган» келинни отга мингазишиб, олов атрофида айлантиришар, қийқириқ авжига чиққанди. Мулла Абдулла тўсатдан чеккада қизлар тўдасида тик турганча хандон отиб кулаётган Жонсўлувни илғаб қолди. Қоронғуликдан чиқмасдан илгарига одимларди. Шу аснода кўёв келинни отдан кўтариб тушиб, чимилдиқхона томон ошиқди. Қий-чув авжига чиқди. Тўс-тўполондан фойдаланган мулла Абдулла қаламтарошини чиқарганча ўзини тўдага урди, зум ўтмай қизнинг бир тутам сочи унинг қўйнига кирди...

... Ўша тунда ой қўтонлади. Осмон тоқидан сўнгги юлдузни кузатгач мулла Абдулла таҳорат қилди. Номозини ўқиб бўлгач, ўтов эшиги олдига қўйилган тахтакач устига бориб эгилди. Тахтакачда ёзиғлик китоб, китоб саҳифаси устида эса бир тутам соч...

Тоғ чўққиси қуёш ёғдусидан ёришиб, нурланди. Қоронғулик пардаси батамом чок-чокидан ситилиб, қўй-қўзилар маъраши эшитилди. Тонгги шабадага қўшилиб сўт ҳиди атрофга таралди... Бу кезде мулла Абдулла тахтакач узра чўк тушганча «афсунгарлик»ка тутинганди... Ниҳоят, чошгоҳга яқин у кутган воқеа содир бўлди. Овул томондан аёл кишининг баланд овозда сўкингани қулоққа яққол чалинди. Зум ўтмасдан қизил кўйлаги шамолда ҳилпираган, ялангбош, ялангоёқ қиз боланинг ўра томон жон ҳолатда чопқиллаб кўтарилганлиги кўзга ташланди. Шу аснода тепага кўтариладиган айланма йўлда ҳам икки отлиқ кўринди... Ҳансираган овоз тобора яқинлашди. Қиз кела солиб ўзини мулла Абдулланинг оёғи остига ташлади. Мулла Абдулла китобдан кўз узмасдан амирона оҳангда сўз қотди.

– Ўтовга кир!

Қиз илкис ўрнидан қўзғалди, бошини эгган кўйи ҳужра томон йўл олди. Бу орада икки отлиқ ҳам етиб келиб, ўзларини ерга отишди.

– Бири... Жонсулувнинг отаси Ҳайдар чўпон! – қироатдан бош кўтармай мулла Абдулла хаёлидан ўтказди.

Иккинчиси эса акаси... Ишқилиб бирданига қамчилаб кетмаса гўрга эди.

Аммо, таажжубли ҳол рўй берди. Ота-бола орқама-олдин мулла Абдулланинг қошида тизза букишди.

– Мулла... Биз ҳам худодан қўрқамиз. Ожизаи гуноҳкоримизни нима кўйга солдингиз? Биламиз, бу фақат сизга аён. Тонг саҳардан бошлаб безовта бўлишга тушди. Нуқул номингизни зикр қилиб, шу томонга ошиқди. Ниҳоят, уни устунга боғлаб қўйдик... Шунда ҳам арқонни тишлаб ўзиб, девор оша бу ёққа қараб от қўйди... Мулла Абдулла! Бизни қишлоқ аҳли олдида шарманда қилманг. Ожизамизни сеҳр-жодунгиздан халос қилинг! Бор давлатимиз оёғингиз остида... Фақат бизни иснодга қолдирманг...

Мулла Абдулла юзига улуғворлик бериб, ўрнидан қўзғалди.

– Бунинг фақат яккаю ягона бир йўли бор... Ота-бола яна тизза букишди.

– Хоҳлаган шартингизни айтинг...

Мулла Абдулланинг овозига титроқ кирди:

– Ожизангизни ўз никоҳимга олгачгина у дарддан фориғ бўлади. Мен нафақат тилсимчи.... Балки, яхши куёв ва бир оилага бош ҳам бўла оламан! Акс ҳолда...

Мулла Абдулла ўз сўзида турди.

«Сеҳр-жоду» орқасидан эришган ўз севгилиси билан ҳозирда ҳам ували-жували бўлиб, умргузаронлик қилишмоқда. Бунга мулла Абдулла бобонинг рўзғорида бўлиб, бир пиёла чой устида гурунг қилган кишигина имон келтириши мумкин, холос.

ЭРТАКЛАР

ДАКАНГ ҲАМДА ЖЎЖАХЎРОЗ ҲАҚИДА ЭРТАК

Бир бор экан, бир йўқ экан, бўри фермада баковул, тулки товуқхонада ясовул, қарға тўйда қақимчи, чумчуқ маҳаллада чақимчи, сичқонбой омборга мудир, тошбақа алоқа бўлимида почтачи экан. Шу яқин замонда, аллақайси томонда ажабтовур бир паррандачилик фермаси мавжуд экан. Паррандачилик фермаси бўлгандан кейин, уёғи ўзингизга маълум, бу корхонада хўрозлар, товуқлар, жўжалар хизмат қилишар экан. Ҳар хўрозлар бор эканки, тожига қуёш шуъласи тушганда камалакнинг етти ранги жилоланар экан. Уларга ёши анчага бориб қолган, турмушнинг аччиқ-чучугини татиган, ферма мудирининг нигоҳидан қутулиб қолган – Бабақ хўроз бошлиқ экан. Бабақ хўрознинг қабулхонасидан патининг ҳар толаси тақимини ўпадиган нозиклигидан бир дон дон билан ютгудек бўлиб, Зарринпат деган котиба ишлар, иш қилиш ўрнига нуқул Даканг деган хўроз ҳақида хаёл суриб ўтирарди.

Бу соҳибжамолнинг жигаридан урган Даканг қандай парранда бўлди, дейсизми? Даканг деганимиз инкубатордан яхшигина характеристика билан ишга келганига бир-бир ярим йил бўлган ўктамгина хўрозча бўлиб, ферма паррандалари орасида яхшигина ном қозонган эди. У тухумдан чиққан кунидан бошлаб, «Калхат ҳамласидан жўжаларни сақлашга доир» деган мавзуда чуқур изланиш олиб борётганди. Лекин энг асосийси Дакангда ажойиб овоз ва қичқириш хусусияти бор эди. Ҳатто макиёнлар орасида «Даканг қичқирмаса тонг отмайди», деган бир фикр юрарди. Кекса хўрозлар эса унинг истиқболи ҳақида «баланд қўндоққа чиқади», деб башорат қилишар эди. Ростдан ҳам тезда Дакангга омад кулиб боқди. Кунлардан бир кун Зарринпат Дакангга ажойиб хушхабар олиб келди.

– Қаҳ-қаҳ-қаҳ! Суюнчи бер! – деди у заррин патларини ёйганча. – Кеча Бабақ хўрозни пенсияга чиқариш ва ўрнига янги бошлиқ тайинлаш тўғрисидаги масала муҳокама қилинди. Кўпчилик сенинг номзодингни кўрсатди. Ҳатто Бабақ хўроз ҳам розилик берди. Тўйимизга розиман...

Даканг севинганидан бемаҳалда бўлса ҳам (тушлик вақти экан) қаттиқ қичқириб юборибди.

Лекин эвоҳ...

Эртасига Даканг келиб, бошлиқнинг қабулхонасида кўримсизгина нотаниш бир жўжахўрознинг Зарринпат билан «ака-кўк»лашиб ўтирганига кўзи тушибди.

– Танишинглар... – дебди Зарринпат. – Янги ходимимиз – Жўжахўроз! Буёғига бирга ишлайсизлар...

Даканг Жўжахўрозни назарига ҳам илмай, қайрилиб ҳам боқмабди. Яқинда бошлиқ қўндоғига ўтирадиган парранда аллақандай ёш ходим билан саломлашиб ўзини ерга урсинми? Бир хўмрайибди-ю, чиқиб кетибди.

Даканг назарига илмаганича бор экан. Ёш ходим Жўжахўроз кунлик ишининг тайини йўқ, офтобда қунишиб ўтирар, қичқирганда ҳам сурма ичгандек қилиб, ҳирқироқ овоз чиқарарди. Бироқ қизиғи шундаки, қайси парранда у ҳақда гапирмасин, оғзидан бол томар, Бабақ хўроз у билан учрашиб қолса, соатлаб ҳол-аҳволини сўрар, ҳатто Зарринпат ҳам уни кўрганда кўзлари ўзидан-ўзи сузилиб кетавераркан. Даканг келажакда Бабақнинг ўрнига ўзидан дурустроқ номзод йўқ, деб ўйларкан-да!

Аммо ҳайҳот! Бу дунёда кўп ҳодисалар тўсатдан рўй берадики, унинг сирини очишга ҳар қандай парранда ҳам, дарранда ҳам ожиздир!

Нима бўлибди денг, пенсияга чиққан Бабақ хўроз ўрнига ҳали оғзидан тухумнинг сариғи кетмаган Жўжахўроз бошлиқ бўлиб сайланибди. Дард ўстига чипқон деганларидай, Зарринпат ҳам Жўжахўрознинг патидан ўшлаб кетиб қолибди. Ҳазаб ва изтиробдан жунбишга келиб патлари тиккайган Даканг Бабақ хўрозга бориб учрашибди.

– Қу-қу-қу! Бу ғалати гап-қу! Мен қолиб, ўрнингизга

аллақандай қилтириқни тавсия қилганлигингизни қандоқ тушуниш мумкин? Ахир мен паррандалар орасида энг яхши ва соз қичқирадигани эдим-ку!

Қўндоқда кексалик гаштини суриб ётган Бабақ унга қараб истеҳзоли жилмайибди.

– Эҳ, Даканг! Қуруқ қичқиргандан кимга фойда! Сен қичқирмасанг ҳам тонг отади, лекин масаланинг бошқа томони ҳам чиқиб қолди. Ахир, Жўжахўрознинг кимлигини биласанми ўзинг?

Шундай дея Бабақ Дакангга энгашиб, қулоғига пичирлабди:

– Жўжахўроз сену менга ўхшаб «инкубатор» дан чиққан оддий парранда эмас, ахир унинг тухумини шахсан ферма мудиримизнинг кулранг макиёнлари босганлар-а!

Даканг дон ютгандай жим бўлиб қолди. Шу пайт йўлакда қўлтиқлашиб олган Жўжахўроз билан Зарринпат кўринибди. Даканг хўроз маъюс қуқулаганча ўзини бир четга олиб, уларга йўл бўшатибди.

ЎЖАР ЧУМОЛИВАЧЧА ВА МОЛПАРАСТ ФИЛОЙИМ

(Катталар учун ёзилган эртак)

Ҳурматли ёш ота-оналар! Эртак эшитишга тобингиз қалай? Нима? Эртаклар кичкинтойлар учун айтилади, дейсизми? Бу гап тўғрику-я, лекин... улар аллақачон ухлаб қолишган бўлсалар керак. Сизлар эса қўзичоқларингизнинг бошларида пешоналарини силаб, уларнинг келажакда одоб-ахлоқли катталарнинг гапига қулоқ тутадиган фарзандлар бўлиб етишиши ҳақида ўй суриб ўтиргандирсиз...

Эртагимиз ҳам бола тарбияси ҳақида. Бир эшитиб кўринг-а. Шундай қилиб десангиз, шў ёруғ оламда ҳамма жониворлар бир-бирининг тилига тушунган замонда, катта бир ўрмонда кичкинагина она чумоли яшаган экан. У етти қизнинг онаси бўлмаса ҳам ўшаларга татийдиган яккаю ягона ўғли бор экан. Она чумоли боласига отасизлик дардини билдирмаслик, кўксини ўкситмаслик учун елиб-югураркан, ўзи емаса ҳам фарзандига едирар, ўзи ичмаса ҳам

нуридийдасига ичирар экан. Ҳафталар ўтиб, Чумоливачча ҳам чумолимисан чумоли бўлибди. Шундоқ савлатли бўлиб вояга етибдики, манаман деган ари билан бемалол тенглаша оларкан. Чумолилар ҳам уни кўрганда оғизларидагини ташлаб, анқайиб қолишар экан.

Фарзанди балоғатга етгач, она чумоли бир куни уни олдига чақирибди:

– Ўғлим, – дебди у бир оз тин олиб, чунки яқиндагина ўзига тўртта келадиган қўртни омборга элтиб қайтган экан. – Мана, сен ҳам улғайдинг. Менинг эса шартим кетиб, партим қолган. Дунёга устун бўлолмайман. Кўзим очиқлигида сени уйлантириб қўйсам, дегандим. Бу менинг ҳам оналик, ҳам оталик қарзим. Қани, ўзинг айт, қавмлардан биронтасининг қизини дилингга тугиб қўйганинг бўлса, кўрсат, йўқ десанг, ўзим топай.

Чумоливачча осмонга қараб, оғзини очиб, эснаб олибди-да, сўнг дебди:

– Дилимдаги гапни топиб гапирдингиз. Ўзим ҳам кўпдан бери шу ҳақда гапираман, деб юргандим, лекин илмий ишга қизиқиб... Хўп, қиз танлаш масаласига келганда, айтишим керакки, бу атрофда менинг кўнглимга ёқадигани йўқ. Қавмлар орасида бирон машҳур бойроғи бўлсаки, ўшанинг қизига оғиз солсам. Менга... Менга профессор Филнинг қизини олиб берасиз!..

Боласининг бу гапидан она чумоли бирпас гангиб қолибди.

– Э, ўғлим, нималар деяпсан! Мен бир бева бўлсам. Ахир, улар катта ҳовуздан сув ичиб ўрганган жонзотлар бўлса... Қўрбимиз етармикан?! Қўй ўшаларни!

Чумоливачча ер тепиниб, қичқирибди:

– Йўқ! Йўқ! Йўқ! Олиб берасиз, дедимми, олиб берасиз! Мени яхши кўрсангиз, айтганимни қилинг. Қариндошлар бор, ёрдам қилишади. Мен сизлардан жинси шим сўраётганим йўқ-ку, бор-йўғи Филнинг қизини олиб берасизлар деяпман, холос. Ахир тушунинг, келажагимга фойдаси бор бунинг!..

Ноилож қолган она чумоли ўғлининг ўжарлигидан ранжиганча Филнинг даргоҳига йўл олибди. Филнинг дарвозаси олдини бир кун супурибди, икки кун супурибди, лекин унга уй эгасининг назари тушмабди. Сабри тугаган она чумоли Филнинг оёғидан ўрмалаб бориб қулоғига бақирибди:

– Эй, мухтарам Фил! Мен сенинг даргоҳингга қулчиликка келгандим. Фарзанди ноқобилим сенинг қизингга ҳуштор бўлиб қолибди. Қани, нима дейсан?

Фил унинг гапларига жавобан бепарвогина шалпанг қулоқларини силкитиб қўя қолибди.

– Бу тўғрида хотинимга бориб айт. Оилавий ишлар унга қарайди... Унинг фикрисиз бир иш қилишга ожизман.

...Фил хотин совчини илиқ қаршилабди. Ҳатто, билин-тирмасдан кўзига ёш ҳам олибди. Сабаби, унинг тутқаноқ дардига мубтало бўлган бедаво бир қизи бўлиб, шу вақтгача ҳеч ким унга оғиз солмаган экан.

– Сиз кетаверинг, – дебди у она чумолига мулойимлик билан. – Яна икки-уч марта келинг. Бир келиш билан иш битса, бу бизнинг обрўйимизга тўғри келмайди. Ҳайвонлар: «Ўлиб ўтирган экан», деб гап-сўз қилишади. Иннайкейин, келганда ҳам пиёда келмай, эшак-пешак миниб келинг. Сут рангидаги ҳангини топсангиз, яна ҳам яхши бўларди. Ахир, бу бизнинг обрўйимиз. Олиқ-солиқ масалаларини сўнг гап-лашамиз...

Совчи кетгач, Фил хотин эрига юзланибди:

– Сен айтарсан, балки чумоли бизнинг тенгимиз эмас деб. Тўғри, лекин қизинг бир умр эрсиз ўтадимиз?! Қайлиқ кутавериб, кўзига оқ тушди бечоранинг. Ҳа, ана тегсин, сен куёвга ёрдам бериб, илмий даража олиб бер. Ана ундан сўнг чиқариб олавераман. Ҳозир мода шунақа, ҳамма кандидатни топиб тегиб, сўнг ажралишиб, нафақасини қуртдай санаб оляпти...

Фил «ўзинг биласан» дегандек, яна бир бор қулоғини силкитиб қўя қолди.

Шундай қилиб тўй-томоша бошланибди. «Ёр-ёр» айтилиб, келин Филойим куёв Чумоливаччаникига узатилибди.

Ўрмонда ҳеч қачон бундай катта тантана бўлмаган экан: юлдузқуртлар ҳаммаёққа ёғду таратиб туришибди. Бул-бул ҳам мўмайроқ «закалат» олган эканми, тун бўлса ҳам жағи очилиб кетибди. Қизилиштон завқ билан дарахтни тўқиллатиб, унга жўр бўлибди. Кўршапалаклар чарх уриб, рақсга тушибди. Ўргимчаклар келиннинг бошига тўр рўмол тикиб ташлабдилар. Ўрмон радиоузелидан келган Бойўғли репортаж олиб борибди. Ўйин-кулги, хурсандчилик осмонда тонг юлдузи балқигунча давом этибди...

Аммо... тўйнинг эртаси куни ҳамма тарқалгач, ишнинг пачаваси чиқибди. Филойим келинчак сандиғини очиб кўрибди-ю, даҳшатдан кўзлари олайиб кетибди.

– Мени алдабдилар, – дея ўкирибди у. – Бу ерда ваъда қилинган япон тимсоҳи терисидан қилинган жинси шим билан куртка йўқ-ку! Энди нима қилдим?! Дугоналаримнинг кўзига қандай қилиб кўринаман. Вой-дод, бу уят-ку, бу ўлим-ку!.. Эҳ, золим эр!!!

Филойим алаmidан шундай дарғазаб бўлибдики, шундай талвасага тушибдики, ҳаяжонининг зўридан тутқаноғи тутибди-ю... ў-ў-ли-и-б қолибди!

Қаттиқ ташвишга тушган она чумоли ўзини тутолмасдан ўғлини қулоқчаккасига бир шапалоқ туширибди.

– Ҳайвон! Фарзанд бўлмай ўл! Гапимни олмадинг, мана оқибати нима бўлди! Энди бутун қолган умримиз қавму қариндош билан бирга бунинг ўлигини қабристонга ташиш билан ўтади!..

ДРАМАЛУД

АЙЛАНА ёхуд «ТУБСИЗ ҲОВУЗ»НИНГ СИРИ

Уч кўринишли комедия

Қатнашувчилар:

Каттаев – «Қабул қилиш комиссияси»нинг раиси.

Болтаев – қурилиш участкаси бошлиғи.

Тешаев – участка бош муҳандиси.

Пармаев – прораб.

Мўриев – уста (бригадир).

Замонов – меъмор.

Кекса ва ёш қурувчи.

Воқеа айна шу кунларда шаҳар ҳудудидаги қурилиш
участкаларидан бирида бўлиб ўтади.

БИРИНЧИ КЎРИНИШ

Саҳнанинг ярми очиқ, ярмига парда тортилган. Очиқ саҳна қисмида кўп қаватли бино манзараси. «Бешинчи қаватга қадамингиз муборак!» деган ёзув яққол кўзга ташланади. Шунингдек, «Қурилишда – бурилиш бўлсин!», «Сифат – бош масала» каби шиорлар, «Бошга ғишт тушишдан сақланинг!», «Эҳтиёт бўлинг, оёқ остида занглаган мих!» каби огоҳлантиришлар илиб қўйилган. Тагларида челак – «стул», бошларида газет – шапка кекса ва ёш қурувчи хона ўртасида қад ростлаган «айлана» шаклдаги қурилма устига ёзилган қоғозда карта ўйнаб ўтиришибди. Енгил мусиқа.

Ё ш қ у р у в ч и (эснаб, керишганча). Оббо, яна уйқу босди-ку, уста! Лекин, расво кун бўлаябди-да! Цементни... Нима бало, бугун ҳам келтиришмайдими, дейман?! (карта-ни урганча) Босдим! Олтингизга етти...

У с т а. Етти?! Ҳа, унда кетти... Қизиқ гапларни гапирасана, шогирд?! Цемент... Келмаса келмас! Шунга шун-

ча ваҳимами?! Бизнинг ишимиз, билсанг кунбай. Кун ўтса бўлди-да! Ойлик, қўшимчасига мукофотни вақтида қуртдай санаб олаётган бўлсанг. Яна нима керак сенга?!

Ё ш қ у р у в ч и. Энди, шундай дейсиз-у, уста. Лекин, ётиб нон еганга барибир, одамнинг виждони қийналаркан! Мана, кеча денг... Ойлик олаябман-у, аммо, кассир опанинг юзига тик қаролмайман. Худди, қарзга пул олаётгандай, қўлларим қалтирайди... (*картани уриб*) Мана, «қарға»ни қағиллатдим!

У с т а (*картани босиб*). «Қарғанг»ни «туз»ладим! Ҳали, гўрсан-да, ука! Ҳаётий тажрибанг ҳам кам. Ўша учун виждонингни қурум босмаган. Ну, ничево! Бора-бора, ҳаммаси жойига тушади.

Ё ш қ у р у в ч и (*хурсанд*). Ростданми?! (*шиорга ишора қилиб*) Нима, қурилишда бурилиш бўлади, демоқчимисиз?! Хўш, устоз (*карта юриб*) «Дама» дамочкага қалайсиз?!

У с т а (*картани кўтариб*). «Дамочканг»ни мана... Бағримга босиб, кўтариб оламан! Қурилишда эмас, ука, кўнгилда бурилиш бўлади. Бошланишида шунақа, виждонинг бир қийналади, икки қийналади...

Ё ш қ у р у в ч и (*ҳовлиқиб*). Кейинчи, кейин?! Кейин нима бўлади?!

У с т а. Кейин нима бўларди! Кейин виждонинг кўникиб қийналмай қоласан... Ваҳа-ҳа-ҳа! (*тўхтаб*) Ие, сен нега кулмаябсан?!

Ё ш қ у р у в ч и (*картани улоқтириб*). Бунинг нимаси кулгили?! Ота-онам менга, билсангиз «Нонингни ҳалол ишлаб, покиза қилиб е!» дея тарбия беришган. Ўша учун, бу гапингизга кулолмайман, уста... Ўзр!

У с т а. Кулолмайман?! Оббо, шогирди тушмагур-ей! Сени бир синамоқчи эдим-да... Ҳа, майли. Аммо, устоз бўлиб шогирдни кулдиrolмасам, нима қилиб юрибман? Сени барибир... Менга қара, бир ҳангома, замонавий эртак айтиб берайми?!

Ё ш қ у р у в ч и. Замонавий эртак? Қизиқми? (*эснаб*) Уйқуни қочирадими?!

У с т а. Ҳа, энди... Ишқилиб, юрагингни чигили ёзилсин, дейман-да!

Ёш қурувчи. Унда майли, қулоғим сизда...

Уст а. Қулоғинг жойида турсин, менга олдин анови андава – «дўмбрам»ни олиб бер! (Шогирди андавани узатади. Уста андавани «чертиб» бахшиёна тарзда) Ҳей, ҳей-й-й... Эртагим эртак, оддий чўпчак эмас, мисоли олтин беланчак. Етти қизни эмизган энаси-я, ҳалигача келинчак! Шундай қилиб, биродарлар, эртагимизни бошлаймиз, кўнгилларни хушлаймиз... Бир бор экан, бир йўқ экан. Узоқ-узоқ замонда эмас, шу яқингина томонда, азим катта шаҳарда ҳудди бизникидек бир қурилиш ташкилоти бўлган экан. У жойда бўри баковул экан, тулки ясовул экан, қирғовул қизил экан, қуйруғи узун экан. Майнаси майчи, булбули найчи, тошбақаси тарозибон, сичқонбой эса омборга мудир экан...

Шундай қилиб, десангиз, кўнларнинг бирида ана шу қурилиш ташкилотининг азамат тезкор қурувчилари, шаҳарнинг қоқ киндигида ташқи томондан ялтироқ, аммо, ичи қурғур қалтироқ бир бинони қуриб битказишибди. Удум-анъанага кўра янги иншоотнинг топширилиш маросими катта тантана – «базми жамшид»га айланиб кетибди. (тўхтаб шогирдига) Қалай? Ана, сал бўлса ҳам илжайдинг!

Шогирд. Қизиқ экан-у, бироқ бунинг нимаси эртак?!

Уст а. Эртак қисми энди бошланади. Ана (сахнанинг ёпиқ томонига ишора қилиб) бу ёғини ўз кўзинг билан кўр...

ИККИНЧИ КЎРИНИШ

Саҳнанинг ёпиқ қисмидаги парда очилиб, ҳашаматли бино тасвири кўринади. Карнай-сурнай садоларини остида кириб келган қурувчилар «нон-туз» билан кутиб олиниб, гўлдасталар совға қилинади. «Яшасин, қўли гул қурувчилар!», «Янги бино бунёдкорларига шон-шарафлар!» деган олқишлар янграйди. «Қани, энди банкет – зиёфатга!», «Ювиш тантанасига марҳамат!» дегилган хитоблар остида барча хурсанд, ғала-ғовур ҳолда саҳна тарк этиншади. Шўх музика аста-секин ваҳимали тус олади. Саҳна қоронғилашади. Момақалдироқ қалдирайди. Чақмоқ чақади. Гувиллаган шамол овози. Нимқоронғиликда тўсатдан бинонинг гўмбурлаб қулагани кўзга ташланади. Оғир сукунат. Саҳна аста-секин ёришади. Қулаган бино харобасини «фони»да «Ғишт» тоқ қилинмоқда.

С у р и ш т и р у в ч и. Хўш, исми-шарифингиз?

Ғ и ш т. Мен Ғиштман, фамилиям Хумдонов! Шаҳар чек-касидаги цехда пишиб тайёрланган қурилиш маҳсулотиман.

С у р и ш т и р у в ч и. Унда, ўртоқ Ғишт... Саволимга жавоб берингчи. Кечаги шамолда қулаб тушган анови янги бинонинг қулаб тушишида, асосий қурилиш материали сифатида сиз ўзингизни айбдор деб ҳисоблайсизми?!

Ғ и ш т (бош эгиб) – Қисман, айбдорман!

С у р и ш т и р у в ч и. Тушунмадим?! Нима учун қисман?

Ғ и ш т. Чунки... «Айбим»нинг менга боғлиқ бўлмаган томонлари ҳам бор!

С у р и ш т и р у в ч и. Бу ёғи қизиқ бўлди-ку?! Қани, янаям очиқроқ изоҳ беринг-чи?

Ғ и ш т. Масалан, мана... Мўртлигимни олайлик! Бунга мен айбдор эмасман. Чунки, мен учун хом ашё бўлган тулроқ тамомила шўрлаб кетган. Сифатсиз. Иккинчидан, мени пиширишган цехнинг олов қозони нобоп. Яхши иситмайди. Шундай бўлгач ожизман-да, отим «пишган ғишт» бўлганига ҳам уялиб кетаман!

Кўкрагига «Цемент» деб тахтакач илинган киши ҳуштак чалганча саҳнадан этагини силкиб, чангитиб югуриб ўтади.

Суриштирувчи унга синчков тикилади. Чироқ ўчиб ёнади.

Бу сафар «Мих» сўроқ қилинмоқда.

С у р и ш т и р у в ч и. Хўш-ш (қоғозга қараб), сиз Мих эканлигингизни тан оласизми?

М и х. Ҳа, мени заводдан чиқишимда шундай номлашган. «Бошпуртим»да ҳам ёзилган... Кўрсатайми?

С у р и ш т и р у в ч и. Шарт эмас. Хўш, унда мих жаноблари, саволимга жавоб берингчи... Мана бу бино томидаги тунука ва шиферни шамол чирпирак қилиб учириб кетишида айбингизни тан оласизми?!

М и х. Бу саволингизга «ҳа» десам ҳам бўлади, «йўқ» десам ҳам.

С у р и ш т и р у в ч и. Бу қанақаси?! Очиқроқ тарзда тушунтиринг-чи...

М и х. Нимасини тушунтираман! Бу бино қурилишида иштирок этганим рост. Аммо, мажбуран ва яримжон бўлиб...

С у р и ш т и р у в ч и. Ярим жон?

М и х. Албатта-да! Ўзингиз тасаввур қилинг. Заводдан келтиришгач, қурилиш бўлаётган ҳовлида олти ой очиқ ҳавода ётдим. Қор-ёмғир, жала-дўл тагида намиқиб, зах тортиб бўларим бўлди. Шундай бўлгач менда мадор қоладими? Ўша шамол бўлган куни ҳам тагимдаги шиферни шунча қисай дейман, қаерда...

«Цемент» ҳуштак чалганча ўйноқлаб, чангитиб ўтади.

С у р и ш т и р у в ч и унинг ортидан синчков қараб қолади.

Чироқ ўчиб ёнади. «Тахта», «Тунука», «Арматура» «Алибастр» саф тортишганча кириб келишади.

С у р и ш т и р у в ч и. Хўш, бу сафар сўроқни кимдан бошлаймиз?

Б а р ч а б и р г а л и к д а. Биз ҳаммамиз, айбимизга иқрор бўлиб келдик. Аммо...

Ц е м е н т мағрур ҳолда шўхчан ҳуштак чалганча кириб келади.

С у р и ш т и р у в ч и. Аммо... Бугун сўроқни мана бу (қўлини Цементга бигиз қилиб) ҳуштакбоздан бошлаймиз!

Ц е м е н т (унга яқин келиб). Бизга хизмат борми?

С у р и ш т и р у в ч и. Сен кимсан?!

Ц е м е н т (кўкрагидаги ёзувга ишора қилиб). Кўриб турганингиздай цементман! Аммо, маркам зўр... Любой хизматни буюрсангиз, бирдан ёпиштириб, қотириб ташлайман!

С у р и ш т и р у в ч и. Цемент бўлсанг, унда олдин саволимга жавоб бер. Манови (ишора қилиб) шўрпешона материаллар... Бири ғижирлаб, бири қисирлаб ўзларини оқлашга уринишаётган бир пайтда... Сен, нега, ҳеч қандай ҳадик-хавотирга тушмасдан, бемалол ҳуштак чалиб, ҳавони чангитиб юрибсан?! Хўш, шундай экан, айт-чи... Мана бу бинони қулаб тушишида, сен ўзингни айбдор ҳисоблайсанми ёки йўқми?!

Ш е м е н т. Йўқ. Ўзимни мутлақо айбдор деб ҳисобламайман!

С у р и ш т и р у в ч и. Ие, нега?! Ахир, бошқалар айбини...

Ш е м е н т. Бошқалар айбли бўлишса, бордир! Аммо, мен... (тўхтаб, томоқ қирганча) Бу бино қурилишида умуман иштирок этмаганман. Шундай экан... Яхши қолинг! (Ҳуштак чалганча мағрур чиқади.)

С у р и ш т и р у в ч и. А? Нима?! (тош қотади).

Муסיқа. Саҳнанинг ярим қисм пардаси қайта ёпилади.

У с т а. Хўш, қалай? Уйқунгни қочирдимми?!

Ё ш қ у р у в ч и. Ҳа, эртақ бўлса-да, замирида кулги-га йўғрилган чин ҳаётий ҳодиса уфуриб турибди. Биз ҳам уста, шундай кулгуга йўлиқмасак гўрга эди! Ахир, иш...

Ҳовлиққанча уста М ў р и е в киради.

М ў р и е в. Иш-пишни йиғиштиринглар! Тез...

У с т а. Ҳа, уста ука! Тинчликми? Ит қувгандай бунча ҳовлиқасан?!

М ў р и е в. Қанақа ит? Бу ёққа, мана шу бинони қабул қилиб олиш учун катта комиссия келаябди! Қани, иккаланг ҳам тез қуённинг расмини чиз-чи!

Ё ш қ у р у в ч и. Ие, уста тоға! Бу қанақаси? Ҳали ишларимиз чала-ку?!

М ў р и е в. Чала бўлгани маъқул. Қайтага кўз тегмайди. Аммо, бугун бинони топширмасак, ана униси чатоқ. Квар-талний мукофотдан маҳрум бўламиз!

У с т а. Э, бу ёғидан ташвиш тортма, ука! Бошлиқларимиз ўзи боплашади. Участкамиз раҳбари Болтаев болталаб, бош инженеримиз Тешаев тешалаб ташлайди!

М ў р и е в. Шунақаку-я! Лекин, бу сафар комиссия-га шахсан Каттаев катта бўлиб келаётган экан. У киши «қурилиш»дан узоқроқ одам. Аммо, бизга маъқул томони «ош»ни яхши кўраркан. Ҳа, айтмоқчи, пастда дастурхон ту-залиб, совға-саломлар... Тезроқ бўлсанглар-чи!

У с т а. Ҳозир дов-дастакни йиғиштирайлик.

Ш о г и р д. Ҳа, мана бу дастурхонни...

М ў р и е в. Меҳмонлар келаябди! Дастурхонингни ўзим йиғиштираман. (Иккаласини мажбурлаб итариб чиқаради. Ортига қайтиб «дастурхон» – полга тўшалган қоғоз тахламини оларкан) Ие, бу бинонинг чизма лойиҳаси-ку!? Ҳа, ўқимаганлар лойиҳани дастурхон қилишибди-да?!

Пастда машина овози. Ғала-ғовур.

М ў р и е в (ҳовлиқиб). Ана, айтмадимми?! Келишди... Ҳозир, тўғри бу ёққа чиқишади. Қани, эшикданми-тешикданми тез ғойиб бўлингларчи!

М ў р и е в «лойиҳа»ни буклаб чўнтагига солади. Сўнг эгилиб, қўл қовуштириб туради. Қўлтиғида қора папка, кўзида қора кўзойнак К а т т а е в томоқ қирганча салобат билан комиссия аъзоларини эргаштириб киради.

К а т т а е в (ҳамма ёққа синчков қараб). Хўш-ш?! Бу нечанчи этаж? Ўртоқ участка бошлиғи, марҳамат жавоб беришингиз мумкин?

М ў р и е в. Хўп бўлади, ўртоқ Каттаев! (муҳандисга) Инженер Тешаев... Сизга нечанчи марта айтганман. Ҳам инженер, ҳам ўринбосарсиз! Ўша учун мен йўқ пайтим, ёки жим турганимда ўрнимга жавоб беринг, деб?! Хўш, бу нечанчи қават?!

Т е ш а е в. Албатта! Лекин, бундай майда-чуйда ишлар... Қани, прораб Пармаев?! (Пармаев олдинга чиқади) Объект сизники, жавоб беринг!

П а р м а е в. Хўп! Аммо, бу жойнинг қурилиши билан мастер... (Мўриевга) Мўриев, марҳамат!

М ў р и е в «Бешинчи қаватга қадамингиз муборак!» деган ёзув тагига бориб қўл қовуштиради.

М ў р и е в. Янги биномизнинг «Бешинчи қаватига қадамингиз муборак!» ўртоқ Каттаев!

К а т т а е в (кўзойнагини кўздан олиб). Бешинчи қават? Оббо, жуда баланддан келибсизлар-ку?! Нега текширишни

бешинчи қаватдан бошлаябмиз?! Мўриев, «бош» сифатида, марҳамат жавоб беришингиз мумкин? (*кўзойнагини тақади*)

М ў р и е в. Ҳа, энди... Биз қурувчиларда шунақа ирим бор. Ишимиз «беш» бўлсин деб, бешинчи қаватдан... Ўртоқ Каттаев, пастда ош... Ҳалиги айтган «заказ» бўйича. Думба ёғ, девзира гуруч, дўstownи дагарнинг гўштидан... дегандай?!

К а т т а е в (*кўзойнагини олиб*). Да-а?! Ош, дейсизларми? Унда текширишни тезлатиш лозим! Биласизлар-а, менинг қаҳрим қаттиқ, таъбим нозик. Кўзойнагимни қайта тақмасимдан олдин, ўзларинг тан олинглар. Бу бино топширилишга тўла тайёрма?! Камчиликлар?!

М ў р и е в. Йўғ-е, йўғе... Ҳурматингиз бор!

Т е ш а е в. Ҳа, сизни алдаб аҳмоқ бўпмизми?!

П а р м а е в. Пастда, ахир ош...

К а т т а е в. Айтдим, қўйдимда! Қаҳрим қаттиқ, таъбим нозик. Қолаверса (*Замоновнинг елкасига қўл ташлаб*), мана бу дўстимиз Замонов... Замон руҳига мос архитектор! Қурилиш илмининг билимдони. Бурганинг тишини тагида қолган увоқни ҳам бу одамдан яшира олмайсизлар! Тўғрими?

М ў р и е в. Тўғри, тўғри... Замонов бизга хотин жамоат хеш!

Т е ш а е в. Менга эса, эна жамоат қадрдон!

П а р м а е в. Бизга эса тўғридан-тўғри ҳамсоя қариндош!

З а м о н о в (*кулиб*). Ўша учун, қариндошлик ҳурмати... Қоринга қўлни қўйиб, бир четда сукут сақлаб турибмиз-да! (кулги) Ҳа, энди ўртоқ Каттаев, бу «қариндошлар»га ишонса бўлади! У ёқда эса ош тўнглаб қолса...

К а т т а е в. Ҳа, кўпчиликнинг фикрини ҳурмат қилиш керак! «Бир ўзинг доно бўлгунча, кўпга қўшилиб девона бўл!» дейишган, ахир, машойихлар. Шундай бўлгач, ишондим! Орқага қайтамиз...

М ў р и е в. О-о, отангизга раҳмат!

Т е ш а е в. Тарбиялаган устозингизга қойил!

П а р м а е в. Тушунган одамнинг садағаси кетсанг-да!

З а м о н о в. Қани, йўл бошланг, Каттаев! Биз кичиклар орқангиздан...

К а т т а е в кўзойнагини тақмоқчи бўлади. Ўйлаб туриб, ён чўнтагига қистиради. Оёқни катта ташлаётган деб, саҳна ўртасидаги «айлана»га қоқилиб кетади. Кўзойнаги учиб тушади. Икки-уч киши уни ушлаб қолади.

К а т т а е в (тиззасини уқалаб). Бу нима ҳурматсизлик! Кўзойнакни олиб беринглар! (кўзойнакни тақиб) Мана энди мендан кўрасизлар! Хўш, оёқ остидаги манови айланасифат матоҳ (тепиб) нима?!

М ў р и е в. Мендан сўраябсизми?! (Тешаевга) Тешаев, тезда жавоб беринг!

Т е ш а е в. Хўп бўлади! (аланглаб) Пармаев, пармалаб ташланг! Йўқ, олдин жавоб беринг, нима бу?!

П а р м а е в. Албатта! Лекин, нима учун мен? Чунки, яқинда қиз чиқариб, ўшанга ҳаёлим гангиб... Бизда, ахир мастер бор! Мастер Мўриев, мана бу кесилган мўрига ўхшаш матоҳ нима?!

М ў р и е в. Манови матоҳми? (тепиб) Қизиқ, ростданам нима?! Ёки, мен отпускадалик давримда қурувчилар кўзимни шамғалат қилишиб... Ҳа, менимча бу «айлана» янги чиққан фасон... Устига тахта қопқоқ қўйса, тайёр дастурхон! Чой ҳам ичиш мумкин, шахмат-шашка дегандай... Яна ким билади, дейсиз? Биз қурилишда кичкина одам. Катталар нима деса, шу-да, биз рози!

К а т т а е в. Катталарни ҳурмат қилишингиз, маъқул иш! Аммо, мени шу тобда манови (тепиб) «тўнка»нинг нима учун оёқ остида ётгани қизиқтирмоқда. Хўш-ш, ўртоқ Болтаев... Қурилишбоп «Болтаман!» дейсиз-у?! Жавоб беринг, бу нима?!

Б о л т а е в. Бу-ми?! (тепиб) Тавба? Ўттиз йилдан ошиқ шу соҳада ишлаб, бунақа уйнинг қоқ ўртасида қоziқдай қаққайиб турадиган... (ўйлаб) Ҳа, топдим. Бу тахта дастурхон эмас. Бу, қушлар қўниб ўтиришга мослаб қурилган мослама! Тўғрими, Тешаев... Фикримнинг давомини тешаланг-чи!

Т е ш а е в. Буни қаранг, мен ҳам шундай демоқчи эдим-у, аммо, Каттаев акамиздан истиҳола қилиб... Тасаввур қилинг. Ишдан чарчаб қайтдингиз. «Дом»да чироқ йўқ, газ ўчган. Радио, телевизор гунг! Қоронғида эса газета ҳам

ўқиб бўлмайди. Бироқ, шундай таҳликали бир пайтда тасаввур қилинг... Мана бу («Айлана»ни кўрсатиб) кўндоқда бўлбул, саъва, ҳа, ана боринг сассиқпопушаклар қатор тизилишиб ўтирибди. Бири қўйиб, бири олиб (қушларга тақлидан) «вижир-вижир», «вижир-вижир» сайрашса-а?! Шунда кўнгилларда уйғонган завқ– шавқ чарчоғингизни...

К а т т а е в. Қанақа завқ, қанақа шавқ?! Тўғри, мен эҳтимол «қурилиш одами» эмасдирман. Аммо, айтиб қўяй, қушларни жуда яхши биламан. «Товуқ фабрика»да бошлиқ бўлиб ишлаган давримда... Ҳай, бунинг кераги йўқ. Лекин, керакиси, ҳозир шаҳарда олаҳаккадан бошқа қуш қолгани йўқ. Нима, энди ўша ахлат титадиган гўнқарғани уйга кирдириш керакми?! Ҳай, майли хонага қўйдик ҳам дейлик! Унда, биринчидан, болалар кўрқиб шайтонлаб дегандай... Иккинчидан, қишда ҳам эшик-деразаларни очик қолдирамизми?! Ўғри бор, тўғри бор, ҳаммадан ёмони сквозняк... Ҳалиги, елвизак-чи?!

З а м о н о в. Каттаевнинг фикрларини тўла қўллаб-қувватлайман! Чунки, мен ҳам шамоллаб қолишдан кўрқаман...

Б о л т а е в. Унда, уэр. Мен сизларга фақат соғлиқ тилайман. Фикримни қайтиб олдим! Аммо, айб менда эмас. Ҳар куни мажлис, ҳар куни маишат... Йўғ-е, машварат! Югуриб-елавериб, мана шу объектдан ўз фурсатида хабар олмаганман. Аммо, ўринбосарим... Қани, Тешаев теша тегмаган, маъқулроқ фикр айтинг-чи! Манови айланма гардиш нима?!

Т е ш а е в. Бу гардиш? (талмовсираб) Гар...диш... Демак, қанақадир идиш! Лекин, қанақа?! Ҳали ҳурматли Каттаев «болалар» деганда калламга бир фикр келди... Бу айланма идиш – «Аквариум». Болалар балиқ боқадиган...

К а т т а е в. Нима? Аквариум...

Т е ш а е в (ҳайқииб). Ҳа, ана «аквариум»га аллергия бўлса... Унда, ҳа майли «ҳовуз» бўла қолсин! Шунга розимисиз, Каттаев ака?!

К а т т а е в. Йўқ, таъбим нозик, қаҳрим қаттиқ! Мен ҳеч қандай «ҳовуз»га рози эмасман! Сабаби, шаҳримизда

сув нари борса иккинчи қаватга зўрға кўтарилади. Шундай экан сиз ҳурматли қурувчилар... Нега, маҳаллий шароитни ҳисобга олмайсизлар?! Йўқ, бу «ҳовуз» эмас!

З а м о н о в. Ҳовуз эмас! Мен ҳам бу фикрга қўшиламан. Нима, бу уйларда бола боқиладими ёки балиқ?! («Айлана» ичига боқиб, ҳидлаб) Ҳа, хўп... Ҳовуз ҳам бўлсин, дейлик. Лекин, қаранглар, бу ҳовузарингнинг таги тешик-ку! Туби йўқ... Шундай экан, хўш, манови тешик тоғораларингда сув қаерда тўпланади?!

Т е ш а е в. Унда мен ҳам фикримни қайтиб олдим! Узр... Сизлар нима десаларингиз, шу... Мен рози!

Б о л т а е в. Ўртоқ Каттаев... Шу муаммога дастурхон устида бош қотирсак деган таклиф киритсам! Ахир, у ёқда ош совиб...

К а т т а е в. Йўқ. Менинг таъбим нозик, қаҳрим қаттиқ. Ҳар бир муаммони жойида ҳал қилиб ўрганганман. Олдин мана бу «айлана»ни нима эканлигини менга аниқ айтиб берасизлар! Сўнг ош тугул, тош бўлсаям танобини тортамин... Хўш, ким жавоб беради?! Замонов айтмоқчи мана бу «тешик тоғора»ни қуришдан мақсад нима?!

Оғир жимлик. Б о л т а е в Т е ш а е в га, Т е ш а е в Пармаевга, Пармаев Мўриевга маънодор тикилади. М ў р и е в елка қисиб, дастлаб Б о л т а е в томонга қадам ташлайди. Аммо, Б о л т а е в нинг кўз қараши ва имоси билан Т е ш а е в томон илкис бурилиб, унинг қулоғига пичирлайди.

Т е ш а е в (*сергак тортиб*). Эврика! Молодец. Мўриев! Нега инженер бўла туриб, бу нарсани менинг хаёлимга келмади-а?! Хуллас, бизда шу бинонинг қурилиш план-лойиҳаси бор. Ана шу чизмада нимани қуриш олдиндан аниқ ва тўғри кўрсатилган бўлади!

Б о л т а е в. Э-э, хайрият-э! Ош совимайдиган бўлди... Унда қани, лойиҳани топинглар. Тезроқ, ўртоқ Каттаев кутиб қолмасинлар! Кимда ўша...

М ў р и е в (*қўйнидан букланган,ғижим «лойиҳа» қоғозини чиқариб*). Лойиҳа, бизда мастер бригадир-

да бўлади-да! (лойиҳани ёзиб) Қани, кўрайликчи... Ҳа, мана, лойиҳада... Мана бу жойида «айлана»нинг шакли кўрсатилган экан! Демак, тўғри қурибмиз.

Т е ш а е в. Ростдан-а?! (қоғозга синчков термулиб) Ҳа, ана... Тўртинчи ва бешинчи қават оралиғида сарғиш доира аниқ кўриниб турибди! Мана, мўралаб қаранглар-чи...

Б о л т а е в. Бас! Вақтни чўзиш нимага керак? Ахир, ош... Бу муаммони ҳал этишни участка бошлиғи сифатида ўзимга қўйиб беринглар... Хўш, лойиҳани бу ёққа ол-чи! (қараб)... Ҳм-м, ростданам тухумсимон сарғиштоб айлана... Шубҳали! Лекин, марҳамат, мана тагида ҳурматли архитектор дўстимизнинг имзоси ва муҳри бор. Замонов фикримни тасдиқлайсизми?!

З а м о н о в. Менинг имзом?! Йўғе, эҳтимол муовиним... (қараб) Йўқ, имзо меники! Доим «З»нинг зулфагини шундай гажак қиламан... Лекин (ҳидлаб) менинг имзомдан арабский атирнинг ҳиди келарди. Бундан эса овқатми-яй...

Б о л т а е в (кулиб). Қорнингиз очдими, дейман божа?! Айтдим-ку, пастда дастурхон мунтазир. Имзо сизники, муҳр сизники-ю, айб бизникими? Гуноҳимизни соқит қилсангиз, биз ҳам қарз бўлиб қолмаймиз, қариндош?

К а т т а е в. Тўғри! «Муҳр» ва «имзо»ни қадрлаш керак. Айтмоқчиманки, қариндошликни, дўстликни... Шундай экан, Замонов ука, мана бу «укаларингиз»га кўмак қўлини чўзинг. Архитектор сифатида айтинг... Мана бу «айлана» нима?!

З а м о н о в. Мана бу айланами? Нима экан-а? Рухсат беринг...

К а т т а е в. Рухсат. Фақат тезроқ бўлинг. Негадир менинг ҳам қорним... Қариндош шундай пайтда қўллайди-да!

Б о л т а е в. Ҳа, божа, энди бу ёғини болталамасангиз бўлмайди!

Т е ш а е в. Ҳа, каттаимизнинг хеши... Тешалайдиган юмуш бўлса ҳам буюраверинг!

П а р м а е в. Пармалаш зарурияти туғилса биз тайёр!

М ў р и е в. Керак бўлса, мўрингизниям тозалаб берамиз!

З а м о н о в. Ҳа, бундай дўстлар учун дўзахда ҳам дардаш бўлиб... (ўйчан) Нима экан-а, бу?! (Каттаевга) Масалага илмий ёндашсам қалай бўларкан?

К а т т а е в. Уф-ф! Ҳув-в... Ёндашасизми, ёнбошлайсизми, қучоқлаб пачоғини чиқарасизми! Фақат, тезроқ бўлинг, дўстим...

З а м о н о в. Ҳа, бўлди, унда... Ҳали, ким «дастурхон» деди?!

М ў р и е в. Мен! Лекин, пастдаги очилдастурхонни назарда тутгандим...

З а м о н о в. Йўқ. Бу дастурхон эмас!

Б о л т а е в. Бўлди. Бир оғиз гапингиз, божа. «Дастурхон»ни йиғиштирдик.

З а м о н о в (у ёқдан бу ёққа юриб, ўйчан). Унда ким «ҳовуз» деди?!

Т е ш а е в. Мен! Лекин, шакли айлана бўлгани учун...

З а м о н о в. Йўқ. Бу «ҳовуз» эмас.

Б о л т а е в. Бўлди, божа! «Ҳовуз»ни ҳам кўмдик. Устидан асфальт ётқиздик...

З а м о н о в. Унда ким...

Б о л т а е в. Бўлди. Сиз нима десангиз шу! «Қўндоқ»ни ҳам буздик, «аквариум»ни синдирдик. Ўртоқ Каттаев рухсат бергач, нима десангиз шу-да!

З а м о н о в (ўйчан). Ҳа, дарвоқе... Рухсат бўлса... Бу айлана... Айлана... Ҳм, давом этамиз... Ҳа, эврика! Топдим...

Ҳаммада жонланиш.

З а м о н о в (хона ўртасида ғоз туриб, бармоғини ҳавога нуқийди). Бу айлана... Ҳеч қандай «айлана» эмас. Балки... Йўқ, аниқ ва ишонч билан таъкидлайманки, бу архитектура тили, ибораси, шарҳи билан шарҳлаганда, ёинким изоҳлаганда... Бу «айлана» – бино мажмуавий элементларнинг геперболоик, конус катаникус, мозаик-архаик, овал-провал... Хуллас, бир сўз билан айтганда бино шаклшамойилига хизмат қилувчи ўзига хос архитектура нақши! Ана... Бўлди! Тамом-вассалом!

К а т т а е в (қойил қолганча). Нима... дейилди?! Конус ката-а... Ова-а-о! Гапирганда тил қайрилиб кетаябди-я! Ана

бу бошқа гап! Бўлар экан-ку? Ҳақиқий илми мутахассис, фан кишиси мана шундай ҳамма ҳам тушуниб етавермайдиган тилда тушунтириб бермоғи лозим! Сизлар бўлса, қурувчилигингизга бориб, қаёқдаги қўндоқ, ҳовуз, таги тешик тоғора... дея бошимни қотирасизлар. Баракалла, Замонов! Демак, сиз бу «Айлана»ни айлана эмас, балки ҳали нима дедингиз... Ҳа, архитектура шакл шамойили, яъни «нақш» эканлигини тасдиқлайсиз?!

З а м о н о в бош ирғайди. Қолганлар К а т т а е в га «қуллуқ» қилишадди.

К а т т а е в. Унда мен ҳам бу фикрга розиман! Фақат сизларга топшириқ, ана шу «фикр»ни уч нусхада тайёрлаб, «иккитаси»ни менинг, «биттаси»ни Замоновнинг портфелига солиб қўйинглар...

З а м о н о в мамнун илжайиб, қўлларини ишқалайди. Қолганлар яна қуллуқ қилишадди.

К а т т а е в. Бўлди! Ана (*кўзойнагини олиб*) Қаҳрим юмшади, таъбим очилди! Энди, ош есак арзийди...

Б о л т а е в. Э-э, хайрият-э! Ош совиса ҳам, кўнгил совиماйдиган бўлди!

Т е ш а е в. Ниҳоят, тоғни тешаладик!

П а р м а е в. Пармалаганимизни айтмайсизми?!

М ў р и е в. Юракдаги қурумлар ҳам ювиладиган бўлди-да!

Ҳаммалари хурсанд чиқишадди.

УЧИНЧИ КЎРИНИШ

Парда ҳали очилмаган. Парда ортидан эса зиёфат пайтида бўладиган шовқин, кулги, қадаҳлар жаранги. «Қани, меҳмонларни кузатиш шарафига тик оёқда оламиз!», «Каттаевга катта раҳмат!», «Замонов омон бўлсин!» каби хитоблар. Хайрлашиш, ўпишишлар. Ниҳоят, машинанинг сигнал бериб, жўнаб кетганлиги эшитилади. Парда очилади. Зиёфатдан сўнгги манзара.

Б о л т а е в (*ширакайф, мамнун тиш кавлаганча*). Хўш-ш, меҳмонлар кетишдими?! Унда...

Т е ш а е в (*ширакайф*). Унда Болта Болтаевич, рухсатингиз билан яна зиёфатни давом этказсак!

П а р м а е в (*ширакайф*). Тўғри! Каттаев билан Замоновни ошиғи билан мақтадик. Энди бошлиғимиз Болта Болтаевични...

М ў р и е в (*ширакайф*). Қўшиламан! Фақат, илтимос... Болта Болтаевич гапираётганларида қаерда ва қачон қарсак чалиниши олдиндан айтилса! Қуяйми?

Б о л т а е в (*бош чайқаб*). Йўқ. Зиёфат кейин... Олдин, навбатдан ташқари ва муҳим мажлис ўтказиш зарур. Хўш, «явка» етарлими?!

Т е ш а е в. Бу ҳалиги. Болта Болтаевич буйруғингизга кўра бугун байрам деб, ҳаммага жавоб бериб юборилганди-ку?!

П а р м а е в. Тўғри. Уч-тўртта одам билан йиғилиш ўтказиб бўлмас. Ахир, бу Болта Болтаевичнинг обрўларига тўғри келмайди!

М ў р и е в. Тўғри, Болта Болтаевичнинг шаънига чалинган қарсак ҳам яхши чиқмайди! Ҳа, дарвоқе... Ҳали, шу атрофда иккита қурувчи гимирлаб юрганди. Ўшаларни бошлаб келайми?!

Т е ш а е в. Сўраб ўтириладими?! Югур... (*Мўриев шошиб чиқади*).

Б о л т а е в. Хўш, бошқа шарт-шароитлар? Тешаев тайёрми?!

Т е ш а е в. Албатта! Хўш, Пармаев тайёрми?

П а р м а е в. Тайёр! Мана бу стол (*зиёфат столига ишора қилиб*) минбар деб фараз қилинса, графинда сув қўйилса... Ҳамма нарса тайёр!

Т е ш а е в. Ие, қаламчи?!

П а р м а е в. Қалам? Нимага керак? Ёзишгами?!

Т е ш а е в. Ана шуда... Тасаввур қилайлик. Мажлис қизғин кетаябди. Минбар бор, сув бор, лекин қалам ёки ручка йўқ! Хўш, унда Болтаев акамлар бизга танбеҳ бериш учун-а?! Столни... Яъни, минбарни нима билан тақиллатади?

П а р м а е в. Э-э, шунақа демайсизми?!

Т е ш а е в. Ҳа, шунақа. Мажлис ўтказиш қоидаси, тартибини билиш керак-да, ука! Майли, ҳар галгидек Болтаев акамларга ўзимнинг ручкамни (чўнтагини пайпаслаб) ие, ручкам қани?! Ким олди?

М ў р и е в. Бизда сиздан бошқа ҳеч ким ручка ишлатмайди. (эслаб) Ҳа, ҳали Каттаев акамлар «Акт»га қўл қўйганда ручкангизни қўшқўллаб узатгандингиз...

Т е ш а е в. Тўғри! (хўрсиниб) Унда, ручкадан айрилибмиз! Алвидо! Эссиз, олти рангда ёзадиган светной, шариковой ручка эди...

П а р м а е в. Ҳа, Каттаев акамлар совға олишга жуда ўч! Яхшиям, ҳозир қадимда бўлгандек бармоқни ҳўллаб имзо чекилмайди. Шундай бўлса бош бармоқдан айрилардингиз, ака!

М ў р и е в. Тўғри, ручкангиз мўрига тушиб куйиб кул бўлди дея ҳисоблайверинг!

Б о л т а е в. Бас! Яхши эмас... Катталарнинг... Ҳм-м, Каттаевнинг орқасидан лой чаплаш! Акамизнинг хизматлари, нима, битта ручка ёки қаламга арзимайдими?! Агар, акамлар бугун «Акт»га қўл қўймаганда... Ҳа, майли, келган ҳамма боло-қазо ўша ручка билан кетган бўлсин! Биз эса (муштини дўлайтириб) мана бу «қалам» билан минбарни муштлаб турамиз...

М ў р и е в кекса ва ёш қурувчини бошлаб киради.
Б о л т а е внинг ишораси билан ҳамма стол атрофидан жой олади.

Б о л т а е в. Ҳамма йиғилдими?! Жимлик сақлансин. Саволлар ёзма тарзда берилсин. Мажлис очиқ. Биринчи сўз...

Т е ш а е в. Қурилиш ташкилотимиз раҳбари, бошлиғимиз Болта Болтаевичга! Қарсаклар...

Ҳамма чапак чалади.

Б о л т а е в. Раҳмат! (томоқ қириб) Ўртоқлар! Муҳтарам қурувчилар! Қадрли ҳамкасблар! Фурсатдан унумли фойдаланиб, сизларни бугунги шодиёналик кун, яъни, янги биномизнинг қурилишини муваффақиятли тугаллаб, навбатдаги доvon ошганлигимиз билан табриклайман!

Т е ш а е в. Давомли қарсақлар!

Ҳамма чапак чалади.

Б о л т а е в (мамнун). Раҳмат! Қурилишда жонбозлик кўрсатганлар (Тешаев, Пармаев, Мўриев кўкрак кериб олдинга чиқишади) мукофотланишади, албатта. Аммо, ундан олдин, ишда камчиликка йўл қўйган ҳамкасблар (ҳаммалари ортга қайтишади) жазоланади. Демак, кун тартибидаги асосий масала жамоа йўл қўйган айрим камчиликлар хусусида... Хўш, кимда қандай таклиф бор?!

Т е ш а е в (олдинга чиқиб). Менда!

Б о л т а е в. Хўш, таклифларимни ҳар доимгидек қўллаб-қувватламоқчимисиз?!

Т е ш а е в (мағрур). Йўқ! Мен фикрингизга қаршиман!!!

Ҳамма ҳайрон, саросималик.

Б о л т а е в (столни муштлаб). Нима?! Кесакдан олов чиқдимиз?!

П а р м а е в. Ичкилик инженеримизни шеф қилиб юбордимиз?! Лекин, ўрни бўшайдиган кўринади. Тайёргарлик кўриш керак!

М ў р и е в. Ҳа, мастлик – ростлик, деганлари шуда! Наҳотки, биз ҳам ўсадиган бўлсак?!

К е к с а қ у р у в ч и. Қирқ йил қурилишда ишлаб, бунақасини биринчи маротаба кўришим. Бечора Теша... Дастанг синадиган бўлди-да!

Ё ш қ у р у в ч и. Э-э, хайрият-э! Жамоамизда битта бўлса-да мард ва дангал киши бор экан!

Б о л т а е в (яна стол муштлаб). Айтдимку, қўл остидагиларни муштлаб турмаса... Етар! (Тешаевга) Хўш, сиз... Йўқ, сен қайси фикримга қаршисан?!

Т е ш а е в (дадил). Жамоадаги «камчилик»лар деган фикрингизга!

Б о л т а е в. Вой, танқидчи-ей! Унда айтилсин. «Камчиликлар»да нима камчиликлар бор?!

Т е ш а е в (мағрур). Ҳеч ҳайиқмасдан, очиқ айта оламан-ки... Сиздек доно ва тадбиркор инсон раҳбарлик қиладиган жамоада камчилик бўлишига мен сира ишонмайман!

П а р м а е в. Э-э, қойил! Мана буни ҳақиқий ва ошкора танқид деса бўлади!

М ў р и е в. Қаранг-а, қаловини топса қор ҳам ёнаркан!

К е к с а қ у р у в ч и. Ие, бу ёғи неча пулдан тушди?! Танқидчи шунақа бўлса, мақтови қанақа бўлади?!

Ё ш қ у р у в ч и. Афсус! Мақталганнинг миси чиқди, хурсандчилигимга куя тушди!

Б о л т а е в (бироз ҳайрон тургач). Э-э, шунақа де-майсиэми, дўстим! Дўст ачитиб-а?! Мен қурилишда Болта бўлсам, сиз Тешасиз... Ўша учун танқидингизни тўғри қабул қиламан. Лекин, инсон хом сут эмган банда. Баъзан, сенга боғлиқ бўлмаган ҳолда, ҳар қандай жамоада... Мана, маса-лан, бугунги нохуш кўнгилсизликни олиб қарайлик...

Т е ш а е в. Қайси кўнгилсизлик?! Каттаевнинг кўп ичиб қўйиб, кўнгли беҳузур бўлганими?!

П а р м а е в. Ёки, Замоновни кайф устида йиқилиб тушганими?!

М ў р и е в. Балки, ошнинг ланж бўлиб кетганими?!

Б о л т а е в. Э-э, йўқ! Мен ҳалиги... Қўндоқми, аква-риумми, таги тешик тоғорами, хуллас, ўша «айлана»сифат матоҳ қаердан ва нима сабабдан бу биномизда қурилиб қолганига ҳали ҳамон ҳеч ақлим етмаябди! Тўғри, Замо-нов дўстимиз бизни қутқариш учун «Нақш» деган уйдирма-ни зўр ўйлаб топди. Каттаев акамиз ҳам ҳурматимиз учун бу «баҳонаи сабаб»га бош ирғаб қўя қолди. Лекин, мен... Хуллас, бу «тубсиз ҳовуз»нинг тубига етмасдан ҳаловатим жойига тушмайди. Хўш, сизларга савол?! Биз қурган мана бу бинода ўша «Айлана» қаёқдан пайдо бўлди?! Теша Теша-евич жавобни сиздан бошлаймиз. Фақат, илтимос, Парма-ев демай туринг...

Т е ш а е в. Хўп! Па-а-р... Ҳа, майли. Айбимни тан оламан. Лекин, таъкидлашим лозим. Бинонинг пойдево-ри қўйилаётганда қозиққа боғланган оддек объектда ай-ланиб юргандим... Кейин, биласиз юбилей тантанангизда

ошқозоним оғриб... Ҳалиям, раҳмат сизга. Курортга путёвка топиб бермаганингизда балким, бош инженерсиз қолиб... Йўғе, йўғе-е! Хуллас, ўзи йўқнинг кўзи йўқ қабилида, мана бу Пармаев... Эҳм, Пармаев!

П а р м а е в. Мен ҳам айбимга иқрорман! Чунки, бинонинг биринчи қаватига қадар шу жойда симёғочдек тик қотиб тургандим. Кейин, биласизлар, йўқ жойдан қайнсинглимизга куёв топилиб... Шошилинч тўй, қиз чиқарганга қирқ йил тегма деганларидек... Хуллас, мен Мўриевга ишонгандим-да. Мўриев!

М ў р и е в. Айбимни инкор этмайман! Лекин, нима қилай? Бу қурилиш қолиб, бир оёғим... Кечирасизлару, Болта Болтаевичнинг янги коттежида, иккинчи оёғим Теша Тешаевичнинг дачасида бўлса! Қолаверса, прораб Пармаевнинг тўйида қор аралаш шира— бўрон бўлганда палатка тиккан ҳам мен бўламан! Ўша учун...

Б о л т а е в. Бўлди, бўлди! Бунақада тонггача мажлис қилиб ҳам ким «айбдор» эканлигини топа олмаймиз! Хўш-ш, унда нима қилдик?! Бирор чораси... (ўйлаб) Ҳа, дарвоқе, ҳалиги лойиҳа қоғози қани? Текширувчилар олдида боя яхши қарай олмагандим... Бошқатдан синчиклаб кўрайчи! Тешаев?!

Т е ш а е в. Ҳозир... Пармаев?!

П а р м а е в. Бир минут... Мўриев?!

М ў р и е в. Мен... (қўйнидан лойиҳани чиқариб) Марҳамат! Қаерга ёзай?

Б о л т а е в. Йўқ. Лойиҳа деворга илинсин! Ўзим синчиклаб қарайчи...

Т е ш а е в. Тўғри, Болта Болтаевич! Сизнинг нигоҳингиз жуда ўткир!

П а р м а е в. Ҳа, қарашларингизга гап йўқ, Болта Болтаевич! Пармалаб ташлаймиз!

М ў р и е в. Бу сирни тагига фақат сиз ета оласиз, Болта Болтаевич!

Б о л т а е в. Ишончларингизни оқлашга аминман. Ҳозир кўрамыз, тагига етамыз! (деворга илинган лойиҳага яқинроқ бориб, чизмада яққол кўриниб турган сарғиш доирага тикилади) Хўш-ш, бу нима?! Ҳм-м... Қизиқ? (кўзойнагини тақиб

қарайди) Бўлиши мумкинмас?! (лойиҳадаги «айлана»ни ҳидлаб) Чой шамасининг ҳиди?! Демак бу «айлана»... (ўғирилиб) Пиёланинг қоғозда қолган изи-ку?!

Т е ш а е в. Йўғ-е?!

П а р м а е в. Наҳотки...

М ў р и е в. Ана холос?!

К е к с а қ у р у в ч и. Қирқ йил қурилишда ишлаб бунақа хангомани...

Ё ш қ у р у в ч и. Қойил. Ана бунини ҳақиқий «қурилишда бурилиш» деса бўлади!

Б о л т а е в (хона бўйлаб юриб). Ана гап қаёқда?! Демак, биз, тўғрироғи сиз... Лойиҳадаги «пиёла изи»ни архитектор кўрсатмаси сифатида қабул қилиб... Сўнг мана бу бинода «айлана»ни қуриб... Шармандалик! Шармандалар! Муттаҳам чойхўрлар! Хўш-ш, ким у шарманда-а... Йўқ, ким у чой ичган?! Жавоб берилсин. Тешаев?!

Т е ш а е в. Мен... эмас! Ўзингиз биласиз, мен сиз билан доим алоҳида хонада чой ичаман. Лойиҳани эса инженер сифатида имзолаб, сўнг прораб Пармаевга берганман. Шундай экан, Пармаев?!

П а р м а е в. Лаббай?! Маълумот сифатида айтсам, мен чойни сизларга қўшни хонада ичаман. Лойиҳани эса тасдиқлаб уста Мўриевга узатганман. Марҳамат, Мўриев?!

М ў р и е в. Мен эса... Умуман чой ичмайман! Бизнинг мансабдагиларга сув ҳам бўлаверади. Лойиҳани эса қурувчилар хонасида қолдирганман...

К е к с а қ у р у в ч и (довдираб). Биз ҳалиги... Бу қоғозни лойиҳа эканлигини билмай... Тўғри-ю, лекин... (ёш қурувчини туртиб) Сен ҳам бир нарсасанг-чи!

Ё ш қ у р у в ч и. Мен нима ҳам дердим. Ғат-ғат қилган карнайчи-ю, балога қолган сурнайчи...

Т е ш а е в (қарсак уриб). Бўлди, ана сурнайчилар... Йўғ-е, айбдорлар топилди! Қойил, Болта Болтаевич!

П а р м а е в. Тўғри! Бунинг учун биз Болта Болтаевичга раҳматлар айтишимиз керак!

М ў р и е в. Ниҳоят, «Тубсиз ҳовуз»нинг сири очилди. Гап йўқ, сизга Болта Болтаевич!

Б о л т а е в (мағрур). Ҳа, энди жамоа раҳбари сифатида... (жиддий, йўталиб) Унда мажлис қарорини маълум қиламан. «Ўз хизмат вазифасига масъулиятсизларча муносабатда бўлиб, иш маҳали чой ичганлиги учун, айбдор шахслар айбли деб топилсин!» Ҳа, ҳа... Худди, шундай деб ёзилсин!

Т е ш а е в. Ёзилсин?! Ахир, Болта Болтаевич, бизда қалам-ручка йўқ-ку?

П а р м а е в. Тўғри, Болта Болтаевич! Ундан кейин қоғоз масаласи ҳам...

М ў р и е в. Қолаверса, Болта Болтаевич, шундай шодиёна кунда...

Б о л т а е в. Шунақами?! Ҳм-м... (бироз ўйлаб) Унда, айбдор деб топилганларга... Оғзаки огоҳлантириш берилсин! Гап тамом, вассалом! Мажлис ҳам тамом...

Муסיқа. Чироқ ўчиб ёнади. Б о л т а е в хонада ёлғиз. Стол устида турган чойнакдан пиёлага чой қуяди. Ичмоқчи бўлади, сўнг тўкиб ташлаб, пиёла таг қисмига қарайди, уни лойиҳадаги «из» билан солиштиради. Пиёлани бир қўлига олиб, иккинчи қўли билан чойнакни кўтариб қарайди. Ниҳоят, залга қараб ўзига ўзи гапиргандек.

Б о л т а е в. Яхшиям, лойиҳада пиёланинг «изи» қолибди. Мабодо, фалокат босиб чойнакники қолганда борми?! Ана унда кўрардингиз, бу «Айланаси» қурғурнинг нималарга қодирлигини...

Муסיқа. Парда.

«ОТИНГ НИМА, ОФАЙНИ?!»

(Бир парда, уч кўринишли ҳазил)

БИРИНЧИ КЎРИНИШ

Қ у л м а т қурумсоқнинг ҳовлиси. Ҳовли ўртасида шохлари тарвақайлаб, катта коваги кўзга ташланиб турган дарахт соясида супа. Супа чеккасида кўрпа-тўшак тахмони. Тахмон эскироқ тўн билан ёпиб қўйилган. Супа четида сават, челақ, кружка... Шунингдек, ошхона, омбор, оғилхона...га ўхшаш хона-хоначалар тасвири.

Мушук миёвлайди, ит ақиллайди, эчки маърайди.

Ҳайвонларнинг «овози»ни шўх музика босиб кетади.

Ҳовли эшигин тарақлаб очилиб, қўлтиғида тугун, хурсанд ҳолда

Қ у л м а т кириб келади.

Қ у л м а т (музиқага мослаб).

Тўшимда кўрдим бир пари, воҳай бола,

Ҳўшимда деди «Тур нари!», жонон бола.

(қўшиқ ритмини ўзгартириб, қўлтиғидаги тугунга ишора қилиб)

Пулинг бўлса халтада, халтада, ҳой, қоракўз,

Дам оласан Ялтада, Ялтада, ҳой, олакўз!

(қўшиқдан тўхтаб, томошабинларга):

Ассалому-алайкум, яхшилар, қошу кўзи нақшилар, тўйингизга борсин арзон-гаровга бахшилар, Қулматжон ҳам сизларга қувноқлик тилар... Бу сўзи – сиёғимдан шоирмисан, гапни кавшарлашга моҳирмисан, деб сўрайсизларми?! Асло йўқ... Унда, қўшиқчи артистмисан, тўйдан тугунча билан қайтаётган «отарчи»мисан, деган хаёлга ҳам боргандирсиз? Ана... яна тополмадингиз! Танимасни сийламас, деганларидек, унда танишиб ола қолайлик. Мен ким, Қулмат Қу-у-у... (тўхтаб) Айрим оғзига кучи етмаганлар мени «Қурумсоқ» деб чақиринишса, тағин, сизлар ундан андоза олиб алданиб

юрманглар! Хуллас, каминаи камтарин, шу шаҳардаги бозиллаган бозорнинг кўзга кўринган «баҳодир»ларидан бири бўламиз! (тўхтаб) Ҳа, энди хурсандчилигимизга келсак, бугун савдо зўр бўлди! (тугунчага ишора қилиб) Мўмай даромад тушса, шунақа бирдан кайфиятимнинг курси кўтарилиб кетади! Кимга қандай-у, аммо менга булбулнинг хонишидан кўра кўпроқ танга-чақанинг жаранги, сувнинг шилдирашидан кўра (тугунчани ҳидлаб) пулнинг шиқир-шиқири мўлроқ ёқади... Бунга энди мен айбдор эмасман! Сабаби, энам сабзисини сотаётганда, савдосига қизғаниб мени бозорнинг қоқ киндигида туғиб қўйган экан. Отам эса ўша пайти тепамизда қарсиллатиб сўлкавойни санаб турган экан. Шу-шу мулла жирингнинг ҳиди димоғимдан кириб, юрагимда димланиб қолган.

А ё л к и ш и н и н г о в о з и. Жим-э, жағингни жигир! Бунча маърайсан.

Қ у л м а т. Эе, хотиннинг овозими?! (супа устига сакраб чиқиб) Узр, унда олдин манови «дастмойя»ни (тугунни кўрсатиб) бекитиб қўяй: (дарахтдаги ковакни кўрсатиб) Ана, шу тешик аканг қарағайнинг қўлбола сейфи бўлади! (тугунни ковакка ирғитади, тешик баландда бўлганлиги боис кирмайди. Яна сакраб ирғитади... музика унинг хатти-ҳаракатига мос «бонг» уриб туради. Ниҳоят учинчи гал тугун ковакдан жой олади). Ана, энди кўнгил хотиржам бўлди! Хотинпошшо топиб олсачи, дейсизларми? Э-э, хавотирга ўрин йўқ. Маймуннинг ургочисидан тарқалган бўлсаям, бизнинг хотин бу дарахтга чиқолмайди! Чунки, семиз! (кўрпачага ястаниб ўтиради) Хўш-ш, икки қўлимиз бўш дегандай, энди дам олсак бўлади... Ишдан итдай чарчаб келгандан кейин, молдай чўзилиб, мушукдай мизғиб олишга ҳаққимиз бор-да, ахир! Айтмоқчи, соат неччи бўлди экан! (қўл соатига қарайди) Эҳе, салкам тўрт манат-ку! (ёнбошлайди, сўнг туриб ўтиради) Кайфиятим зўр пайти ухлолмайман. Тилим, дилим, қўлим... ҳамма жойим қичишиб кетаверади-да! Шундай пайтда эркакка хотин асқотади! Шу аёл деганни эзиб-эзғилаб ташлагим келаверади. Хунук хаёлга борманг! Тилим билан-да! Шундай дейман-у, аммо,

бизнинг хотинга гап топиб бериш қийин-да. Негаки, оғзи этагидан катта! Бир очилса тамом... Сўроқ гап, дарак гап, қўшма гап, эргаш гап... эргашиб чиқаверади... Бу гапларни айтаётганим, асли касбим она тили ва адабиёт ўқитувчиси. Ўшанга кеча хотинни туғилган кунида жағи ўчиб турсин деб жағи ўчмайдиган бир эчки совға қилгандим. Ана, овозини эшитаяпсизларми? Ўша билан шохлашиб... йўғ-е, «тиллашиб» ётгандир! Ну, нечево! Ҳозир хотинни чақириб, унга бобов така қанақа бобовлашини кўрсатиб қўяман. *(иягини чўзиб)* Хотин! Ҳо-о, хотин! Ҳо-тийин! Занглаган чақа... *(овозини баландлатиб)* Эр чақирганда хотин деган халачўпдай ёнингда тик турса-да?! Хотин, дейман! Ҳо, мо-о... Мо-о, дейман?!

Ичкаридан, енглари химарилган, бир қўлида ошпичоқ, иккинчисида тарвуз палласи **М о м о г у л** чиқиб келади:

М о м о г у л *(қишлоқча шевада)*. Ҳэ-э, нимага уйтаяпсиз, отаси?! Мен сизга нима, молма, «Мо-о» дейсиз?! Ёки, шохим борма... Шохимни кўрсатинг! *(пичоқ билан пўлиса қилади)*

Қ у л м а т *(пичоқдан хавфсираб)*. Ўзингни бос, хотин, ўзингни бос! Эрга ҳурмат ҳали шуми?!

М о м о г у л. Ҳурмат қилмай нима қиппан-а? Бошингизга бошим баркаш, елкангизга елкам обкаш бўлса! Жесир бўмасам, қисир бўмасам. Ана, ана жақда бир қақилдоқ минан, беш «боевой»гина баччани тувиб жумалатиб ташаган бўсам. Жомон томонингизни жашириб, жахши томонингиз ошириб журсам. Ўзингиз-ку, мени молга менгзаб «Мо-о» деб...

Қ у л м а т *(четга)*. Ана, айтдим-ку! Бунинг оғзи бир очилса, сўнг «суперклея» билан ҳам ямаб бўлмай қолади. *(Хотинига)* Ҳой, хотин, оғзингга замбур кириб кетади! Тегирмон ҳам навбати билан-да! Менга-ку, барибир... аммо, толиқиб тилингни томири тортишиб қолса, ўзингга қийин!

М о м о г у л. Нимага унда буйтасиз? Ҳурмат қилмай, нима қиппан-а?

Қ у л м а т. Ҳурмат деганим... Топармон-тутармон эр ишдан келганда, ақлли хотин уни ўзига хос назокат билан

кутиб олиши керак! Айтмоқчиманки, бунақа пичоқ ўқталиб эмас, бир даста гулми... йўқ,йўқ! Гулга «аллергиям» бор! Сендаям «кунлик» бор, ахир. Ана, кўчанинг бошида сигарет-семичка... сотасан-ку! Ўша учун, ўлиб қолган жойинг йўқ. Гул бўлмасаям, бир даста пулми... одамдай кутиб олсанг, бўлмайdimи?! Сўнг кечаси билан ҳидлаб кайф қилиб ётмаймизми?!

М о м о г у л. Ҳе-е, жоқмайгина кетсин! Пулгина ўлсин... унда сизам, уйтмай, отимни тўлиқ айтинг! Момом кўйган момикдайгина Момогул деган исмим бор. Хўппа?! Шундай чиройли отимни чўммоқ қип нима қиласиз?! Шуйтиб ҳақорат қисангиз, ҳозир жавоб беринг, бўмаса жавобимни беринг...

Қ у л м а т. Оббо! (четга) Қандай қилсам, оғзига қопқоқ қоқаман-а? (бошига нуқиб) ҳа, мия тишлади, каллам ишлади! (хотинига) Энди, бу... «Мо» деганим ҳақорат эмас. Сени эркалаб чақирганим. Ҳозир, мода шундай. Мана, жўрам Тўхта таксист... хотини Холчучўкни «Хол» деб чақиради. Фармон фермер эса аёли Солияни «Сол» деб чақиради. Бозорқўмимизни биласан-а? Ўроз Хўрозович... ўша «хўроз»да бир хотин, бир ўйнаш... ҳалиги «любовница»си бор. Ҳовлида турадигани Моҳинисани «Моҳ», «дом»да турадигани – Шоҳидасини «Шоҳ» деб чақиради. (бош қашлаб) Тўғри, рози бўлсанг, мен ҳам сени «Момо» деб чақирим мумкин. Лекин, ундан кейин, ростданам кўзимга «Момо»дай кўриниб қолсанг, нима бўлади, а?! Ўзингга қийин... Майли, шунга рози бўлсанг!

М о м о г у л (чўчиб). Жўғай, жўғай...отаси! Ҳали, мен жашман-ку! Майли, майли... Менга қараб «Мо»лайверинг!

Қ у л м а т (четга). Ана! Шундай пайтларда «филфак»да ўқиганим роса иш беради-да! Иш билганга бир танга, гап билганга минг танга деганлари шу-да! (хотинига) Унда, менга қара»Мо»жон... «Қул», йўғ-е, «Қу»жонингни қорни оч! Кечаги туғилган кундан қолган макарон маставани олиб чиқ. Қотган-қутган нонлардан ҳам топ... Фақат, тез... Қара (манглай терини сидириб, бармоғини оғзига тиқиб сўради) сўлакайим сув бўлиб оқаябди!

М о м о г у л. Терингизни тамшанаверинг! Кечаги овқат жўқ...қомади!

Қ у л м а т (оғзига олиб бораётган бармоғи ҳавода қотганча). Йўқ! (юрагини чангаллайди) Ҳазиллашма хотин! Биласан-а, бунақа пайтда қуёнчиғим тутиб шайтонлаб қоламан! Пишак ичиб қўйган бўлса (сакраб туриб) ҳозир, бориб путини айираман...

М о м о г у л (йўлини тўсиб). Уйтманг, отаси, уйтманг! Пишакка пишқирманг! Унда айб жўқ! Мен тўйга кетсам, анови кичкина мешқорнингиз жеб, жалаб, жутиб қўйибди... Бачча-да, ҳали, отаси, бачча-да!

Қ у л м а т (бўшашиб, жойига чўкади). Бу болангчи, бола эмас, бологардон чиқди! Ичида илони борми, нима бало, отасини оздириб. Гап шу! Шу боланг бўй тортса, ошпазгами, қассобгами ичкуёв қилиб жўнатиб юбор! Бўлмаса, рўзғорнинг шўрини қуритади! (уф-ф! тортиб, пешонасини уқалаб) Шошма, «тўй» дедингми?! Ким у, номард... Мени қуруқ қолдирган?!

М о м о г у л. Э-э, ҳовлиқманг! Анови Чори чўпоннинг хотини Холжонхон бор-ку... ўша маҳалланинг аёлларига «гап»ини қилиб берди. Эри чорвада! Бир қўчқор, икки совлиқ сўйганакан. Қовурдоқ қилди, шўрва қилди, шашлик... Гўштнинг кўплигидан-чи, отаси итлар ҳарсилаб қолди. Оҳ-оҳ-оҳ...

Қ у л м а т (қўлини пахса қилиб). Ит – вафо, хотин – жафо, деганлари шу-да! Ўша итгинани ўрнида ўзим... (ўшқиради) Ҳў-ў, бевафо! Ўзинг у ёқда қорнингни қозон карнай қилиб, бу ёқда ичаги сурнай чалаётганларни, ўйламадингми? Сенга неча марта айтганман. Эрингга эргаш, мендан ўртак ол, деб! Тўйгами, «қўйди-чиқди оши»гами борар бўлсанг, ўзинг билан катта бозор сумкангни олвол. Сумканинг ичида эса, баклашка билан банкаям бўлсин. Суюғи у ёққа, қуюғи бу ёққа! Қачон, сен тадбиркор бўласан-а? Ўзимдаги шу хислатни сенга ҳеч юктиролмадим, юктиролмадим-да!

М о м о г у л (кулганча ўридан туриб). Кўп куйинманг, отаси! Сизди пиччи алдаб, азоблай дедим-да! Қозонга яқин журсанг барибир, жуқаркан... Менгаям сиздан жуққан. Ана, сизга шўрпа, пишак билан кучугиингизга кўппала суяк, эчкингизга манови тарвуз пўчоқ... Ҳаммагинамизга опкеганман! Ҳозир иситиб келаман...

Қ у л м а т (оғзи қулоғида). Молодец, Мо! А, бу бачаларингга-чи?

М о м о г у л (кетаётиб, бурилиб). Бачаларингизга бугундан каникул. Қишлоққа кетишган. Сиз ўзингизни гўштингизни ўзингиз жейберинг!

Чиқади, зум ўтмай бошида дастурхон, енги билан тутганча буғи чиқиб турган косани олиб киради. Қ у л м а т ирғиб туриб дастурхонни олиб ёзади. Икки кўзи косада.

М о м о г у л (косани эҳтиётлаб қўяркан). Бетоқатлигингизни билганим учун, кегандан овқатни оловга қўйгандим. Иссиқ! Ҳовлиқмай ичинг. Тагин, томоғингиздан тешик очиб қўйманг...

Қ у л м а т (косага нон тўғраркан). Эй-й, бундан иссиқларини ичиб, томоғимиз пишиб темирга айланиб кетган! Ўҳ-у, ёғини қара! Чори чўпон қандай қўчқор боқишни билади-да! Бирорта пиёла опчиқсанг-ку, тўнглатиб, ажратиб олардик! Ҳа, майли, майли... Лекинчи, мени кўп хурсанд қилдинг. Шу қилганингга мен ҳам сени кечқурун... Белангинг бор-а, хотин? Зўр вазелен опкеганман. Ўшани суриб қўяман! Бор, энди... Бошимда биров турса, кайф қилиб тамшана олмайман...

М о м о г у л (ўрнидан туриб). Ҳа, бунча! Хотиндан ҳам сизга шу овқат афзал-да! Энди одамнинг кўнглига сиғадиган гаплардан гапираётгандингиз!

Қ у л м а т (қўли билан шўрвани совитиб). Э-э... Текин таом турганда, кўнгилга бало борми? Ундан кейин, эшитмаганмисан? Оч қоринга гап юқмас, бўш қоп тикка турмас... Кучга тўлиб олай, кейин кўрсатаман кўрманамни! Овқат ейишга қўясанми, ёки йўқми-а?

М о м о г у л (кетаркан). Ейсиз, ейсиз... Насиб бўлса ейсиз! (чиқади).

Қ у л м а т (орқасидан). Э-э, шу қиганингга... насиб бўлса ҳам ейман, насиб бўлмаса ҳам ейман!

Кўча эшиги тақиллабди.

Т а ш қ а р и д а н о в о з. Ҳў-ў, домумла! Уйдამисиз?!

Қ у л м а т анграяди. Сўнг шошиб шўрвага нон ботириб,
оғзинга ютоқиб тиқади. Лаби куюди. Жойида сакраб, хотинини
чақирмоқчи бўлади. Оғзи банд бўлганлиги учун гапи
аниқ чиқмайди.

Қ у л м а т. Ҳў-ў!.. Хо-о-о! Хо-хо-хо-о-о! (ютингач) Хо-
тин, дейман! Ҳў, сволич!

М о м о г у л чопиб киради.

М о м о г у л. «Сув олиб ич!» дейсизми? Айтдим-ку,
астароқ ичинг овзингиз куюди, деб!

Қ у л м а т (косадан катта суякни олиб). Ҳў-у, куйдирги!
Эшитмаябсанми, эшик тақиллаябди! Бор, қара... Одамми?!

М о м о г у л (кетаркан). Вой, тувва! Мен нима эмиш
деппан?! Ҳа, эшикли-тешикли уй. Одам кемай от минан
эшак келайдима? (бирдан тўхтаб, бурилиб) Менга қаранг...
Кеган одам буюёққа кираверсинми?!

Қ у л м а т (суякни ўқталиб). Ҳў, суякмия! Нима бирин-
чи марта одам кўришингми?! Олдин бориб, секин, дарвоза-
нинг тирқишидан мўрала... Келган ким?! Ўғрими, тўғрими?
Светчими, солиқчими?.. Кароче, туриши бежо бўлса, мен
йўқман! Қўлида бирор нарсаси бўлса... Унда майли, рухсат.
Кираверсин.

М о м о г у л шошиб кета бошлайди.

Қ у л м а т (бир қўлида сўнгак, иккинчисида қошиқ сил-
китиб). Ҳў-ў, товукмия! Бу нима қилиқ-а? Қурбақа сакраш
қилмасдан, секин-аста тошбақа юриш қилмайсанма! Мен
манавидан икки-уч қошиқни қорнимга ташлаб олмайманма!

М о м о г у л чиқади. Қ у л м а т яна овқатга ташланади.

Оғзи куйиб ичолмайди. Косани кўтариб саватнинг тагига
беркитади. Бироз ўйлаб тургач, суякнинг у ёқ-бу ёғига қараб,
сўнг уни ҳам бекитади. Лаби-лунжини сўриб, эшик томонга
ўқрайиб қарайди. М о м о г у л кулиб киради.

М о м о г у л. Ҳовлиқмай, ҳар нарса бўлинг! Кеган, ано-
ви тўн жопишган жўрангиз Тўхта таксистку!

Қ у л м а т (хурсанд). Хайрият-э! Ростданам Тўхтабой
жўрам, баҳоси йўқ йигит! Қачон қарама пулнинг ҳидини та-
ратиб юради. Машинасида ҳар доим бозорга бепул обориб,
бепул опкелади! Чунки, мендан муттаҳам-да! Ҳозирги хоти-
ни кўнмаганда, мен унинг номидан «Мухаббатнома» ёзиб
кўндириб берганман. Қарздор қилиб қўйганман-да! Ўша
учун мени яхши кўради. Қачон қарама қарашиб юради...
Қарадингми, ҳозир ҳам қўлида бирор нарса борми?

М о м о г у л (бош силкиб). Бор! Бир қўлида калит ўйнаб
турибди.

Қ у л м а т. Э-э, ўқимаган! У ўзининг машинасини кали-
ти! Иккинчи қўли-чи!

М о м о г у л. Иккинчи қўли киссасида! Нима ушлаб ту-
рибди билмадим. Лекин отаси-чи... олди дўмпайиб турибди!

Қ у л м а т (ҳайрон). Оббо, бу оғайним ҳам наҳотки?!
Яхшилаб қарадингми, ўзи? Сетка-метка, тугунча-мугунчага
кўзинг тушмадимми?!

М о м о г у л. Кўзим тушди! Бир сетка, бир сумка...

Қ у л м а т (сўзини бўлиб). Ие, унда нега қараб туриб-
сан! Бор, чақир оғайнини...

М о м о г у л. Лекин, отаси... У сеткаминан сумка
оғайнингизникимас-да! Жўрангизни жонида бир ҳамройиям
бор! Жилмайибгина туришидан жомон жигитга ўхшамаяпди!

Қ у л м у р о д. Ие, унда у бегона одам ким бўлди?! Тир-
жайиб турган бўлса... Ҳа, бўлди. Эрталаб, анави бозордаги
паттачи Паттаев бор-ку... Чумчуқ «пир» этса, юраги «шир»
этадиган. Ўшанга ёлғондакам дўқ уриб: «Ҳамма айбингни
биламан! Текширувчиларга текширтириб паттангни юлай-
ми!» дегандим. Қўрқиб қолиб бечора бозорлик-мозорлик
қилиб юборган чиқар. Бор, чақир-чи...

М о м о г у л қайтиб чиқади. Қ у л м а т беихтиёр қўлини
оғзига тиқиб бармоқ юқини ялайди. Дарахт шохидан
шляпасини олиб, бошига кияди. Юзига жиддий тус беради.

М о м о г у л Т ў х т а таксист ва нотаниш одамни бошлаб
киради. Қ у л м а т супадан сакраб тушади. Нотаниш одамнинг
қўлидаги «тугунлар»дан кўз узмасдан, тўғри Т ў х т а таксист
томон юради.

Т ў х т а (*қўлидаги калитни ўйнатиб*). Ассалому-алайкум! Домуллажон, яхшимисиз?

Қ у л м а т (*тугунлардан кўз узмасдан*). Мен яхши! Лекин, сизнинг саломингиз бугун сал сўлгинроқмией? Нима, мазангиз йўқми?

Т ў х т а. Оббо, домулло-ей! «Тилчи»лигингизга борасизда-а? Бўлди, киноянгизни тушундим. Лекин... Бу гал ҳам қуруқ келганим йўқ. (*нотаниш одамга ишора қилади*) Қимматбаҳо меҳмон олиб келаябман!

Қ у л м а т. Келинг оғайним! (*«танимадим» дегандай бош чайқайди*) Қани, сеткаларингизни... (*шубҳаланиб, «ким бу?» дегандек Тўхтага қарайди*) Бу киши катта клиентларданми?

Т ў х т а. Эй, йўқ! Уйга қайтаётсам, меҳмон бу тарафга қараб хўрсиниб, термулиб турганакан. Энди, биз таксистларда ҳид олиш зўр-да! Билдим, бошқа тарафнинг одами! Тумшуқларининг тагида тормозни босиб, секин қўлтиқларига қўл солсам... Сизнинг отингизни тутди! «Унда, пажалиста!» деб меҳмонжонни тўғри бу ёққа бошлаб келаябман-да! Тўғри қилибманми?

Қ у л м а т (*саломга узатилган панжаси тугун томон чўзилади*). Бинойи, бинойи! Меҳмон келар эшикдан, ризқи келар тешикдан... Қани, меҳмонжон, қўлингиз ҳам қийилиб кетгандир, менга бера қолинг манавиларни!

М е ҳ м о н (*кулиб қучоғини очади*). Олдин, бир кўришиб олсак бўладими, Қулмат Шерматович! (*қучоқлайди*) Сенгинани соғиниб келсам-у! (*елкасига тап-тап уриб*) Ўх-у, семириб тош босиб қобсанми?

Қ у л м а т (*унинг елкасига ияк тираб*). Ие, бу ёғи қизиқ бўлди-ку?! Ким бу нуха?! (*ҳидлаб*) Ҳиди таништоб! Менга ўхшаб эрталаб сомса еганми?!

М е ҳ м о н (*Қулматни ўзидан ажратиб, хохалайди*). Вой, Қулмат қирриғ-ай! Нима бало, танимадингми, дейман?

Қ у л м а т. Йўғ-е, йўғ-е! Танидим... Танимай, нима ўлибманми. Қани гап-сўзга андармон қилиб, айлантирайчи. Зора, таниб қолсам! (*меҳмонга*) Сиз ўша... ўшада-а?! Бўлди, танидим! Қалай. Соғлиқлар, бола-чақа... ишингиз ҳалиям ўша катта идорада-а? Вообшем, сиз...

М е ҳ м о н. Ие, Қулмат, бу нима қилиқ?! Сизлаб қобсанми, мени. Танидингми, ўзи?

Қ у л м а т. Танидим, танидим! Сиз... Сен ўша... Ҳалиги... Оғайнимсанда-а? Айтдим-ку, танидим деб! Буни барибир танимаябманку-а?! «Сенлаб» гапиришига қараганда мен билан ичак-қорин оғайнига ўхшайди. Танимадим десам, уят бўлса! (меҳмонга) Танидим, сизни! Срази танидим! (Момогулга) Сен ҳам танидинг-а, хотин? (секин шипшитади) Танидингми, ким бу?

М о м о г у л (бор овозда). Жўқ, отаси...Бу кишини тушимдаям кўрганмасман! Танимадим!

М е ҳ м о н (Момогулга яқин бориб). Мен эса сизни танидим! Сиз Қулматбойнинг жуфти ҳалоллари бўласиз! Отингиз эса...отингиз? Ҳа-а, Момогул! Тўғрими? Лекин, (Қулматга бармоғи билан пўписа қилади) Сен қурумсоқ мени тўйга айтмагансан-а?!

Қ у л м а т. Ие, бу лақабимни билса, хотинимни таниса...Унда сапсем суперқариндошга ўхшайди-ку! Ҳали, ўгай қайноғалардан чиқиб қолса-я! (Момогулга) Сени таниса, сен нега...нега сўрашмайсан, овсар? Яхшилаб, сўраш...

М о м о г у л (эгилиб, рўмолининг четини тишлаб). Ассалом, меҳмон ака! Эсангинамисиз, омонгинамисиз, тан-жонингиз соғма? Бова-момо, хотин-халаж, бола-бақра, уллар-қизлар, невара-чевара, қавму қариндошлар, кўрган кўз, жаппа-жамоат ҳаммагинаси яхшими?! Қўй-қўзи, сигир-бузоқ, така-улоқ, товуқ-жўжаларингизам бипбинойидайми?! Ўзингиз ҳам еттовини етаклаб, олтитанинг олди, бештанинг боши, тўрттагинанинг такаси, иккитагинанинг акаси бўп...гердайибгина журипсизма?

М е ҳ м о н (қарсак уриб). Ў-ў! Қойил! Қойил! Бу Қулматбойдан юқибдида-а? Шоира бўп кетинг-э, келин... Ўқиб юрган пайтимизда институт газетасида Қулматийнинг шеърлари босилиб турарди!

Қ у л м а т (пешонасига тарс этиб қўйиб). Эҳ-ҳ, галава! Бу ахир, мен билан беш йил бирга ўқишган жўрам-ку! Курсдош, каравотдош, ётоқдош эдик. Ана энди танидим! Лекин бунинг оти?! Оти ҳам эсимга тушса эди? (меҳмонга) Ҳа, жўра точно топдинг! Бизди хотин... сўзга уста! Отаси уста...

бахши, энаси катта қушноч ўтган-да! Сиз...Сенинг отинг...
(ўзини тутиб) Отангни оти... Умуман отангни кўрганманми?

М е ҳ м о н. Ҳа, кўргансан! Сурхондан обборган тандир-
ларидан егансан. Ётоқхонада, эсингдами!

Қ у л м а т. Эсимда...Ҳа, энди бунга анча бўлган-да!

М е ҳ м о н. Тўғри! Институтни тугатганимиздан буён
учрашганимиз йўқ-да! Демак, ўн беш йил...йўқ, ўн олти
йил бўпти! Чунки, ўтган йил курсдошлар билан «ўн беш
йиллик»ни ўтказдик. Сен билан Барно бормади, холос...
Нега бормадинг, жўра?

Қ у л м а т (ўзига). Жўра?! Йўқ, бунинг оти Жўрамас...
Демак, ўзи қўшни вилоятдан экан! Демак, оти ҳам, жонқо-
вилроқ. Жонқобилми? Ёки, Норқобил?

М е ҳ м о н. Нега бунча талмовсирайсан? Хаёлинг ҳам
бошқа жойда! Илгарилари бир гапириб, ўн кулардинг? Ёки,
келганимга хурсанд эмасмисан?!

Қ у л м а т. Йўғ-е, йўғ-е! Отингни эслаб олай, кейин сени
талмовсиратаман! (меҳмонга) Барно деганингга ўша курсдо-
шимни эслаб кетдим-да. Биласан, у билан ҳалигидай... (Момо-
гулга) Сен нега ҳалиям серрайиб турибсан?! Бор, қозонингга
карамайсанми? (Тўхтага) Жўра, сенга ҳам жавоб.

М о м о г у л (кета туриб). Нима овқат қилай, отаси?!

Қ у л м а т (хаёли қочиб, ўзига ўзи гапиргандай). Нима,
отаси? Ота? Йўқ, бунинг оти Отабой эмас. У Хоразмлик
оғайнимиз эди. Оти Отабойми, Отажонми... ҳа, отинг
курсин-а?! (хотинига) Овқатнинг отини сўраябсанми? Нима
қилардинг, ҳалиги... (меҳмонга) Қара-я... сени келишингни
билгандай, қора қўчқорнинг думбасидан солиб, билқиллама
шўрва остириб қўйгандим! Хотин, бор овқатингга қара.

М о м о г у л чиқиб кетади.

М е ҳ м о н (кулиб). Нима, мендан шўрва билан қутул-
моқчимисан? Ёки, қозонларинг биттами? Студентликда
ҳам шундай зиқна эдинг! Ҳа-ҳа-ҳа! Ҳазил, жўражон, ҳазил!
«Шўрва»ни яхши кўришим ҳалиям эсингда эканда-а!

Қ у л м а т. Ҳа-а, эсимда... Лекин, отинг эсимда эмас!

М о м о г у л чойнакда чой, мева-чева кўтариб киради.

Қ у л м а т унга «кет!» ишорасини қилиб ўй сурганча
кетма-кет чой шопиради.

М е ҳ м о н. Ҳой, эсинг жойидами?! Чой деган жонивор
уч мартадан қайтариларди? Сеники эса беш мартадан ошиб
кетди... Ишқилиб тинчмисан? Келин билан уришганларинг
йўқми? Болаларинг соғми? Ҳа, дарвоқе, бу «кадрчалар»
кўринмайди? Чақир, бир танишиб қўяйлик...

Қ у л м а т. «Танишиб» қўяйлик? Бу нимага шаъма қилаяп-
ди? Ишқилиб, яхши иш бўлмаябди! (меҳмонга) Чойни қанча
кўп қайтарса, шунча таъми чиқади... Айниқса, мана бундай
иссиқда! Кимнинг...отини сўрадинг?

М е ҳ м о н. Кимни эмас? Болаларингни сўрадим... Май-
ли, отини ҳам айт! Ўзи борми, бола-чақадан?

Қ у л м а т. Бор... бор!.. Бола-ку, кўп... лекин, менда
чақа йўқ. Чақани ёмон кўраман! Ўша учун йириклатиб,
ҳаммасини сўлкавой қилиб олганман! (чай узатиб) Мана бу
чайни ич. Қара, хотин ҳам беш юз сўмлик қилиб дамлабди...

М е ҳ м о н. Оббо! Иссиқ миянгга таъсир қилибди, дей-
ман. Сўлкавойларинг ўзингга сийлов. Мен сендан болала-
рингни сўраябман... Бор бўлса, чақир! Бўлмаса, сиртдан
ҳам отини айтсанг ҳам бўлади, деябман!

Қ у л м а т. Ҳа, отиними? Ҳа, албатта, албатта!..Билсанг,
мен от масаласига жуда эътибор қаратаман... Ўша учун, бо-
лаларни уйқаш қилиб... Масалан, мен Қулмат, отамнинг оти
Шермат, бобомнинг оти Нурмат...

М е ҳ м о н (пиёла қолдигини четга сепиб). Ҳў-у, Қулмат
Шерматович Нурматов! Мен бошқаларнинг отини сўраябман?

Қ у л м а т. Кимнинг оти? (сесканиб) Сеникими... ҳа,
болаларникими? Ўзимга уйқаш дедим-ку! Каттаси Пирмат,
қолганлари Эрмат, Гулмат, Ҳурмат... Ҳурматой бу қизим!
Энг кичкинтойимиз бор, жуда шўх. Ол деса ола қопни
олиб қочади! Киссанинг шўри... ўша учун уни Фурбат деб
чақирамиз!.. Ҳаммаси қишлоққа кетишган.

М е ҳ м о н. Ҳа, дуруст, дуруст! Яхши-ю, лекин от маса-
ласида мени хафа қилиб қўйдинг!

Қ у л м а т (тиззанлаб). Йўғ-е?! Наҳотки, отини билма-
ганимни юзимга солса! (меҳмонга) Энди, оғайни... Шундай
бўлиб қолди. Ўзр.

М е х м о н (*қўл силтаб*). Нега кечирарканман! Шунча йил бирга ўқидик, пахталарга, домлаларникига ҳашарга бирга бордик. Беш йил бир майизни бўлиб едик... ўшанинг ҳурматига... бирорта болангга менинг исмимни қўйсанг, нима, бирор жойинг камайиб қолармиди! Ёки, сенга менинг отим ёқмайдими-а?

Қ у л м а т (*қўли кўксида*). Йўғ-е, жўражон! Йўғ-е! Сенинг отингдай от борми, дунёда! Отангга раҳмат шундай отни сенга раво кўрганига. Ҳе, отинг ўчсин, от бўлмай! Ёдимга тезроқ тушиб қолсайди. (*меҳмонга*) Хафа бўлма, бу сафар хотиним туғса, албатта-а... (*машина овози*) Ие, яна биров келдими?

М о м о г у л ош кўтариб киради. Қ у л м а т нинг кўзлари ола-кула.

М е х м о н. Ие, паловми?! Бу дейман, келин ҳам бизнинг хотинга ўхшаб. Эрнинг айтганини тескарисини қиладими дейман? Сен шўрва девдинг, келин эса ош кўтариб келаябди...

Қ у л м а т. Ҳа-ҳа... Меҳмон тўғри айтаябди! Нега энди эрнинг айтганини қилмайсан? Сенга ким буйруқ... (*меҳмоннинг ажабланиб қараганини кўриб*) Вообшем, қачон улгурдинг, хотин?

М о м о г у л (*дастурхонга қўяркан*). Менамас... бу паловни жўрангиз Тўхта таксист маҳалладаги чойхонадан олиб бериб жўборибди. Жонида манови (*камзулидан ароқ шиша чиқаради*) иштаҳа очадиганиям боракан! Ош бўлсин, жейберингизар...

М е х м о н (*билагини шимарганча*). Шу оғайнинг зўр одамакан! Таксист жўрангни айтаябман... (*ошга қўл чўзиб*) Мен бошладим. Сен оғзингни очиб ўтиравер... ўйлайсанки, мезбон емаса меҳмон ҳам... Ўҳ-ўҳ-ўҳ! Ўзиям қуйруқ ёққа бўлганми, дейман?! Биласан-ку, менинг характеримни... Қани, анови «шайтоннинг суви»дан ҳам қуй. Зора-мора, ичингга тушгач, сени қитиқлаб, қовоғингни очирса... оҳ-оҳ-оҳ!

Қ у л м а т. Тўғри айтади, бу отинг ўчгур! Каллани қизитиб олай. Зора-мора шунда отини эсласам! Унгача ўзимни хурсанд кўрсатай... (*меҳмонга*) Сен олавер... Мен

ҳали бозорда бодрингга сабзини қўшиб еб, дамлаб жотибман. (пиёлаларга ароқ қуйиб) Қани, биринчисини индамай оламиз. (ичиб) О-о! Жигит бўлсанг мустақил, канда қилмай юзта қил! (қуяди) Биринчиси билан иккинчисининг ўртасидан қил ўтмаслиги керак... (ичади) Дўстинг учун заҳар ют, дейди. (қуяди) Мана шу заҳарни ҳам...

М е ҳ м о н (унинг қўлидан ароқни тортиб олиб). Ҳой, ҳой... Заҳарни шакар қилиб ичиш керак-да. Ким айтади сени, ўқиган, шаҳар кўрган деб. Бир пайтлар яхшими-ёмонми шеърлар ёзардинг. Анови деканамиз Давроновнинг қизи Донохонга ёзган шеъринг эсингдами? Шу шеърни кейин ҳаммамиз ўзгартириб, ўзимизнинг севгилиларимизга ўқиб бергандик... Ўшани ўқи. Тўхта, майли, олдин яна бир пиёла ич. Илҳом келади...

Қ у л м а т. Ким у... Илҳом?! Ҳа-а, у маънодами?! (ароқни кўтариб ичади, лекин пиёлани оғзидан олмай, юзини бекитиб) Йўқ, бунинг оти Илҳом эмас... Давронов... Даврон? Йўқ, Даврон ҳам эмас...

М е ҳ м о н. Ўв-в! Пиёланинг юки қолсин! Қани, шеърингни ўқимайсанми? Алкаш, гап-сўзинг чалкаш! Воҳа-ҳа-а! Биздаям бор сендаги талантдан.

Қ у л м а т. Олдин кар, сўнг соқов, мана энди алкаш ҳам бўлдим. Отингни топиб олай, кейин ким алкаш, ким чалкаш кўрасан! (шартта ўрнидан туриб) Қулматий шеъри...ижро этади Қулмат Шерматов (ўқийди):

Қадаҳларни тўлдириб қўйгил, севгилим,
Севсанг, чин қалбдан севгил, севгилим,
Севмасанг, сиртмоғимда сўлгил, севгилим,
Бемавруд хазон бўлган эй, гулим, эҳ-ҳ, гулим, севгилим!

М е ҳ м о н (чапак чалиб). Шу шеърларингни соғиниб келганман-да, Қулматий! Кетаётганимда шу «шиғиринг»ни ёзиб берасан. Хўпми? Бизди ўғилчаям, сенга ўхшаб қоғоз қоралашга ишқибоз. Ўшанга олиб бориб бераман. Билсанг, мендаям уч қиз-у, бор-йўғи битта ўғил. Ўша ўғил арзанда. Айтганини қилмасам, хафа бўлади!

Қ у л м а т (хушёр тортиб). Ўғлим, дейсанми? Боядан бери шуни айтмайсанми! Оти нима...ўша арзандаларингни?

М е ҳ м о н. Аҳ-ҳ! Менда ҳалиям болаларга от қўйиш ҳуқуқи йўқ. Ҳаммасига телевизорга термилиб отам қўйган... Чол қари бўлсаям, лекин, неварачевараларига замонавий исмларни топиб қўяди. Қизларимнинг исми Эсмеральда, Ошин ва Тангем!

Қ у л м а т. Яхши, яхши... Ўғлингни отини ҳам айт тезроқ! Ишқилиб сенга уйқашми?

М е ҳ м о н. Э-йўқ! Айтдим-ку, бобой телевизорга тармашиб от қўяди, деб. Ўша учун ўғилчанинг исми Жумонг! Лекин, гувоҳномасида, яширинча Жумабой деб ёздирганман.

Қ у л м а т (*ҳафсаласи пир*). Э-э, отинг... Отангга ҳам қойил қолмадим. Жумонг?! Яхшиям Кинконг қўймабди...

М е ҳ м о н (*қўлини артиб*). Э, отамни қўй! Мендан, яхшиси ўзингдан гапир... Ҳали, йўлда Тўхта таксист айтди – «домулла» касбини ўзгартирган, ҳозир бозорда тижоратчи!» дейди. Қани, чойдан қуй! Хўш-ш, Қулматбой, бозорда нима ой кўрдинг? Ёки бой бўлмоқчимисан, Бозорбой?

Қ у л м а т. Бозорбой? Ким Бозорбой? Сенми? Ҳа, мени айтаябсанми? Энди, оғайни... домуллачилик ҳам ёмон касб эмасди. Нолимайман! Лекин, бозор – бу бозор! Мен сенга айтсам, бозорда ранг-баранглик, ўзига хос жўшқин ҳаёт бор! Тўхта, илҳом келди! (*ўрнидан тураман дейди, қалқийди*). Қўлда пиёла, тиззалаб шеър ўқийди).

Бирор жойга борар бўлсанг,
Аввал боши бозорни кўр!
Бараканинг боши шунда,
Аввал боши бозорни кўр!
Кўним ўтар фароғатда,
Пичоғим мойнинг устида.
Ишим бешдур, ҳамма хешдур,
Аввал боши бозорни кўр!

Хўш, қалай!

М е ҳ м о н. Қалай эмас, олтин! Бу шоирлигинг, филфакда олган билимларингдан ҳам фойдаланиб турасанми, дейман-а, Қулматий!

Қ у л м а т. Албатта-да! (ўрнидан оҳиста туради) Бошқа бозорчилардан устун томоним ҳам шунда-да...Шоирлигимнинг фойдасини исботлаб берайми?

М е ҳ м о н. Қани, қани? Ана энди асл ҳолингга келаябсан...Шоирлик қолиб, ҳали артистлик ҳам қилиб берсайдинг. (ёнбошлаб) Қани, ҳунарингни бир кўрсат-чи!

Қ у л м а т (белига сочиқни боғлаб). Мана бу пешбанд! Мен сотувчи. Сен эса харидор... қани тур, тур! (меҳмонни зўрлаб турдириб, қўлига шляпасини тутқазади) Мана бунининг сенинг халтанг деб фараз қиламиз. (дастурхондан бир дона олма олиб) Мен эса, олма сотаябман... Хўш-ш, тажрибасиз тижоратчи «олма пиш – оғзимга туш!» деб анқайиб ўтиради. Менга ўхшаган шоир Бозорий эса олмага қуйидагича таъриф беради: «Кеб қолинг, об қолинг! Сотаман-у кетаман. Яккабоғнинг якка боғида битган ялтироқ олма. Кўрмай ўтиб кетиб, мазасидан қуп-қуруқ қолма. Тишлаб-тишлаб кўргин, айтасан, оҳ-оҳ-асалма, болма?! Чўнтакда бўлмаса мулла жиринг, йўлингдан қолма... Ҳой, момо... Бунда келинг, олмасангиз ҳам еб кўринг. Ичингизни муздек қилади, ўзингизни қиздек қилади...»

М е ҳ м о н. Ҳа, бундай пайтда кисса кавлаганингни билмай қоларкансан! Лекин (чўнтагидан бир сиқим бодом олиб тўқади), бизнинг томонларда бодом кўп бўлади, «Бозорий» бўлсанг, энди бодомнинг таърифини қилиб бер-чи?

Қ у л м а т (бодомни оғзига солиб, чақади, сўнг ютиб лабини ялайди). Бунинг аччиқ данак экан. Мана эшит, мен бу бодомни қай тарзда сенга ширин мағиз қилиб бераман: «Бодом, бод-о-о-м! Бети чинни тобоқ, кўзи бодом қобоқ қизлар учун бодом. Семизни пишнатадиган, озғинни кишнатадиган бодом. Қаймоқ, пишлоқ, сариёғнинг пули ёнга қолади. Майманоқнинг мойга тўла бодоми. Ширини тилга дори, аччиғи «давления»нинг кори. Ҳей, бўламан десангиз одам, еб тулинг тез-тез бодом!»

М е ҳ м о н. Дуруст, дуруст! Кўришмаганимиздан буён талантингнинг янги қирралари очилибди. Менга қара, сен фақат мева-чева сотасанми?

Қ у л м а т (пичирлаб). Нима эди? Керак бўлса, ана эртага баҳосини келишсак...

М е ҳ м о н. Йўқ, сен тушунмадинг! Айтмоқчиманки, мана менинг энг ёмон кўрган жониворим бу – товуқ... Бозор борсам, ҳидидан кўнглим айнаб, уч чақирим нарига қочаман. Қани, зўр бўлсанг, шу товуққа ҳам таъриф бериб, менинг кўнглимни ийдир-чи!

Қ у л м а т. Тушундим! Ҳозир тилим билан товуқни шундай ялаб-юлқаб ялтиратаманки...иккитасини икки қўлтиғингга қистириб кетганингни ўзинг билмай қоласан. Мана эшит (хўроздек қанот қоқиб): «Товуқ! Ола товуқ, қора товуқ... Кинначилар қидириб юрган кулранг товуқ. Хўрознинг дийдорига тўймаган товуқ. Етти етимчага етов бўлган товуқ. Калхатнинг чангалидан, олапарнинг ошқозонидан омон қолган товуқ. Тўғри келса, какиллаб ўйнаб берадиган товуқ, ўғри келса қақиллаб уйғотадиган товуқ. Дон бермасангиз бўтанагини тугадиган, кўнглини олсангиз, кунига иккитадан тугадиган товуқ. Тухуми тош босадиган, гўштини ошга босадиган товуқ. Етти хазина, кетди хазина! Ҳо, ошно... Олмайсизми товуқ? Айтдима, рангингиз бунча совуқ!..»

М е ҳ м о н. Э-э, қойил! Аслида катта паррандачилик фабрикасига бош бўлсанг бўларкан...Хўш, яна сендан нима сўрасам? Ёки, ухлаймизми?

Қ у л м а т. Э, йўқ. Бозордан гапириб, бошни бироз свежий қилиб олдим. Энди сўроқни мендан кўрасан! Отингни топмасдан ухлаш йўқ! Ҳозир курсдошларимнинг отини бирма-бир сўраб чиқсам, зора бунинг оти эсимга тушса... (меҳмонга) Бу «ўн беш йиллик» юбилейга курсдошлардан кимлар борди?

М е ҳ м о н (оғзини очиб эснаб). Сен билан Барнодан бошқа ҳамма борди дедим-ку. Барно ўта рашкчи эрга теккан экан. Ўшанга қизганиб юбормабди. Хўш-ш, сен нима бормадинг? Ёки, сени ҳам келин...

Қ у л м а т. Ўша... Ҳм-м, оти нима экан, қизганчиқ эрни?

М е ҳ м о н. Барноними? Мен қаердан билай?! Уни ўша эридан сўрайсан. (оғзини очиб эснайди) Уйқу босди-ку!

Қ у л м а т. Э-э, бунча оғзингни каррак қилдинг?! Курсдошлардан яна кимлар борди? Отларини...Соғинганман!

М е ҳ м о н. Оббо, нима уларнинг отларини эсдан чиқарганмисан! (Қўлмат чўчиб тушади) Китобдан Исомиддин,

Қамашидан Умар, Хонқадан Мадрим, Тошкентлик қизлар Мухаббат, Мухайё, Шахло, Шакар... Оққўрғонлик Озода-хонни кўрсанг-ку, оғзинг ланг очилиб қолади. Ҳали ҳам фаришта. Еттита туққан аёлга ҳечам ўхшамайди!

Қ у л м а т (*пичирлаб*). Исомиддин, Умар, Мадрим... йўқ, тўғри келмаябди. (*меҳмонга*) Ўв-в, менга у «биринчи муҳаббатинг» Озода керакмас! Ўғиллардан гапир, ўғиллардан!

М е ҳ м о н (*эснаб*). Қанақа ўғил! Битта ўғлим бор дедим-ку... Жумонг, яъни Жумабой!

Қ у л м а т. Жумабой... Исомиддин, Умар, Мадрим! Яна кимлар дединг... Шакар?! Ким у Шакар? Ўғилмиди ўша ёки қизмиди? А?

М е ҳ м о н (*кулиб*). Шакар Шахобзода! Бокудан келиб ўқиган қиз. Наҳотки, ёдингда йўқ?! Қўрғурнинг кўзлари... ошиқ бўлган студентлар-ку, аммо уни Акмал аспирант илиб кетганди. Менга қара, манови дастурхонни йиғиштир. Ухлайман! Кошки, дуруст гурунг берсанг экан, мириқиб суҳбатлашсак... Топган гапинг, унинг оти нима, бунинг оти нима? Нима, мен сенга «справочник»ми? Ҳалиги жойинг қаерда? Кўрсат. Мен бир бориб, кайф қилиб, носдан уриб келай.

Қ у л м а т. Мадрим, Умар, Исо-о (*қўли билан имо қилади*) Мана шу йўлакдан борсанг, чироғи липиллаб турибди. Қўрқмай боравер, ит боғлиқ... Шахло, Шакар... Ҳо-о, хотин! Жойни сол!

М о м о г у л югуриб чиқади.

М о м о г у л. Оғайнингиз билан билама, отаси? Мен анови уйчада ётаман. Баччагиналар, эссиз, бекар меҳмонга кетишибди-да... Нима қиламан, қўрқсамам энди жолғиз жотавераманда-а, отаси! (тахмондан кўрпачаларни олиб жой тўшайди).

Қ у л м а т. Бозорда дежурликка қолган кунларим ёлғиз ётасан-ку! Ўрган-да... Ҳа, бирдан ухлаб қолма! Керак бўлиб қолишинг мумкин! Ҳар эҳтимолга қарши отанг, тоғанг, ака-амакиларинглари отини, оғайниларини отини эслаб тур. Хўпми?

М о м о г у л (кетаётиб). Э-э, отаси! Жумалаб жотган одамда эс бўладими! Ҳай, керак бўлса туртиб уйғотасиз.

ИККИНЧИ КҮРИНИШ

Тун. Супада кўрпага ўралиб ётган М е ҳ м о н нинг хурраги эшитилади. Сал наридаги «хона»дан М о м о г у л нинг уйқусираб гапираётгани: «Ҳе, эчки бўлмай эгангга ўхшаб!»... Қ у л м а т майка-трусик, елкасида чопон у ёқдан бу ёққа бориб келмоқда.

Қ у л м а т (бармоқ букиб). Исомиддин, Умар, Мадрим... Шахло, Шакар, Муҳаббат, Мураббо... Йўқ-йўқ, адашиб кетаябман. Калла ҳам ишламаябди. Шу бекор ичдим-да, бўлмаса-ку, шу пайтгача бунинг отини... От, от, от... ўзи хоназот! Шошмасдан ўйлай: Умар, Мадрим Исомиддин! Яна кимлар бор эди... Ҳа, Ражаб, Зулфиқор... Холмат, Нормат деганлари ҳам бормиди, дейман?! Лекин, бунинг оти?... Тўхта, бунинг оти ё Шайдулла ёки Хайрулла?! (жунжикиб) Ув-в, совуқ турди! (жойида сакраб) Шай, шай...Шайдулла! Хай, хай... Хайдулла эмас, Хайрулла шекилли? Ким ўзи бу Шайдулла билан Хайрулла? Қизиқ, таниш отлар... э-э, булар, анови менинг тўғримда бири карам-кади, иккинчиси сабзи-шолғом сотадиган «соперниклар»ку! Ўҳ-ҳ! (бошини ушлаб) Бошим тарс ёрилай деябди! Ҳў-ў, Тўхта бўлмай қорнинг оғриб югуриб юргур. Ароқнинг «самodelка»сидан опкеган кўринади! Сама...Сама...Самад! Йўқ, бунинг оти Самад эмас. Унда оти ким? (супага сакраб чиқиб, меҳмоннинг тепасига келади) Ҳў-ў, оғайни, отинг ким? (бироз ўйлаб) Бунинг оти менга копейка-ку! Лекин, отини билмасам, бунинг (қўлини пастга бигиз қилади) одатини биламан. Эртагаёқ ҳамма ёққа жар солади. Ошна-оғайниларга сим қоқади. Телеграмма беришдан ҳам тоймайди. Тўхта таксистга айтса-ку, худо урди! Машинасида изғиб ҳаммага айтиб чиқади. Бозорга етиб бордимми, тамом... У ерда ўтирган шайтонлардан сўнг қутулиб бўпман! Дунёда энг даҳшатли жазо – бу кулгуга қолиш! Шундай экан... (супадан сакраб тушади) Каллам тарс ёрилиш тугул, бошим бўйнимда осилиб қолса ҳам, бугун уйқу йўқ. Уйқу ҳаром! Уйқуни қочириш керак!

Уйқуни кетига ўхшатиб тепиш керак. Мони бўмаса... (сула четидаги турган челадаги сувни устидан ағдаради).

М е ҳ м о н (бошини баланд кўтариб, уйқусираб). Ўв-в, Қулмат! Сал нарироққа бор... Уялмайсанми? Уй ўзимники деб чоптираверасанми? Э-э, эси йўқ.

Қ у л м а т (уст-бошидан сув томчилатиб). Эси йўқ, дедими? Ҳа-а, айтмадимми, бу сезган деб?! (миясига муштраб) Қани энди, мия тишла, калла ишла... Ишла, тишла! Ишла... Ҳа, ана ишлади! Ахир, уйда янглишмасам «Исмингизни маъносини биласизми?!» деган китоб бор эди-ку!.. Бўлди, ўшани топсам, бунинг отини дарров топаман-да! Яшасин! Лекин, у исқоти ҳозир қай жойда ётган бўлса! Қизим кўтариб юрганини кўргандай бўлгандим. Бўлди, ҳозир хотиндан сўрайман-да... (секин қадам ташлаганча хотини ух-лаётган хонага киради).

Парда билан ўралган хонадан уларнинг сояси,
хатти-ҳаракати кўзга ташланади.

Қ у л м а т н и н г о в о з и. Тур! Тур, ҳо-о Мо!

М о м о г у л н и н г о в о з и. Ким у? Вой-ай? Ҳе, отаси ўзингизми?! Тувва, кутганда келмайсиз, кутмаганда келиб журагимни жорасиз... Ҳе, нима қилай, обтобани газга қўяйми? Ичингиз куйдимми?! Чой ичасизми? Нима буйтиб, сувга тушган пишакдай журипсиз, ярим кечаси?

Қ у л м а т н и н г о в о з и. Шошилинч ёрдаминг керак, Мо! Уйқусирама, кўзингни оч! Қани, тез-тез бўл...

М о м о г у л н и н г о в о з и. Э-э, отаси, нимага шошилтирасиз?! Шошган пишак кўр туғар! Айтинг, нима қилай?

Қ у л м а т н и н г о в о з и. Ярим кечасиям матал айтади-я! Менга мақол-матал эмас... Анови «Исмингизни маъносини...» хуллас, менинг тақир-туқурим қаерда, қизим билан сен биласан. Ўша китобни топ! Тез бўл...

М о м о г у л н и н г о в о з и. Сўраган нарсангизни қаранг? Китобингизни нима, пишириб ейманми? Тутантириқ қилмаган бўлсам... Э-э, айтгандай анови қизингиз акалари билан «бозор-бозор» ўйнаб китоб-дафтарларингизни со-

тувди. Жевачками, хўрозқандми... Кейин, мен улардан тортиб об «воронка» ясаб семичка сотишга ишлатиб жубарувдим... Шунча йил керак бўлмаган китоб, бирдан нега керак бўп қолди, отаси?!

Қ у л м а т (*ташқарига чиқиб*). Ана шу-да! Хотиндан ёруғлик, итдан чориглик! Бу хотиндан ит тугул, пишак ҳам барақа топмайди. Демак, китоблар капут! Энди нима қилсам экан-а? (*бошига муштлайди*) Миям тишла, калла ишла! Ана яна ишлаб кетди... (*супага қараб*) Ахир, бу отинг ўчгурнинг ёнида бирор ҳужжат– пужжати бордир?! Шу нарса нега олдин калламга келмади-а? (*Пусиб бориб супага чиқади. Меҳмон ётган жойга яқинлашади*) Ҳозир, бугинанинг қўйнига кираманда, у ёқ–бу ёғини пайпаслаб паспортини топиб оламан! (меҳмон ётган кўрпани кўтариб, ичига шўнғийди).

М е ҳ м о н (*алаҳсирайди*). Ким бу? Қоч, қоч... Алвасти... Алвасти... Ажина қитиқлаябди мени, Ажина...

Қ у л м а т тўшакдан юмалаб чиқиб, супанинг пастига беркинади.

М е ҳ м о н (*ирғиб туриб*). Қулмат... Ҳой, Қулмат... Қаердасан? Ҳой, мени ажина чимчилади! Алвастинг юрагимни ёрди! (*ўзига келиб, кўрпачани тўғрилайди*) Ие, кўрпачам ҳўл бўп қоптими? Наҳотки, кўрққанимдан иштонбовим бўшалиб... Шарманда бўпман-ку... Келин энди нима, деб ўйлайди... Эрта эртачидан туриб қочиб қолмасам... Ҳозир ухлай (*ётади*).

Қ у л м а т (*яширинган жойидан тик туриб*). Қочиб кетиб бўпсан! Олдин отингни айтиб кетасан. Кейин тўрт томонинг қибла... (*супага чўқади*) Энди нима қилдим-а? Совқотдим...кўрпанинг тагига кириб ўйлайчи, балки танамга иссиқ ўтгач...

Кўрпа ёпинади. Бироздан сўнг унинг ҳам хурраги эшитилади.

УЧИНЧИ КЎРИНИШ

Тонг. Ташқаридан машина гудогги эшитилади.

Қ у л м а т билан **М е ҳ м о н** бараварига сакраб туришади.

Қ у л м а т. Ётавер! Ётавер... Мусор мошин келганга ўхшайди. Мен доим «кислий молоко!» деган овоз чиққунча, ухлайвераман!

М е ҳ м о н (олди-кетини пайпаслаб). Йўқ, йўқ! Кетмасам бўлмайди... Қулмат, менга қара... бу уйингни ўрнида олдин нима бўлган?

Қ у л м а т. Мозор! Чори Ҳамро деган «атеист» шу қабристонни буздириб ҳовли солган. Арзонроқ деб мен ундан сотиб олганман. Нима эди?

М е ҳ м о н (тез-тез кийиниб). Ўзим шундай. Ҳа-а, кечаси мени жин-алвасти бекорга эзгиламаган экан-да. Қўрққанимдан иштонни ҳўллаб... (Қулматга) Мен чой-пой ичмайман! (челакдан сув олмоқчи бўлади) Ие, сув йўқми, дейман?

М о м о г у л н и н г о в о з и. Отаси, ана обтавада сув. Чойни обборайми?

М е ҳ м о н (тез-тез ювиниб, костюмининг этагига юзини артиб). Йўқ, йўқ келин! Бошқа сафар... (машина овози) Бу эрталаб Тўхтавой келмоқчийди, бизни олиб кетгани!

Т ў х т а калит ўйнатиб киради.

Т ў х т а. Домуллажонлар! Биз ярим соатдан бери катта кўчада! Хизматга тайёр! Чойни ҳам айтиб қўйганман...

Қ у л м а т (унинг йўлини тўсиб). Йўқ, меҳмонни ҳали яхши меҳмон қилганим йўқ! Бор, кўчада яна ярим соат кутиб тур...

Т ў х т а. Сиз нима десангиз, шу-да, домўлла! (чиқади).

М е ҳ м о н. Қулмат! Бор бетингни чай... Тоза юз, тоза қалб билан хайрлашайлик!

Қ у л м а т (обтовани кўтариб, саҳна четига келиб ювинаркан). «Тоза қалб, тоза юз» дейдими? Нима демоқчи, шарманда бўлдинг, юзинг шувут бўлди, қалбинг азобда қолди, демоқчимиз? Йўқ, бунинг отини топмасдан... (бошига муштлийд) Мия тишла, калла ишла! Ҳа-а, ана ишлади...эсимга тушди! Биздан бир курс юқорида, суяги бузуқроқ полвон бола бор эди. Иккови бир-бирини «адаш» деб чақиришарди. Бўлди, бундан ўшанинг исмини сўрасам тамом. Вассалом!

Эҳ, каллаварамман-да! Шӯ эсимга тушса-ку, кечадан бери бунақа қийналмасдим... (изига қайтиб, тугунини кўтариб кетишга шай бўлиб турган меҳмонга): Ассалому-алайкум! Қани оғайнижон, бир ачомлашайлик.

М е ҳ м о н (тисарилиб). Йўқ, йўқ! Кечадан бери ялаб юлқаганинг етади. Кечаси ажинанг, кундузи сен... бўлди, кетаман. Рухсат бер энди оғайни.

Қ у л м а т. Майли, майли. Бир кунлик меҳмон сўлкавой, икки кунлиги занглаган чақа. Мен сўлкавойни яхши кўраман! Сенга рухсату, фақат... нима десам?

М е ҳ м о н. Яна кел, дейсанми? Келаман, бола-чақани олиб, битта-иккита танишлар билан... Зўр оғайниларим бор!

Қ у л м а т. Менам шунни айтаябман-да. Сен ошна танлашга уста эдинг... Ҳа, айтмоқчи бир оғайнинг бўларди-а? Биздан бир курс юқорида... Бақувват, полвон бола. Икковинг тўйларга бориб кураш тушиб юрардинглар. Ўшани исми ким эди? Ўшани айт, рухсат.

М е ҳ м о н (остонага оёқ қўйиб, таажжуб аралаш қарайди). Ҳа, тўй қиб кураш қилмоқчимисан? Ҳа, у оғайним талаба ёшлар ўртасида чемпион эди! Оти... Нима сенинг ёдингда йўқми?! Менга отдош эди-да. Шуниям эсингдан чиқардингми, эсар?! (остона ҳатлаб чиқади).

Қ у л м а т. А?! Йўғ-е... (бошини чангаллаб ўтириб қолади).

Муסיқа. Парда.

ФАРМОН ФЕРМЕР НИМА ДЕЙДИ?

(Фермерлар ҳаётидан ҳазил лавҳалар)

Иштирок этувчилар:

Ф а р м о н ф е р м е р – фермер хўжалиги раҳбари.
О й п о ш ш о – унинг хотини, бир пайтлар машҳур теримчи,
ҳозирда уй бекаси.
Ж ў р а ф е р м е р – фермер хўжалиги раҳбари.
В а к и л о в – сохта текширувчи.
Х а д и ч а х о л а – Ойпошшонинг холаси.
М у р о д – Ойпошшонинг укаси.
М а р а т – Ойпошшонинг жияни.
«О т е л л о» (Қоровой) – Фармон фермернинг жияни.

Воқеа айна шу кунларда жанубий вилоятларнинг
бирида бўлиб ўтади.

БИРИНЧИ МАНЗАРА

Ғира-шира тонг маҳали. Шу боис саҳнада ним қоронғилик.
Қаердандир эшитилаётган радио таронасини шабада узоқ-
узоқларга олиб кетиб турибди. Мусиқа тўхтаб.

Д и к т о р о в о з и. Сиз «Тонгги тароналар»дан
баҳраманд бўлдингиз. Энди воҳа янгиликларидан хабардор
этамиз. Бутун мамлакатимизда бўлгани сингари вилоятимиз-
да ҳам фермерлик ҳаракати йил сайин кенг ривож топмоқда...
Бугун вилоят мусиқали ва драма театри биносида шу соҳа
пешқадамларининг аънавий «Ташаббус» кўрик-конкурси
бўлиб ўтади. Мазкур тадбир муносабати билан биз бугун сту-
диямизга Илонжарлик машҳур фермер Фармон Фаёзовни та-
клиф этганмиз. Марҳамат, Фармон фермер...

(Шабада диктор овозини олиб кетади)

Мусиқа. Саҳна оҳиста ёриша боради. Хўроз қичқиряи.
Қишлоқда тонг отганидан дарак берувчи – моллар маъраши,
трактор тарилаши... Карнай-сурнай оҳангига омухта ҳолда
саҳна қуёшнинг заррин нурлари билан тўлиқ ёришади. Пештоқда

кўзга кўринарли қилиб «Муҳтарам фермерлар! «Ташаббус» кўрик-конкурсига хуш келибсиз!» деган ёзув илиб қўйилган. Тадбир ўтаётганидан дарак берувчи ғала-ғовур, қарсақлар, кулги, музика садолари эшитилиб туради. Бошида айлана гардишли шляпа, оҳори тўкилмаган костюм-шимда, оёғида ялтироқ туфли, полвон келбат, тақа мўйлови ўзига ярашган Фармон фермер бир қўлида мобил телефон, иккинчисида машина калитини ўйнаганча саҳнага салобат билан кириб келади.

Ф а р м о н ф е р м е р (саҳна ўртасига етгач, оёғини кериб тўхтаганча залга қараб). Эҳе-е! Ичкарида тумонат одам десам, бу ёқда ҳам олма ерга тушмайди-ку! Сизлар ҳам мусобақада иштирок этишга келганмисизлар? Ҳа-а томошагами?! Тўғри, фермерлар беллашиб бўлгач бизга куюк зиёфат ва қизиқарли бир спектакл қўйиб берамиз дейишганди. Бироқ, оғайнилар, текин томоша-ю «очил дастурхон» бўлсаям, мен қололмадим. Сабаби... (томоқ қириб) далада иш қумғондай қайнаб турган пайтда, деҳқоннинг кўнглига дангур-дунгир ҳам, базми жамшид ҳам сиғмайди-да! (Яна томоқ қириб, у ёқ-бу ёққа қараб олгач овозини бироз пастлатиб) Эҳм, қолаверса ҳали замон хотинпошшо – бизнинг Ойпошшо телефон қилиб қолиши керак. Ўшанга холироқ бир жойга чиқиб... (Телефони жиринглайди. Чўчиб тушиб). Ана айтмадимми?! Вақтида чиққан эканманми!... Нега, дарров ҳовлиқиб қолдинг? Шу соқи-сумбатингга хотиндан ҳайиқасанми, дейсизми?! Ҳи-ҳи-ҳи... Гап гавдадами? Шундай баҳайбатлигига қарамасдан фил миттигина сичқонча олдида титраб қақшайди-ю! «Ўйда тинчи бўлсин, йигитнинг аввал!» деган шаввозлар аввало аёлининг ҳурматини жойига қўйиши керак. Бошқача айтганда эркакнинг обрўси оила остонасидан бошланади. Шундай экан биз ҳам... Ие, залда кулги овози эшитилаябдими?! Унда мана шу кошонада утирган ҳурматли ҳамжинсларга бир нозик «илтимос» бор. У ҳам бўлса, ким хотинидан кўрқмаса ўрнидан сакраб турсин-чи! Борми, ораларингизда шунақа қовурғаси саккизта? Аҳа... Оёқларингга тушов тушиб, пай томири тортишиб қолдими?! Ўша учун, бировнинг ўстидан кулишдан олдин, оғайнижонлар... (Телефони қайта жиринглайди). Уэр, бу

зормандани тезроқ олмасам, кечқурун ётар жойим, далада чайла бўлади. *(Бироз жим тургач, гердайиб)*. Бироқ, барибир ҳақиқий эркак, ҳар қандай ҳолатда обрўсини сақлаш керак. Шундай экан, шошмаймиз... Телефон ўн марта жирингласин, сўнг оламиз!

Саҳнанинг ярим қисми қоронғилашади. Чироқ фонида хобхона. Тошойна рўпарасидан жой олганча, О й п о ш ш о пардоз-андоз билан банд. Унинг ёнида тик турганча Х а д и ч а х о л а телефонни қайта-қайта теради. Сўнг гўшакка қулоқ тутиб.

Х а д и ч а х о л а. Ойпошчик, вот меники набрат эта. Лекин, Фармончик трубкани олмий. Шулай, олмий...

О й п о ш ш о *(ойнадан кўз узмай, бепарво)*. Олади! Энам айтган: «Аёлнинг нози бўлади, эркак киши аёл билан гаплашганда този бўлади!» Бошвоғини сал бўш қўйсанг бас, шунақа дарров иззатталаб бўлиб қолади. Бизнинг фермер-жон-эржон ҳам биз билан гаплашганда эркароқ. Эрнинг эркалигини кўтариш эса хотиннинг фазилати. Шунинг учун сабр қилиб туринг... Олади! Мана кўрасиз, ўн марта «жиринг» этгач олади!

Х а д и ч а х о л а *(ҳовлиқиб гўшакни узатади)*. Тўғри, сўзлайсен! Вот, олди! Какраз ўн марта жиринг эта...

О й п о ш ш о *(бошини сарак-сарак қилиб, қошидаги ўсмасини эндирганча)*. Албатта, олади-да! Энам айтган «сабр қилсанг ғўрадан ҳолва битар, сабрсизлар ўз оёғидан етар» деб. Яна бироз сабр қиламиз. Аёллик ғуруримиз бор ахир. Сиз ҳам шошмасдан трубкани қулоғимга яқин тутинг. Чунки, бошимни бурсам, қошим... *(Хадича хола тутган гўшагига сиполик билан)*. Аллў-ў!

Ф а р м о н ф е р м е р *(у ёқ-бу ёғини тартибга келтириб)*. Алло! Ойпошим, тилақошим, ақлли бошим... Ўзингмисан?! Ҳа, бу мен... Фақир фермержонинг Фармон Фаёзовичнинг шахсан ўзлари! Сени ва даламни тез-тез кўрмасам соғиниб қолишимни биласанда-а?! Буни қара-я, ҳозиргина сени мана бу ердаги оғайниларга мақтаб таърифингни келтириб тургандим. Айт, жоним, бирор нарса керак бўлиб

қолдими? Йўқ бўлса йўндираман, топиб келиб манглайинг-га қўндираман. Тортинмай сўрайвер! Осмондаги ойни олиб берайми ёки минилмаган тойни...

О й п о ш ш о (томоқ қириб). Ҳай-ҳай... Тинчликми, фермержон? Тўсатдан тилингиздан чакиллаб бол томиб қолибди? Энам айтган: «Шакардай кўринса-да шўр босган ердан ва тўсатдан тилёғламаликка ўтган эрдан эҳтиёт бўл!» деб. Негадир гапларингиз шубҳали! Ёки, фермерлар мусобақаси қолиб, шу тобда бирор-бир «Гўзаллар конкурси»да, бегона аёллар бағрида, тўрга тушган балиқдай билтанглаб, ўтирибсизми? Эҳтиёт бўлинг, икки ёнингизда икки қўриқчи. Бир укам, бир жиянимни қоровулликка қўйиб қўйибман-а! Барибир кечқурун улар менга кўрган-эшитганларини оқизмай-томизмай етказишади!

Ф а р м о н ф е р м е р (чўчиб тушиб). Ҳой-ҳой хотин... Бунақа тухумдан тук ахтарма? Ёки яна рашк қилишни бошладингми? (Тошоабинларга) Шунақа, бизнинг Ойпошшо-хотиншонинг рашкига гап йўқ! Ёзда ҳам, қишда ҳам рашки радиотордай қайнаб туради. Фақат бешикда ётган чақалоқдан, дарё тубидаги чиғаноқдан ва белини ололмай-диган бегойим бақалоқдангина рашк қилмайди, холос. Шу сабаб хотиннинг оғзига вақтида тамба урмасам гапининг сели асабга зарар. (Гўшакка) Аччиғимни чиқардинг! Энди мажбурман, сенга бир сирни очай. Бу дунёда менинг бор-йўғи... Иккита севгилим бор! Биринчиси, албатта сен, иккинчиси эса...

О й п о ш ш о (Ҳадича холанинг қўлидан гўшакни тортиб олиб). Нима?! Ким у... Кўндошим?! Аний, валидол... Вой-й...

Ф а р м о н ф е р м е р. «Вой» мас! Билсанг, унинг оти... Пахтаой! Шундай пайтлар бўладики, ул нозаниннинг ноз-фироғи олдида сеники урвоқ бўлмай қолади. Бошқа, ҳар қандай гўзал-мўзалларга менда ортиқча вақт ҳам йўқ, харажат ҳам! Чунки, «лимит» ҳозир шунақа чатоқ, иқтисодий тежамкорликни талаб қилябди. Сен эса, тушунмасдан тилимга тушов соласан... Э-э, ўргилай ўша рўдапо рашкингдан!

О й п о ш ш о (енгил тин олиб, гўшакни Ҳадича холага узатади). Ҳазилингиз қурсин, ўзингизга ўхшаб бунча қўпол?!

Юрагим дарз кетди-я... Энам айтарди-я, кўпол эрнинг ўпгани, қутурган туянинг тепгани, деб. Ҳа, майли, ҳазилни қўйингда, менга аниқ ва лўнда жавоб беринг! Нима учун шу тобда оғзингиз қулофингизда? Хурсандчилигингизни сабабини айтасиз?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Хурсандчилигимнинг сабаби... Хурсандман! Чунки, фермерлар мусобақасида мукофотландим! Бундан ташқари, минбардан шаънимга айтилган ширин мақтовларни шимиб...

О й п о ш ш о. Оббо! Шу одатингиз ордона қолсин-да?! Ширин нарсанинг ҳидини сезсангиз тамом, оғзингизнинг боғичи қочади-я! Хўш, мукофотга нима тегди? Яна машинами? Менга қаранг, нима берса, индамай судраб келаверманг хўпми? «Импортниси» бўлса, майли! Чунки, энам айтган...

Ф а р м о н ф е р м е р. Ўша энанг, нима бало, сени туққанча темир-терсакка бош қоронғи бўлганми?! Эрта-лаб эшигингдан нечта мошин «би– бип» лаб чиқади? Ҳеч, санаганмисан?! Қани хиноли бармоқларингни бир бошдан букчи... Масалан, менда... Оила бошлиғи, фермер хўжалиги раҳбари сифатида новотранг «Нексия»! Ўринбосарим, бош бухгалтер, бош иқтисодчи вазифаларида ишловчи қизимизда тиллоранг «Тико»! Яна бир ўринбосарим, мева-сабзавотларни қайта ишлаш комплекси, қурилиш комплекси, бўрдоқчилик комплекси... каби «лекс» лар бошлиғи ўғилтойнинг тагида даранглаган «Дамас»! Хўш, қалай, бармоқларингни букишга бриллиант кўз узукларинг халақит бермаябдими?! Унда давом этамиз... Бекорчи ойим бўлсанг ҳам сен ва қўлинг қавармаслиги учун ўсма сиқишда сенга ёрдамлашадиган холангга...

О й п о ш ш о (тахдидона томоқ қириб). Хола! Куйинди ҳиди келаябдими?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Тушундим! Айтмоқчи эдимки, оила бюджетимиз бошлиғи хотиншо ва унинг бош хазинабон холасига... Хуллас, икковларинг машиналар маликаси «Матиз» ни майиштириб, мазза қилиб юрган бўлсанглар! Бир уйда «Нексия», «Тико», «Матиз», «Дамас»... Энди бас! «Импортнийси» га бало борми?!

О й п о ш ш о. Оббо! Энам айтарди-я, қирқдан кейин хотиннинг нози қирқилади, деб. Эркимиз сиғиб, бир эркалик қилгандик, ноз-фироғимиз ўтмади! Нима, давлатингиз давронида, савлатингиз соясида «импортний» мошинда катайса қилсак, арзимабмизми?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Арзийсан! Лекин, нима ўзимизникининг ўриндиғига сиғмайсанми?! Унда озроқ озиш керак! Ёки, ўзимизникининг тагидан миҳи мўралаб безовта қилаябдими? Менимча, ҳечам чет элникидан қолишмайди. Кўриниши кўзни қамаштирса! Бу тўғрида ҳатто, ашула ҳам айтилаябди... Мана эшит (хиргойи қилади):

«Нексия», «Тико», «Дамас»
Хорижникидан қолишмас...

О й п о ш ш о. Фермержон, фикрингиз тўғри. Лекин, энам айтмоқчи, тилла тиш кавлашгамас, товлашга қўйилади! Аёл кишининг дилидагини сиз қаердан билардингиз?! Машина менга минишгамас, мақтанишга керак. Бошқа фермерларнинг хотинидан ажралиб турсам дейман... Бу, ҳам обрў-да, эржон!

Ф а р м о н ф е р м е р. Ҳали «обрў» керакми, сенга? Унинг йўли осон. Сенга берадиган текин маслаҳатим – далага чиқ! Чунки, бир пайтлар туманда машҳур теримчи эдинг. Овозинг радиодан таралиб, суратинг сира газетадан тушмасди. Файратингга ҳаммани ҳаваси келганлигидан ўша йиллари қишлоқни «Файратой», «Файратбек» деган чақалоқлар босиб кетганди! Энди эса қара, эснашга ҳам эринасан. Сен учун холанг оғзини очиб, ёпиб туради. Кипригингга қўнган пашшани ҳам, буюртириб болаларга ҳайдатасан. Сигир соғмасанг, нон ёпмасанг... Эр топиб келган сармояни санаб сандиққа солиш, ойнага боқиб қош териб, ўсма қўйиш, сақич чайнаб гап сотиш... Энди бу «аёллар азробикаси» эмасда, жоним! Кўз олдимда... Сенга уйланганимда бор-йўғи тўқлидай тош босардинг. Энди эса бемалол бўрдоқи билан баҳс бойлашсан. Ёдинглами, бир кечаси, қоқ ярим тунда тўсатдан ҳамма ёқ гүмбурлаб кетганди. Ўшанда ер қимирладимикин, десам, йўқ, сен кровотдан ағанаб тушган экансан!

О й п о ш ш о. Энам айтарди-я, эринг эговласа, энгагига элак тут, деб! Бу нимаси? Гапираётганда, бундай маданиятли қилиб, курмагини териб гапирсангиз бўлмайдимиз?! Семизлигим ёқмаётган экан... Эҳ-м, барвасталигимдан безовта бўлсангиз, ана... Болохонага чиқиб ётинг. Хуррагингиздан деворга дарз кетсаям, мана биз манглайга бир мушт уриб, чидаб келаябмиз-ку?! Қўтир кўнгиллари ёки... Қомати қилтириқ, оёғи гугуртчўп нусхаларни қўмсаб қолдимиз?! Тилингиздан бол томаётгани бежизга эмас дедим-а! Аний! (Хадича хола ғоз туриб «чест» беради). Машинани тайёрланг. «Тарбия соати» бу сафар кўчада бўлади!

Х а д и ч а х о л а (қўлини тушириб лабига босади, сўнг гўшакни кафти билан бекитганча, оҳиста). Ойпошчик, сабрға керак! Слушай, бу ишинг зарарға служат эта! Эрингни апетити айниб, қочарға тутинса нетасин? Сўнг, сенда, менда, Мурод билан Маратда... Барча малайлар азият чека! Так что, эрингга сладкий сўзлардан падарит эт. Кўнглида раҳат топа, ўзи ҳам эниб туша...

О й п о ш ш о (ҳушёр тортиб). Аний, тўғри айтасиз! Фермержонимдай топармон– тутармон эрлар ҳозир дефицит. Бунақа дефицит эрни лотереяда ютиб бўлмаса! Шундай экан, отдан тушмасам-да, ҳозирча эгардан тушиб турайчи... (Гўшакни қайта олиб) Фермержон, телефон узилиб қолдимиз!? Хуллас, шу тобда энамнинг бир гапи эсимга тушиб қолди. Энам айтган: «Эрнинг гапи сингунча, шайтонгинанинг шохи синсин!» деб. Қаранг, менгинани шайтонгина йўлдан уриб... Соғлиғим ҳақида қайғураётган экансиз-у, гапингизни эгри тушуниб... Хуллас, Хадича холам билан маслаҳатлашиб, таклифингизга рози бўлдим!

Ф а р м о н ф е р м е р (ҳовлиқиб). Ростданми?! Ой қаёқдан чиқди, Ойпошим. Демак, эртадан далага-а?!

О й п о ш ш о. Ҳа. Эртадан Аний далага чиқади! Уй юмушлари қанчалик оғир бўлмасин ўзим эплайман.

Ф а р м о н ф е р м е р (гарангсиб). Нима?! Ахир... менда момолар мос иш йўқ-ку?!

О й п о ш ш о. Оббо, энам айтган «эпласанг элакда сув!» деб. Эплaysиз-да! Бошлиқ одамсиз... Ҳа, дарвоқе... Мендан бемаслаҳат олган котибангиз борку? Ўшанинг кўриниши...

Кўҳликкина, кўзлари кўм-кўккина, қилиқлари шўхликкина эмишми?! Гап қайтариб, овора бўлманг. Ўша нозанин ҳақида олтига «обший дафтар» маълумот тўплаганман. Хуллас, Фермержон, сизга топшириқ. Соғ бошга сақич ёпиштирмай десангиз, ўша жиблажибоннинг жавобини берасиз! Ҳукм қатъий, шикоятга ўрин йўқ. Тез «буйруқ»ни бажар... Ҳм-м, расмийлаштиринг! Бизнинг Аний, эртадан сизга котиба.

Ф а р м о н ф е р м е р (четга). Бу ёғига қовун туширдик-ку?! Судраб сувга олиб борсам, сиртига нам юқтирмасдан, қайтага ўзимни шалаббо қилиб кетди-я?! Эссиз, шундай котиба увол бўлди-я! (*бироз ўйлаб*) Бир ҳисобда шуниси маъқул. Сабаби, бошқа фермер оғайнилар «котиба кўрди» – қуллуқ бўлсинга келишавериб, кирза этиклари билан даламни пайҳон қилиб ташлашди! (*Гўшакка*) Фикринг жўяли, хотин. Ошнам бор-ку... Туман МТП сининг раиси, оти Ошиқ Ғарибов. Ўша ўздан кетиб: «Шу секретаркангни берсанг, ўрнига ўрин сезон маҳали ўнта «Кейс» комбайнидан қарашаман!» деб юборганди. Яхши бўлди. Куймайдиган бўлдим. Холангга айт, эртадан ишга чиқаверсин...

О й п о ш ш о. Ана, фермержон! Энамни айтгани тўғрида: «Эрингни эҳтиёт қил, соғлиғингга шу маъқул!» деб. Қаранг, бош оғриғим дарров қолди. Укам билан жиянимни ҳам овозларини ҳам эшитсам эди, кўнглим бутунлай таскин топарди...

Ф а р м о н ф е р м е р. Уларнинг овозларини эшитмаётганингни сабаби, уканг билан жиянингни шу тобда оғизлари банд! Фермерларнинг байрам дастурхонида қоринларини қаппайтиришмоқда... Хавотир олма, ана оёқ товушларини эшитаябман. Демак, хайрми жоним?

О й п о ш ш о. Шошмангда, фермержон. Энам айтган «Шошган пишак кўр туғар!» деб.

Ф а р м о н ф е р м е р. Шошаётганим йўғ-у... Аммо, раҳминг келсин! Тилинга биоток борми, бошим қақшаб, томоғим қуруқшаб, қулоқларим қизиб, телефоним тутаб кетаябди! Хуллас, қабул вақтим тугади. Сен билан хайрлашишга мажбурман. Омон бўл, Ойпошим! (*Телефонини ўчириб*) Вой, бошим!

ИККИНЧИ МАНЗАРА

Саҳнага картон қутини судрашганча
М у р о д ва М а р а т кириб келишади.

М у р о д (қути устига ўтириб). Вой, боши-и... Ия, почча сиз ҳам бошни чангаллаб қолибсиз-ку!! Нима бало, опамнинг телефондаги гапларидан кайф қилдингизми?

М а р а т (қутига суянганча). Вой, жоним! Ҳақиқатан, поччашка, холамнинг гармдорили гаплари айти сизбоп закуска-да!

Ф а р м о н ф е р м е р. Ҳў-ў, хотин хешлар! Қорни мешлар, текин ароқни кўрса, томдан ташлайдиган алкашлар! Неча марта айтганман... Жамоат жойида мен сенларга «почча» ҳам «поччашка» ҳам эмасман! Вазиятга қараб «бошлиқ», замонавий тилда «босс», ҳа ана... Ҳурматимни жойига қараб «шеф» деб мурожаат қилишларинг мумкин. Уқдингларми? Бундан кейин бунақа бемаза... (Бурнини жийириб) Пуф-е! Ароқ ичдингларми ёки чўмилдингларми? Сассигига сира чидаб бўлмаябди-ку!

М у р о д. Чўмилганимиз йўқ, почч... Ўзр, бошлиқ! Лекин, фермерлар учун зўр зиёфат ташкил қилинибди-да! Бўйни узуннинг денг хоҳлаганидан бор... Кекирдак-да қилқиллаб қолганча ичдик. Қолганига, қалпоғимизни, дастрўмолимизни, ёқамизни ҳўллаб олдик. Энди кун бўйи мазза қилиб ҳидлаб юрамиз-да...

М а р а т. Ҳақиқатан, поччаш... Кечирасиз-у, Босс! Бунақа тўкин ва текин дастурхонничи... Тушда ҳам тасаввур қилиш қийин. Ҳўллаганимиз бугунга етади. Аммо, эртаминни ўйлаб, иккитагинасини икки қўлтиққа қистириб олайлик десак, манови матоҳингиз ёндан чиққан ёмон томирдай... Бу нима ўзи? Тракторнинг маторими? Оғирлигидан қўл узилиб тушаёзди-ку!

Ф а р м о н ф е р м е р. Ўв-в! Биринг трактор, биринг матор... Хўпми? Бунинг оти эса – компьютер! Энг сўнги русумдагиси! Лекин кўнглимдаги совға бўлди-да! Замонавий фермер учун энг зарур зорманда!

М у р о д. Қизиқ! Бошлиқ одам энди компьютер ўйнаб ўтирса, обрў асфальт бўлмайдами, шеф?! Бунинг ўрнига ҳалиги оқидан... (Томоғига чертиб) «Оққуш бўйин»дан тўрвани тўлдириб беришганда бошқа гап эди!

М а р а т. Тўғри таклиф! Аммо, ҳалиям кеч эмас. Танишлар бор! Парпи пиён борку?! Бир пайтлар бригадамизда ишларди, эсингиздами? Маст ҳолда ўқ ариқда ўхлаб қолганда, трактор босиб кетаёзган... Кейин ҳайдаб юборган экансиз! Ўша ҳозир хусусий дўконча очган. Келиштириб илтимос қилинса, шишадошлик ҳурмати мана шу қўтингизни тўрт қўти «қўлтамиссин» га алмаштириб беради. Лекин мазза қилардик-да, босс... Босиб-босиб, тортиб! Чарчоқлар ҳам чиқиб кетармиди?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Чарчоқ? Нима, дастурхонда нон кавшасанглар ҳам чарчайсизларми?! Ў-ў, рамақижон қариндошлар! Хафа бўлманглар-у, олдинги замон бўлганда, икковинг ҳам ўйлаётмай, нақ беҳотин ўтардинглар!

М у р о д (ўтирган жойида депсиниб). Ие, нега?

М а р а т (суянган жойида бўйинини чўзиб). Ие, нега?

Ф а р м о н ф е р м е р. Негаки, илгари куёвликка номзодларга оғир вазифалар юклатилган. Масалан, тош тўнкаларни ёрдириб кўришган! Сенларнинг аҳволинг эса мана бунақа абжағи чиққан «аварийний»! Кетмон тутсанглар қўлларинг қаварса. Белкурак ушласанглар, белларинг майишса... (Хаёлчан) Нафсиламбрини айтганда, ким эдиларинг— у, ким бўлдинглар?!

М у р о д. Оббо... Поччамбой яна эски пластинкасини қўймоқчими, дейман?!

М а р а т. Ҳа, энди камида ярим соат «Маймуннинг одамга айланиши...», йўғ-е, «Мурод-у, Маратнинг одамга айланганлиги» ҳақида оммабоп лекция эшитамиз!

Ф а р м о н ф е р м е р (эътибор бермай). Ота-оналарингга раҳмат. Сенларни кучукка тишлатмай, пишакка тирнатмай, куйик нон тишлатмай, илитма овқат ҳидлатмай папалаб ўстиришди. Хоҳласанглар саратонда сариёғ, таъбларинг тортса қаҳратон қишда музқаймоқ яладинглар. Тўғри, ҳар ким фарзандига фақат яхшилиқни раво кўради.

Бироқ, бу билан баъзан ўзлари истамаган ҳолда бола тарбиясининг томирига болта уришади. Қаттиқ нон тишламай ўсган тиш ахир, нозик келади-да! Мана сенлар ҳам сўргич ўрнига сигарет сўриб, болаликдан бутилкага меҳр кўргазиб ўсганларинг учун офтоб кўрмаган хонаки гулдай нимжон бўй тортгансизлар! Ҳаёт йўлларинг ҳам ғоятда ғариб. Биринг институтда, биринг коллежда ўқишни эпполмай, ҳайдалдинглар. Сўнг ўз хоҳиш-истакларинг билан биринг тунги «Кабаре» даги «Бар»да, биринг бозордаги «Пуллик бадрабхона» да «мужовил» бўлиб мижозларнинг ҳожатини чиқариб юрдинглар. Аммо, бу ҳам узоққа чўзилмади. Биринг «спиртга сув қўшиб сотганлигинг учун» пиёнисталарнинг, биринг «ҳожатхона калитини йўқотиб қўйганлигинг учун» қорин оғриқларнинг қарғишига қолиб, шундай «ёғли жой» дан сирпанчиқ учдинглар! Шундан сўнг хўшёрхонани «ижарага» олиб юрган кунларинг ҳаётларингда янги, ёрқин саҳифа очилди. Ойпош опаларинг жонларингга аро кирди. Унинг «илтимоси» га кўра сен икки ёш, икки бебошни тарбиялаш каминанинг зиммасига юклатилди. Дастлабки юмушим, иккалангни икки қўлтиғимга қисиб, зовурнинг зах сувида пишиб, ювиб, тозалаб, қуритиб олиш бўлди. Йўқ, кўкракларингга даланинг соф ҳавоси теккач, кўзларинг мошдай очилди. Сўнг сизларни меҳнат обдон тоблади. Таналарингдан чиққан тер туфайли кўп дардлардан халос бўлдинглар. Энг муҳими бу эмас. Муҳими... Илгари одамлар сизларни кўрса «текинхўр, ишёқмас» деб ижирғанишса, энди илжайишиб, «тўртовора»га қўшадиган, тўйга-маъракага манзират ҳам қиладиган бўлишди. Бир сўз билан айтганда, пўлат ўтда тоблангандек сизлар ҳам далада, меҳнат қучоғида...Ҳалиги хўжалигимизга бир профессор келиб ўз маърузасида таъкидлаганидек, «ижобий томонга юз бурмоқдасиз»лар! Аммо, бир-икки салбий жиҳатларинг ҳали-ҳамон сақланиб қолаябди. Ичкилик балосидан тўла-тўқис қутула олмаябсизлар! Менга қўйиб беришса-ку, аллақачон... Аммо, Ойпош опаларинг сизларга «ҳомий» сифатида яширинча «пул» бериб тарбиянинг расвосини чиқармоқда! Иккинчи айбларинг – илмга

қизиқмасликларинг, китоб ўқимасликларинг... Ҳолбуки, тенгдошларинг «Интернет» орқали жаҳондан «илм излашмоқда» ўша профессор айтмоқчи «фан чўққиларини забт этишмоқда»! Тўғри, сизлар ҳам телевизор видео... Кўрасизлар, аммо фақат «боевик» ва шарм-ҳаёсиз ҳалигидақаларни...

М у р о д (*Маратга*). Оббо! Бошқа сирларимизни очиб ташламасдан, жуфтакни ростлаб қолмаймизми?!

М а р а т. Э-э, поччашканинг қўли узун! Шимолий Муз океанига қочиб борсанг ҳам, ортингдан оқ айиқда қувиб етиб, отиб олади!

М у р о д. Унда нима қилдик? Бир ёшга бўлсанг ҳам мендан каттасан. Маслаҳат бер...

М а р а т. Маслаҳатим... Унда синалган «метод»ни қўллаймиз. Билсанг, поччани «поччасидан олиб» йиқитишнинг энг яхши йўли, бу уни келиштириб мақташ. Мақташ мурабболи бўлсин десанг, ора-чира опамни ҳам тилингга тиркаб қўй. Тушундинг? Қани бошла, нафасинг етмай қолса, имо қилсанг мен улаб кетаман.

М у р о д (*бош ирғаганча, поччасига*). Ҳў-ў, шеф... Бунақада, толиқиб қолиб, сўнг опамдан биз балога қолмайлик! Чунки, опам доимо тайинлайди: «Поччаларинг бебаҳо почча! Ёмон кунда асқотадиган почча... Покиза ва ҳалол... Колбасадай керакли почча! Ундан унумли фойдаланинглар... Поччаларингни кўп жағиртирманглар! Чунки, уни ангинаси бор... Совуқ сўз ҳам муздай ботиши мумкин. Сўкса ҳам, урса ҳам чиданглар... Уйгача!» Эҳм, айтмоқчиманки, ургани ун оши, сўккани сўк оши (*гап тополмай каловланиб*) ошнинг ичидан чиқса тоши, чимирилар опамнинг қоши. Оши, моши, қоши... Эҳм, Марат... Эҳм, дебман Марат!

М а р а т. Томоғида тош қолди, буни. (*Мақтовни давом этказди*) Узр, Мурод айтмоқчики, «Опамнинг ошини тотли қилган, поччамнинг масаллиғи!» Лекинчи, шеф, опам менга сизнинг, бошқа жиҳатларингизни роса намуна қилиб кўрсатган. Сизгачи, эй-й, болаликдан бошлаб дуо кетган экан! Масалан, олма ўғирликка борсангиз, қоровул қувлаб

етолмаскан. Изингиздан тушган ит ўпкасидан айриларкан. Ўқувчилик даврингизда бешта «велик», тўртта «мопед», иккита мотоциклни майиштириб, сўнг металлومга топшириб мактабда мукофот олган экансиз! Трактор штурвалига ўтиргач эса, сизга фақат «Дизел» дош берган экан...

М у р о д (*ўзини босиб олиб*). Ҳа, Ойпош опам, яна фахрландики, ҳозирда ҳам мабодо, «Кўёвлар кўриги»ми, ёки «Поччалар пойгаси» ми ўтказиладиган бўлса, улоқ барибир сизда кетаркан!

Ф а р м о н ф е р м е р (*мақтовлардан ийиб*). Ростданми?! Опаларинг чинданам шундай дедими?! Ҳа, энди... Ойпош қурғур, ўжар ва инжикроқ бўлса ҳам, аслида шунақа, тўғрисўз! Қаранг, олдимда тортиниб, мақтай олмасаям, ортимдан соямга «свежей» салом бериб юрарканда-а?! Ҳа, энди бу ҳам эрга бўлган ҳурмат-да! Э-э, қойил... Укалар мени кўп қувонтирдинглар! Бунинг эвазига энди эримасам бўлмайди!... Ҳозир уйга боргач, ҳар икковларингга... (*Мурод ва Маратда жонланиш, ўринларидан сакраб туришади*) Стаканларингни тўлдириб (*ҳар иккови кафт ишқашиб, томоққа чертишиб, ўйинга тушишади*)... Сабзи сокидан қуйиб бераман! (*Мурод ва Марат ҳолсизланганча ўтириб қолишади*) Ие, ёқмадим, бу таклиф? На илож, оғайнижонлар. Тартиб, қоида... Шунақа! Фармон фермернинг оиласи давраси ва даласида иш пайти ичиш, чекиш ва ялпайиб ётиш қатъиянман қилинади! Менинг шиорим: «Қоринни тўқла, сўнг ишни йўқла!» Шундай экан оғайнижонлар қани, олға! Ош совимасин...

УЧИНЧИ МАНЗАРА

Микрофон тутган **М у х б и р** ва видеокамера кўтарган
Т е л е т а с в и р ч и ҳовлиққанча кириб келишади.

М у х б и р. Ие, ана биз излаб юрган дала қаҳрамони! Афтондил, қани, бошқа мухбирлар илиб кетмасдан, олдини тўс-чи...

Т а с в и р ч и (*фермернинг йўлини тўсиб*). Стоп! Съёмка...

Ф а р м о н ф е р м е р (бироз довдираб, қўлини узатади). Ас-салому алайкум, мух-бир акалар!

Т а с в и р ч и. Йўқ, йўқ... Олдин съёмка, сўнг салом...

М у х б и р. Чунки, иш боши интизом! Режа тасдиқланган. Вақт эса тигиз. Мана бу кассетага... Яна икки фермер, бир тадбиркорни тутиб, жойлаштиришимиз керак! Так что... Алик, тасвирга тайёрлан! (Фермерга яқинлашиб унинг у ёқ-бу ёғини тартибга солиб, сочларини сийпалаб) Яхши! Фақат ҳис-ҳаяжонга эрк берилмасин! Қочиб қолишга ҳам... Демак, бошладик! (Микрофонга) Ҳурматли телетомошабинлар! «Фермер ва замон» теледастурининг ихлосмандлари! Бугунги репортажимизни биз тўғридан-тўғри деҳқон-фермерларнинг «Ташаббус» кўрик-конкурси ўтказилаётган муҳташам маскандан олиб бораябмиз. Мана камера кўзгусида меҳнати туфайли шуҳратга ботган, чўл шамолида тебраниб қотган, номи тилларда дoston, тажрибали бободеҳқон, фермер Фаёзов Фармон... (Фермерга) Уэр, биз шунақа, нафақат оддий мухбир, балки ҳали китоби чиқмаган бўлса-да, ширинзабон шоир ҳам ҳисобланамиз! Сизган бўлсангиз, шу сабаб сўзни маржондай тизиб, шоирона ташбеҳларга бой ҳолда фикр юритамиз. Китоб масаласида эса... Эҳм, эсдан чиқмасин. Келгусида ҳомий бўлишингиздан умидвормиз! Хўш, яна давом этамиз... (Микрофонга) Ана узоқлардан эсаётган дашт насими қулоққа ажиб бир навони олиб келади. Манзарага хол бўлиб хўроз қичқиради...

М у р о д (ўтирган кўйи). Хў, хўроз... Кечирасиз, оғайни. «Тутун» топиладими?

М у х б и р (ҳовлиқиб). Тутун?! А? Қаерда тутун! Бирор жойга ўт кетдими?!

М а р а т (ўтирган кўйи). Ичимизга ўт кетган! Нега ваҳима қиласиз? Папиросни «тутун» деймиз...(имо қилиб) Поччаскадан яширинча! Паролимиз шунақа. Шу тобда хумор қилиб, тутунимиз чиқиб тургани, сизлар келиб...

Т а с в и р ч и. Ким бу «крышаси» кетганлар? Ётиб олиб «пресса» га буйруқ беришаябдими, ҳали?! Фермер жавоб беринг?

Ф а р м о н ф е р м е р. Хўп! (камера қаршисида у ёқ-бу ёғини тузатиб, илжайганча) Ҳурматли телетомошабинлар! Қуш қаноти билан деганларидек, булар менинг қанотларим, қарсиллаган қайноғаларим! Мана шунақа қайноқ қалбли ёшлар эвазига меҳнатда доимо бизга ғалаба ёр бўлмоқда. Бу шунқорлар, хўжалигимда ишнинг кўзини дўндирадиган донгдор, «суф» деса сувни тескари оқизишга қодир ва моҳир мироблардир...

М у х б и р. Стоп! Стоп! Алик... Сен ҳалиги, тутун-мутун, шунқор-пунқор, суф-куф... Ҳаммасини кес! Эссиз, шунча плёнка нобуд бўлди! (фермерга) Фармон Фаёзович, биламан, сиз радио-телевизорда гапиравериб сўзга чечан бўлиб кетгансиз. Боваларингизни бахши ўтганлигидан, сизга ҳам гапга калиш кийдириш оз-моз юққанлигидан хабарим бор. Лекин, бу саволни ҳозир матбуот учун эмас, ўзимиз учун бердик...

Ф а р м о н ф е р м е р. Ие, шунақа демайсизларми?! Мен телевизорда гапираётганимни мободо хотин кўриб қолса деб... Унда гапнинг пўсткалласини айтиб қўя қоламизда-а?! Эҳм-м. (Бошини камерадан четга олиб) Ишқилиб, ёзилмаётганлиги аниқ-а? (Яна томоқ қириб) Булар шунқор эмас, пешонамнинг ялтираган шўри. Даламни-ку шўрдан бутунлай тозаладим. Буларга эса ҳали бироз бор... Хуллас, муҳбир укалар, булар хотин хешлар, бир-бирига эгизак эшлар. Қайноғаларим, қайин ёғларим, юрак доғларим...

М у х б и р. Унда, Фермер ака, ҳалдингиз сизга буюринг. Қариндошларингиз бизга халақит беришмасин!

Т а с в и р ч и. Тўғри таклиф. Тамаки ва ичкилик ҳидидан холи, тоза ҳавода ишлашга нима етсин?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Ўзр! (Қайноғаларига) Танаффус тугабди! Тагларинг томир отмасдан қани, сакраб туринглари-чи... Хуллас, чиқиб, мени мошинда кутинглари!

М у р о д ва М а р а т оғриниб ўринларидан туришади. Қутини судраб кетишаркан, бири М у х б и р, иккинчиси Т а с в и р ч и нинг ёнида тўхтаб, атайдан этакларининг чангини қоқишади.

М у х б и р. Пфу-ей! Нима бало, буларга эрталаб мол-нинг тагини куратганмисиз?!

Т а с в и р ч и. Ҳақиқатан ҳам, ҳидларининг қўлансалиги бурунни қонатади-ку?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Бўлиши мумкин. Чунки, ичган киши мастликда жой танламайди. Гўнг-пўнгнинг устидаям, совқотса ичидаям ухлаб қолаверади! Айтгандим-а, бу бема-заларга... Бир кунмас, бир кун мени шарманда қиласизлар деб...

М у р о д (*кетаётиб тўхтаб, бошини буради*). Кўп катта кетманг, поччавой! Бу кесатиғингиз ҳали сизга қимматга тушмаса, дейман?!

М а р а т (*у ҳам тўхтаб*). Ҳа, поччашка! Бу ҳақоратларингиз учун ҳали товон тўлайсиз! Икковлашиб, опамизга боплаб арз қиламиз.

М у р о д. Керак бўлса, тўхмат қиламиз...

М а р а т. Лозим топилса, фитна уюштирамиз!

И к к о в л о н (*жўр овозда*). Биз – укаларингизни оч қолдириб, Поччамиз жюри аъзоларидан иккита аёлни авраб, атайдан қиммат нархли ресторанга етаклаб кетди. Сўнг семизига гул, ориғига пул совға қилди, деймиз! Ўшанда кўрамиз, қани ўзингизни қандай оқлар экансиз?! Огоҳ бўлинг, огоҳ бўлинг, огоҳ бўлинг... (*гердайишганча чиқиб кетишади*).

Ф а р м о н ф е р м е р. Ана кўрдингизми, мухбир укалар! Дала баҳодири бўлсак ҳам шунақа... Ҳам оила, ҳам иш фронтида жон олиб, жон бериб жанг қиламиз! Бўлди, мен тайёрман, савол-жавобга...

М у х б и р. Тайёргарлик тўлақонли эмас!

Т а с в и р ч и. Ҳа, миллий колорит керак. Қалпоғингиз борми?

Ф а р м о н ф е р м е р. Қалпоқни нима қиласиз? Ёки, бу ердан чиқиб бирор таъзияли жойга борамизми?!

М у х б и р. Э-э, йўқ! Мана бу қозон қопқоқ шляпангиз дидимга асло ўтирмайбди. Алик айтгандек, ўзбек деҳқони учун миллийлик нишонаси бу – қалпоқ! Адабий тилда дўппи...

Ф а р м о н ф е р м е р (бошидан шляпасини олиб, суқланиб боқади). Мухбиржонлар! Хафа қияпсизлар, шундай шляпани... Билсангиз, бу оддий бош кийим эмас, сал кам сеҳрли қалпоқча!

М у х б и р. О-о! Шоирона шарҳлаганда, ишга моҳир десам, сўзга ҳам соҳирмисиз, дейман?!

Т а с в и р ч и. Ҳа-ҳа... Сўзингизни исбот қила оласизми?

Ф а р м о н ф е р м е р. Исботими?! Хўш-ш, бармоқ букишни биласизларми? Унда, бошладим. Қуёш тифидан танани асрайди. Бу бир! Шамол эсиб турганда гириллаб айланиб бошни массаж қилади. Бу икки! Рўзғорбоплигини айтмайсизми? Дарахт шохига оссанг, болалар учун тайёр беланчак. Супада тўнкариб қўйсанг, сут сақлайдиган сават. Зарурат туғилганда, товуққа тухум бостиришга ҳам ярай-веради! Хўш, бундан ортиқ бош кийимнинг деҳқонбопи бўладими?!

Т а с в и р ч и. Олаверайми ёки кесиб-а?

М у х б и р. Йўқ... Жонли эшиттириш бўлаябди. Яхши чикса бир йўла «телеочерк» ҳам қилиб юбораверамиз. Фермер ака, гапираверинг...

Ф а р м о н ф е р м е р. Хўш, яна нимани гапирай? Ҳа, дарвоқе, мана бу костюм-шимим ҳам мақташга арзирли! Саксон фоизи пахта, қолгани ипак. Яъни авраси адрас, астари атлас дегандай... Фермерлар учун махсус буюртма. Тажрибада тасдиқланган. Пайкалда ёнбошлаб пиёлада чой ҳўпласанг ҳам, тўйларда тиззанлаб ош ошатсанг ҳам ғижими бузилмайди! Материали шунақа мошный. Қойил қолган жойим, тикувчиси эркакми... Хотиндан пул яширадиган ўғри чўнтаклариям бор! Энди, мана бу галстукка қаранг... Ёқанинг ёғини, кўйлакнинг доғини, узилган тугманинг тешигини бемалол бекитади! Хўш-ш, энди навбат ботинкага келдими?! Ярақлашини кўраябсизларми? Қачон қуйруқ думбали ош есам, ёғининг ярмини мўйловимга, ярмини ботинкамга суртаман. Ўша учун ойнадай тиниқ. Далага шошиб турганимда бир пойига қараб мўйловимни қайчилайман, бир пойига термулиб соқолимни қиртишлайман...

М у х б и р. Бўлди, бўлди! Бобонгиз бахши ўтганлиги
рост экан. Э-э, қойилмоқом гапираркансиз!

Т а с в и р ч и. Ҳа, ҳар қандай лофчи олдингизда ип
эшолмай қолар экан!

Ф а р м о н ф е р м е р. Қанақа лоф! Мен орзу-умидлари-
миз ушалганини юракдан кулиб-кулиб айтмоқчиман, холос.
Ким эдигу, ким бўлдиқ?! Ахир, бир пайтлар «колхозчи» де-
йишганда ковушининг жағи айрилган, қалпоғининг тахи син-
ган, чўнтагидан шамол ўйнаб кириб, шамол ўйнаб чиқадиган
бечораҳол ғарибу губаролар тушунилмасмиди?! Мана
шунақа пўрим костюм-шимни раис ёки партком, улар ҳам
мажлисда, ёки кўёв бўлмиш ийманибгина тўйдагина киярди,
холос. Колхозчининг галстук тақиб юриши, ҳатто тасаввур-
га ҳам сифмасди. «Маданият бўйинбоғи» ҳисобланганлиги
учун фақат ўқитувчиларгина узун-калта қилиб осилтириб
юришарди... Энг ачинарлиси, бизга ўхшаган афтидан аф-
тол, эгнидан солярканинг сассиғи анқиб юрадиган, қўли
қорамой юқиларни тўй-пўй, тўртовора гуруннга ҳам ёлчи-
тиб айтишмасди. Айтишса ҳам, ўрнимиз ё бостирманинг
ости, ёки ғўзапоянинг усти бўларди, холос. Шундай кез-
ларда, мухбир укалар... Телевизор ёки фильмларда мана
бунақа «сомбреро» шляпа кийиб, «бабочкали» галстук
таққан, тагида «темир тойчоғи» гижинглаб турган ғарблик
фермерларни кўрганимизда гапнинг очиги, уларга ҳавас ва
ҳасад билан боқардик. Яширмайман, ички хўрсиниғимиз
баъзан аламга айланарди! Уларнинг шоҳона ҳаёти бизга
эртаси ёки тушдек туйиларди... Йўқ, мана янги давр шамо-
ли ўстимиздан эски-туски увада, жанда-жундаларимизни,
қалбимиздан эса мутелик ва ҳадикни улоқтириб ташлади.
(Кўкрак кериб) Энг муҳими, энди ўзимиз хон, кўланкамиз
майдон. Ҳеч кимдан тили қисиклик жойимиз йўқ. Ҳеч ким-
дан кам ҳам эмасмиз! Шундай экан, хоҳлаган тарзда яшаш
ва кийинишга ҳақлимиз... Ёки, мухбиржонлар, бу гапларим
ҳам лофми?!

М у х б и р. Бу сафар ростдан ҳам сизга тан бердик!

Т а с в и р ч и. Энг муҳими, бу дил сўзларингизнинг би-
рор сатрини ҳам кесиб бўлмайди!

Ф а р м о н ф е р м е р. Унда бизга кетишга рухсатми?!
М у х б и р. Йўқ. Гапларингиздан рости тўлқинланиб кетдим. Шу тобда сиз ҳақингизда гўзал «телелавҳа» қилиш истаги қалбимда мавж урмоқда.

Т а с в и р ч и. Ҳа, сиздай дала қаҳрамонлари ҳамиша ҳам йўлимизда учрайвермайди... Қани, камера қаршисига, қайтадан марҳамат!

Ф а р м о н ф е р м е р. Майли-ю, укалар. Аммо, ишим зарил. Ҳали ана иккови опасига бориб нима деди, нима кўйди?! Ўша учун мен гапни тез бошладим. (Камера қаршисида ғоз туриб) Мен, Фаёзов Фармон Фахриддинович, айна пишиқчилик маҳали, Илонжар қишлоғидаги деҳқон оиласида, бир минг тўққиз юз-у...

М у х б и р. Стоп. Стоп. Фермер ака, зачем доклад– а?! Автобиография ҳам керакмас! Билсангиз, бу лирик-муסיқали, композицион, бадиий «телеочерк» учун! Ўша учун жайдари тилда, момонгиздан эшитган байт-ғазалми, бахши бобонгиздан эсда қолган термами, ҳар жой, ҳар жойига қистириб гапириб кетаверинг. Биринчи муҳаббат, илк севги онларини эслаб хўрсиниб-хўрсиниб сўзласангиз ундан ҳам зўр бўлади! Тушунарли бўлгандир?! Унда қайтадан... Алик, сен ҳушёр тур. Қўлимни «қайчи» қилсам, қийвораверасан!

Ф а р м о н ф е р м е р (бўйинбоғини бўшатиб). Уҳ-ҳ! Бундан кўра менга «ҳов, анави Илонжарнинг илон босган жаридан беш гектар янги ер ўзлаштириб бер!» дейилса дуруст бўлармиди?! Ҳа, майли, биз бир деҳқон одам, бовамни эслаб, бахшиёна қилиб гапираверамизда-а... Эҳм-м. (Томоқ қириб) Шамол эсар тешикдан, бўлар бола бешикдан, деганларидай, знамизни қорнидан (мухбир қўлини қайчи қилади) бўлаликкина бўп туғилган эканмиз. Ўшанда отам Фаёз бригад қўли калталиқ қилиб «суюнчи» пулини суюлтириб бергани аниқ. Шундай бўлса-да, оғирлигим олти кило-ю, олти юз грамм... Плюс, киндигимнинг вазни тўрт юз грамм. Жами, роппа-роса етти кило тош босган эканман. Лекин, ўрни келиб қолди, бир оилавий сирни фош қилишга мажбурман. (Оҳиста шипшитади) Ўшанда, қисматимда қиз бола бўлиб туғилиш бахти, йўғ-е, хавфи ҳам йўқ эмас экан!

М у х б и р. Нима, фолда кўришган эканми?

Т а с в и р ч и. Ёки, ҳасадчилар иссиқ-совуқ қилиб, а?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Уларни билмадим-у... Аммо, ўша кезлар энам менгача кетма-кет саккизта қиз туғиб, «8 март» яқинлашса отамнинг юрагида санчиқ турадиган ҳолга келиб қолган экан! Хина билан ўсма ҳидидан ҳовлида юриб бўлмайдиган даражага етгач, отамиз энамизга шундай шарт қўйибди: «Энаси, эркалигинг етар! Бир қиз чиқарганга қирқ йил тегма дейишади. Сенинг манови саккизта сирка сочинг деб, мен бир умр саҳрои биёбонларда сарғайиб, сарсон юришни хоҳламайман! Ўша учун эр сифатидаги фармонимни эшит. Сенга ҳам, менга ҳам мажбурият. Бу сафар ё ўғил туғасан, ёки лаш-лушингни туғиб энангникига қараб»... Отам бригад сифатида бошидан ўтказган-да. Қаранг, sinalган ҳаётини усулни қўллабди. Нега десангиз, эски замонда райком ёки раислар иш кўнгилдагидек кетавермаса, қўл остидагиларга шундай тарзда дағдаға қилишаркан: Айтганимни, ё, бажарасан, ёки, энангникига...» Қаранг, шундан сўнг айтилган топшириқ дарров ортиғи билан адо этиларкан. Отам даштда бригадир бўлган билан, рўзғорда раисда! Ўша учун на илож... Энам ҳам, мана бўлмаса, дебди-ю... Мени ўғил қилиб туғворибди! Падаримизнинг амри фармон билан дунёга келганим учун, отим Фармонбек бўлган... (Тўхтаб, кемарага қўл силтайди) Ўша учун, фурсатдан фойдаланиб телевизор орқали ўғил бўлиб туғилишимга таъмал тошини қўйган отамга ўз миннатдорчилигимни изҳор қиламан! Бобойка, қалайсиз? Кеча Чиялидан олиб борган парвардам ёқдимми? Бу мен... Супра қоқдингиз Фармон Фаёз ўғлиман! (Тўхтаб, мўйлов силайди) Мўйлов саломим эса хотинпошшо – Ойпошшога! Ойпош, қалай, фермержонингни таниябсанми? Шунақа... Энангга тез «СМС» жўнат! Кўзойнагини олиб, кўёвини кўриб қўйсин. Бир пайтлар «бу кўёвдан ёв яхши!» деб бетини бетон, юракни қон қилганди.

М у х б и р. Фермер ака, эсга соламан, бу лирик ва ижобий эшиттириш!

Т а с в и р ч и. Тўғри! Мободо, бировда хусуматингиз бўлса, марҳамат. Бизда пуллик, тижорат канали бор. Тўлаган ақчангизга қараб, истаган кишингизнинг устидан мағзава ағдараверинг...

Ф а р м о н ф е р м е р. Узр, хатомизни тўғрилаймиз! Айтмоқчи эдимки, киндигимиз даланинг киндигида кесилган. Пахта пайкалида палак ёзиб, эгатларда эмаклаб ўсган деҳқон ўғлиман!

М у х б и р. Бу бошқа гап! Худди шу йўсинда давом этинг...

Т а с в и р ч и. Агар имкони бўлса, юқорида айтилгандек, далада илдиз отиб, барг ёзган илк муҳаббат манзараларини ҳам тасвирласангиз?

Ф а р м о н ф е р м е р. Биз энди деҳқон ўғли. Ҳар қандай топшириқ берилса бўлди. Сира бош товлаш бўлмаган. Шундай экан, хитойча гапир, десангиз ҳам амаллайверамиз! (Бироз ўйлаб)... Шу денг, ўсмирлик пайти, Илонжарнинг пастидаги сойда қизлар билан қўшилишиб чўмилардик. Қўлни қайчи қилманг... У замонларда яланғоч чўмилиш мода эмасди. Бизлар калта иштонда. Қизлар қурғур кўйлак-лозимда! Қийқиришиб, қувлашиб, сув сепишиб дегандай... Қаранг, ёшликда жасур, қўрқмас бўлади-да одам. Илонжарнинг илонидан ҳам, қизларнинг қитиғидан ҳам қўрқмаган эканмиз!

М у х б и р. О-о! Кўз олдимга келтираябман... Қийқиришиб, қувлашиб... Айниқса, қизларнинг сувдан чиқиб, кўйлакларини қандай сиқиб қуритганларини! Яхши-яхши... Давом этинг!

Т а с в и р ч и. Дала қаҳрамонлари қиёфаси, қалб ҳаяжонини ёрқин бўёқларда бериш ҳам ёддан кўтарилмасин!

Ф а р м о н ф е р м е р. Бажарамиз! Шу десангиз, сув сероб-у, мироб камёб замонлар эди. Ўша учун Сулув деган сувчи қиз билан бирга жўякларга «оби ҳаёт» тарардик. Тасаввур қилинглар... Тўлин ой тўлган кеча. Шабада фир-фир эсади. Қишлоқ клуби карнайидан таралаётган куй юрак бағрингни эзади. Осмонда ой фонус. Қабатингда солланиб турган бир товус. Чирилдоқлар чириллайди. Бўяга етган қиз ҳидидан юраккинанг дириллайди. Э-э, бундай пайтадчи,

кетмонни қўлга олиб, дастасини дўмбира қилиб, қўшиқни «ванг» қилиб юборганингни ҳам сезмай қоласан. (Мобил телефони чертганча куйлайди).

Ҳай, ёра-й, ҳай, ёра-а-ай,
Ой ойдини сутмикан ай-й,
Тўрт мучаси бутмикан ай-й,
Воҳ-а, бетгинам кетди, ёниб,
Қиз дегани ўтмикан ай-й,
Ҳай, ёра-й, ҳай, ёра-а-ай...

(Тўхтаб)

Қалай, овоз қалай, оғайнилар?

М у х б и р. Э-э, қалай эмас, соф олтин!

Т а с в и р ч и. Ҳа, энди, бутифос емаган дала шамолида тобланган овоз-да!

М у х б и р. Навбатдаги савол. Бободехқон касбини танлашда сизга туртки берган инсоннинг номини айта оласизми?

Ф а р м о н ф е р м е р. Айта оламан. Оти – Ойпошшо-да! Менинг хотиним... (Оғзини ёпиб) Оббо, шошилишда оғзимдан отилиб кетди! Шу жойини иложини топиб кейин кесиб ташлайсизларда...

Т а с в и р ч и. Нега? Мана бу ҳақиқий эркакча жавоб! Хотин-қизларга ҳурмат намунаси. Тортинмасдан, шошмай гапираверинг...

Ф а р м о н ф е р м е р. Шошмайман! Чунки, уйлангунча шошганим етар. (Томоқ қириб) Бир бошдан бошласам... Мактаб «мотоклуби»да моторист, армияда танкист, ниҳоят колхозда тракторист бўлиб, тўғри келган техникани «тариллатиб» дунёни бузиб, дала-дашт кезиб, хаёл дарёсида балиқдай сузиб юрардим. Орзулар денг, океан! Энг асосийси, бу бўйдоқликка барҳам бериш. Ота-онам бошчилигида денг, бу борада кўп йиллик режа ҳам ишлаб чиқдик. Унга кўра, бўлажак келин ё колхоз раисига, ёки бош бухгалтерга, ҳеч бўлмаганда колхоз кассирига тегишли қиз бўлиши шарт эди. Аммо, бир воқеа тўсатдан содир бўлди-ю, бутун орзуларимнинг оёғи осмондан келди!

М у х б и р. Нима, «приписка» масаласида раис билан бухгалтерни элтиб қамашдими?

Т а с в и р ч и. Ёки, турган гап, колхоз кассиридан ҳам камомад чиққан!

Ф а р м о н ф е р м е р. Э, йўқ! Ҳаммасига газета ва журналларга қизиқишим сабабчи. Шу одатим ҳозир ҳам қолмаган. Газета-журналларда чиройли қиз ёки жувонларнинг суратини кўриб қолсам, азбаройи ишқибозлик, авайлаб қирқиб олиб, алоҳида альбомим бор, ўшанга солиб қўяман. Ишдан чарчаган, кайфият хуржун, айниқса, хотин хўмрайган кунлар, секин олиб термулсам, тамом... Гўзалликда гап кўп-да! Кўз қувнаб, асаб толаларим дарров юмшайди! Хуллас, ўшанда ҳам, тушлик маҳали, тракторнинг соясида денг, тарвуз сувини симириб, юқига нонни юмшатиб, кавшанганча газета ўқиб ўтиргандим. Бундай қарасам, биринчи бетда босилган қизнинг истараси иссиққина. Тафтига тухум пишадиган. Бунинг устига чеҳраси таниш. Синчиклаб разм солсам, адашмабман. Қишлоғимиздаги Оймамат ошпазнинг қизи Ойпошшо! Бир қошини паст, бир қошини баланд – чувалчанг қилиб турибди. Яқинроқ таниш-тирсам, Ойпошшо деганим, мендан икки синф паст, тўрт уй нарида турадиган, қадди-қоматига гап йўғ-у, аммо бетини сепкил босган қиз эди. Ўша учун, «қани бу сепкилни-со нима каромат кўрсатди экан?!» дедиму, менсимайроқ, газетадаги суратнинг тепасига кўз югуртирдим. Ўқидим-у, тўсатдан тарвузнинг суви томоғимга тиқилиб, нафас олишим оғирлашди...

М у х б и р. Нима, селитра кўп солинган эканми?

Т а с в и р ч и. Ангинангиз қўзиб қолдими?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Унисиям эмас, буниси ҳам эмас. (Чўнтак кавлаб) Яхшиси, ҳозир ўзларинг гувоҳ бўласизлар. Мен ўша газетани йигирма беш йилдан буён ёнимда сақлаб келаман. Мана (чўнтагидан буқланган, сарғайган газетани чиқазади), Марҳамат! Қулоқ тутинглар нима деб ёзилганига: (ўқийди) Эҳм-м... «Сизга суратдан жилмайиб турган бу дала қаҳрамони Илонжарлик Ойпошшо Оймаматова. Юқори синф ўқувчиси бўлган Ойпошшо юрак амри билан пахта

даласида жавлон уриб, қўл теримида туманда энг юқори натижага эришди. Бу меҳнат жасорати учун чевар теримчи қиз туяни тиззанлатадиган пул мукофоти ҳамда «Москвич» машинаси билан тақдирланади!» (Газетадан бош кўтариб) Хўш-ш, ҳикичоқ тутишга арзийдиган ҳодиса эканми?!

М у х б и р. Да-а... Ўша замон нуқтаи назаридан бош айланиб, кўз тегиб...

Т а с в и р ч и. Ҳозир ҳам шунақа элли-сепли қиз учраса ҳар қандай бўйдоқ юрак чангаллаб...

Ф а р м о н ф е р м е р. Бу сафар топдинглар! Ҳақиқатан ҳам ана шу воқеадан сўнг бекорчи бўйдоқман деганнинг барчаси бараварига ҳушёр тортди ва бирвакайига бош кўтарди. Шу пайтгача билмаганаканман-ай, ён-атрофимизда бўйдоқ бижғиб кетган экан!. Ўзимизники майли, беш қишлоқ наридаги бўйдоқлар ҳам лабини ялаб, бўйнини чўзиб, бурни билан ҳид олиб қолса бўладими?! Вой, бу бўйдоқларнинг безбетлиги! Вой, бу бўйдоқларнинг хиралиги! Вой, бу бўйдоқларнинг тайёр ошга баковуллиги...

М у х б и р. Ҳой, фермер ака! У ёқ-бу ёғингизга қараб гапиринг!

Т а с в и р ч и. Ҳа, ҳаётда ҳамиша бўйдоқлар топилади!

Ф а р м о н ф е р м е р. Ие, ие... Узр, укалар! Сизларнинг бўйдоқ эканлигингизни билмабман! Узр, ўтлаб кетдим... Хуллас, мухбиржонлар шундан сўнг бўйдоқлар босқинидан Ойпошшонинг остонасини чанги чиқиб кетди! Совчи деганинг сувдай оқди, ёмғирдай ёғди, қум-шағалдай тўкилди. Эшикни тамбалашса, девор ошиб, деворга тикан босишса, мўридан мўралашиб... дегандай.

М у х б и р. Ўзингиздан гапиринг, ака... Ҳикиллаб ўтиравердингизми?

Т а с в и р ч и. Қолганларнинг оёқ остида қолиб-а?

Ф а р м о н ф е р м е р. Нега энди?! Бошқалардан кам жойимиз борми? Биз ҳам юридик чеккароқдан ис олиб қовоқаридай, йўғ-е, боларидай боллан умидвор ҳолда...

М у х б и р. А-ҳа! Ана авж нуқтасига етдик. Хўш, бу севги мухорабасида мухолифларни маҳв этиш осон кечмагандир?

Т а с в и р ч и. Ҳа-ҳа... Тасаввур қилаябман, ҳеч кимга осон бўлмаганини!

Ф а р м о н ф е р м е р. Дарҳақиқат, бӯйдоқлар жанги жуда оғир ва беаёв кечди! Қанчадан-қанча бӯйдоқ бошлар эгилиб, муҳаббат майдонини мағлуб ҳолда тарк этишди. Кўп қон тўкиш... Йўғ-е, тер тўкишга ҳам тўғри келди. Йўқотишлар салмоғичи?! Шахсан ўзим олти ойга олти килога оздим!

М у х б и р. Нима, касал бўлиб қолдингизми?

Т а с в и р ч и. Менимча (*қўли билан кўрсатиб*), бошқаларни йўлдан олиб ташлаш учун бокс билан шуғуллангансиз!

Ф а р м о н ф е р м е р. Йўқ. Лекин, ўша пайти Ойпошшо сизлар айтган шартни қўйганда борми, касалхоналар хаста кўнгиللарга тўлиб-тошиб, бокс бўйича чемпионлар бодраб кетармиди?! Аммо, Ойпошшоси тушмагур бӯйдоқларни беҳаловат қиладиган бошқача йўлни танлади. Бундай антиқа севги шартини ҳеч ким кутмаганди. Ойпошшо колхоз радиоузели орқали шундай чиқиш қилди.

Саҳнанинг бир қисми қоронғилашади. Чироқ фониди

О й п о ш ш о нинг ўсмир ёшидаги кўриниши. Дўппи кийган, фартук таққан, сочлари бошида чамбарак, қулоғида қўш чанок пахта қистирилган.

О й п о ш ш о (*қўлини олдинга чўзиб*). Барча бӯйдоқлар диққатига! Мен билан аҳду паймон қилишга жазм қилган, қалбим муҳрини бузишга ва безашга аҳд қилган азиз ва муҳтарам куёвликка номзодлар! Менинг эмчи энам шундай деган: «Йигитнинг марди майдонда синалади!» Шундай экан мен сизларни мардлар майдони – пахтазорда синамоқчиман. Ҳозир ҳар томонда «Механизация – давр шарофати!» деб бонг урилмоқда. Аммо, амалдачи? Энам айтгандай «эски тос, эски тоғора!» Қишлоқ хўжалигидаги барча оғир юмушлар ҳамон биз хотин-қизлар зиммасида. Кетмон чопавериб, қўлда пахта парваришлаш натижасида қишлоқ қизларининг кафтига хина энмай қўйган. Пардоз-андоз қилишларига эса фурсат етмаябди. Оқибатда йигитларимиз упа-элиги ялтираган қизлар учун шаҳар томон ошиқишмоқда. Бу ҳолга чек қўйиш пайти етди. Энам

айтмоқчи «кўпчилик бўлиб, бир ёқадан бош чиқариб» ҳамда қизлик шаъни ва ғуруридан келиб чиққан ҳолда, шундай қарор қилишга мажбурман:

Оғиримизни енгил қилиш истагида ҳиммат камарини белига боғлаган, келгуси мавсумда машинада энг кўп пахта терган «Пўлат от» суворийсига турмушга чиқишга розилик билдираман! Мусобақада иштирок этиш истагини билдирган баҳодир бўйдоқларга роппа-роса бир йил муддат. Унга мен ҳам «етуклик шаҳодатномаси» ни қўлга кирдириб, қош тердиришга руҳсат тегиб, бетимдаги сепкиллари каймайтиришда янгаларимнинг упа-элигидан самарали фойдаланиб тураман. Ишонаманки, мен бошлаган бу ташаббус яқин келгусида бошқа қишлоқ қизлари томонидан ҳам кенг қўллаб-қувватланади. Барчангизга омад ёр бўлсин. Хирмонимиз пахтага тўлсин! Хайр-р-р! Далада юз кўрушгунча!

О й п о ш ш о қўл силкаб чиқади. Саҳна тўла ёришади.

М у х б и р (қўлини чузиб). О-о! Офарин! Мисоли Ойбарчин экан бу, Ойпошшо опамиз!

Т а с в и р ч и. Ҳа-ҳа... Чибор от ўрнига трактор минган Алпомишларни тасаввур қилаябман!

Ф а р м о н ф е р м е р. Тасаввурингиз тўғри! Чунки, шу шартдан сўнг кечагина эшакни дуруст эплаб мина олмайдиганлар ҳам тура солиб тракторга тармашиб кетса бўладими! Қиёмат кўпди, тўлатўп бошланди. Аҳвол шу ҳолатга етдики, туманда яна тўртта «СПТУ» – механизаторлар тайёрлаш курси ташкил қилинди. Тошкент трактор заводида яна қўшимча 400 тракторга буюртма берилди. Энди кўрсангиз, ҳамма ёқ «тир-тир»! Солидол иси сасиган, солярка ҳиди уфурган...

М у х б и р. Э-э, қанақа одамсиз?! Муҳаббат бўстонига нима қиласиз қаёқдаги «тир-тир» ни тиқиштириб?

Т а с в и р ч и. Ҳа-ҳа... Севги қаёқда-ю, сасиган солидол билан солярка ҳиди қаёқда?!

М у х б и р. Сиз мангуликка муҳрланган мухорабадан гапиринг.

Т а с в и р ч и. Ҳа-ҳа... Ёқа бўғишлар, сакраб тепишлар, силтаб отишлар... Хўш, жами бўлиб нечта ошиқнинг пачоғи, нечта тракторнинг абжағи чиқди.

Ф а р м о н ф е р м е р. Ҳеч кимнинг пачағи ҳам, ҳеч нарсанинг абжағи ҳам чиққан йўқ. Ҳаммаси «Геннис рекордлар китоби»га кирадиган савияда ташкил топилди. Колхозимизда ўша йили қўл терими қирқ фоизга, машина терими эса тўрт юз фоизга бажарилди! Қизғин ва шиддатли кечган курашларда ғолиб чиққан каминага эса куёв бўлишлик насиб этди! Бунинг учун менга техника сирларидан тиллашишга сабоқ берган устозим Туроб тракторчига (қўл силкаб) телеведение орқали ўз миннатдорчилигимни изҳор қиламан! Туроб тоға, сизга ташаккур! (Ёқасининг тугмасини бўшатиб) Уф-ф! Ана хайрият тугатдим!

М у х б и р. Ие, даррова?! Конфликт, кульминация... дегандай?!

Т а с в и р ч и. Охири суд бўлмаганини ҳисобга олмаса худди ҳинд фильмларидай ечими тўй ва бахтли якун топаркан!

М у х б и р. Ҳа, майли. Ойпошшо опамиз ишқилиб сўнг сўзида турдимиз?

Т а с в и р ч и. Ҳа, ҳа... Қўшимча шарт қўймадими?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Йўқ. Ғолиб аниқ бўлгач, Ойпошшо шундай дебди: «Ким у манглайи ярқироқ марди-майдон?! Мўйлови қалдирғоч қанотидан андоза олган анови алп қомат йигитми? Озроқ маҳмаданалиги ва мақтанчоқлиги бор демаса... Ҳа, майли. Энам айтган: «камчилик ахтарсанг дўстсиз, қусур изласанг эрсиз қоласан!» деб. Шундай экан ками-кўстини тўйдан сўнг ўзим тўғрилаб оламан.»

М у х б и р. Хўш, ками-кўстингиз бор эканми?

Т а с в и р ч и. Ҳа-ҳа... Уйланадиган одам билиб қўйгани яхши-да!

Ф а р м о н ф е р м е р. Ҳа, шу... Тишни армиядан келгач, бир ҳафтача тозалаб, сўнг ташлаб қўйгандим. Талаб этилгач, қайтадан милкка сув тегди. Соқол-мўйловни ҳам ҳар куни қиртишлайдиган бўлдим. Бўйдоқлик маҳали қорин тўйғизилган жойда ётиб думалаб қолаверардим. Йўқ, энди қош қораймасдан остона ҳатлашга тўғри келди. Кийиниш,

юриш-туришимга ҳам сон кириб қолди. Хотиннинг қатъий «таклифи» билан қишлоқ хўжалиги институтини сиртдан ўқиб, тугатдим. Ўзимга қолсаку, иссиқ ўрнимни совутиб, сакраб юрмасдим. Аммо, ҳаммасига сабаб, Ойпошшо далада кетмонни қандай ўйнатса, уйда капгирни ҳам шундай шиддат билан...

М у х б и р. Йўғ-е?!

Т а с в и р ч и. Наҳотки?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Нотўғри тушунманглар, ўртоқ бўйдоқлар! Хотин уйда таомни қанча ширин тайёрласа, кўчага шунча кам чиқадиган бўлиб қоларкансан. Умуман олгандачи, Ойпошшомнинг мақташга арзийдиган хислатлари фикр-ғиж...

М у х б и р. Бўйдоқ одамга шунисидан гапирингда, ақа! Опамизнинг мабодо, боши очик бирорта синглиси қолмаганми?

Т а с в и р ч и. Ҳа... Ҳа... Яхшилаб мияни титкиланг. Иккита бўлса яна ҳам яхши...

Ф а р м о н ф е р м е р. Шошманглар. Олдин хотинимни яхшилаб мақтаб олай... Чунки, бояқиш анчадан буён телевизорга чиқишни орзу қилиб юради. Хўш-ш, биринчи фазилати, юқори лабини пастки лабига тегизмасдан беш-олти тилда, беш-олти соат бемалол, сув ичмасдан, нафас олмасдан гаплаша олади.

М у х б и р. Нима, янгапошшо тил институтини тугатганми?

Т а с в и р ч и. Агар сир бўлмаса, қайси тилларда равон гапиради?

Ф а р м о н ф е р м е р. Нега сир бўлсин. Ойпошшом – саксонга сабоқ, тўқсонга товоқ берадиган қишлоқ аёлларининг «ғийбатшунослик» факультетини имтиёзли тугатган. Қайси тилларни билишига келсак... Хўш– ш, уйга тўлиб-тошиб келганимда «фаришта тил» да, жаҳли жўш урганда «жин чалган тил» да нуқта-вергулини жой-жойига қўйиб гапираверади. «Қайнона тили», «Қайнота тили» «Қўни-қўшнилари тили» ни айниқса қотириб ташлайди. Энди, қойил қолганим укалар, ухлаганда ҳам хотиннинг тили бемалол айланиб туради-да! (Бироз тин олиб) Бўлди-да, мухбиржонлар! Тилим толиқиб

қолди. Бошқа мавзуда суҳбатлашайлик... Мендан ана, пахтани сўранг! Агротехникаси, сўрти, ҳосилдорликни ошириш йўллари дегандай... Мен сизларга айтсам, мақтанябди деб ўйламанглару, даламда етиштирилаётган пахта навига чет эллик ҳамкасблар қизиқиб қолишган! Хитой, Ҳиндистон, Миср, Ара... (Телефони жиринглайди) А?! (Телефонига қулоқ тутиб) Алло? Нима, Хелло?! (мақтанганнамо) Ана айтмадимми? «Хелло» деябдимми?! Демак, Африка ёки Америко... (Телефонга) Хелло! Ҳа, менам «Хелло» деябман-ку! Нима, «Хелло» эмас, Отелло?! Қанақанги Отелло! Ҳа, ўзимнинг жўги башара, жингалак соч жияним Қоравоймисан?! Шунақа демайсанми, одамни бекорга ҳовлиқтириб! (Мухбирларга) Бу бемаза ваҳимачи опамнинг ўғли. Менда таъминотчи, кас-сир ва омбор мудир. Лекин, асосий вазифаси бирор-бир «ЧП» чиқса, вақтида огоҳлантириш. Жияннинг жаҳли бурнининг учиди. Ким аччиғини чиқарса, дарров бўғаманга тушади. Ўша учун, шаштидан тушириш учун эркалаб «Отелло» деб чақирамиз. Энди узр, бу Отеллоси тушмагур бежизга телефон қилмайди... (телефонга) Ҳа, жиян, нима гап? МТПнинг таъминотчиси билан солишиб солярка «фонд» ини ундирдинг?! Яхши! «Водхоз» нинг бош бухгалтерини бўғиб, сув лимитини жойига қўйдинг?! Баракалла... Яна бир муаммо чиқиб қолди?! Уни бўғишнинг иложи йўқ... Нега? Ҳа, менга товинми? Қайноғалар устимдан янганга арзу дод қилишябди! Ойпошшо холаси билан мени излаб йўлга тушдимми?! (Шошиб телефонни ўчиради) Оббо! Мухбиржонлар, хабарларинг йўқми... Бугун куёш тутилармишми?! Ўша учун бизга рухсат. Қоронғи тушиб, қоқиниб юрмасдан уйга етиб олайлик! Далага чиқиб борсанглар, бемалол бир пиёла чой устида гурунгни давом этказамиз... Ҳозирча, хайр! (Шошиб чиқиб кетади).

М у х б и р (қўлини чўзиб). Ие, ҳой!

Т а с в и р ч и (қўл силкаб). Оббо... Вой-й!

Иккаласи ҳам Фермернинг ортидан югуришади.

ТҮРТИНЧИ МАНЗАРА

Соянинг қуюқ жойида чорпоя – сўри ўрнатилган. Радиодан «Қора кўзим» янграмоқда. **Ф а р м о н ф е р м е р** сўрида оёғини саланглатиб бошини куй оҳангига монанд тебратиб, яхна чой симириб ўтирибди. Керишади, хомуза тортади. Елкасига чопонини ташлаб ёнбошлайди. Бироздан сўнг отган хурраги радио овозини босиб кетади. Велосипед етаклаган **Ж ў р а ф е р м е р** кириб келади.

Ж ў р а ф е р м е р (у ёқ-бу ёққа аланглаб). Ҳой, ким бо-о-р?! Ау-у-у... (Сўрида ёнбошлаб ётган Фармон фермерга назари тушиб) Ие, мана бу хурраги даштни дарриллатаётган дев ким бўлди?! Ёки, излаб келганим Фармон фермери шумикин? Йўғ-е, сиёғи сира ўхшамаябди-ку! Тўғри-да, ҳозир тўртта одамга бош бўлган бошлиқ, бунақа ўзини чивинга талатмасдан, офтобга ялатмасдан, салқингина хонада ўзини елпитиб ётади. (Олдига яқин бориб, тикилиб) Бунинг ўзи оёғи яланг, пойчасида лой юқи, устида эса увада чопон. Хурракни тариллашига қараганда тракторист ёки сув чиқарадиган моторист бўлса керак! Шунақа «тар-тар» билан палакат босиб курорт-мурортда хонадош бўлиб қолсанг, борми?! Худо ургани шу-да! Қон босиминг пасайиш ўрнига, қайтадан кўпириб, тошиб кетади-да! Бунини энди қандай уйғотсам экан... Ҳой! (велосипед қўнғироғини жиринглатади) А-у-у-у! Ҳой-й, ишчилар уйғон! Келди, сен уйғонадиган замон!

Ф а р м о н ф е р м е р (чўчиб кўз очади, карахт туриб ўтиради). Оббо! «Қора кўзим» ни эшитиб кўзим қора тортиб кетибдику! Аммо, туш қурғур ҳам энг зўр жойида бузилди-да! Фолиблик байроғи фермер Камоловдан каминага энди тантанали тарзда олиб берилаётган пайтда... (карахт ҳолда яна мудрайди. Қисқа хуррак отади. Кўзини қайта очади. Ўтирган жойида Жўра фермерга қараб). Бу ким бўлди? Ҳали, ашула ҳам айтгандай бўлдимми? Нима бало, тўйдан қайтаётган отарчимикан? Унда ўйинчиси қани? Велосипед етаклаб олганига қараганда почтальонмикан? Унда сумкаси нега кўринмайди? Э-э, бу мавсум олдидан «шартнома»

қилишга келган шаҳарлик вакил бўлса керак... Шунақа! (Оғзини очиб эснаганча) О-о-о, мана биз бо-о-о-р! Келинг, жўра...

Ж ў р а ф е р м е р (хурсанд бўлганча). Эе, мени танийсизми? Ҳақиқатан ҳам, отим Жўра! Шаҳарлик шишадошлар эса қилган кайфининг дозасига қараб Жора, Жорик деб ҳам аташаверади. Ўрис улфатлар эса Джура дейишади. Хуллас... Энди, ўзларига келсак ким бўладилар? Ҳўкиз ҳўркитадиган манави савти-савлатингизга қараганда фермерга телехронитель, «телек» мисиз, дейман?

Ф а р м о н ф е р м е р (ҳамон карахт, хомуза тортганча). Жора, Жорик, Джура... Нима бало, бу мабодо теримга чиқсам уч кишининг овқатини берасан деябдими?! Унда бу «Жора» мас «обжора» ку! (Жўра фермерга) Ҳой, Жўра... Менга қаранг «теле» дедингизми? Нима телевизор тузатасизми? «Паробалка»ни-чи? Тузатиш қўлдан келадими? Чунки, анови «сериал» лар сил қилиб бўлди. Қачон телевизор мурватини бурасанг ё бразилский бобой ёки мексиканский момой чиқиб туради-да! Кейинги пайтларда турк тоғалар-у, хитойи холалар ҳам кўриниш берадиган бўлиб қолган. «Тангем» бўлса бошқа гап эди. Доривор гиёҳ дамламалардан дамлаб дегандай. Қолган кинолардан эса кофега кўкнори бўлиб қолаёздик...

Ж ў р а ф е р м е р (елка қисиб). Бунга гавдадан берган билан, қулоқдан қўшқўллаб олганми, дейман! (Овозини баландлатиб) Фармон фермерга ким бўласиз, деябман?! Ишчисими, сувчисими. (Қўли билан трактор ҳайдагандек кўрсатади) Ёки, пат-патчисими...

Ф а р м о н ф е р м е р (бошини силкиб). Ҳа-а... Ўша сиз айтган фермернинг сувчиси ҳам, ишчиси ҳам, пат-патчиси ҳам, фат-фатчиси ҳам... Ўзи ҳам ўзимман!

Ж ў р а ф е р м е р (ишонқирамай). Айтмоқчисизки... Ўша бутун воҳага донг таратган миллионер фермер Фармон Фаёзов, бу – сизсиз!

Ф а р м о н ф е р м е р (бошини мағрур силкиб). Шундай! Топағон одамнинг садағаси кетсанг...

Жўра фермер (кинояли тарзда). Аҳмоқ қилаяпсиз-а?! Ҳой, акаси, биз ҳам вақтида... Шаҳарда «козёл» эмас, «кузур» бўлганлардан! Мен тасаввур қилган Фармон фермерчи... Бунақа оёғи лой, кийган ковуши бир пой эмас. Ҳар йили миллионлаб пулни қиртишлайдиган бойвачча фермернинг ҳеч бўлмаса пашшахонасининг пардаси зардан бўларди. Сиз эса... Короче, Фармон Фаёзовичга қайсидир байрамда, минбарда узоқдан бўлса-да кўзим тушганди... Савлатидан саккизта от ҳуркиб, дамига тўрт қозон ош пишарди...

Фармон фермер. Мақтов учун ташаккур! Лекин қалпоқнинг тагидаги қасмоқ дарров кўзга ташланмайди-да Жўра! Нима, сиз ўйлайсизки Фармон фермернинг ўмири нуқул пасон кийимда минбару мажлис, маишату манзиратда ўтадими? Тўғри, миллионерман. Савлатдан ҳам, обрў-эътибордан ҳам нолимайман. Лекин, буларнинг барчаси қора меҳнат, пешона терини тукиш эвазига келганини ҳам яширмайман! Шунақа! Чориқни унутмаслик керак! Ўша учун ишонаверинг, иним. Тўғрингизда Фармон фермер ўтирибди. Аний... Котибам бўлганда, «меҳнат дафтарчам» ва суратимни сизга кўрсатган бўларди. Ҳа, дарвоқе.. Чин юракдан ширин сўз билан сийлаганларни асло қуруқ қолдирмайман! Кетгунча эсга солинг, сеткангиз бўлса сабзи, шолғом, кадидан кутарганча бериб юбораман...

Жўра фермер (четга). Анойингни топибсан! Мендан биргина сабзи-пиёз билан қутулолмайсан. Сени сахий, «тилла тухум берадиган товуқ» деб эшитиб, «патингни юлгани» келганман. Шундай аврайманки, бошинг айланиб, кўзинг тиниб, чўнтак кавлаганингни сезмай қоласан! (Фармон фермерга)... Ҳа-а... Менга сизни сал димоғдорроқ, фармонбардор... Аммо, бу «айблари»ни ишнинг кўзини ўйиб ташлаши, айниқса... (Маъноли томоқ қириб) Ҳотамтойлиги-ю, саховатпешалиги ювиб кетади, дейишганди. Энди ишондим... (Қарсак уриб) Ура-а, Фармон фермер акамизга шоншарафлар! Ҳаммани ғолиблардан ўрнак олишга чақираман!

Фармон фермер (ийиб). Ие, дидлик, фаҳм-фаросатли, бир сўз билан айтганда яхши йигитга ўхшайсизку! Қани, велосипедни суяб, мана бу сўрига сак-

раб чиқингчи!.. Янаги сафар келганда меҳмон, кажавали мотоцикл миниб келинг... Хўпми! Қовун-тарвуз, майимжон-пайимжонлардан босиб бериб юбораман! Шунақа...

Ж у р а ф е р м е р (*велосипедини дарахтга суяб, яқинроқ келади*). Ундай бўлса, ассалому алайкум! Қани ош тутамлайдиган табаррук панжаларингизни бир кўзга суртай! Бу ёғи тушликка ҳам оз қолди, шекилли?! (*Сўри четига омонат ўтириб*) Танимасни сийламас, деган мақол сизларда ҳам борми? Ўша учун ўзимни яқинроқ таништирай... Галажиннилик фермер Жураман...

Ф а р м о н ф е р м е р (*ўрнидан туриб кетиб*). Э-э, фермерман денг! Унда юракка яқин одам экансиз! Ўрнингиздан туринг, ҳамкасб! Кўкракка кўкракни уриб «заряд» олайлик!.. (*қучоқлашиб кўришишади*) Ана энди уйқум ҳам очилди, чиройим ҳам! Фермер бўлсангиз, Жура, бир– биримизни тилимизни тушунадиган дўст, биродар... Айтиш мумкин бўлса, бамисоли божа эканмиз!

Ж у р а ф е р м е р (*оғзи ланг очилиб*). Э-э, қойил! Отимни топиб, ўзимнику лол қолдиргандингиз, божа бўлсак унда наҳотки, хотинимни ҳам... Танисангиз!

Ф а р м о н ф е р м е р. Э-э, йўқ! Тушунтиролмадим! Сизнинг ҳам, менинг ҳам маҳбубамиз, севгилимиз пахта бўлгач иккаламиз «божа» бўламиз-да! Дехқончасига тушунтирайми? Мана, масалан мен чигитнинг «Бухоро-6» навини эксам, сиз «Бухоро-7» ёки «саккиз»ини экасиз. Мен «синглиси» ни маъқул кўрсам, сиз «опаси» ни ... Ёки тескариси... Энди тушундингизми, қариндош?! Хўш, божа... Гапирингчи, аҳволлар қалай? Теримга ҳамма нарса шайми? Техника етарлими? Ишчи кучи керак бўлса, марҳамат... Ана, иккита қарсиллаган қайним бор... Келиша олсак, ушаларни тўртта теримчи қизга, бир каллага қўш калла қилиб айирбош қилишим мумкин. Қалай, розимисиз?

Ж у р а ф е р м е р. Бўлмайди! Унақа қиров қўнмас қариндошлар, ўзимда ҳам қалашиб ётибди! Менгачи қайинсингиллар... Йўғ-е... (*четга*) Олдин, бу лақма миллионерни пича мақтаб этини ўлдирай. Кейин асл мақсадга ўтаман. (*Фармон фермерга*) Менгачи, сизнинг олтин

баҳосида, аммо, бепул ва доно... Маслаҳатингиз керак! (Бирдан йиғламсираб) Авжи саратонда бошимга дўл ёғиб турибди. Ака, фақат нажот сиздан...

Ф а р м о н ф е р м е р. Ўҳў-ў... Дардингиз доманами, дейман! Ҳа, майли, қора тортиб келибсиз... Фақат, шатиршутур қилиб, тез-тез тўкиб, экиб ташлайверинг! Кераклисини ўзим топиб, суғуриб, ягана қилиб олавераман. Тушунарлими? Қани, бўлинг...

Ж ў р а ф е р м е р (қўли кўксида, эгилиб). Қуллуқ, қуллуқ. Фақат қуруқ қайтармасангиз бўлди, ака! Унда, пайкални бошидан тушиб келавераманда-а? Хўп-хўп... Гапни пўсткалласидан бошласам, асл тегимиз шаҳарлик аслзодалардан. Авлод-аждодаларимиз арбоб ўтишмасаям, ишқилиб кўпчилик танишган. Айниқса, падари бузруквор, дадамизга гап йўқ эди! Отлари Болтабой бўлиб, касблари қассоб бўлса-да, кўча-кўйда уни кўрганлар, ҳурмат юзасидан «Ана «Етим қовурға» келаябди!» дейишса, тамом... Етти маҳалланинг мушуги-ю, кучуги жўровозликда хониш қилишга тушиб кетишарди. Не-не, шляпа кийган, портфел қўлтиқлаганлар машиналаридан сакраб тушиб салом бериб қолишарди. Шунақа катта обрўга эга бўлсалар-да, аммо, анчайин камтар эдилар. Гўшт сотишни шогирдларига буюриб, ўзлари тез-тез ҳожат чиқариш билан машғул бўлардилар.

Ф а р м о н ф е р м е р. Ҳожат... Ҳм-м, тушунмадим. Нима бало, отангиз хронически қорин оғриққа дучор бўлганмиди?

Ж ў р а ф е р м е р. Йўғ-е... Тушунтиролмадим, шеклли! Мен сизга айтсам, дадамиз муҳтожмандларнинг ҳожатини чиқарардилар. Масалан, кимнидир ёғлироқ ишга жойлаштириш. Бошқасини институт-пинститутга кирдириб қўйиш, дегандай... Уқдингизми?

Ф а р м о н ф е р м е р. Йўқ, уқмадим. Нима, отангиз ярим ставка ёғ заводда ҳам ишлармиди? Ёки ректор поччаларинг бўлармиди?

Ж ў р а ф е р м е р. Оббо! Ким айтади, сизни давра кўрган, доллар санаган давангир деб! Нимасига тушунмайсиз?! Айтингчи, бу дунёда гўшлнинг лаҳимини ёқтирмаган одам борми?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Ҳа-а, гап бу ёқда денг! Бўпти, Жўра... Гапни тезлаштилинг! Фақат, менга айтингчи, сиздай шаҳарлик қассоб, қандай қилиб қишлоқлик фермерга айланиб қолдингиз?

Ж ў р а ф е р м е р. Шошманг-да... Ёки тушлик ўтиб кетаябдими?! Тил қанча кўп айланса, ошқозон шунча яхши ишлайди! Хуллас, мен сизга айтсам, ота изидан бориш каминага насиб этмади.

Ф а р м о н ф е р м е р. И-ие... Сабаб?

Ж ў р а ф е р м е р. Сабаби, ҳаёт бошқа экан, ҳаёл бошқа экан! Бу касбда пичоғинг ёғ кесиши учун, ҳатто «қассоб боласи» бўлиб туғилишнинг ўзи камлик қиларкан! Очикроқ айтсам, қассоблик касбида устаси фаранг бўлиш учун, артистликмией, афсунгарликмией, кўзбойлоғичликмией... Хуллас, алламбало хусусиятлар талаб этиларкан! Яна тушунмаябсиз-а?! Мана қаранг, айтайлик сиз қассобхонадасиз. Сохта илжайиш, товозиюнавози, у ёқда бузуқ тарози... билан қассоб сизга қўш қўлаб, гўштни айтган жойингиздан кесиб узатади. Хурсанд бўлганча шаталоқ отиб жўнаб қоласиз. Уйга боргач эса... Очиб кўрсангиз ҳалигина кўрганингиз, биқин гўшт ўрнида қандай қилиб сўнгак ва без пайдо бўлганига ҳайрон-улол қотасиз! Хўш, бунинг учун ҳам алоҳида истеъдод керакми? Керак! Қассоб ҳар қандай актёрни бир чўқишда қочирадими? Қочиради! Афсуски, мен қассобчиликда ариуриш-у, пашша кўришдан нарига ўтолмадим!

Ф а р м о н ф е р м е р. Менга қаранг, Жўражон! Гапни бунча чўздингиз. Яхшиям, қассоб ўтган экансиз! Мабодо, шофёр-пофёр бўлганингизда борми, гапнинг газини босиб...

Ж ў р а ф е р м е р. Э-э, қойил. Яна топдингиз!

Ф а р м о н ф е р м е р. Яна нимангизни топдим? Тугмангиз узилиб тушганмиди?

Ж ў р а ф е р м е р. Йўқ. Ота касб қассобликни эплогмагандан сўнг, шофёр бўлганимни топдингиз! Тўғрироғи, таксист бўлганман... Ўшанда кўрсангиз эди... Бизнинг мо-

шин кинодаги Фонтамаснинг «иномарка» сига ўхшаб ҳам қанот чиқарарди, ҳам ўрдакка ўхшаб сув-пувга шўнғиб ҳам кетаверарди!

Ф а р м о н ф е р м е р. Оббо, Фонтамасни тинч қўйинг, Жўражон! Ўзингиздан гапиринг. Фақат тез-тез... Қассобликдаёғли касбни киракашликка нима сабаб бўлиб алмаштирдингиз? Шундан гапиринг... Шунақа!

Ж ў р а ф е р м е р. Шофёрлик ҳам ёғли касб. Фақат мойи сал қорароқда. Энди у пайтлар ҳозиргидек мошин ёғнинг «Женерал моторс»и мода эмасди. Ёмон қараманг, мана аста-секин мақсадга ўтаяпман... Мен сизга айтсам, шофёр бўлишимга Тоғай тоғам сабабчи! Шунақа одамни эшитганмисиз? Олдин мактабда тарих ўқитувчиси бўлган. Сўнг шаҳар таксимотор паркида партком, бир оз ўтгач завхоз, зам... Икки йил ўтар-ўтмас эса «тарих» ни темир тақага айлантиргани иш бердим, йўлини қилиб ўша корхонага бошлиқ бўлиб олди... Хўп, хўп! Мана гапнинг га-зини босаяпман. Мен сизга бир сирни айтсам, султон суягини асло хўрламакан! Тоғам ҳам директорлик курсисига ўтирган куниёқ мени йўқлади. Кўзни кўзга қадаб, роса маъруза қилди. Тоғамнинг айтишича, қўли болта тутган қассобдан, қўйнинг миясини минг еган билан, Афлотун ҳам, Насриддин афанди ҳам чиқмаскан! Шу боис, касбимни алмаштиришим шарт экан. Бу соҳада шахсан ўзи тоғалик қиларкан!... Хуллас, «хўп» дедим... Қараб турибсизки, бир-ласда ўша пайтларда русум бўлган «лаган» йўғ-е, «Даган» деган такси— мошиннинг эгасига айландим, қолдим! Қойил қолганим, тоғам ҳатто қуруғини ҳам олмади!

Ф а р м о н ф е р м е р. Ҳа, энди ўлар... Қиёматли қариндош бўла туриб! Лекин, авзойингиздан сезилиб турибди, барибир товон тўлагансиз...

Ж ў р а ф е р м е р. Яна топдингиз! Таксичилик бошида менга қиммат тушганди...

Ф а р м о н ф е р м е р. Ана айтмадимми? Хўш, бирор-бир дарахтга бориб калла қилдингизми?

Ж ў р а ф е р м е р. Ундан баттар! Тоғам «қуруғи» ни олмади-ю, аммо, эвазига қари қизини қўйнимга тикди. Еган

оғиз уялар, ҳеч нарса дея олмадим. Тўй куни, чимилдиқда секин келинпошшадан чимчилаб ёшини сўрасам, мендан беш ёш катта экан!

Ф а р м о н ф е р м е р. Ҳм-м! (файласуфона) Ҳа-а... Ҳаётда илдиз отиш учун, баъзан шунақа қурбонлик талаб қилинади! Менга қаранг, Жўравой! Бу ҳақда тоғангизга, ҳалиги... Қайнотангизга шикоят қилмадингизми?

Ж ў р а ф е р м е р. Қилдим. Лекин, тоғам... Ҳам қайнотам, аллақачон бюрократ бошлиққа айланиб улгурганакан! «Биринчидан, – деди у дастурхон муштраб, – мен ариза, шикоятларни уйда эмас, идорамда қабул қиламан. Ушанда ҳам уч нусха, уч интервалда! Ундан кейин, ўша «аризанг»нинг тепасида менинг хўжалик ишлари бўйича ўринбосарим, шахсий хотиним, яъни сенинг қайнонангни «виза» си бўлиши шарт! Иккинчидан, жиян! Сен-ку, ҳали саводсиз сўтаксан! Тарихни ўқиб-ўргансанг ўласанми! Ана, шундай ўқимишли, маърифатли... МЭЛС акамлар ҳам ўсиш умидида ўзларидан ёши катта хотинга уйланишган...

Ф а р м о н ф е р м е р. Бир дақиқага шошманг... Бу МЭЛС акамлар ким бўлди? «Технадзор» нинг каттаконими ёки «йўл бошқармаси» бошлиғими?

Ж ў р а ф е р м е р. Улардан сал юқорироқ... МЭЛС – бу Маркс, Энгельс, Ленин... Эшитмаганмисиз, эски замоннинг «олигархлари» да! Тоғам, биласиз тарихчи. Шунинг учун «ёлғон гапирмас» деб, очиқ қозоннинг қопқоғини оҳиста ёпиб қўя қолдим. Лекин, қовоқ уйишим, барибир иш берди. Тезликда «таксим»нинг тўртта филдирагини янгисига алмаштириб олдим. Амалдорга кўев бўлсанг, мазза эканда! Косовинг қўлда куймаскан...

Ф а р м о н ф е р м е р. Менга қаранг, ҳой «куймас косов!» Биринчидан гапни тезлаштиринг. Иккинчидан, қанақанги ориятсиз йигитсиз. «Хотинининг ёши катта!» – деб улфатларингиз устингиздан кулишмадимми?

Ж ў р а ф е р м е р. Кулишга кулишди-ю, сўнг ҳайратдан оғизларини ёполмай қолишди. Нега десангиз, йўли топилди. Толеимга, «Паспорт столи» бошлиғининг хотини бизнинг хотинга эна жамоат хеш, яъни холавачча чиқиб

қолди. Хуллас, ўшанинг тўйида тўрт кунлик тушумдан кечиб, «тушов» узиб хизмат қилдим. Ўз навбатида холаваччамиз «хўжайини» га бир қош қоққанди, майор эр ўтирган жойида «честь» бериб қолди. Зўрники тегирмон юргизади, дегани ҳақиқатда рост экан. Қойил қолганим, паспортчи почча бирпасда бизникини «узайтириб» хотинникини «кичрайтириб» ташласа бўладими! Хуллас, ҳозир хотин билан фарқимиз йигирма беш ёш! Паспорт бўйича ҳисоб-китоб қилинса, хотиним катта қизимдан бор-йўғи олти ёш катта чиқар-ов! Хўш қалай, эвини эплабманми? Ҳалиги айтганимдек, улфатларим бундан хабар топишгач, оғизлари ланг очилганча, ҳасаднинг зўрлигидан ҳасанлаб қолишди... Бир-иккитаси алами келиб; «Укафарнинг ули!» Ёш хотин олиб, Мирзакаримбой бўла-а».

Ф а р м о н ф е р м е р. Хў-ў, Мирзакаримбой... Узр, Жўравой! Роса чўзаябсизда! Билсам, сиз билан отпускаи олиб гурунглашарканман. Илтимос, бу ёғига ҳадеб «шаф-шаф» ламасдан шафтоли деб қўя қолинг...

Ж ў р а ф е р м е р. Ҳовлиқманг-да, энди. Биринчидан, шафтоли деганингиз меванинг энг бемазаси бўлади. Териси юпқа, ичи тўла сув, тез бузулувчан. Бир йили аҳмоқ бўлиб, Ангарага шафтоли олиб борганимда, роса чув тушганман. Ўшанда мевага қўшилиб, ўзимнинг ҳам сувим оқиб, мазам қочиб қолганди... Ҳа, хўп, мана гапни тезлаштирдим! Хуллас, шофёрлик касбида «Қўлларим рулда, рулда... Кўзларим пулда... йўғ-е, йўлда, йўлда!» дея ашулани ванг қилиб, кирakashликнинг «кири» дан кунликни бинойидай ўтказиб келатгандим. Тўсатдан фалокат! Катастрофа!!!

Ф а р м о н ф е р м е р (чўчиб тушиб). Яна нима бўлди? Тоғангиз ўлдими?!

Ж ў р а ф е р м е р. Ундан баттар! Тўсатдан, даҳшат! Ҳамма ёқни ёв... рамақи, «РАФ» лар, девона феъл «Дамас» лар босиб кетди! Кунликка кана тушди, тушум тахир тортди!!!

Ф а р м о н ф е р м е р. Ваҳимангиз қурсин! Ҳа энди, бозор иқтисоли, рақобат-да! Сиз улардан ўтказиб хизмат қилсангиз...

Ж ў р а ф е р м е р. Қанақасига ўтказиб «хизмат қиламан»?! Энасининг қорнидан эмаклаб чиққан заҳоти бу тирранча киракашлар «рул» га тармашиб, педалга оёғи зўрға етади-ю, лекин биздай «бобой» шофёрларни йўл четида чиқариб, суриб қўйишгач, кишига алам қиларканда! Бундай пайтларда ўтмишни эслаб овунарсансан, холос... Эҳ-ҳ, бир пайтлар... Автобус анқонинг уруғи саналган даврлар бизнинг ошиғимиз олчи эди! Айниқса солдатлар ҳарбий хизматдан қайтадиган кунлар биз киракашлар учун ҳақиқий «ов» бошланарди! Билагида кучи бор йигитларданмиз, тўдадан икки-учтасини айириб, чўлгами, тоққами, ишқилиб, эна қишлоғига олиб боргач энасига қўшилиб, оталаригача яланг оёқ ҳолда чопиб чиқишарди. Ана ўшанда кўринг иззат-икромни! Эналари елкамизга тўн ёлган, оталари қўй қўрага бошлаб борган... Тўғри, ҳаммада ҳам бундай имкон бўлмаслиги мумкин. Ўша учун берганига қаноат қилиб...

Ф а р м о н ф е р м е р. Ҳм-м, турқингиз таниш туйиляпти! Менинг ҳам аммамнинг ўғли армиядан келганда; «Ҳа, майли етимча экан! Дарранда бўлмаса, ўрнига паррандада!» деб йигирмата мояги билан тўртта товугини тортиб олиб кетган мабодо сиз эмасмисиз?!

Ж ў р а ф е р м е р. Бўлиши мумкин. Чунки, энг камтарин ва камсуқум киракаш мен эдим. Қарри-қурри кампирларни қуруқ дуосига, сулувроқ санамларни тилло тишли табассумига ҳам рози бўлиб, айтган манзилига етказиб қўяверардим. Ҳозиргиларчи?! Айниқса, анови «Дамас»...

Ф а р м о н ф е р м е р. Ў-ў... «Дамас»! Бас-с... Тор-мозни бос! Тавба деб ёқамни жуфтлайин-у... Аммо, кўп гапириш гуноҳи азим эканлигини, энди, ўзим ҳам англаб етаяпман! Қандай фермерсиз билмадим-у, бироқ, маҳмаданагарчиликда мен сизга шогирд ҳам тушолмас эканман! Бўлди-да, энди, шофёр ўтганман деб, гапнинг чангини чиқариб кетаверасизми?! Мақсадга ўтасизми ёки «права» нгизни тешдириб берайми?! Ана «ГАИ» бошлиғи менга собиқ синфдош, гап-гаштакда товоқдош... Гапни калта қилсангиз қилдингиз, бўлмаса ҳозир устингиздан сим қоқаман! Шунақа...

Ж ў р а ф е р м е р. Қоқиб, овра бўлиб ётманг. Аллақачон қоқилиб, «правамиз» нинг пати тўкилиб бўлган. Яна жиндай сабр қилинг. Бу ёғи келиб қолдик... Хуллас, «таксичилик» дан тутуриқ кетгач, носкадисини йўқотган носкашдай гарангсиз юргандим... Тўсатдан бозорда тўрт тоғ ошган кал қариндошга тўқнаш келиб қолдим. Узоқдан қариндош бўлсаям, жон жигар-да... Жони ачиди! Афтангоримга қараб туриб, кал калласини қашлади. Сўнг менга қараб илжайди. «Йўлини қиламиз, қариндош. Аммо, лекин ҳозир, бозор даври... Текин маслаҳат мадорни қуритади. Сен олдин қорнимни тўқла... Кейин кўрасан бу кал калладан қандай маслаҳат чиқишини!» – деди. Ширин луқманинг ҳидини сезиб дарров рози бўлдим. Кал қариндош саккизта сомса, тўрт порция кабобни паққос туширгач, ҳазм – таом ўрнига бу сафар киндигидан юқорисини қашлади. Узоқ ўйга толгач, сўнг қўққисдан тагидан замбур чаққандай ирғиб турди ва деди: «Дов-дастгоҳингни йиғиштир! Мен билан қишлоққа кетасан. Фермер бўласан! Шу касбнинг бошини айлантириб кўрасан... «Томдан тушган бу тараша»га ҳайрон бўлиб тургандим, кал қариндош яна сўзида давом этди: «Ҳеч хавотир олма! Газета-журнал ўқимайсанми? Ҳозир энг замонавий ва даромадгир касб бу – фермерлик! Ёнингда мана мен бўламан. Тўрт ўғилни тўрт тарафингдан тиргович қилиб қўяман... Фақат шу, фойда кўриб, даромадни тақсимлаётганда «оталик» қилганим ёдингдан чиқмаса бўлди!»

Ана кўрдингизми?! Шу тариқа каминангиз Жўра қассоб, Жўра таксист... Замон зайлига кўра Жўра фермерга айландим, қолдим. Бўлди, мана манзилга етиб келдик! Овқат-повқатингиз тайёр бўлса, буйруқни беринг, олиб келишаверсин... Қорин тўйгач, сўнг қулоғингизга қўрғошиндай қуядиган яна бир муҳим гапим бор!

Ф а р м о н ф е р м е р (таажжубда). Қизиқ-ку! Бу ёғи неча пуддан тушди? Ҳеч ақлим етмаяпти?! Деҳқончилик даласидан ўтмаган сиздай шаҳарлик шофёрни қандай қилиб фермерликка қабул қилишди?! Тендир, комиссия кўриги, турли талаб ва шартлар... дегандай?!

Жўра фермер. Ў-ў биродар! Ҳозир тадбиркорлик замони. Эплаган элакда сув ташиб, кафтида шўрва қайнатиб ётибди. Бизнинг ўша... Кал қариндош ҳам, қаловини топиб, қорни ёндиришга устаси фаранг экан! Йўлини қилди. Тугаб бораётган колхознинг бўлажак собиқ раиси билан олдин пиёла уриштиришди, сўнг бир-бирларини ўпиб «закуска» қилишди... Қараб турибсизки, ҳаял ўтмай, ўша собиқ раснинг ўғли, келини, невараси, ҳали туғилмаган чевараси қаторида бизга ҳам қишлоқнинг сувлигина жойидан жой ажратилиб турибди-да!

Фармон фермер. Ҳм-м... Гап бу ёқда, ранг берадиган сиёҳда денг! Хўш, хўш... Ишни қандай бошладингиз... Эпладингиз, демоқчи эдим?

Жўра фермер. Ҳа, энди маслаҳатнинг бошида «тутинди ота» – кал қариндошим тургач, тўрт ўғли тиргович, собиқ раис «соябон» бўлгач... Биров пишагимизни «пишт» дермиди?! Ўзимиз экдик, ўзимиз тикдик, фойдагинасини ҳам «туф-туф»лаб тугунга тикдик. Олдин Жўрақул эдик, кейин Жўрабек ва ниҳоят Жўрабой бўлдик... Қишлоққа арендага олган велосипедда боргандим. Велосипед мотоциклга, мотоцикл «Тико» га, «Тико» «Нексия» га айланди... Хуллас, оғиз тўла тилла тиш, қурган иморатим пишиқ гишт... Қоидаси шунақа шекилли, икки-уч йил биров бурнимга бир чертгани йўқ. Лекин, яқиндан бошлаб кўзикдикми, кўз тегди... Қора кўзойнакда яшириниб фақат тунда юрадиган бўлиб қолдим. Чунки, ҳали солиқчи, ҳали департамент, ҳали бошқармадан... Кейинги пайтларда прокурор ҳам мени тез-тез кўрмаса «соғинадиган» бўлиб қолган... Хуллас, уч йилда йиққанимдан, уч ойда мосуво бўлдим! Девор минган девонадан фарқим қолмади. Мана, яна велосипедга кун қолган! Бу «шайтон арава» нинг ҳам шайини ўлган, шариги тўкилган. Ўшанга сизни саховатпеша ҳомий деб, дардим-ни...

Фармон фермер (гапини бўлиб). Топдим! Жўравой, дардингизни топдим!

Жўра фермер. Яна... Топдингизми? Лекин, менинг дардим...

Фармон фермер. Дардингиз менга маълум дедим-ку! Ҳа, касалингни яширсанг, иситмаси ошкор қилади! Айтдим-а, бу алжирашингиздан қўланса ҳид келяпти деб. Шунақа!

Жўра фермер. Яхши англолмадим?! Қанақа қўланса... Мен билсангиз баданимга «Шаума» шампунни суркаб, тишимни «Пепсодент» пастасида ювман... Қачонки, албатта шаҳарга тушганимда!

Фармон фермер. Э-э, Жўражон! Сизни дардингиз бошқа жойда... Хўш, диогнозингизни аниқ қўйиб берайми?!

Жўра фермер (четга). Оббо, буни лақма десам, чиқимга қолганда пихини ёрганми дейман?! Энди буни қандай ийдирсам экан? Нима деса қўл қовуштириб турайчи, зора-мора ўшанда эриса... (Фармон фермерга) Майли, ака... Сиз нима десангиз шу... Фақат дардимга дармон бўлсангиз бас!

Фармон фермер (эътибор бермай). Унда келишиб олсак. Саволларимга фақат рост жавоб берасиз! Эҳтимол, ўшанда дардингизга даво топсак ажабмас... Хўш-ш, бошладикми ташхис қўйишни?!

Жўра фермер (четга). Сен деҳқондан қани, қандай дўхтир чиқаркан! Менинг касалим сенинг чўнтагингда! Ҳа, ҳозирча хўп деб турайчи! (Фармон фермерга) Икки қулоғим, қалбим, ички, ташқи ва «ўғри» чўнтакларим ҳаммаси сизнинг ихтиёрингизда... Бошлайверинг!

Фармон фермер. Чўнтагингиз дўхтирхонада керак бўлади. Бизники ошна-оғайнигарчиликка сув текин. Шунақа! Биринчи савол: Гала жинни қишлоғидаги Ажина чалган тепа тагидаги ер сизга қарашлими?

Жўра фермер. Бу сафар ҳам топдингизку-я! Лекин, бу саволингиз билан нима демоқчисиз? Ўша беҳосият тепалик тагида сениям ажина чалган демоқчимисиз?!

Фармон фермер (кулади). Йўқ! Ажина сизни кўрса, шайтонлаб қолса керак!.. Қишлоғингизга йўлим тушганда кўргандим. У жой беҳосият эмас, аксинча, мисоли жаннатнинг бир парчаси! Ёнбошидан магистрал канал оқиб ўтган. Тупроғи унумдор. Бир томони бедазор, бир томони тоқзор, шовуллаган боғ... Шифобахш сувли булоғи ҳам бор эди шекилли?

Жўрафермер. Ҳа-ҳа... Яна топдингиз! Қойилман! Ҳали айтдимку, собиқ раис саховатини аямай, кетар жафосига жойнинг хўрозини каминага совға қилиб кетганди. Ўшанда бирров бизга учрашмабсизда-а? Ётиб олиб базми жамшид қилардик. Жўжахўроздан табака, иштаҳада «сабака» дегандай...

Фармон фермер. Афсус, менинг ҳамкасблар билан суяк талашадиган одатим йўқ. Биз фақирга палов ҳам ош, мастава ҳам шўрва... Лекин, нима қилай, неча марта излаб борсам ҳам сира тутқич бермадингиз! Сўраб-суриштирсам ҳар гал эгизак жавоб: «Пиёзини пуллагани Павлодорга кетган!», «Супургисини сотгани Самарада санқиб юрибди!» «Олмасини ортганча Олтой ўлкасига жўнаган!»... Қойил қолганим, қишда борсам ҳам йўқсиз. Қаҳратонда «Қовун қоқингизни қоплаб, Қарағандани қора тортиб кетган экансиз!» Ёки ёлғонми?

Жўрафермер (четга). Нима бало, бу ички ишларда ҳам сиртдан ишлайдими, дейман?! Ҳид олишини қаранг! Энди бу ёғига эҳтиёт бўлиб туришим керак! (Фармон фермерга) Ҳа-а, ака, энди... Биласиз, ота-боболаримиз савдогарчиликни сара касб ҳисоблашган. Қолаверса, ўзбекчилик... Ҳар ўзбекда бор... Тирикчилик! Ўзингизга маълум, ўзбек дегани тўй қиламан деб қарзга ботади, уй қураман деб катта кўчада ётади. Бола-чақани боқаман деб... Мана сизга ўхшаган саховатпешаларга бош эгиб келади... Тирикчилик-да. Бир чигиртка хониш қилган экан: «Чирикчирик... Юрибмиз, тирикчилик!» деб. Биз ҳам юрганмизда...

Фармон фермер. Лекин, Жўражон, сизники «тирикчилик» эмас, бориб тургани – тиррикчилик бўлган! Хафа бўлманг-у, мана тилингиздан тутилдингиз, чокингиздан сўкилдингиз! Рухсат берсангиз, энди юзингизга янада каттароқ ойна тутсам. Бутун кирдикорларингиз... Инсоний қиёфангизни бежаган «ҳуснбузар» ларингиздан ўзингиз ҳам воқиф бўлсангиз... Хўш-ш, розимисиз?!

Жўрафермер (четга). Айтдим-ку, бунинг милиса, прокурор билан ош-қатиқлиги бор-ов деб! Олдини олмасам

бўлмайди! (*Фармон фермерга*) Менга қаранг... Бу бойвачча фермерман деб бўғиздан олаверасизми? Сўроқ қилишга нима ҳақингиз бор? Мен сиздан кўмак сўраб келсам-у...

Ф а р м о н   ф е р м е р. Ҳали ҳам сизга кўмак бермоқчиман! Касалингиз чипқонлаб кетмасин деябманда... Жўравой, рост гапиришга келишганмиз-а?! Демак, мен кирдикорларингизни бир бошдан айтавераман... Сиз бўлса тўғри бўлса, бармоқ букасиз. Нотўғри бўлса, бош чайқайсиз! Келишдикми?

Ж ў р а   ф е р м е р (четга). Авлиё бўлсанг ҳам, айбимни толиб бўпсан! Энди бу лаққанинг ўзи қармоққа илинди. (*Фармон фермерга*) Фақат бир шарт билан розиман! Агар айбимни бўйнимга қўя олмасангиз... Долларми, евроми, франкдами... Фарқи йўқ. Менга катта миқдорда маънавий жарима тўлайсиз!

Ф а р м о н   ф е р м е р. Кўрамиз ким жарима тўлайди! Жириллаб қолмасангиз бўлгани! Хўш, унда икки қўлингиз бўш... Бармоқ букишга тайёрланинг! Айбингизнинг боши, деҳқончиликдан дарс олмасдан, кетмон билан белкуракнинг фарқига бормасдан туриб, фермерликдай покиза касбга суқ билан қараб сўлакайингизни томизгансиз! Бунинг учун бош бармоғингизни букасиз... Таниш-билиш, сохта ҳужжатлар воситасида ҳақиқий деҳқонга тегиши лозим бўлган жойни қўлга киритгансиз. Демак, кўрсатгич бармоғингизни эгасиз.

Навбатдаги қинғирлигингиз, фермерлик «Низоми»га хилоф тарзда, эски замондаги «гектарчи» деб ном олган қаллобларга хос тарзда иш юритгансиз. Бошқача айтганда, пахта ўрнига пиёз, полиз маҳсулотлари, ғалла ўрнига мош, ловия, ерёнғоқ етиштириб, зўраки тижорат билан машғул бўлгансиз! Бу гапни ҳалигина, ўзингиз тилингиз билан тасдиқладингиз. Ўша учун бу сафар буваки бармоқни букасиз! Энг ачинарлиси, сизда ҳақиқий фермерларга хос хислат йўқ... Боиси, ҳақиқий фермерлар қишлоғида завод, фабрика қуриб, мактаб, шифохонасини таъмирлаб, муҳтожмандларга ҳомийлик кўрсатиб савоб юмушлар кўрсатаётган бир пайтда... Хўш, сиз нима ка-

ромат кўрсатаяпсиз? «Каромат»ингиз шундан иборатки, ҳамқишлоқларингизни доимий иш ва ойлик – маош билан таъминлаш ўрнига... Аксинча, арзон-гаров бозордаги мардикорлар – «ўлик жонлар» кучидан фойдалангансиз. Бу борада ҳам устамонлик қилиб, уларнинг меҳнат ҳақини картошка– ю карам, ошкади-ю олма қоқи билан ҳисоб-китоб қилгансиз. Ишқилиб, бармоқ букиш эсдан чиқмаябдими? Галдаги жинояткорона қилмишингиз, сизга берилган шундай ҳосилдор ер, «жаннатнинг бир бўлаги» ни «дўзах» кўринишига келтиргансиз! Теракларга тиф тортиб, кундасигача сотиб, киссангизни қаппайтиргансиз. Мевазор боғроғлардан ҳозир асар ҳам қолмаган. Пўстлоғини мол ямлаб, эчки-улоқ кемирғач... Нима бўларди?! Беданаларнинг «битбилдиғи» дан бўй тортган бедазорларчи? Ҳозир, тулкишоқоллар «ув-в» тортадиган тўқайзорга айланган шекилли?! Бош чайқамангда, бармоғингизни букинг. Кафтингиз ҳам тирналиб кетгандир?! Исботими? Керакли идора мутасаддилари сизни суратингизгача олиб, ашёвий далилларгача тайёрлаб қўйибди! Шунақа!

Ж ў р а ф е р м е р (четга). Тамом! Орқамдан одам, изимдан «агент» қўйилган экан! Энди нима қилдим! Бунинг ҳеч нарсасини кераги йўқ. Соғ-омон, шу жойдан тик оёқда чопиб чиқиб кетсам бўлгани!.. Қани, охирги ясама дўқни қилиб кўрайчи! (Фармон фермерга) Хўш-ш, бу гапларни сизга ким етказди? Бухгалтерим билан орамиздан қора мушук ўтганди... Ўша баттол айтдимиз?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Баттол бухгалтерингизни танимайман. Ўзингизни биринчи марта кўряпман-у... Шунчаки, камина вилоят фермерлар кенгашининг фахрий раиси ҳисобланаман. Қўлимда барча фермерлар фаолияти ҳақида маълумотлар бор. Бу «мансаб» да маош олмасак ҳам, ҳамкасбларга ҳурмат нуқтаи назаридан, улардан моҳир бўлишса иш ўрганамиз, кўмакка муҳтожларга эса ёрдам қўлини чўзамиз. Шу сабабдан икки-уч маротаба сизни йўқлаб боргандим. Аҳволингиз билан қизиқдим. Энди тушунарли бўлгандир? Шунақа...

Ж ў р а ф е р м е р (*паст тушиб, мунғайганча*). Айбдорман, аммо менда гуноҳ йўқ! Ажина чалган тепада қовун қоровуллик қиламан деб, бир кеча кайфда ухлаб қолгандим. Ўшанда алвастилар ҳазиллашиб...

Ф а р м о н ф е р м е р. Алвасти-ажина ҳам анойимас! Қани сиз билан ҳазиллашиб кўрсинчи, жунидан неча кило-си йўқоларкан.

Ж ў р а ф е р м е р. Мен айбдор эмасман! Ҳаммасига шайтонсифат ўша кал қариндошим айбдор! Унинг тўртта ўғли эса... Ўғил эмас, ғирт ўғри экан! Куппа-кундуз куни мени шилишарди! Шундай бўлгач...

Ф а р м о н ф е р м е р. Барибир бош айбдор – ўзингиз! Ҳаром бойлик орттиришга олдиндан сизда ҳавас бўлган! Ҳамиша виждон қолиб, жиғилдоннинг жаврашига қулоқ тутгансиз! Шунақами?

Ж ў р а ф е р м е р (*четга*). Ана энди қуён бўлиш фурсати етди! Қандай қилиб қочсам экан?! (Фармон фермерга) Бўлди-да энди, биродар! Сиз энди катта фермер, оғамсиз... Соқовни тилига акаси тушунади деб ёнингизга келсам, тилим қолиб, тишимни ҳам қоқиб қўлимга бераяпсиз-ку! Хўп, ана хатоимни тан олдим! Бу ёғига нима қилай?! Ҳомий бўлинг. Йўл кўрсатинг... (*Ўрнидан илкис қўзғалади*) Мен кетай!

Ф а р м о н ф е р м е р. Ўтиринг, ўтиринг! Мен сизга айтсам, хатони тан олиш, бу тузалишга қўйилган илк қадам. Аммо, узоқ вақт давомида қоплаган қурумни бирданига тозалаш мушкул. Бунинг учун эса, олдингизда икки йўл бор.

Биринчиси, имкони бўлса, бу касбни йиғиштириб, бошқа қўлдан келадиган юмўшнинг бошидан тутиш. Иккинчиси, хатолардан сабоқ чиқариш, кечикиброқ бўлса ҳам айбни ювиш... Бундан кейин, фермерликни касб эмас, қисмат деб билсангиз, кўпчиликнинг дуосини оламан деб ният қилсангиз... Катта бор, кичик бор, қалпоқни бошдан олиб, ҳамжиҳатликда сизга ёрдам берамиз? Розимисиз?

Ж ў р а ф е р м е р (*ўзини зўрлаб кулганча*). Э, бор-мисиз, биродар! Неча кундан бери ичимда қора чироқ пичиллаб, тутаб, аччиқ ҳид чиқараётганди. Сизнинг оташин олдингиздан кўнглим ёришди! Бўлди, бу ёғига сизга дои-

мий дум бўлиб... Йўғ-е, сизга сақичдай, керак бўлса чақир тиканакдай тармашиб оламан! (Четга) Қутулиб олай, кейин бу жойни елкамнинг чуқури кўрсин! (Фармон фермерга) Раҳмат ака, сизга! Энди менга рухсат... Бориб хатоларимни дарҳол тузатишга киришай. Фурсат борида ортингиздан отимни қамчилай!

Ф а р м о н ф е р м е р (ўрнидан қўзғалиб). Йўқ! Ойпош-шомнинг эмчи энаси айтмоқчи: «Емсииз от довон ошмас.» Олдимизда ҳали тепиб ўтадиган қанча тепаликлар-у, тир-машиб забт этадиган талай тоғлар турибди! Шундай экан, олдин белни бақувват қилиб олайлик... Шу десангиз, Илон-жарнинг нарги сайҳонлигида мўъжазгина «балиқ хўжалиги» ташкил қилганмиз. Бугун тушликка йигитлар ўша «луқмаи-ҳалол» дан антиқа таом тайёрлашган. Ана ҳидини сезмаяп-сизми? Бурунни беланги қилаябди-ку! Қани, мен йўл бош-лайман... Сиз эса, ортимдан! Айтишларича, балиқ гўшти ақлга-ақл қўшаркан, мия ҳам кўпириб жўшаркан! Шундай экан, ширин таомдан сўнг эҳтимол янада жўялироқ, мағзи тўкроқ фикрлар келар-а?! Қани, томоқ йўлларини тозалаш учун олдин бор овозда қўшиқ айтамиз. Ижроси майли биз-дан, чапаги меҳмон экансиз, сиздан! (Олдинга юрганча қўшиқ айтишга уринади):

Анов катта қозонда, қозонда,
Пиширасан таомни, таомни, ҳей!
Ошпазлик касби-коринг,
Капгиринг – ифтихоринг... ҳей!

(Бироз пауза қилгач)

Фермерлик касби-корим, ҳей,
Меҳнатим – ифтихорим, ҳей!
Қани, Жўравой жўр бўлинг!
Фермерлик касби– корим, ҳей,
О-о-о-ой... (томоғи хириллайди)

Оббо, бўлмади! Сўлак оқиб кетди... Шошилмасак бўлмайди, шекилли?! Тавба, қорин қулдираса, томоққа теп-ки беради-я! Жўравой тушликни туширайлик, куч олгач

қўшиқни биргаликда қайтадан айтамиз! Ҳамкорликда айтилган қўшиқ ҳам, иш ҳам баракали бўлади. Мен кетдим... Орқамдан етиб олинг! (Чиқиб кетади).

Ж ў р а ф е р м е р (ортига тисарилиб). Йўқ! Менинг қўшиғим ҳам, йўлим ҳам... бошқа! (велосипедини етаклаганча тескари томонга қараб йўл олади).

БЕШИНЧИ МАНЗАРА

Парда очилганда пахта даласининг бир чети кўзга ташланади. Дала шийпони. Соя жойда қўйилган сўрига кўрпачалар ташланган. Кўринарли жойда «Ф а р м о н ф е р м е р даласига хуш келибсиз! Пойқадамингиз барака олиб келсин!» деб ёзиб қўйилган. Елкасида чой термос, Ф а р м о н ф е р м е р хиргойи қилганча кириб келади.

Ф а р м о н ф е р м е р (сўрига бориб ўтиради, белбоғини олиб, юз-кўзининг терини артади, елпинади, хиргойисини давом этказади). «Пахтажорда кўрдим, барно бўйингни, ўргилай»... Ўргилай, бу иссиқдан. Тафтини зўрига ҳатто, қўшиқ ҳам эриб, буғланиб кетябди-я! Ҳа, энди ўзбекнинг саратони-да! (Хиргойисини ўзгартиради) «Ёнди, ёнди... Юрагим ёнди!» Ёнди, ёнди... Кун ёнди! Ҳа, даштнинг бу иссиғи эчкиэмарнинг эсини оғдириб, тошбақани ҳансиратади. Фақат одамгина чидайди!... Бундай кезде қовурғаси саккизта бўлганларгина ишлайди. (Термосдан чой қуйиб, ўзига манзират қилади) Қани, полвон, сиз ҳам шу иссиқда терлаб-пишиб, дала кезиб юрибсиз. Чойдан олинг! Қайноқ, қайноқ олинг. Иссиқни иссиқ кесади-да! Хиргойи қилаётганим сабаби, экиннинг авжи ёмон эмас. Хадича холага буюртириб исириқ-писириқ тутаттириб юбориш керакка ўхшаябди. Чунки, кўз-сўк ёмон нарса! Ишқилиб, шу кунларда даламга бегона-пегона доримасин-да...

Машина сигнали эшнтилади. Фермер чўчиб тушади, хушёр тартади. Қора костюм-шим, қора кўйлак, қора галстук, қора шляпада қорамтир тус папка қўлтиқлаган
В а к и л о в важоҳат билан кириб келади.

Ф а р м о н ф е р м е р (*ҳовлиқиб, беихтиёр қўлини кўксига қўяди*). Ас-салому алайкум! Келинг, катта...

В а к и л о в атайин Фермерни кўрмаганга олади.
Бўйинини ортига зўрға буриб.

В а к и л о в. Ҳой, Шокир-шопир! Сен қайтиб кетавер... Шанба-якшанба кунлари хабар-мабар олсанг, зиёфат-пиёфатдан қолган-қутганини тугунча-пугунча қилиб олиб-солиб кетарсан! Бўлди, уйга марш-парш!

Машинанинг «сигнал» бериб, жўнаб кетгани эшитилади.

Ф а р м о н ф е р м е р (*тикилиб*). Қизиқ... Бу ким бўлса?! Бир салом берганимга алик олмаганига қараганда, каттароқ такалардан... Йўғ-е, мансабдор акалардан бўлса керак?! Қани, яна бир марта қуюқроқ қилиб... (*қироат билан*) Ас-салому алайкум!

В а к и л о в (*пашша қўригандай ҳавода қўл силтайди*). Одам-подам борми бу ерда? Таак... Этак... Этак таққани эмас, обрўга тўғри келадигани топилсин! Бошлиқ-мошлиқ дегандай...

Ф а р м о н ф е р м е р. Хўп, хўп... Бошлиқ-мошлиқ, мана ўзимиз-да! Шу иссиқда бу кийим-бошда ҳамма ёғингиз шилта бўлиб кетгандир?! Қани, сояга ўтиб... Ёки, бир пиёла чой-а?

В а к и л о в (*хўмраяди*). Чой-пой кейин! Олдин обрў-побрўни жойига қўй! Мен кимман? Текширувчиман! Ҳам ошингни, ҳам бошингни. (*Қўлини ҳавога нуқийди*) Юқоридан! Махсус топшириқ билан!

Ф а р м о н ф е р м е р. Ие, текширувчи йўқ бўлганига... Ҳа, майли, ким бўлсангиз ҳам аввало, меҳмонсиз! Қани, тўрга ўтинг, тўрам... Ундан кейин, узр! Танимасни сийламас, дейишади. Ўзингизни яхшилаб таништиринг. Қайси маҳкамадан? Текширувчи бўлсангиз, қоғозингиз бордир?!

В а к и л о в. Ҳужжат-пужжат, демоқчимисан? Нима юришимдан-туришимдан кўрмаябсанми? Мен ҳар қанақанги

тудавой-судавой текширувчи эмасман! Тепа ташкилот-дан вакилман. Фамилиям ҳам Вакилов! Қоғоз-поғоз керак бўлса... (Папкасидан бир варақ олиб) Мана, кўз-пўз бордир! Пажалиска печат-мечат! Пажалиска имзо-пимзо! Қўл-пўл, ҳақиқий ҳаммаси... Ўзимники! Энди тушунарлимушунарлими? Унда давай-савай смирно! (Папкасидан яна қоғоз олади) Мана шу анкета бўйича савол-жавоб бўлади. От-потинг, миллатинг-пиллатинг, жинсинг-пинсинг... Сўнг майда-чуйда топшириқ. Сув-пув сепилсин. Дарахт-марахт тагида, салқин-палқинда жой қилинсин. Пашша-машша бўлмасин! «Таомнома» ни ўзим тузаман. Эрталабга ширч-чой-мурччой. Добавкасига яичница-маичница. Давлатнинг иши – фишғиши деб ошқозон-дошқозонни пачоғи-мачағини чиқазганмиз. Ўша учун тушлик, кечлик, саҳарликка сархил сара таомлар. Товуқ-мовуқ, ғоз-ўрдак, курка-сесарка, тандир-пандир, юпқа-пупқа... дегандай. Орқамдан одам-подам келиб туради. Ўша учун каттароқ-савлатлироқ кўчқор-пўчқор ҳам пих-мих этилсин. Битта ошпаз, битта сомсапаз, битта массажчи, секретарка-пекретарка... дегандай. Ҳордиқ олаётганимда финг-пинг деган товуш, шалоп этган ковуш...

Ф а р м о н ф е р м е р. Бўлди, бўлди, ака! Сиз саннаб-санаябсиз-у, бу ёқда такрорлаб, менинг томоғим тақиллаб, иягим шақиллаб қолди. Энди рухсат берсангиз, сизни ҳам биров «безовта-мезовта» қилсам... Гапнинг очиги, катта бова, сизни кимдир ўхшатиб лақиллатганга ўхшайди. Сиз айтаётган санатория, дам олиш маскани биздан тескари томонда. «Адрес» да адашиб кебсизми, дейман-да?!

В а к и л о в (қоғозига қараб олиб). Нега? Мана ёзилган-чизилган-ку! «Фармон» фермер хўжалигига... Текширувга вакил қилиб ўртоқ Вакиловни...» Энди тушунарлими? Унда давай-савай, қуллуқ-пуллик қилинсин! Молчи-полчи!»

Ф а р м о н ф е р м е р. Ўзр, катта бова! Мен молчи ҳам эмасман, фолчи ҳам. Лекин, ўз ҳақ-ҳуқуқини яхши биладиган замонавий деҳқон, Фармон фермерман! Уқдингиз-нуқдингиз? (Тиқилиб разм солиб) Шошманг, шошманг... Сизни энди эсладим. Ҳа, ҳа... Аниқ ўшасиз! Эски замондан ўтиб қолган собиқ ревизор – тафтишчилардан

бирисизда-а?! Ёдимда, бизнинг колхозга келиб «текшириш» ташкил қилгандингиз! Ўшанда хўжаликнинг ярим бюджети сизни «едир-ичир»ингиз, «ол-сол» ингизга сарф бўлганди. Қисқа қилиб айтсам, кундузни шом, ҳамманинг дилини хуфтон, колхозни эса яксон қилиб кетгандингиз. Исмингиз ҳозир эсдан кўтарилган-у, аммо, ўшанда кўпчилик томонидан қўйилган лақабингиз... «Кўркаламуш»миди?!

В а к и л о в (*ранги оқариб*). Ҳақорат қилинмасин! Эски-туски гаплар, кул-пуллар титкиланмасин! Керак бўлса, менинг доврүғим...

Ф а р м о н ф е р м е р. Довруғингизга дарз кетиб бўлган, катта бова! Сиз эккан мирзатераклар, аллақачон қурт еб қулаган. Замон ўзгарган... Аммо, сиз негадир, отдан тушсангиз ҳам, ҳамон оёғингизни узангида осилтирганча судралиб келаябсиз.

В а к и л о в (*ғуддайганча*). Бас-с ва пас-ст! Менинг кимлигим...

Ф а р м о н ф е р м е р. Сизнинг кимлигингиз, отнинг қашқасидай маълум. Нафсингиз бузуқлиги орқасида у идорадан урилиб, бунисидан сүрилиб, судралиб пенсияга чиқиб олгансиз. Аммо, ўрганган кўнгил ўртанса қўймас, деганларидек, сиз шундан сўнг ҳам хўрмача қилиқларингизни ташлаганингиз йўқ. Куёвингиз раҳбарлик қилиб келаётган туман трактор паркида қоровул бўлиб ишга жойлашиб олгансиз. Оддий қоровулсиз-у, аммо, дағдағангиз девор қулатади! Сиз қоровулликда турган кун базадан албатта «бирор нарса» йўқолади. Қолаверса, юмуш-ташвиш билан борганлар сизга «бирор нарса» ташлаб кетмаса, оёғига қулф уриб тураверасиз! Уч кунда бир «смена» да турасиз. Шу сабаб, қоровулликдан бўш кунларингиз, мана шунақа куннинг иссиғида ҳам «қора қарға» либосига ўралиб олиб, пиёзни ярмидан кесиб, сиёҳга ботириб урилган сохта «печат», сохта имзо билан «тафтишчи вакил» ман дея содда фермерларни чўчитиб, чув тушириб юрасиз! Ёки, нотўғрими, «катта бова?!»

В а к и л о в (*довдираб*). Шошма, сен-мен... Йўқ, сиз-биз... Буларни қаердан биласиз?

Ф а р м о н ф е р м е р. Мен-ку, билмасдим. Аммо, Отелло деган таъминотчи – механик жияним бор. Ўша сизни яхши танийди ва роса менга таърифингизни берган. Отеллонинг айтишича икковларинг ит-мушук, йўғ-е, ёқа бўғар «ошна» экансизлар! Идорангизга борган кун, фалокат босиб, қоровулликда турган бўлсангиз юмушини ёқа бўғиб битираркан. Гапимга ишонмаябсизми? Ҳозир ўзи бўлганда-ку... *(Телефони жиринглайди)* Алло? Хелло... Отелло?! Ўзингмисан, халоскорим?! Бўри, йўқ... Бўғма илонни йўқласам бўлмайдими?! Йўқ, бу сафар сенинг ёрдамингга муҳтожман. Нима гап, дейсанми? *(Вакиловга қараб)* Ҳа, бўйни йўғонлардан биттаси адашиб келиб қолибди. Томоғида суюк қолган шекилли... Бўғиб олиб, икки-уч марта яхшилаб силкиш, иложи бўлса қоқиш керакка ўхшайди! Бўпти, сен келгунча ҳиқилдоғини силаб тураман... Фақат, тезроқ кел. Бўлмаса, бу бюрократ...

В а к и л о в *(кўзи олазарак)*. Ие-пие! *(Гавдасига хос бўлмаган ҳолатда олдинга отилади)*.

Ф а р м о н ф е р м е р. Ҳой, шошманг, шопир-попирга айтиб... Оббо, меҳмон хор бўлди-ку! Пойи пиёда қолди-ку! Бир ҳисобда зарари йўқ... Бунақа баднафслар Отеллога ўхшаганларга ўхшатиб эмлатиб турса, анча эпақага келиб қолади. Қолаверса, ҳар қандай ёшда югуриш ва кўпроқ пиёда юриш ҳамма учун бирдек фойдали! Шундай экан, мен ҳам даламга шошилай, бориб ғўзалардан ҳол-аҳвол сўрай... *(Залворли одимлар билан чиқиб кетади)*.

ОЛТИНЧИ МАНЗАРА

Саҳнанинг орқа кўринишида фермернинг кўш қаватли уйи кўзга ташланади. Олд томонда боғ ва гулзор, уфқда пахтазор. Ясан-тусан, қўлига дипломат-портфель Ф а р м о н ф е р м е р кириб келади.

Ф а р м о н ф е р м е р *(саҳна ўртасига етгач, тўхтаб, уйи томон қўл силтайди)*. Ойпошим! Мана эржонинг-фермержонинг «командровка» дан қайтди! Биламан... Келишимга интиқ бўлиб, ҳув-в... анови иккинчи қават деразасидан,

парда орқасидан туриб мени кузатиб турибсан. Ишқилиб, уйда тинчликми? Эй, сен бор, кўнгил тўқ... Менинг кўнглим даламдан алағда! Юрагим сезиб турибди, бирор фалокат...

Қ о р а в о й ҳовлиққанча кириб келади.

Қ о р а в о й (*қўллари*ни пахса қилиб). Ҳой, тоға! Одам-подаммасакансиз! Уч кундан бери телефоннинг тугмасини босавериб, бармоққа тошма тошди-ку! Бошлиқ деган ҳам шунақа бепарво юрадимми? Тирмизак тирранча ёки бундайроқ мансабда бўлсангиз экан, ёқангиздан жуфт қилиб олиб...

Ф а р м о н ф е р м е р. Ҳай, ҳай... Отеллогинам ўзингни бос! Қўлингни ҳам тушир... Раз, два... Шундай! Телефонингни жўрттага олмадим, жиян. Сабаби, доим бир халта хунук хабарни орқалаб юрасан. Нос чекканинггами, нуқул оғзингдан қўланса гаплар бурқсиб туради. Ундан кейин хафа бўлма-ю, жиян сенда сапсемам сўзлашиш маданияти йўқ. Томдан тараша туширгандай «тарақ» этиб бошни ёрасан! Қоидаси бўйича, олдин ҳол-аҳвол сўралади. Эт ўлгач, сўнг секин мақсадга ўтилади. Тушундингми, ваҳима?! Бундан кейин шундай қил. Қани энди, гапирчи... Тинчликми?

Қ о р а в о й (*носкадиси*ни олиб *кафтига ташларкан*). Унда, олдин мен тайёрланиб олай (Носни чекиб, лабини чўччайтириб) Ўжиж, яғшими? Соғиниб колликку, сижжи?! Афтийз, кўж теймасин, мош еган хўрождай... Тоға, пуйдан бойма, пуйдан?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Бўлди, бўлди... Этим ўлди! Нос чеккан оғиздан барибир дуруст гап чиқмайди. Пул сандиқнинг калити, биласан янгангда. Сен янгиликлардан гапир! Олдин носингни туфла!

Қ о р а в о й (*туфлаб*). Туф, туф... Рухсатми?! Унда... (*бирдан ўкириб*) Фалокат, тоға, туф-туф... Айрилиб қолдик, туф-туф... (*тўхтаб*) Ҳеч бўлмаса, шаҳардан Носим носкаш-ни носидан обкемадингизми! Носмисан нос-да! Туфласанг ҳам тилингда тармашиб тураверади.

Ф а р м о н ф е р м е р (ҳаяжонда). Ү-ў, носкаш! Носим носкашинг ўлган! Кимдан «айрилиб қолдик»?! Ўшандан гапир, палакат. Сўхтаси совуқ, шумхабар?!

Қ о р а в о й. Ҳақиқатан, шум хабар, тоға! Анови яқинда мукофот олган ишчингиз борку... Ўшандан ажралиб қолдик!

Ф а р м о н ф е р м е р. Мукофот олган?! Унда хотиннинг холаси кетиб қолибди-да?! Яхши бўлмабди. Ойпош айтганди-я, кексаларни ва ўқувчи ёшларни мажбуран теримга сафарбар қилманг... деб! Ана шу-да! Атиги, бир мартагина хотиннинг айтганини қилмагандим, сув тескарисига оқиб ўтирибди-да! Мулойим феъл момо эди, бечора. Хўш, маъракасини кўнгилдагидай ўтказдингларми! Ҳар, ҳолда хотинга қариндош...

Қ о р а в о й. Э-э, хотинингизни холаси ҳалиям ҳалим ҳолвадай! Ана, соя-салқинда «шефповар» бўлиб, чўмичини ялаб, севиниб-семириб лўмбиллабгина юрибди! Бошқасидан ажралиб қолдик... Айтдим-ку, анави... Ҳар мавсумда мукофотланадиган моҳир теримчимиз Ўлмасой...

Ф а р м о н ф е р м е р. Ие, Ўлмасой ўлдими?! Теримнинг қизгин палласида-я?! Ким буйруқ берди? (Ўзини тутиб) Ҳа-я... Лекин, ўктамгина қиз ва чевар теримчи эди. Бандалик-да...

Қ о р а в о й. Тоға, гаранг-парангмисиз? Ёки, қулоғингизни қирмоч босмаганми? Ўлмасой ўлган йўқ. Ундан ажралиб қолдик, деябман...

Ф а р м о н ф е р м е р. Ҳў-ў, жиян... Сени ана шу саводсизлигинг, мени охир сил қилади! Ўзбек тили дунёдаги энг бой тил-ку, тилингга тошма тошгур! Шундай экан, тушунарлисидан танлаб-танлаб, аниқ ва равшан қилиб гапирмайсанми?! Очиқроқ айт, нима бўлди?!

Қ о р а в о й. Нима бўларди?! Дард бўлди, домана бўлди. Сиз йўқлигингиздан фойдаланиб, анови қўшни қишлоқлик дўстингиз Дўсан фермер ёпиқ-яширин тарзда мажлис... йўғ-е, тўй ташкил қилиб, теримчи қизимизни тракторчи укасига олиб берди!

Ф а р м о н ф е р м е р. Укасига?! Вой, уккағарнинг ули-ей! Бу Дўсанбой дейман, дўстман деб, душманнинг ишини қилибди-да!

Қ о р а в о й. Энг даҳшатлиси, ўша «душман», чимилдиқдаги чиллалик келинни мажбуран далага ҳайдаб, кунлик теримда биздан оллингга ўтиб кетди...

Ф а р м о н ф е р м е р. Вой, аблаҳ! Ана бунисига чидаб бўлмайди. Нима, сен қараб ўтиравердингми? Дарров, чимилдиғига чим босмадингми? Ҳалиям, чоп... Тез чорасини топ!

Қ о р а в о й (қўлларини ўйнатиб). Бўйруқ берсангиз бўлди! Хўш, нима қилай? Бўғишни куёвдан бошлайми?

Ф а р м о н ф е р м е р. Э-э, у бечорада нима айб. Айб ўзимизнинг Ўлмасойда... Неча марта кўрганман, ўша куёв бўлмишнинг тракторида тиржайиб «катайса» қилиб юрганини! Бизнинг ғунажин кўз сузгач бегона буқача ипини узган-да! Сен ЗАГС мудирасини топ. Менинг номимдан...

Қ о р а в о й. ЗАГС мудирасига сизнинг номингиздан ва бутун жамоа номидан илтимос қилдим. Кўнмади. Пахта мавсуми тугамагунча, ҳар қандай «ажралиш», қўйди-чиқдилар қатъиян ман қилинибди!

Ф а р м о н ф е р м е р. Шунақами? Унда ҳашарчиларни кўпайтир.

Қ о р а в о й. Иложи йўқ. Ҳашарчилар давним давно «дислокация» қилиб бўлинган! Ҳатто, мардикор бозорда ҳам пичоққа илинадиган қолмаган. Тўғри, тўртта-бешта «пахта» эмас, «тахта» усталар оғзини очиб эснаб ўтиришибди.

Ф а р м о н ф е р м е р. Сен ҳам эртачироқ эснаб ўтирмай, анови каллангни... Айтмоқчи, сенда бошдан кўра, бармоқларинг дуруст ишлайди. Шундай экан, Дўсанга дўқ уриб кўрмадингми?

Қ о р а в о й. «Товон тўлатиш» масаласидами?! Айтмасангиз ҳам тўйдан кейиноқ уриб бордим. Роса «тафтиш» ўтказдим. Хўш, десангиз Дўсаннинг даласида жами ўнтача қиз бола бор экан. Аммо, ҳаммаси «зайнит»! Бирига нон ушатишган, бири «бешик керти» бўлган, кимгадир қулоғини тишлатган... Тўғри, фермернинг ўтириброқ қолган қаримсиқ қиз қариндоши ҳам боракан... Лекин, у бизга тўғри келмайди.

Ф а р м о н ф е р м е р (киноя билан). «Сизга» ми ёки «бизга» ми? Хўш, нимаси ёқмади?

Қ о р а в о й. Ёқмагани, сут ўрнига селитранинг сувини бериб эмизишганми, хўппа семиз, бақалоқ, бўйни йўғон. Бўғиб ҳам бўлмайди, қучоқлаб ҳам. Тасаввур қилинг, тўй куни келинни отдан кўтариб олай деб, беланги бўлайми? Қолган иримларичи? «Оёқ босди» си, «ит ириллатари» дегандай... Қўйинг, жияндан айрилиб қолманг, тоға! Ундан кейин, ўша барзанги бегим беш кишининг овқатини еркан.

Ф а р м о н ф е р м е р. Ҳа, унда ҳақиқатан ҳам бизга тўғри келмаскан. Оила бюджетига зарар! (*Бироз ўйланиб*) Оббо, унда нима қилдик, жиян? Дунёга келиб сен ҳам бир сафар қўлни бўш қўйиб, каллани тўлиқ ишлатчи! Бирор иложи бордир?!

Қ о р а в о й. Иложи бор-у... Аммо, қўлингиздан келармикан, тоға?

Ф а р м о н ф е р м е р (*кўкрак кериб*). Тоғангни билмас экансан! Фармон фермер пахтаси учун сув келса, симиради, тоғ тўсса кемиради! Хўш, қани айт-чи, нима қилиш керак?!

Қ о р а в о й. Охирги чора, Ойпошшо янгамдан омилкорлик билан фойдаланиш! Биласиз, бир пайтлар машҳур теримчи эди. Чечамнинг ҳозир ҳам пошнасининг ғарчи ўлмагандир?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Гапингда жон бор, жиян! Ўнта ўлмасойни ўмганлатиб пахта тердирсанг ҳам, битта Ойпошшога тенг келолмайди. Фақат, бу таклифга бизнинг хотиншо кўнармикин?! Э-э, битта хотинни далага олиб чиқолмасам Фармон отимни «Армон» қўяман! Лекин, сезиб юрибман, Ойпошшонинг ўзи ҳам шу кунларда даласини роса соғинган. Ҳар замонда сандигини очиб, бир пайтлар унинг учун махсус тикилган этагини олиб, ҳидлаб-ҳидлаб қўяди. Баъзан эса кўрган тушининг таъбирини айтиб қолади. «Туш кўрибман, тушимда кенг пахтазорда сиз менга гул ўрнига «қўшчаноқ» ҳадя қилибсиз. Тушида «барака» совға қилса, иши ҳам баракали бўладида-а» деб! Бўлди, демак хамир кўпчиган. Тандирга солиб ёпиш керак, вассалом! Бўпти, сен боравер, жиян. Мана кўрасан, тушликдан сўнг янганг ҳам ортимдан далага ошиқиб боради. Эртадан эса кунлик терим кўтарилади. Қани, оёғингни қўлга олиб, далага чопқиллачи!

Қ о р а в о й сакраб-сакраб чиқиб кетади.

Ф а р м о н ф е р м е р (ёлғиз). Ие, атир ҳидими? (Ҳавони ҳидлаб) Ҳа, озроқ зиғир ҳам аралашганми, дейман?! Демак, хотинпошшо ошни дамлаб, юзини мойлаб, ясан-тусанини жойига қўйиб, биз тарафга келаябди! (Қаддини ғоз тутиб) Тайёрланилсин! Фармонбой «форма»га кир. Режани амалга ошир...

ЕТТИНЧИ МАНЗАРА

Рўмолини дол қўйган, эгнида хонатлас, олдида пешбанд таққан, қўлида капгир, атир ҳидини бурқситиб О й п о ш ш о кириб келади. Эрига эгилиб салом беради.

О й п о ш ш о. Ассалому алайкум! Энам айтган: «Эрга салом, элга эҳтиром» деб. Яхши келаябсизми, фермержон, кўни-кўнжингиз тўлиб...

Ф а р м о н ф е р м е р. Ва-алайкум ассалом, Ойпошим, ақлли бошим! Баракалла... Хўш, оппоғим, ҳамма соғми, думоғи чоғми? Бола-чақа, қозон-товоқ, эчки-улоқ дегандай...

О й п о ш ш о. Ҳаммаси жойида, фермержон. Энам айтгандай: «Эрни яхшилаб кут, ана керагада сут, туёқ сони бут». Болалар ишда, чақа чўнтакда, қозонда ош дамлоғлик, товоқда кечадан қолган мастава, эчкингиз кемириб, улоқчангиз семириб... юришибди! Ўзингиздан сўрасак, фермержон? Яхши айланиб, бирор «наrsa»ларга сайланиб келдингизми? Кўнгилга олманг-у, шу кейинги пайтларда мажлисбозлик касалига кўпроқ гирифтор бўлаябсизми, дейман-да?

Ф а р м о н ф е р м е р. Гапинг ўроқдай тўғри, Ойпошим! Ўзимга қолса-ку, терим айни қизиган маҳали мажлисга кўзим учиб тургани йўқ. Лекин, нима қилай?! Бу сафаргиси халқаро миқёсдаги семинар симпозиум! Тумандаги тўрт юз фермер, ишбилармон-тадбиркордан ягона каминани вакил қилиб юборишди. Аммо, ютқизмадим. Ўзоқ-яқиндан келган фермерлар билан елкама-елка, ёнма-ён туриб, дилдан мириқиб ўзаро тажриба алмашдик...

О й п о ш ш о (лабини чўччайтириб). Кўрдик ўша телевизорда... Қандай қилиб «тажриба алмашганингиз»ни! Энам айтганди-я: «Эркак бегона жойда эрка, бегона аёлни кўрса серка... бўлади» деб. Сиз ҳам, биз йўқ, эркалик қилиб бегона жойда бир калта соч, терма қош, улама киприкнинг биқинига бурама болиш бўлиб тиралиб ўтирган экансиз?! Икки кўзим сизда-ю, сиз эса ўша жувоннинг кўзидан кўз узмайсиз! Ёки, гапим нотўғрими?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Албатта, нотўғри-да! Чунки, биринчидан, ўша жонон... Йўғ-е, бегона жувоннинг кўзига эмас, кўкрагига қараб тургандим. Ёмон хаёлга борма... Сабаби, нуфузли анжуманларда иштирок этувчиларнинг тартиб рақами, кўкрагида осилиб туради! Ҳа, энди юлдузимиз юлдузимизга... Йўғ-е, номеримиз номеримизга тўғри келиб қолгач, ёнма-ён, биқиндош бўлишга мажбурман-да! Шунга шунча ваҳимами?!

О й п о ш ш о. Ваҳима қилмаябман-у... Аммо, энам айтмоқчи «эртага қичийдиган жойимни, эртачироқ қашлаб қўй» моқчиман-да! Лекин, барибир шубҳа-гумоним бор...

Ф а р м о н ф е р м е р (чўчиб). Менданми?

О й п о ш ш о. Йўқ. Ўша кўзи сузук, ҳар бармоғида биттадан тилла узук... таққан фермер жувондан! Энам айтганди: «ранг кўр, ҳол сўр» деб. Унингиз ранги-рўйидан кети ҳеч дала искамаган кўринади-ку?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Ҳалиям у аёл фермер эмас. Кўп болали... Нима десам... Биласанми, ўша аёлнинг қарамоғида нечта қоракўз боласи бор? Олтимиш олти...

О й п о ш ш о (ҳайратга тушиб). Нима?! Энам айтмоқчи, ўша жувонингиз «кўриниши кал хола-ю, ичи тўла мой-бола» эканми? Нечта эрдан орттирган экан у мегажин, бунча чурвақани?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Яхши эмас, жоним! Бир позиза, мушфиқ аёлни балчиққа бўлғаш! Билсанг, у жувон меҳрга зор... Қисқа қилиб айтганда ўша аёл «Меҳрибонлик уйи» нинг директори. Қарамоғида шунча тарбияланувчилари бор. Биз фермерлар ўша етим болаларга оталик қилиб, «Ота йўли» автобуси совға қилдик...

О й п о ш ш о. Ундай бўлса узр, фермержон! Нима қилай, энам айтганди «Эрни тергаб тур, савол бериб си-
наб кўр» деб. Соғинганман-да, фермержон! Қани яқинроқ
келинг... Мўйловингизни тукини санаб кўрай-чи. Камайган-
ми, кўпайганми?! (*Эрига яқинлашиб, синчиклаб назар сола-
ди, ёқасидан соч толасини олади*) Ия, фермержон, мана бу
сочнинг ранги ва ҳиди бошқачами?!

Ф а р м о н ф е р м е р (*сочни қўлига олиб*). Ваҳима
қилма! Қани бу ёққа олчи... Ахир, бу Наташахонимники-
ку?!

О й п о ш ш о. Оббо, энам айтарди-я «Эр элик қадам
нари чиқса, бир юмалаб бўйдоққа айланади!» деб. Нима,
ўрисчани ўрганганман деб, сариқ сочларни илаштириб ке-
лаверасизми? Ким у Наташахоним?!

Ф а р м о н ф е р м е р. Наташахоним – ўзимизнинг
фермадаги эстонский зот говмуш-да! Бояқишнинг ой-
куни яқин эди. Ўшанга бирров кириб, хабар олгандим...
Сағрисини қашлаб-тарашлаб... Ҳа, энди силаб-сийпагандан
сўнг, санамдан соч, жонивордан жун илашади-да, жоним!

О й п о ш ш о. Шундай демайсизми, фермержон?! Энам
айтган «одам оласи ичида, сигирнинг сири сиртида» деб.
Молники бўлса, майли, розиман... Хўш, бу сафар нима
совға олиб келдингиз? Муллажирингдан ҳам ташлаб кет-
мабсиз... Ўрганиб қолган эканман. Кафтим ўлгурнинг кет-
ганингиздан буён қичуви қолмаябди-да!

Ф а р м о н ф е р м е р. Қичувини мана биз-да
қолдирадиган! (*Дипломатини шапиллатади*) Совға-салом,
сўлкавой... ҳаммаси шунинг ичида! Лекин, хотин, қандай
бўларкан? Ҳозир пулни сандиқда сақлаш модадан чиққан.
Бирор-бир ишончли банкада-а?!

О й п о ш ш о. Ўргатманг. Бу соҳада сиздан кўра
пишиқроқман. Чунки, энам айтган: «Эрнинг айтгани нақл,
хотиннинг бажаргани маъқул» деб. Сиз айтмасангиз ҳам
сармояни банкада сақлаб келаябман...

Ф а р м о н ф е р м е р. Э-э, қойил! Бекорга сени «Ой-
пошим, ақлли бошим!» демайман-да. Хўш, ақллим... Пул-
ларни қайси банкада сақлаябсан? «Пахта банк» дами, «Ғалла
банк» дами ёки Ипотека...

О й п о ш ш о. Ордона қолсин, ўша банкларингизга ишонмайман. Чунки, энам айтмоқчи, банкларингиз: «Оларда «қуллуқ» жоним-у, берарда «чиқар» жоним!» Ўша учун шахсий бонкамда сақлайман. Нега анқаясиз? Ана, яна уч литрли бонкалардан уч юзтасини ювиб, қуритиб, қопқоғи билан тайёрлаб қўйибман. Чўчиманг, «Ойпош бонк» нинг қулфи мустаҳкам ва калити ишончли қўлларда!

Ф а р м о н ф е р м е р. Ҳа, сенга ишонаман. Менга қара, хотин... Мана шунақа катта кўчада гап талашиб ўтираверамизми? Ана хўроз карнайли, қўш қаватли, қўш дарвозали ҳовли-жой қуриб берган бўлсам...

О й п о ш ш о. Ҳа-я, уялаябсизми? Энам айтган: «ошинг ҳалол бўлса, катта кўчада ич!» деб. Қолаверса, законний хотинингизман. ЗАГС қоғозидан ташқари, мулла Маматнинг «никоҳ хати» ҳам бор, ксерокопияси билан... Ёки, ҳаммаси қоғозда-ю, амалда-а?!

Ф а р м о н ф е р м е р (залга). Оббо, бунинг яна рашк касали қайталанди! Ишқилиб, иситмалаб, тутқаноғи тутиб қолмаса зди! Яхши гап билан эмлаш керак, шекилли?! (хотинига) Ойпошим, оппоғим! Биласан, қалбим тоза, севгим соф, ишқу вафода...

О й п о ш ш о. Ишқингизга ишонаман-у, аммо, вафодорлигингизга бироз гумоним бор-да, фермержон! Энаминг энаси айтган: «оғизнинг қулфи тиш, калити қулоқ» деб. Мана шу тилла болдоқ таққан қулоқларим билан, тишингизни орасидан сизиб чиққан сўзларни аниқ ва тиниқ эшитдим. Тўрт кун олдин, ярим тунда...

Ф а р м о н ф е р м е р. Ярим тунда нимани эшита қолдинг, жонгинам? Қопқир кучукнинг ириллаганиними ёки мов пишакнинг миёвлаганини?

О й п о ш ш о. Йўқ, фермержон! Сизнинг алжиганингизни... Ташқарида чарчаб келиб, чорпояда ухлаб қолганакансиз. Фермержоним тағин совқотиб қолган бўлмасин, деб халатимни ечиб, устингизга ёпгани кирсам... Садқан меҳрибонлик! Оғзингиздан сўлакайингиз оқиб, мана нима деб тамшаниб ётган экансиз: «Юлдузим! Айланиб кетай момигим! «Тошкент» га олиб кетайми ёки «Бухоро» га...»

Қолган алжирашларингизни аниқлай олмадим. Хўш, бу сафар, қўлга тушдингизми, тулкижон?! Энам айтганди-я...

Ф а р м о н ф е р м е р. Бир сафар энангни тинч қўй! Ундан кўра қулоғингдаги анави болдоқни текширтир. Катталигини қара! Тегирмон тошидай бўлгандан кейин гапни яхши англолмайсан-да, анқовгинам... Мана эшит нима деганимни! «Юлдуз» деганим рост. Лекин, бу сен ўйлаганчалик аёлнинг номи эмас, балки, ғўза навининг номи! «Тошкент» ни тилга олганим ҳам рост. Бу ҳам бошқа ғўзанинг нави. Селекционер олимлар ана шу иккаласини бир-бирига чаптиштириб, янги нав ихтиро қилишган. Номи «Бухоро»! Навмисан нав! Бизбоп... Пояси дашт шамолида ётиб қолмайди. Ҳар хил касалликка чидами кучли. Толаси момикдай-ю, аммо, мағзи тўқ... Туну кун фикри-зикрим пахтада бўлгандан кейин, ишларимни тушларимда ҳам давом этказаман-да, Таннозгинам! Сенга ўхшаган бекорчи бегойим бўлсам экан. Кундузи уйқуни олиб, тунда бошқаларнинг оғзини пойлашга ортиқча вақт топгани?! Биласана, аччиқлансам ўрисча гапириб юбораман: «Вон, пошла...» деб.

О й п о ш ш о. Мен ҳам нима қилай?! Энамнинг санаторияда орттирган ўрис дугонаси айтгандай: «Вер, но провер!» қилдим-да! Узр, фермержон узр... Ҳақиқатан ҳам шу тилла балдоғимни текширтисаммикин-а?!

Ф а р м о н ф е р м е р (четга). Ана, қаҳри бироз юмшади. Энди мен қарши ҳужумга ўтаман. (Томоқ қириб) Битта узр билан қутула олмайсан. Шубҳаларинг орқасида кўпчилик олдида мени шарманда қилганинг учун маънавий жарима тўлатаман!

О й п о ш ш о. Вой... вой! Энам айтмоқчи «қўрққан олдин мушт кўтарар» қилаябсизми, фермержон?! Қачон шарманда қилибман?! Исбот...

Ф а р м о н ф е р м е р. Исботими? (Чўнтак кавлаб, дафтарчасини олади) Марҳамат! Мана ён дафтарчамга ёзиб, белгилаб қўйибман. (Ўқийди)... «Ўтган ойнинг ўн бешинчи числоси, пайшанба куни, кундуз соат ўн билан ўн бирнинг ўртасида»... Шаҳар марказий шифохонасидан бизга ёрдамга келган ҳашарчиларни атайин чалғитиб, қўшни фермер даласида адаштириб келгансан! Ёки, нотўғрими, оппоғим?!

О й п о ш ш о. Тўғрику-я! Лекин, энам айтмоқчи «яхшилик йўлида айтилган ёлғон – кечиримлидир!» Яхшилик қилмоқчи бўлдим. Чунки, ўша шаҳарлик шифокорларингизни орасида битта ҳам «Медбрат» и йўқ экан! Ўзим текшириб, аниқладим. Ҳаммаси теримга эмас, сайилга чиққандай пардоз-андози жойида, бири-биридан хушрўй хотинқизлар! Кийган кўйлагичи?! Нафислиги устига, на ёқаси бор, на тугмаси... Ишчиларингизни ҳаммасини оғизлари ланг очилиб қолишди. Ҳатто, анови анқовтоб ҳам тележкачи, ҳам тарозибонингиз Тойлоқбой борку... Ўша анқайиб, тележканинг тепасидан тушиб кетди! Нима қилай, терим суръатига халақит беришмасин дедимда, фермержон! Вой, нега қовоғингизни солиб олдингиз? Қорнингиз ҳам очиб кетгандир, хўжайин?! Ошни дамлаб кўйибман... Юринг ортимдан!

Ф а р м о н ф е р м е р. Йўқ, энди сен менинг ортимдан юрасан! Чунки, бу таннозлигинг, тантиқлигинг, рашк ва шубҳа-гумонларинг, барча-барчаси бекорчилик меваси! Юрагингни қоплаган бу қурумларни энди далада, мен билан ёнма-ён туриб меҳнатинг, манглай теринг билан ювасан! Гап тамом, вассалом... Мен кетдим!

О й п о ш ш о. Фермержон, қаёққа?! Ахир, энам...

Ф а р м о н ф е р м е р. Сен «Энамлаб» ўтиравер! Мен эса кундошинг, севикли суюклигим – Пахтаой ҳузурига кетдим. (Чиқиб кетади).

О й п о ш ш о (ҳайрон ва лол). Фермержоним нима деди? Яна кундошинг Пахтаой ҳузурига дедими?! Энди нима қилдим-а?! Фермержонимнинг бу сафар важохати жиддий. Хўш, энам бундай пайтда нима деган бўларди? «Эрни эр қиладиган ҳам, ер қиладиган ҳам...» Йўқ, бунақа эмас! «Эр тўшак, хотин болиш...» Йўғ-е, буниси ҳам тўғри келмайди! Ҳа, ёдимга тушди: «Эр-хотин кўш... бўлбўл!» Бўлди, шуниси маъқул. Демак, бундан буён фермержоним билан бирга парвоз қилиб, «Меҳнат кўшиғи» ни бирга кўйлаймиз. Чунки, фермержоним эл-юрт манфаати йўлида кўйиб-пишса-ю, мен эса унга тўғаноқ бўлиб ўтирсам, аёллик шаъни ва ғурурига тўғри келмас! Қарорим қатъий. Бун-

дан буён ўз оромини ўйлаган ойимтилла Ойпошшо эмас,
балки фермерим ёнида унга кўмакдош ва ҳар ишда йўлдош
Фермершо бўламан! (*Бироз юриб тўхтайди*) Аммо, шошма!
Қутлуғ меҳнаткаш жамоа олдига, қуруқ қўл билан бориб
бўларканми? Шу боис, дам еган ошимни олай. Этагимни
тақиб, сўнг йўлни тўғри... Далага солай! (*Узоқлардан кўзга
ташланаётган пахтазор томон қўл силкийди*) Фермержон!
Кўнглингиз тўқ бўлсин... Ортингиздан мана... Қошингизга
ошиқаябман! (*Муסיқа садолари остида чиқиб кетади*).

ЭПИЛОГ

Саҳна ним қоронғи. Тонг оҳиста оқариб келмоқда.
Радиодан диктор овози.

Д и к т о р... Эфир тўлқинларида «Тонгги хабарлар».
Далалардан дараклар. Дастлабки хушхабар... Вилоятимиз-
нинг донгдор фермери Фармон Фаёзов навбатдаги марра
чўққисини забт этди. Бугун моҳир заршунос, қўш орден-
ли Фармон фермер даласида катта тўй, улкан шодиёна...
Тўлқинларимизда янграйдиган дастлабки тароналар ғолиб
пахтакорларимиз шаънига бағишланади...

Карнай-сурнай садоси остида тонг ёришади.
Саҳна нурга тўлади... Далада байрам манзараси.

Парда.

ШАЙТОНГА ЙЎЛИҚҚАН БОЛА

(Эртак-томоша)

БИРИНЧИ КЎРИНИШ

Саҳна турли хил эртак ва дoston қаҳрамонлари суратлари билан безатилган. Узоқдан эшитилаётган дўмбранинг оҳанги янада яққол эшитила бошлайди. Б а х ш и дўмбрасини чертганча кириб келади.

Б а х ш и:

Қўлга олиб дўмбрани жўшайлик,
Ўур замонда созни созга қўшайлик,
Яхшилик бор бўлсин дунёда, кўпайсин,
Ёмонликнинг оти ўчсин, камайсин!
Кучни йиғинг, болажонлар билакка,
Яхши ният қилган доим етар тилакка...

(Тўхтаб). Олдин салом, сўнгра калом, эҳтиром деганларидай, Ассалому алайкум ва-алайкум ас-салом! Эскидан қолган бу ўдум. Мана (ўзига ишора қилиб) Бахши бобонгиз, сўзлари гоҳ тахир, гоҳ нақши бобонгиз, ёмонларга ёмон, яхшиларга яхши бобонгиз, тоғлар ошиб, боғлар ошиб, қалби дарёдайин тўлиб-тошиб, суҳбатлашиш бўлсин дея насиб, дувдана тақилган дўмбрасини бағрига босиб, меҳрларингизга зориқиб келаябдида, невараларим!

Ўузурларингизга ошиқиб келишимдан мақсад, бугун мана шу кошонада катталарни ҳурмат, кичикларни иззат қиладиган, ота-оналарини, ўстозларини ҳечам ранжитмайдиган, одобли, ақлли, билимга чанқоқ ўғил-қизлар йиғилганларини эшитиб, дилимда-думоғимда ажиб бир ҳис туйдим. Сизларни ҳали кўрмасдан эркалаб суйдим. Ниятим, ташрифимдан мақсад, ҳамма ҳавас қиладиган давр болалари бўлиб тарбия топаётганларингиз учун сизларга ўзимнинг миннатдорчилигимни изҳор этиш. Албатта, топган гул, топмаган бир боғ лиёз... деганларидай, қуруққа

эмас! Хўш... (Соқолини тутамлаб) Нима қилсам, сизларнинг кўнглингизни топаман?! Ундачи, тоғлар орасида, дарё ёқасида жойлашган зўр бир оромгоҳнинг бошлиғини танийман. Ҳар бирингизга йўлланма-а?!

З а л д а н. Йўқ, Бахши бобо! Биз таътилда турли оромгоҳларда бўлиб, роса мириқиб, ҳордиқ чиқариб келганмиз!

Б а х ш и. Э-э, шунақами?! Унақада... (Ўйга толиб) Ҳа-а, топдим. Бахши бобонгиз-чи, катта нафақа олади. Сизларга музқаймоқ ёки бирор-бир бошқа мазали ширинлик совға қилишим мумкин.

З а л д а н. Йўқ, Бахши бобо! Биз унақа театр, мактаб каби маърифат масканларини ифлослантирадиган беодоб болалардан эмасмиз!

Б а х ш и. Унда узр... Узр! Дарвоқе, хаёлимдан кўтарилибди. Сизларга суратли китоблар, бўёқли мўйқаламлар, компьютер дисклари... совға қилсам-чи! Хўш, маъқулми?

З а л д а н. Йўқ, Бахши бобо! Бизлар таълим оладиган мактаб, коллеж, академик лицейларда ҳамма нарса муҳайё қилинган. Интернет клуб, компьютер маркази, «Ахборот-ресурс» хоналари... Булардан ташқари, ҳар биримиз уйимизда, ҳатто шахсий кутубхона ҳам ташкил қилганмиз!

Б а х ш и. Бу жуда ажойиб-ку! Бахши боболарингни кўп ва хўп хурсанд қилдинглар! Э-э, қойил, қойил... Унда мендек қарияни қийнамасдан ўзларинг айта қолинглар. Сизларни ҳам қойил қолдиришим учун, нима қилсам суюнасизлар, нима қилсам қувонасизлар?!

Б и р и н ч и т о м о ш а б и н (залда ўрнидан туриб).

Бахши бобо, бахши бобо,
Ҳар бир сўзи нақши бобо.

И к к и н ч и т о м о ш а б и н (залда ўрнидан туриб).

Сўз гаштини суриш учун,
Чақирганмиз сизни бугун.

И к к а л а с и б и р г а л и к д а.

Шундай экан, сизга бизнинг илтимос,
Музқаймоғу ширинликлар... керакмас,
Бизга фақат эртақ-достон суйланг бас,
Эшитганлар роса қилишсин ҳавас...

Б а х ш и. Ие, шунақами?! Бу гапларинг билан боболарингни янаям хурсанд қилдинглар! Чунки, яшириб нима ҳам қилдим. Гуручдан курмак, деганларидай, билимли болалар қаторида қўлига китоб тутқазсанг, дарров бурнини жийирадиган, эртақ эшит десанг, эсноқ тутадиганлар ҳам учраб туради-да, невараларим! Сизларга эса, кўп раҳмат! Чунки, эртақ-достонларда сиру синоат бисёр, ривоят ва афсоналарда ҳикмат деганинг ёғ-ёғ! Шундай эртақлар борки, эшитганингда эшилиб, эврилиб, эри-и-и-иб кетасан. Шундай достонлар борки, дилингга далли дармон бўлиб қуйилади. Шошманглар илҳом келди! (Дўмбрасини чертиб)

Алп Алпомишнинг ўзи тугамас катта достон,
Ой Барчин, Кал Ёзи, Зебохонлар зеб берган бўстон,
«Тоҳир ва Зухра», «Малика Айёр-у», Гўрўғли султон,
«Зумрад ва Қиммат», «Ёрилтош» – ойни уялтирган қош,
Яхшиларга бўлиб бош, ёмонларга отиб тош,
Достон куйланади, эзгу ҳикматга қўлдош...

(тўхтаб) Хўш, шундай экан эртақсевар кичкинтойларим, қандай ривоят ёки достон эшитишни хоҳлайсизлар?

З а л д а н. Янгисидан ва яхшисидан бўлсин, Бахши бобожон!

Б а х ш и. Маъқул, невараларим! Келинглар, унда сизларга замонавий бир эртақ айтиб бераман. Фақат, сизларнинг кўмагингиз керак! Хўш, эртақ қандай бошланарди, болажонлар?

З а л д а н. Бор эканда, йўқ экан, бўри баковул, тулки ясовул экан. Қарға қақимчи, чумчуқ чақимчи экан. Қирғовул қизил экан, тумшуги узун экан...

Б а х ш и. Бўлди, бўлди! Ўхў-ў... Эртақ айтишга менадан ҳам уста экансизлар-ку! Баракалла... Рухсат берсангизлар, бу ёғини ўзим давом эттирсам. (Дўмбрасини чертиб) Шундай қилиб, етти қават осмон тагида, залворли

замин устида, қадимда эмас, шу замонда, овлоқ қишлоқ томонда Арзанда исмли энасининг эркаси, отасининг суюкли «серкаси» бўлмиш бола бўлган экан. (Тўхтаб) Ие, ана «қаҳрамонимиз»нинг ўзи ҳам қорасини кўрсатиб қолди-ку!

Саҳнага Арзанда кириб келади. Бир қўлида портфель, иккинчи қўлида магнитофон, кўзида қора кўзойнак, қулоғида «наушник». Портфелини бир четга итқитиб, чўнтагини кавлайди. Сақичли конфет олиб, оғзига солади. Қоғозини ёнжимлаб ташлайди. Сўнг магнитофон тугмачасини босади. Тарақа-туруқ куй оҳангига мос тарзда муқом қилиб, ашула айтади.

«Мерседес» миниш орзум, ду-ду-дут!
Ча-ча-ча!
Ҳамма-ҳаммага, салют!
Ча-ча-ча!
Кучукчам бор, қора тумшук – вов-вов-вов!
Ча-ча-ча!
Киска-миска, мушукчам бор – миёв-миёв!
Ча-ча-ча!

О н а кириб келади. Унинг қўлида телпак ва чопон.

О н а. Вой, Арзанда болам! Унақа сакрама...Чарчаб қоласан! Мана буларни ҳам тезда кийиб ол. Шамоллаб-не-тиб юрмагин, қўзичоғим!

А р з а н д а. Э-э, хоҳламайман! Кеча синфдошларим Баҳодир билағон билан Боқи бақалоқ устимдан роса кулишди.

О н а. Вой, нима деб кулишди, шумтакалар?!

А р з а н д а. Шу куннинг иссиғида буларни кийиб, худди томорқага қўйилган қўғирчоқ-қўриқчига ўхшаб қолганмишман!

О н а. Э-э, уларга эътибор берма! Отангга айтаман, оғайниларингнинг қулоғидан чўзиб қўяди. Хоҳламасанг, унда... (Чўнтагини кавлаб) Мана бу майиз, ёнғоқ, туршакларни ол. Портфелингга солиб қўйган сомса, бўғирсоқ, патирлар ҳам эсингдан чиқмасин, эркатоим! Дарс маҳали ҳеч кимдан тортинмасдан бемалол кавшаниб ўтиравер, хўпми?

А р з а н д а (бош чайқаб). Э-э, хўп эмас! Устозлар қўйишмайди!

О н а. Унда отангга айтамин. Ўқитувчиларингдан овқат ейишингга рухсат олиб беради. Ишқилиб, ўтирадиган партанг қаттиқмасми арзандагинам?! Қани энди иложи бўлса пар ёстиқ бериб юборсам...Ёки, портфелингни кўтаришиб борайми, қўзичоғим?!

А р з а н д а. Йўқ, дедим-ку! Ундан кўра отамни айтиб юборинг... Сиз эса тушликка гўшт қовуриб қўйинг... «Кола»сиям бўлсин!

О н а. Хўп, хўп, эркатой! Унда ўзинг соғинтирмай тезроқ қайт. Менга қара, кўп китобга термилиб, толиқиб қолма! Хўпми! Отангга айтиб... Келгунингча-чи, мен сенга ширин кулча ёпиб... Вой (эсига тушиб) Тандирга ўт қалаб қўйгандим-ку! (шошиб чиқади).

А р з а н д а чўнтагидан янги сақич олиб чайнайди, қоғозини итқитади. Магнитофон тугмасини босиб, яна ўйинга тушади:

А р з а н д а:

Живачка чайнайсанми?

Ча-ча-ча!

Чойдишдай қайнайсанми?

Ча-ча-ча!

«Фоксрот», «Жин», «Алвасти»,

Ча-ча-ча!

Рэппер қўшиқ хоҳлайсанми,

Ча-ча-ча!

Музқаймоқ ялайсанми,

Ча-ча-ча...

О т а киради. Арзандага яқин бориб меҳрибонлик билан бошини силайди. Муסיқа тинади.

О т а. Музқаймоқ кечга бўлади, ота ўғил! Шаҳарга тушиб бўлсаям топиб келаман. Хўш-ш, қўчқортой, ўзинг бугун неччи баҳо билан бизни хурсанд қилмоқчисан?!

А р з а н д а (мусиқасиз муқом қилганча):

Билмайман-о, мен ҳечам билмайман,

Текингачи, ҳеч нарса қилмайман!
Чўзинг пулдан, қани, папаша,
Бўлмаса, жойимдан жилмайман!

О т а. Ие, ие, шунақами? Мушук ҳам офтобга-а?! Баракалла! Калланг ишлайди, ота ўғил? (*Чўнтак кавлаб пул беради*) Мана, бўрдоқи «беш»га бемалол етади. Лекин, сен тўқличадай «тўрт», ҳеч бўлмаса ушоққина «уч» олиб келсанг ҳам розиман. Ол, ол, сдачиси керакмас. Соғ бўлсанг бўлди, ота ўғил! (*Четда ётган портфелни кўтариб*) Хўш, энди кетдикми?! Папкангни кўтаришиб бормасам, қийналиб қоласан... Ўнг томонимдан юр! Йўқ, чап томонга ўт. Менинг соямда юр! Бўлмаса офтоб уриб озиб қоласан. (*Чиқишади*).

Б а х ш и. Ана, эртагимизнинг бош қаҳрамони, ҳамда арзандамизнинг ота- онаси билан танишиб олдинглар. Навбатдаги иштирокчилар...

Саҳнанинг чап томонидан қорнини чангаллаган кўйи
Б о қ и бақалоқ, ўнг томонидан кўзида кўзойнак,
китоб ўқиганча Б а ҳ о д и р билағонлар кириб келишади.

Б о қ и (*инқиллаганча*). Вой, қорним! Ҳой, Баҳодир жўра... Вой-ай! «Билағон» бўлсанг айт-чи, қорним... Уф-ф! Нега бунақа бураб оғриябди?

Б а ҳ о д и р (*бошини кўтармасдан*). Биламан, Боқивой, биламан! Мана бу китобда ёзиб қўйишибди. Хўш, эшит... (*Ўқийди*) «Нафси бузуқ...» йўқ, бу болаларга тўғри келмайди! Ҳа, мана бунисини эшит-чи... (*Ўқийди*) «Бошингга боло келса...» йўқ, бу ҳам совуқроқ! Навбатдагисига қулоқ тут. (*Ўқийди*) «Тишинг оғриси тилингни тий, кўзинг оғриси, қўлингни!». Демак, хулоса нима? Қорнингни оғриши очофатлигингдан... Ҳм-м, хафа бўлма. Юмшоқ тилда айтсам, оғзинг сира бекор турмаслигидан!

Б о қ и. Уф-ф! Нима қилай жўра, қўлим ўз-ўзидан чўзилиб, оғзим ўз-ўзидан очилиб кетаверса... Вой-ай!

Б а ҳ о д и р (*бошини кўтариб*). Нима учун сен билан бир партада ўтиришдан ҳамма чўчийди? Биласанми?

Б о қ и (керилиб). Биламан! Чунки, қорнимнинг қулдир-қулдир қилиб овоз чиқаришидан болалар қўрқишади...

Б а ҳ о д и р. Э-э, йўқ! Ёнингга ўтирган бола, жой сигишмай партадан йиқилиб тушишидан қўрқишади. Ундан кейин, шеригининг портфели, киссасини кавлаб, қандай егулиги бўлса, тортиб олиб еб қўясан, сен бақалоқ! (Соатнинг занг ургани эшитилади) Ие, дарсга кеч қолибмиз-ку! Қани, югурдик... (Чиқади).

Б о қ и. Сен айтмасанг ҳам югуришга мажбурман! Вой-ай! (Ортидан қорнини ғижимлаб чопади).

Б а х ш и. Ана, эртақ томошамизда иштирок этадиганлар билан... (Ваҳимали мусиқа янграйди. Чироқ ўчиб ёнади. Момақалди роқ гумбурлайди. Шамол-гирдибод овози. Чақин чақнайди. Ҳуштак садоси...) Ие, яна кимдир келаётганга ўхшайдими? Қани, эҳтиёт шарт... Четдан туриб томоша қилайлик-чи?! Бу ёғига воқеалар қандай кечаркан?! (Чиқади).

Чироқ ўчади. Ҳуштак садоси кучаяди. Чироқ ёнади. Саҳнага ҳуштак чалган кўйи – гажак шохли, эчки қулоқ, чўчқа тумшук, шокиладор думини силжитиб Ш а й т о н кириб келади.

Ш а й т о н. Ҳе-хе-хе! (Қўлини кўзига пана қилиб) Қоронғи зимистонликдан чиқиб келаётганим учун яхши кўрмаяпман! Бу ерда ким бор?! Ие, болаларнинг овозими? Ҳе-хе-хе... Ҳа, болалар! Вақ– вақалар, чурвақалар! Овора бўлиб, сенлар билан саломлашиб ётмайман. Чунки, «Салом»ни ҳам, саломлашиб кўришадиганларни ҳам жиним суймайди. Бақир–чақир, ғала-ғовур, жанжал-тўполон эса жони дилим... Ҳе-хе-хе! Ҳали мени танимасанглار ҳам керак? Унда... (Саҳна ўртасида туриб, гердайганча, кўксига нуқиб).

Ўзим таништирай, каминаи камтарин – Шайтони лаин!
Қилар ишим маълум. Ҳе-хе-хе... Олдиндан тайин.
Вазифам: бўшанг, бебош... Болаларни қидириб топиб,
Бўлса ҳамки у заранг, бўлса ҳам қайин,
Авраб-алдагайман, ширин тил-ла тарашлаб-чопиб,
Сўнг етаклайман ўз хоҳишила чоҳга, гапириб майин,
Олдин хоҳиш-истагини билиб оламан,

Сўнг бошига, касофату кўргуликлар соламан!
(Саҳна четига яқин келиб, залга синчиклаб тикилади)
Қани, хўш-ш... Орангизда борми шундай бебош, бетайин?!
Шогирдбола қилиб оламан, қайтармай раъин...

З а л д а н. Йўқол! Бизнинг орамизда сенга шогирд бўладиганлар йўқ! Шайтон бўлсанг ўзингга... Биз сендан кўрк-маймиз! Қани бу ердан тезда туёғингни шиқиллатиб қол-чи!

Ш а й т о н. Ҳали шунақами?! Вой, чурвақа, вақа-вақа, тилли-жағли тирмизаклар-ей! Ҳурматимни жойига қўймаганларинг учун, адабларингни бериб қўярдим-ку... Аммо, кўпчиликсизларда! Ҳа, майли... Етти қават ер тагидан, мангу оловлар мамлакатидан, думимни тараб, лабимни ялаб, бекорга келганим йўқ. Бизбол болалар ҳам топилиб қолар?! Қани, бир излаб кўрайчи... Ча-а-в! Гудбай, оруар, фрейштейн! *(Чиқади)*.

ИККИНЧИ КЎРИНИШ

Парда ҳали очилмаган. Ғамгин хуштак чалганча, оёғини зўрға босиб **Ш а й т о н** кириб келади. Кўзларининг таги кўкарган, бурни устида лейкопластир ёпиштирилган, орқасида «тепки» излари.

Ш а й т о н. Вой-ай! Ҳамма жойим зирқираб, қақшаб кетаябди. Қанақа жойларга келиб қолдим-а?! Овим ҳам келмаябди, довим ҳам. Қайси болага яқин бориб «Ҳой, шўртумшўқ менга шогирд тушасанми?!» дея тиркашсам, ба-шарамга қараб афтларини буриштиради. Жеркишгани майли. Бир-иккита қаратэ билан шуғулланишадиганларига дуч келиб қолибман, денг... Вой-ай, роса пўстагимни қоқишди, безорилар! *(Жунини санаб)* Жунимдан ҳам анча-мунчаси кетди. *(Кўзига пахта босиб)* Иккита кўзим эса тўртта бўлиб қолди... Бурунни айтинг. Сабзидай силлиққина эди... Ана энди қаранглар, буришган бақлажоннинг ўзи! Энди нима қилдим? Тешик кулчанинг тешиги ҳам насиб қилмай ортга қайтсам?! Йўқ, яна бир-икки уриниб кўрайчи. Зора... *(Қулоғини диккайтириб)* Ие, ана кимдир келаябди?

Парда ортидан қўлида бир даста китоб Б а ҳ о д и р
чиқиб келади.

Б а ҳ о д и р. Шаҳарга тушиб заб иш қилдим-да! Китоб
дўконлари бой экан. Омадим келди. Қидириб юрган китоб-
ларимни ниҳоят топдим. Эй-й, сабрим чидamay кетаябди!
(Тўхтаб, чўкка тушганча китобларни варақлашга тутинади).

Б а ҳ о д и р томон пусиб, қўлларини ишқалаб бораётган
Ш а й т о н тўхтабди.

Ш а й т о н. Бу тирмизакнинг ҳам турқи-таровати
кўнглимга ўтирмайабди. Сабаби, китоб кўп ўқийдиган бола-
ларга менда «аллергия» бор. Бирдан баданимга тошма то-
шиб кетади. (Қичиниб) Ана айтмадимми?! Қани, яна бироз
кузатай-чи.

Б а ҳ о д и р (китоб варақлаганча). Ў-ҳў, мана мен сев-
ган эртақ. Муқбил тошотар! Кейингиси эса «Сариқ девни
миниб»! Эҳ-ҳ, қани энди менга ҳам шу тобда девми, жин-
ми, шайтонми...дуч келиб қолганда борми?! Муқбил тош-
отарга ўхшаб олдин, роса тошбўрон қилардим! Йўқ, яхшиси
Ҳошимжонга ўхшаб, устига миниб олиб, катайса қилиб...

Ш а й т о н (ортига тисарилиб). Бу кўзойнакли баҳодир
нима дейди?! Э-э, текинга тепки ейдиган аҳмоғинг йўқ!
Бобом тўғри маслаҳат берган экан: «Билимдон болаларга,
асло, яқин йўлама! Улар ўта ақлли, ҳушёр ва муғомбир ке-
лишади. Бундайларни шайтоннинг «шефи» бўлсанг ҳам жи-
ловлай олмайсан!» деб. Шундай экан, бу «китобхўр»га ҳам
бай-бай ва гудбай...

Б а ҳ о д и р китоб ўқиганча чиқади. Ш а й т о н ҳолсизланиб
«уф» тортади. Тўсатдан тетикланиб қулоқлари тикраяди.

Ш а й т о н (ҳавони ҳидлаб). Ие, чала пишган гўшт
ҳидими?! Эҳ-ҳ, қани эди, бир жойга ўт кетиб, ҳамма нарса
ёнса-ю...

Парда орқасидан Б о қ и бақалоқ чиқиб келади. Унинг бир
қўлида каттакон сўнгак, иккинчи қўлида ярим тишланган олма

Б о қ и. Қорин очганда, қахрамонлигим жўш уриб кетади-да! Мана (*гўштли сўнгакни баланд кўтариб*) буни ҳам, кўрқмасдан қайнаб турган қозондан суғуриб олдим. Мана бу олма эса ерда ётган экан. Кимдир ташлабди-ю, аммо, ҳали бемалол яна бир-икки кавшанса бўлади. Қани, унда овқатланишни бошладик. (*Иштаҳа билан олдин гўштни, сўнг олмани тишлайди*).

Ш а й т о н. Ие, ие...Бу бўғирсоқбой ким бўлди?! (*Қўлларини ишқалаб*) Мен излаб юрган болапақир, тагин шу мечкайжон бўлмасин?!

Б о қ и (*тўсатдан ижирғаниб, олмани отади, олма шайтоннинг шохига бориб санчилади*). Ах-х, туф-ф! Қурти боракан...Иштаҳамнинг ҳам абжағини чиқарди! (*Сўнгакли қўли билан қорнини ғижимлаб*) Вой, қорним яна қулдираябдими?! Энди нима қилдим! Яна трусигимни алмаштираманми?! Вой-ай! Ана бошланди... Пана жой қаерда?! Югурдим... (*Суюкни отади. Суюк Шайтоннинг бошини ғурра қилади*).

Ш а й т о н (*бошини ушлаб*). Ўҳ-ҳ, расво бўлди! Бу бўғирсоқжон ҳам ўтириб қўйди! Йўқ, бу мешқорин мечкайдан ҳам тузук-қуруқ шогирд чиқмайди. Нима бир камим, энди бу бақалоқ, «чичқоқ чақалоқ»қа нянкалик қилиб, сассиқ иштончасини ювиб юришми?! Ахир, Шайтон деган, номим бор. Йўқ, бу обрўга тўғри келмайди. Шундай экан, сенга ҳам бўғирсоқжон бай-бай, фрейн штейн, гудбай! (*Ҳолсизланиб ўтиради. Шохидаги олмани олиб, ҳафсаласиз тарзда кавшайди*). Ҳф-ф! Чарчадим... Наҳотки, шунча йўл босиб келиб, бурунга бармоқни тиқиб, қуруқ қайтсам?! Шарманда бўлдим, ша-а-а... (*Тўхтаб, ҳавони ҳидлаб*) Бу яна ниманинг ҳиди? Йўқ, ҳид эмас, ҳуштак?! Йўқ, ҳуштак эмас... Хуррак?! Ҳа-ҳа... (*Ишора қилиб*) Мана шу парда орқасида кимдир келиштириб хуррак отаябди! Демак, мактабга бормасдан, чошгоҳгача чўзилиб ётадиган болалар ҳали ҳам-а?! Бу менга маъқул! (*Парда томон қўлларини силкитиб афсун ўқийди*) Ё, шамшир! Ё, кашмир! Ўтин, тутун... Дўзахнинг олови – кули сочилсин! Мана бу парда тезда, очилсин!

Парда очилади

Ҳашаматли ҳовли манзараси. Сўрида А р з а н д а хуррак
отмоқда. Боши тепасида чивинлар ғужғон ўйнайди. Колбаса,
пишлоқ, конфет, бошқа егуликлар осиб ташланган.
Ш а й т о н яқин бориб А р з а н д а га термулади.

Ш а й т о н. Ўҳў-ў! Бу беғамбой бойвачча ким бўлди?!
Оғзининг атрофини яласа тўртта мушук, иккита кучуквач-
ча тўйиб, ҳансираб қолиши аниқ! Лабини сўлжайтириб,
сўлакайини бемалол оқизиб ётишидан ўлгудай танбал,
эринчоқ эркатойга ўхшайди. Ҳе-ҳе-ҳе! Мана шунақа эси
паст, дангаса, лаби-лунжидан пашша-чивин аримайдиган
арзанда-чурвақалар менинг жони дилим! Хуллас, бу болакай
билан яқиндан танишиб олсам, чакки бўлмасди...Оти нима
экан-а, бу хурракбозни? (*Ёстиқ тагидаги қоғозга кўзи тушиб*)
Ие, мана бу ерда хат бор экан? (*Олиб ҳидлаб*) Сут ҳиди...
Демак, аёл киши, онаси ёзган...Қани, ўқийлик-чи! (ҳижжалаб
ўқийди) А-а... р-р-э... за-за-а... н-эн-н, да-а-а... Ҳаммасини
қўшсак – «Арзанда»! Демак, адашмабман... Исми жисмига
мос арзандагина эркатой экан! Қани, қолганини ўқийликчи...

Саҳна четида боласига хат ёзаётган О н а.

О н а. «Арзанда, ўғилтойим! Ўзимнинг оппоғим, эр-
катойим! Ширин ухлаётганингни кўриб, уйғотишга кўзим
қиймади. Нон ёпиб, кулчангни иссиққина қилиб дастур-
хонга ўраб қўйибман. Сут-қаймоқ чамбаракда. Қолган
нарсалар тоқчада. Мен ишга шошаябман, болам! Сен эса
тўйиб-тўйиб ухлаб ол... Ўқиш қочмас. Отангга айтаман, ди-
ректорингга «касал» деб қўяди. Майли, кўзичоғим. Ширин
тушлар кўриб, уйғонгин! Сени соғиниб, меҳрингга зор...
Онанг!»

Ш а й т о н. Ана айтмадимми?! Арзанданинг онаси
(йиғламсираб) менинг онамга ўхшаркан! Баракалла, шу
аёлга. Арзандасини роса шайтонбоп қилиб тарбиялаётган
экан... (*Қўлидаги қоғозни ағдариб кўриб*) Ие, орқасида ҳам
хат ёзилибди. (*ҳидлаб*) Сигарет, нос ҳиди?! Демак, отаси ёз-
ган. Қани, папашаси нима деб эркалабди?

Хат ёзаётган О т а гавдаланади.

О т а. «Арзанда, ота ўғил! Сендан кечирим сўрайман. Зарил иш чиқиб эртачи кетаябман. Қўшнинг ўғлига тайинлаганман. Портфелингни мактабгача кўтаришиб боради. Тортиниб ўтирма – ҳақи тўланган. Сенинг «долянг» эса, ҳар доимгидек ёстиғинг тагида...Сенга нима совға олиб келай?! Ота ўғилни соғиниб қолувчи Отанг.»

Ш а й т о н. Ҳа, бу «ота ўғил» ростданам антиқа арзанда экан! Темирни қизигида босмасам...Демак, биринчи галда бу хурракполвонни уйғотишим керак... Ҳуш-шт! (Ҳуштак чалади. Бола уйғонмайди. Ўйинга тушади. Бола уйғонмайди. Шайтон калла қашлаб) Э-э, ўзимни қийнаб ётаманми?! Осони, тегишли афсунни ўқисак...Ҳа-а, бошланиши қанақа эди?! Топдим... (Ўқийди) Аз буки, маз буки! Ё, говкалла, талата-ла... Қушлар учди бир гала! Ҳаййа-ҳув, ҳаййа-ҳув...Уйқуни қув! (Арзанда уйғонмайди) Ие, қилт этмайдику! Ё, афсунда адашдимми?! Қарилик-да, қарилик... Хотира хира тортган. Қани, конспектдан фойдаланай-чи... (Қўйнидан ён дафтари-ни чиқариб) Ҳе-хе-хе, ҳайрон бўлманглар! «Шпаргалка»ни ҳам, асли биз шайтонлар ихтиро қилганмиз. (Очиб ўқийди) Демак «У» ҳарфи... Мана, «Уйқудан уйғотиш»?! Ҳм-м... «Ухлаб ётган боланинг қулоғи тагида...» Бўлди! (Сичқон бўлиб чийиллайди. Арзанда уйғонмайди) «Дозаси»ни оширай-чи... (Бўри бўлиб «ув-в» тортади, Арслондек наъра тортади, Фил бўлиб ўкиради. Арзанда ағдарилади, аммо, уйғонмайди) Оббо, бу бола сапсем тепса тебранмас-ку?! Ҳа, майли, сени уйғотмасам Шайтон отимни «Шарманда» деб қўяман! (Калласига уч-тўрт муштлагач) Бўлди, калла ишлаб кетди. (қўлтиғидан қўнғироқ чиқариб чалади) Танаффус! Катта танаффус... (Арзанда сакраб ўрнидан туради. Кўзини очмасдан).

А р з а н д а. Танаффус?! Оббо, яна дарсда ухлаб қолибман-ку... (Кўзини очиб, Шайтонга ажабланиб қарайди) Ие, бу ким бўлди?! Шаҳардан келган янги ўқитувчимизми дейман?! (Шайтонга қараб) Уэр, Устоз!

Ш а й т о н (бир сакраб). «Устоз» деябдими? Бошланиши чакки эмас! (Арзандага) Ҳа, қўзичоқ... Калла пишдими?

А р з а н д а. Пичинг қилманг, Устоз! Кеча телевизор кўриб...ҳалиги, дарс тайёрлайман деб, кеч ухлагандим-да!

(Синчиклаб қараб) Устоз, нега бунақа ажабтовур кийиниб олгансиз? Нимадан дарс берасиз ўзи? Ёки, бирор-бир карнавал томошага тайёргарлик кўраябмизми?!

Ш а й т о н. Ҳа-а, яқинда зўр томоша кўрсатамиз! Иккаламиз бир бўлиб... Ундан кейин, мен ўқитувчи эмасман!

А р з а н д а. Ҳа, унда «комиссия» экансизда-а? Яширинча, бошқа кийимда келиб текширадиган... Шундайми?

Ш а й т о н. Қанақа комиссия, қанақа текширувчи?! Мен!.. Мен (гердайиб), хуллас, сенинг отингни биламан – Арзандасан! Мен эса – Шайтон, фамилиям Иблисов!

А р з а н д а (ҳайрон). Ие, сиз ҳали мени танийсизми?!

Ш а й т о н (четга). Аврашни бошладик! (Арзандага) Ахир сени танимай бўладими, Ўғилбола! Сен ахир, болалар ичида энг... энг... Ҳалиги, нима десам... Энг зўри, чаққон, муштлашишда моҳир, тўполон қилишда тенги йўқ... Хуллас, боевой боласан!

А р з а н д а. Боевой? У нима дегани?

Ш а й т о н. «Боевой» дегани бир уриб ҳамманинг абжағини чиқаради, дегани!

А р з а н д а. Нега унда анови Баҳодир билагон билан Боқи бақалоқ «Ҳеч нарсани билмасвой, билмасвойнинг холи вой!» деб устимдан кулишади?!

Ш а й т о н. Бундан кейин, мана мен ёнингда турсам, сени ҳеч ким калака қилишолмайди! Иккаламиз оғайни бўламиз...Менга шерик-шогирд бўлсанг, ютқазмайсан. Истаган нарсангни муҳайё қила оламан!

А р з а н д а. Алдамаябсизми? Қани қасам ичинг-чи?!

Ш а й т о н (четга). Бунни каллаварам пандавақи десам, анча пухта чиқиб қолди-ку?! Ҳа, майли, тирранчани тизгинлаб олгунча айтганини қилиб турай-чи... (Арзандага) Биз шайтонлар қасам ичмаймиз, ваъда ҳам бермаймиз. Лекин, сен менга ёқиб қолдинг. Ўша учун майли...Айт, қасамнинг қайси сортидан ичай ва неча кило?! (ўйлаб) Ҳа, ана...Қаймоқ ялаб, қасам ичаманки, сени алдаётган бўлсам... Сени алдаётган бўлсам... Тарвуз палласидаги сувда чўкиб ўлай! Боларининг болига бўкиб қолай! Хўш-ш, қалай қасамим?! Энди ишондингми?

А р з а н д а (бурнини чуқалаб). Яна озгина ишонмаябман-да, Шайтон тоға?!

Ш а й т о н (четга). Тоға?! Бу пухта-гаранг дарров мени ўзига қалин қариндош қилиб олди-ку! Ҳа, майли, бунисига ҳам чидаймиз. (Арзандага) Ишонмасанг, унда менга бирор-бир топшириқ бериб синаб кўришинг мумкин. Масалан кўнглинг ҳозир нима истаябди?.. Нос, папирос, виски, борматуха?! Любой сортидан топилади!

А р з а н д а. Йўқ. Нос, сигаретга ўқитувчилар рухсат беришмайди. Ичкилик эса...Отам бир кун и элик грамм «оқи»дан қуйиб берганди, ўшанда ўзимни ёмон ҳис қилдим.

Ш а й т о н. Унда, ана... Жевачка, шоколад конфет, «кака»-а?!

А р з а н д а. «Кака» эмиш? Нима, мен ёш боламанми? (ўйлаб туриб) Қорин оч... Шашлик егим келаябди!

Ш а й т о н. Ҳе-хе-хе! Бор-йўғи шуми?! Ай момент! (Кўзини юмиб афсун ўқийди) Ё, шара-шара, шара-бара, ғар-ғара! Айзики, тайзики, кўнгилдан кетсин ғашлик, мана, марҳамат, шашлик! (Кўзини очади. Кабоб пайдо бўлмайди) Ие, шашлик қани?!

А р з а н д а. Айтдим-ку, алдоқчисиз... Алдоқчисан, деб! Тур йўқол!

Ш а й т о н. Шошма, шошма, ўфилтой! Қаерда адашдим экан-а? Ҳозир (дафтарини очиб ўқийди), ҳа, мана... Қани, кўзлар юмилсин, қўллар олдинга чўзилсин! Азбуки, тазбуки, кала-каланг, валаки-саланг, калла гаранг, қорин таранг, чиллаки чабоп... Ана, ана, келмоқда кабоб! Пажалиста... (Кўзини очади. Кабоб пайдо бўлмайди) Ие?! (Атрофни тими-мирскилаб қараб Арзандага) Кабоб қани? Кўрмадингми?!

А р з а н д а. Мендан сўраябсанми? Алдаганинг майли, яна масхара қилаябсанми?! Сен шайтон эмас...Зоопаркдан қочган масхарабоз маймун экансан!

Ш а й т о н. Ким маймун?! Сиз у инсонлар маймундан тарқаган. Биз эса фаришта...Ҳамма ишимиз саришта. Ҳа, энди...Бизда ҳам бўлиб туради-да, баъзан ашпишка! Айб менда эмас. (Дафтарини кўрсатиб) Ҳали, бу ёққа учиб келаётганимда, манови «конспект»им Қора денгизга тушиб кетиб, ёзувлари қорайиб, ўчиб... Хуллас, мен кетдим!

А р з а н д а. Яхши бор! Иккинчи қорангни кўрсатма...

Ш а й т о н. Нега энди?! Шест секунд...Шундай шаҳарга учиб бориб, сенга шашлик оламан-у, қайтаман! Хўш, арзандажон. Қанақасидан бўлсин, кабобни? Қиймалик, кускавой...

А р з а н д а қовоқ уйиб, қўл силтайдн.

Ш а й т о н. Ҳа, майли, майли...Кўп уйма қовоқ, бўш қайтмас товоқ! (Шошилиб чиқади).

А р з а н д а (ёлғиз). Шунақаям, бемаза туш бўладими?! (қўл силтаб) Хў, қўтир така! Тушга киргани етмагандай, яна уйқудан уйғотиб, иштаҳани очиб, ўзи қочиб кетди-я! Нима есам экан? (тўсатдан тўхтаб) Ие, бу хушбўй ҳид қаердан келаябди?!

Бир қўли билан манглай терини сидириб, иккинчи қўлида бир снх кабоб, тантанавор тарзда Ш а й т о н кпирнб келади.

Ш а й т о н (қувноқ оҳангда). Кеб қолинг, еб қолинг! Барра жигар гўштидан, қора қўчқор тўштидан... Марҳамат, Арзандам! Кўрдинг, Шайтоннинг гапи битта бўлади! Ҳа-ҳа, биз шунақамиз акаси!

А р з а н д а (ишонқирамай, сихни қўлга олиб). Алдамаябсанми? Тўғрисини айт, қаердан ўмардинг?!

Ш а й т о н. Хафа қилаябсан, жигар! Биз шайтонларнинг сўзлашув лаҳжасида «ўғирлаш», «ўмариш» деган иборалар йўқ. «Ўзлаштирди», «чув туширди», «лақиллатди» десанг, бошқа гап. Оғайни бўлиб қолдик. Ўша учун сендан яширмайман. Сендан ҳам кичик бир зумраша кабобхонада «Емайман!» деб хархаша қилаётган экан. «Емасанг, ейдиганлар бор!» деб, қўлидан юлқиб олиб...Кечирасан, сен учун «ўзлаштириб» келаябман-да! Хўш, қалай мазаси зўрми?

А р з а н д а (лабини ялаб). Зиқна! Ёнига яна бир снх кўшиб, «Кола» ёки «Фанта» билан олиб келсанг, нима... Жунинг камайиб қолармиди?! Ҳа, бўпти... Қолганига, эриниб кетаябман... Юзимни ювиб қўй!

Ш а й т о н (четга). Ҳа, демак ишончини қозонаябман! (Арзандага) Бўпти... Кел олдин бурнингни артиб қўяй! (Думи билан унинг юз-кўзини артади) Кўрдинг, қандай

меҳрибонман. Хуллас, мен билан ошна тутинсанг, ошна... Мазза қиласан. Хўш, менга шоғирд тушасанми?!

А р з а н д а. Э-э, олдин мактабни эплай! Менга қара ошна, дўхтирлардан танишинг йўқми? Икки-уч кунга «касал» деб справка олиб беролмайсанми?!

Ш а й т о н. Справка?! Нима касалмисан? (*Ортига тисарилиб*) Тутқаноғинг борми ёки кечаси кўрпангни хўл қилиб-а? Ишқилиб юқимли эмасми?!

А р з а н д а. Э, йўқ! Билсанг эртадан мактабимиз ўқувчилари мева териш ҳашарига чиқишади. Анови маҳмадана Баҳодир билимдонларга ўхшаганларнинг ташаббуси билан катта боғдорчилик хўжалигини оталиққа олганмиз. Боқи бақалоқ ҳам хурсанд. Нима эмиш, қорни мева билан қаппаярмиш! Менга эса унақа ҳадеб эгилиб-туриш ёқмайди! Справка ёлғон касал бўлишим учун керак. Тушундингми?

Ш а й т о н (*четга*). Э-э, бу бола ростдан ҳам қариндош чиқиб қолди-ку! (*Арзандага*) Эртага бозор. Дўхтирхона ишламайди. Лекин, сенга бошқа нарсада ёрдам бераман. Эгилиб-букилиб мева теришинг шарт эмас. Фақат маслаҳатимга кирсанг бўлди! Қани, қулоқни тут... Қилаётган ишимиздан ҳеч ким хабар топмасин.

А р з а н д а. Мана қулоқ... Ишқилиб, қулоққа лағмон илиб кетмайсанми?

Ш а й т о н. Қўрқма... Ахир, шерикчиликка иш кўраябмиз-ку! (*Арзанданинг қулоғини ушлаб*) Ўҳў... Нима бу қулоқми ёки қирмочми?

А р з а н д а. Ўзингни бил, эшак қулоқ! Ана сеники ҳам кир латтадай осилиб ётибди!

Ш а й т о н. Шунга хурсанд бўлаябман-да, қулоқ қариндош ҳам эканмиз, деб! Энди маслаҳатимни эшит. (*Қулоғига пичирлайди*) Хўш-ш, қалай?!

А р з а н д а (*елка қисиб*). Қалайми, темирми... Кесакми? Эртага кўрамиз?!

Ш а й т о н. Кўрамиз...Эрта келса кўрасан, кула-кула ўласан! Яъни хурсанд бўласан, демоқчиман. Сен билан-чи шериктой, ҳали биргаликда кўп нарсани кўрамиз... Яъни

қиламиз, демоқчиман! Кел, эртанги илк ҳийла жангимиз олдидан ғалаба ҳуштагини чалайлик!

Жўровозда ҳуштак чалишганча, бир-бирларининг елкасига қўл ташлашиб чиқишади.

УЧИНЧИ КЎРИНИШ

Боғ манзараси. Б а ҳ о д и р билағон китобдан кўз узмасдан, дарахт шохларидан мева термоқда. Б о қ и бақалоқ эса битта олмани челакка ташласа, иккинчисини иштаҳа билан кавшайди. А р з а н д а дарахт соясида ёнбошлаб, ҳуштак чалиш билан машғул.

Б а ҳ о д и р (китобдан кўз узиб). Ҳой, ҳуштак! Сен учун ким ишлайди-а?! Ўқитувчимизнинг «Ким кўп мева терса, энг семиз «беш» ўшаники!» деганини эшитмадингми?! Шундай имкониятдан фойдаланиб қолмайсанми, билмасвой?

Б о қ и (кавшаниб). Тўғри! Бунақа ялпайиб ётишингда қорнинг ҳам очиқади, иннайкейин, устоздан гап ҳам эшитасан!

А р з а н д а (бепарво, ҳуштакни чўзиб олиб). Ишларинг бўлмасин. Мана кўрасизлар. Ўша семиз, бақалоқ «беш»ни сенлар эмас, аканг қарағай олади!

Б а ҳ о д и р. Нега ишим бўлмасин! Иккаламиз дўст бўлсак. Ота-оналаримиз тўн ёптириб оғайни қилиб қўйишган-ку?!

Б о қ и. Мен ҳам сенга партадош жўраман. Раҳмимиз келаябди-да!

А р з а н д а. Раҳмларинг келмасин. Айтиб қўяй, ўша семиз «беш»ни мана мен, аканг қарағай олади.

Б а ҳ о д и р. Билмасвойлар мана шунақа мақтанчоқ бўлишади. Нима Оловиддиннинг «сеҳрли чироғи»даги жинни ёки «Али бобо ва қирқ қароқчи»ни ёрдамга чақирмоқчимисан?!

Б о қ и. Йўқ, бу эркатой яна отаси ва онасидан фойдаланмоқчи, шекилли?

А р з а н д а. «Жин»ми, «қароқчи»ми, отам ёки онамми...
У ёғи билан ишларинг бўлмасин?! Ишқилиб, ўша «беш»дан
умидларингни узинглар...

Б а ҳ о д и р билан Б о қ и уни масхара қилиб кулишганча
мева тўла идишларини кўтариб чиқишадн. А р з а н д а
ўрнидан туриб, у ёқ-бу ёққа аланглаб қарға бўлиб қағиллайдн.
Ш а й т о н кириб келади.

Ш а й т о н. Бизни чақирдилар. Шамол бўлиб елдик ва
етиб келдик. Хўш, хизмат Арзандам?!

А р з а н д а. «Хизмат» деганинг нима? Каллангнинг томи
кетмаганми, мабодо? Ахир кеча келишгандик-ку... Ана Баҳо
билан Боқи беш челақдан мева теришди. Мен эса ҳалигача...
Ҳа, айтмоқчи, ким кўп терса, ўқитувчимиз ўшанга кундали-
гини тешиб чиқадиган семиз «беш» қўяркан! Айтиб қўяй...
Ўша баҳо меники бўлмаса, сен билан шерикчилик куй! Ту-
шундингми?

Ш а й т о н. Йўғ-е, йўғ-е! Нималар деябсан?! Кўнглинг
тўқ бўлсин! Хўш-ш, энди бундай қиласан... Ҳозир айланиб,
кўриб келдим. Зовурнинг нариги томонида, қамишзордан
кейинги катта боғда қўшни мактаб ўқувчилари териб
қўйган хирмон бор. Мевалар қопланиб, тахланиб, те-
риб қўйилган. Ўшандан каттароқ бир халтани ўмарсак...
Узр, ўзлаштирсак, вассалом! Кўрасанки, ҳаммадан кўп
мева териб, «мукофот»ни олиб турибсан-да... Хўш, қалай,
маслаҳат?

А р з а н д а (ҳафсаласи пир бўлиб). Бунақа майиб
маслаҳатингни пишириб е! Тушундинг! Нима энди, бир
камим ўғирлик қилишми? Сени ким айтади Шайтон деб?!
Осонроғи йўқми?!

Ш а й т о н. Сен шайтонлигимга ширк келтирма! Агар,
афсун китобим баҳри уммонга тушиб кетмаганда-ку... Мен-
га қара Арзандажон, сенга семиз «беш» керакми, ўзи?!

А р з а н д а. Керакликка керак! Лекин, шу маслаҳатинг
сал совуқроқ чиқаябди-да!

Ш а й т о н. Ҳа, ана... «Совуқ» бўлса пуфлаб иситамиз!

А р з а н д а. Қанақасига иситасан? Ўзим нозик бўлсам. Сен айтган зовур устидаги ёғоч кўприкдан ўтаётганимда совуқ сувга тушиб кетсам нима бўлади-а? Қамишзордан эмаклаш-чи? Ундан кейин хирмон қоровули ҳам қараб турмас?

Ш а й т о н. Э-э, кўп ваҳима қилма! Айтаябман-ку, менга эргашсанг... Ҳа, ана ўша қил кўприк... Йўғ-е, ёғоч кўприкдан ўзим «қўлтиқлаб» ўтказиб қўяман. Қамишзорда тагинга похол ташлайман. Қоровулга келсак... Ҳе-хе-хе! У жойга бир мишиқи, ўзининг соясидан ҳам ҳуркадиган болани қўйиб қўйишган. Бақа бўлиб, бир «вақилласам» борми, энажонлаб эмаклаб қочади! Хўш, яна қандай саволлар бор?!

А р з а н д а. Ҳа, майли! Баҳо керак бўлмаганда-ку... (Тамшаниб) «Беш» олсам, отамдан қанча, онамдан қанча ақча ундираман, биласанми?! Бўпти, қани йўл бошла! Лекин, огоҳлантириб қўяй. Қўлга тушсам, жунинга керосин сепиб, олов қўяман!

Ш а й т о н. Розиман! Лекин, ҳали кўрасан. Хурсанд бўлганингдан, қанча жуним бўлса, менга шунча қуллук қиласан! Қани, унда... Биргаликда эмаклашни бошладик. Бир, икки...Берамиз дакки!

Иккаласи олдинма-кейин саҳнадан эмаклашиб чиқишади.

Ш а й т о н (парда ортидан). Бир, икки... Бир, икки... Яхши, эмаклашда давом этамиз! Уч-тўрт... Уч, тўрт... Ишимизга тушмасин қўрт... Беш, олти, етти... Беш, олти, етти... Ишимиз олдинга кетди... Олдинга! Ҳой, нега орқангга қараб тисарилаябсан?! Қочма, ие нега қочаябсан?!

А р з а н д а югургилаб орқага қайтганча, саҳнада пайдо бўлади. Ортидан ҳаллослаганча қувиб етган Ш а й т о н, унинг этагидан маҳкам тутати.

Ш а й т о н. Нимадан қўрқдинг, Арзандажон!

А р з а н д а (тили калимага келмай, қўли билан ишора қилиб). Анови... Анови жойда! Битта бўри бизга қараб... Бақрайиб турибди!

Ш а й т о н. Қанақа бўри?! Ҳерда бўри тугул, унинг гўри ҳам йўқ-ку?!

А р з а н д а. Унда анови, йўлда қўққайиб, қорайиб турган нарса нима?!

Ш а й т о н. Ҳа, уми?! Ҳе-хе-хе! Йўлда, қорайиб, қўққайиб турган нарса... Ҳ – тўнка! Дарахтнинг кесилган танаси... Тўнкадан қўрқма, тўнка?! (Арзанданинг бошидан ушлаб эгди) Қани, қайтадан эмаклаймиз. Қўрқма, мана мен ёнинг-даман... Бир, икки... Бир, икки... Қилган бу ишинг, чакки...

Қайтадан эмаклашиб чиқишади.

Ш а й т о н (парда ортидан). Бир, икки... Бир, икки... Бошқа олмагин дакки! Яхши, яхши... Каллангни янаям эгиб, эмакла!.. Ана зовур... Кел, қўлимдан маҳкам тут. Менга суян... Ана, қамишзор. Кел, менга мингашиб олақол! Кўрдинг, қандай меҳрибонман?! Мана ниҳоят, етиб келдик... Кўрдинг, қоровул бола ухлаб ётибди. «Апшу», урадиган одатинг йўқми?! Унда, мана бу катта қопни олиб қочамиз! Баракалла... Кел, кўтаришиб юбораман! Энди, келган жойимизга қараб, қочдик!

Ш а й т о н билан А р з а н д а катта қопни судрашиб қайтадан саҳнада пайдо бўлишади. А р з а н д а нинг ҳамма жойи шилинган, юз-кўздан тер оққан, ҳансирайди.

Ш а й т о н (унинг елкасига қоқиб). Ҳа, оғайначилиш қўрқдингми?! Бошланиши ўзи шунақа бўлади. Бора-бора кўникиб кетасан. Сал катта бўлганинга-ку, мана шу жасоратинг учун «Жасорат» деган винодан юз грамм қуйиб берардим!

А р з а н д а. Барибир, яхши бўлмади! Қўрқувдан ҳалиям қалтираб кетаябман!

Ш а й т о н. Парво қилма! Ҳеч ким онасининг қорнидан «қаҳрамон» ҳам, қароқчи ҳам бўлиб туғилмайди. Ундан кўра чўнтакка тушаётган «беш»ни, ўстозингдан оладиган олқишни, папаша билан мамашангдан ундирадиган муллажирингни ўйласанг-чи! Шунақа, оғайни. Менга бўлсанг ҳамкор-хеш, ишинг бўлар доим беш! Ана энди, биргаликда

«Ғалаба ҳуштаги»ни чалсак, арзийди! Қани, марш, олға бос...
(Ҳуштак чалишганча, қопни судраб чиқишади. Баҳодир билан Боқи киришади).

Б а ҳ о д и р. Кутилмаган иш бўлди! Кесакдан олов чиқди.
Арзанда арзителиб семиз, бақалоқ «беш»ни илиб кетди!

Б о қ и. Ҳа, бемаза...га маза бўлди! Ўқитувчимиз баҳодан ташқари, уни «Сникерс» билан сийлади. Эҳ-ҳ, ҳеч кутилмаган иш бўлди!

Иккаласи ҳалрон бўлишганча елка қисиб чиқишади.

ТҮРТИНЧИ КҮРИНИШ

Таниш ҳовли. Саҳна ўртасида супа, четроқда эса товук катак кўзга ташланади. Супада А р з а н д а хуррак отмоқда. Ш а й т о н уни думи билан елиб, дўриллаган овозда «алла» айтади.

Ш а й т о н.

Ҳа, алла, алла, алла!
Хуррак авжда, баралла.
Ҳа, алла, алла, алла!
Ухламоқ чоғи, бу палла.
Ҳа, алла, алла, алла!
Қачон «пишар» бу калла?!...

(Томоғи хирилаганча, тин олади) Уф-ф! Бу шогирд бола, ёмонам арзанда чиқди-да?! Арзандажонга «алла» айтавериб, томоғимда тупук қолмади! Ну, ничево... Мана, шу болакай устидан... Ҳм-м, ўтган бир йил давомида олиб бораётган тажрибаларим... То, ест, бу зумрашага бераётган «тарбиявий сабоқларим», ниҳоят ўз мевасини бераябди! Ҳа, Арзандажон, энди олдингидай оғзидаги ошини олдирадиган лалайган, лапашанг бола эмас. Аксинча! Энди «Ол!» десам, ола қопни олиб қочади. Ёлғонни ямламай ютади. Сўкинишни қотиради. Муштлашиш, ёқалашиш эса унинг жони-дили, севган «хобби»си. Бу ёғини сўрасанглар, карта ўйнаш, соққа ташлашга қўли келишиб қолган, папирос – сигарет чекишининг ҳам анча кайфини олган. Ҳе-ҳе-

ҳе! Сабоғим шу тарзда силлиқ кетаверса шогирд болага, ҳалиги хом ўзум...Бизнинг номимиз билан юритиладиган «Шайтоннинг шарбати»дан ҳам «эмизиб» ўргатмоқчиман. Ҳозир ҳам, бекордан-бекорга энағалик қилаётганим йўқ?! Мақсадим «алла» айтиб, андармон қилиб, буни мактабдан кеч қолдирмоқчиман...

А р з а н д а (тўсатдан уйқусираб бақиради). Қочдик! Қочдик... Олдимни тўсма! Вой-дод! Бўғма деябман! Энажон! Ота-а-а... Йўқ, Шайтон! Шайтон дейман?! Қаердасан, оғайни?! Ёрдам бер!

Ш а й т о н. Оббо! Боласи тушмагур ёмонам арзанда-да! Ҳушида-ку майли, энди тушида эловрасаям мендан ёрдам сўрайдиган бўлибди. Бу яхши! «Оғайни» деб ялингач... (Қаттиқ елпиб) Ҳа-ҳа, ёнингдаман, оғайни! Энди, уйғониб қолмаслиги учун алланинг «супер»ига ўтмасам бўлмайди, шекилли?! (Алла айтади):

Ҳа, дурса, дурса, дурса,
Арзанда уйқуни ўрса.
Ҳа, дурса, дурса, дурса,
Мактабдан юзини бурса...
Ҳа, дурса, дурса, дурса,
Соатни орқага сурса.

А р з а н д а (ўрнидан сакраб туриб). А, нима?! Соат?! Неччи бўлди, соат?! Нега индамайсан? Соатни кўрсат, дейман...

Ш а й т о н. Қайси соатни сўраябсан, оғайни?

А р з а н д а. Қайси соатни бўларди. Манови токчада турадиган. Доим, жиринг-жиринг этиб, уйқудан уйғотадиган будильник-да?!

Ш а й т о н. Ана кўрдингми, ўқишни деб, кам ухлаб эсар бўлиб қолибсан! Нима, беш кун олдин, ўша будильникни Боқи бақалоқнинг рогаткасига «бартер» қилганинг, ёдингдан кўтарилдими?!

А р з а н д а (калла қашлаб). Ҳа-я! Лекин, бунга (дўқ қилиб) сен айбдорсан!

Ш а й т о н. Ҳай-ҳай-ҳай! Нима қилибман, «айбдор» бўлиб?!

А р з а н д а. «Соатнинг нима кераги бор. Ширин уйқунгни бузади. Унинг ўрнига, ана ҳамсоянинг хўрозини қичқиргани етади!» деб йўлдан урган ким?

Ш а й т о н. Йўлдан урганим йўқ! Шунчаки, фойдали маслаҳат берганман, холос.

А р з а н д а. Маслаҳатингни нимаси фойдали?!

Ш а й т о н. Ўша рогатка билан тўртта чумчуқ, битта мусичани урдинг. Тўғрими. Сўнг «чумчуқ кабоб»ни ўзинг, мусичани эса мушугинг паққос туширди. Хўш, сенга яна қандай «фойда» керак?!

А р з а н д а. Барибир, соатсиз ухлаб қолиб, дарсга кечик-каним яхши бўлмади. Ҳа, айтгандай, нега унда ҳамсоянинг хўрози қичқирмаябди?!

Ш а й т о н. Қичқирмайдиам! Чунки... Ёдингга тушираман. Уч кун олдин, оғайниларинг билан карта ўйнадинглар. Қиморга тикишга ҳеч вақонг қолмади... Ўшанда, менинг... Ҳе-хе-хе... доно маслаҳатимга кўниб, ҳамсоянинг хўрозини гаровга қўйдинг. Ошналаринг фирром ўйнаб, уни ҳам ютиб олишди! На, илож... Сен айтган гапингда турадиган, ҳақиқий мард боласан... Лекин-чи, ўшанда қўшнининг деворидан ошиб тушиб, товуқ катакка қандай тарзда пусиб кирганингни кўрган... ҳар қандай тулки ҳасаддан юраги ёрилиб ўларди! Ўмариш, ўғирлик деган... йўғ-е, «ўзлаштириш», «қойилизм» деган фан бўлса... Аниқ айтаман. Бошинг «беш»дан чиқмасди!

А р з а н д а (киноя оҳангида). Ҳа, энди, сендай ўстозим бўлгач... Шундай қилиб, ҳамсоянинг хўрози ҳам ҳаром қотди, дегин-а... Уф-ф! Бошимда оғриқ турди. Тур, бир чўмич сув олиб кел!

Ш а й т о н (у ёқ-бу ёққа аланглаб). Қуруқ сувни нима қиласан?! Ундан кўра...Кеча ёдингдами? Бир меҳмон амаки билан отанг роса «отамлашган»ди. Сени эса ароқ ташийвериб эсинг кетди...Хуллас, билгандай бутилкаларнинг тагини сириқтириб, «бош оғриғи»га пича йиғиб қўйганман. Хўш-ш, ўшани олиб чиқайми?!

А р з а н д а. Э-э, ичишга эмас, юзимни чайишга сув сўраябман! Тез бўл. Ахир, дарсга кеч қолдим...

Ш а й т о н. Қанақа дарс? Соат неччи бўлди, биласанми? Менга-ку, барибир... Сенга фақат яхшилик истайман! Ўша учун огоҳлантириб қўяй... Энди борсанг, ё директорнинг «қора рўйхати»га тиркаласан. Ёки, синф раҳбарингнинг шапалоғидан татиб кўрасан!

А р з а н д а (чўчиб). Йўғ-е?! Унда айт... Нима қилай?

Ш а й т о н. Нима қилардинг?! Мағизли маслаҳатим – ёлғондан касал бўласан. Масалан, қорин оғриғи...

А р з а н д а. Йўқ, йўқ! Ўтган сафар қорнимнинг оғриши учун нималар едирмадинг! Қозоннинг қуруми, занжирнинг занги, ўчоқнинг кули, қўйнинг қумалоғи... Тф-у! Ўйласам, ҳозирдан кўнглим айниб кетаябди!

Ш а й т о н. Бўпти. Унда бу галгисида чўлоқ бўла қол!

А р з а н д а. Анойинг йўқ! Дарахт шохидан сакратиб бир ҳафта диконглатганинг етар. Юмшоқ жойимга олган уколларимни ўйласам...

Ш а й т о н. Арзандалик ҳам эви билан-да, Арзандажон?! Қийнаб, қон қилиб юбординг-ку! Майли, унда шамоллай қол. Ҳозир энг модний касал ана шу...

А р з а н д а. Ҳу, жунбош! Нима, «кришанг» кетганми? Ёзда ҳам киши шамоллайдими?!

Ш а й т о н. Э-э, бу ёғини менга қўйиб бер! Шест септунда, шамоллайсан, қоласан! Хўш, розимисан? Ёки, мактаб директорининг-а?!

А р з а н д а. Кўп қўрқитаверма! Хўш, унда шамоллашим учун нима қилишим керак?

Ш а й т о н. Бу жуда осон. Ечинасан. Бу бир. Устингдан бир пақир сув қуясан. Бу икки. Холодильникни эшигини очасан. Бу уч. Каллангни морозилникка тўрт-беш марта тиқиб оласан. Бўлди, тамом! Беш минутда бурнингдан сув жўмракдан келгандай томчилаб турибди-да... Хўш, қалай? Маслаҳатим мағизликкинами?!

А р з а н д а. Мағизликкина эмиш?! Майиб қилади, бу маслаҳатинг... Лекин, бошқа иложим йўқ. Мен розиман... Лекин, оч ҳолда касал бўлишни хоҳламайман! Давай, олдин қорнимни тўқла, кейин касални йўқла!

Ш а й т о н (четга). Айтмадимми! Бу овсар олдингидан кўра, анча пухта ва пишиқ бўлиб қолган. (Арзандага) Унда...

Энанг эрталаб тайёрлаб кетган ширчай бор. Лекин, ичма!
Чунки, ичига чивин тушган... Отанг олиб келган олмаларни
ҳам ея кўрма. Сабаби, ичидан қуртлари мўралаб турибди...

А р з а н д а. Тф-у! Иштаҳани ҳам бўғдинг! Хўш-ш, унда
оч ўтиравераманми?!

Ш а й т о н. Нега энди сени оч қолдирарканман?!
(Товуқнинг қақиллаган овози) Ана... Товуғинг тилга кирди!
Таржима қилиб берайми? Эшит: «Қақ-қақ-қақ! Бола туғдим,
боши ҳам, оёғи ҳам йўқ. Шу «болам»ни есанг, қорнинг
бўлар тўқ!» деябди. Демак, нонуштага тухум...

А р з а н д а (чўчиб). Йўқ! Энам жўжа очиришга мояк
йиғаябди! Ҳар бир тухумга «белги» қўйган. Олсам, билиб
қолади.

Ш а й т о н. Шундай қиламизки, билмайди! Йўлини
ўргатайми?

А р з а н д а. Яна қулоққа лағмон илмоқчимисан?!

Ш а й т о н. Лағмон эмас, қўймоқ ейсан! Хўш-ш, энангни
тикиш қутиси қаерда?! Биласанми?

А р з а н д а. Нима, уни ҳам ўмарамизми?!

Ш а й т о н. Ҳе, энангни...Эски матоҳини бошимга ура-
манми! Бизга ўша қутидаги игна зарур...

А р з а н д а. Қути, игна... Нима ямоқчилик
қилмоқчимисан? Менга тикиш эмас, ейиш керак, деябман!

Ш а й т о н. Ҳовлиқма. Эшитмаганмисан, шошган қиз...
Йўқ, бу мақол сенга тўғри келмайди. Хуллас, шошган пишак
кўр туғар. Сен игнани олиб чиқ. У ёғини менга қўйиб бер.
Бор, бора қол, тулкичам! (Кетаётган Арзандага) Бир йўла
товуғингнинг тагидаги тухумлардан тўрттагинасини ўма-а...
ҳалиги, ўзлаштириб кел.

А р з а н д а (ортига тисарилиб). Э-э, қўрқаман! Товуқ
тухумини қизғаниб чўқиб олсачи?

Ш а й т о н. Чўчима! Бунинг ҳам йўлини ўргатаман. (Ар-
занданинг елкасига қўл ташлаб) Билсанг, дунёда товуқдан
ўтадиган лақма парранда бўлмайди. Оғзингда озгина сўв
олиб, устидан саваласанг, тамом. «Ёмғир ёғаябди!» деган
хаёлда дарров калласини патининг ичига тиқиб олади. Сен
эса шундан сўнг, бемалол... Тушунарлими?

А р з а н д а. Тушундим! Гап йўқ... (бироз юриб, сўнг катак томон эмаклайди. Шайтон ҳуштак чалганча уни кузатади).

Ш а й т о н (гердайганча кўксига нуқиб):

Мен – Шайтонман. Иблиснинг зўри,
Бароридан келди овим, мисоли бўри,
Ҳасаддан ёрилиб ўлар, ҳатто тулки ҳам,
Менга эргашганнинг боши бўлар ҳам!
Шогирдимнинг оти эрур – Арзанда,
«Арзанда»дан ясайман мен – газанда!
Чунки, мен Шайтонман! Иблиснинг зўри,
Пойгак эмас, жойим – жигилдон тури...

А р з а н д а киради. Қўлида тухум ва игна.

А р з а н д а. Мана мояк, мана игна...

Ш а й т о н. Ҳа, дуруст! Энди мен ўргатгандай иш тутасан. Даставвал, игнани тухумнинг уч қисмига санч! (Арзанда бажаради) Баракалла! Қара, қўлинг қалтирамади... Де-мак, сендан келгусида зўр тигдор чиқади! Энди, игнангни тухумнинг таг қисми, пойнагига санч (Арзанда бажаради) Э-э, яшшавор!

А р з а н д а. Хўш-ш, бу ёғига энди нима қиламиз?!

Ш а й т о н (унинг қўлидан тухумни олиб). Нима қилардик. Мана бундай қилиб (ютоқиб сўради) Ичидагини сўриб оласан! Сал палоядатоб экан-у, аммо оч қоринга кетаверади. (Тухумни қўлида айлантириб) Кўрдинг?! Тухум бус-бутун қолди, ичидагиси эса қоринда йўқолди... Хўш, қалай?

А р з а н д а (қарсак уриб). Қалай эмас, олтин! Э-э, қойил...

Ш а й т о н. Албатта, қойил-да! Энди сен бу моякни жойига элтиб қўйиб, ўрнига бошқасини олиб кел-да, қойиллатавер!

А р з а н д а. Қандай қилиб, «қойиллатай»?

Ш а й т о н. Қанддай қилиб! Чақалоқлигингда энангни эмганмисан? Худди, ўшандай эмавер... Қани катакка қараб, марш! Иштаҳанг карнай бўлсин, ошна... (Арзанда чиқади. Унинг орқасидан ишора қилиб). Тухум ўғирлаган, албатта, товуқ ҳам ўғирлайди! Ўшанда бу «Менинг ўғригина

болам»нинг патини юлиш янаям осонлашади. Демак, олдинда бизни «катта ишлар» кутмоқда! Бунинг учун ҳуштакни янаям қойилмақом қилиб чалишим зарур...

Ш а й т о н ҳуштаги остида парда ёпилади

БЕШИНЧИ КЎРИНИШ

Арзанда ларнинг уйи. Ички кўриниш. Хурсанд ҳолда О н а киради. Қўлида тугунча. Сочпопугига боғланган калитни олиб, тўрда турган сандиқ қулфларини очади. Тугунчани ечиб, ундан қандайдир матоҳни олиб, деразадан тушиб турган қуёш селига тутиб кўради.

О н а. Ялтираши кўзни олади-я! Асл матоҳ-да... Арзандагинамнинг тўйи учун йиғаетган сепимга буни ҳам қўшиб қўяман. *(Қўлидагини сандиққа солади. Қулфлаб, калитини яна сочпопуги учига боғлайди. Ўрнидан туради)* Кейинги ойлигидан кўрпалик учун материал олсам... Ҳарна ният-да!

Саҳна ташқарисидан аёл овози: Ҳамсоя, уйдамисиз?! Элагингизни бериб тулинг... Ўзимникини қўйган жойимдан тополмаябман!

О н а. Ие, бу ҳамсоя Холжон холаку! Ҳозир... *(Чиқади)*.

Саҳнада Ш а й т о н. У ёқ-бу ёққа аланлагач қарға бўлиб қағиллаётди. Пусиб Арзанда киради. Шайтон унга сандиқ томон имлаб кўрсатади. Арзанда «қулфни очолмайман!» дегандек бош чайқайди. Ш а й т о н қўйнидан узун мих чиқаради. Арзанда михни олиб қулфга тикади. Ш а й т о н унга ўргатиб туради. Ниҳоят, қулф очилади. Ш а й т о н нинг ишораси билан Арзанда сандиқ ичидаги «тугун»ни олади. Иккаласи яна оҳиста қадам ташлаб чиқиб кетишади. О н а киради.

О н а. Ўлсин, элакка чиққан аёлнинг элик оғиз гапи бор, дегандай... Тавба! Кейинги пайтда шу Холжон холанинг нарсалари тез-тез йўқоладиган бўлиб қолди! Олдин таҳорат қилиб чиққунча эски жойномозини ўғирлаб кетишганди. Бугун эса ҳайитга кийиб чиқаман деган махси-калишини... Яна куппа-кундузи-я! Бояқиш «Ёшим саксонга кириб, ўғирлик нима эшитмагандим!» деб хуноби ошиб ўтирибди.

Ёки, одам кексайганда шунақа... (Очиқ ётган сандиққа кўзи тушиб) Ие, ҳозиргина қўйган тугунчам қани?! (Сандиқни титкилайди, у ёқ-бу ёғини ахтаради) Йўқ, бу ерда бир гап бор?! (Тахта бўлиб қотиб, юрагини чангаллаганча) Арзанда-нинг қораси кўрингандай бўлганди... Наҳотки, ўғлим?! Йўғ-е, ахир, ҳатто оғзимдаги ошнинг ҳам ярмини ютиб, ярмини бунга илинаётган бўлсам! Оқ ювиб, оқ тараётган бўлсам... Ёки, эркатоимизни шайтон йўлдан оздираябдимикин-а?! Ҳа, кейинги пайтларда оёқ олиши бошқача! Феъл-атворидан ҳам қўрққилик?! Мушугимиз бечора бештагина туққанди. Уларнинг иккитасини дарахт шохига осди! Иккитасини сувга бос-тирди!! Биттасини эса... Ҳалиям, кўрган кўзларимга ишон-майман... Қайнаб турган қозондаги шўрвамга тириклайин ташлаб юборди!!! Бунақа бераҳм, бунақа тошбағир бола авлод-аждодаларимиздан ҳечам чиқмаганди?! Нима қилсам бўлади-а? Урай десам, қўлимни кўтаролмасам. Койий десам, тилим танглайимда қотиб қолган... Ҳа-а, ишқилиб, ўзи инсоф берсин-да! Ҳали, бола-ку, қуйилиб қолар... Нима бўлсаям, отаси билмасин?! (Чиқади).

О т а киради. Озроқ ширакайф. Юз-кўзидаги терни кафти билан сидиради.

О т а. Бугун кайфиятим чоғ! (Чўнтагидан пул чиқариб) Чунки, маошга қўшиб бугун мукофот ҳам олганман. Ўл-фатлар билан жиндак базми жамшид ҳам қилдим. (Пулни қайтариб қўйиб елпинади) Уф-ф! Кун қизидими ёки ичим-даги «шайтоннинг суви» терлатаябдими?! (Костюмини ечиб, билакларини шимариб) Ювиниб олмасам бўлмайди. Унгача Арзандам келиб қолса, ўлфатчиликни ўғилтой билан давом этказамиз. (Чиқади).

Ш а й т о н киради. Қарға бўлиб қағиллайди.

А р з а н д а пусиб кириб келади.

Ш а й т о н унга нимо қилади. А р з а н д а отаси ечиб қўйган костюмни олиб, чўнтакларини кўради. Икки тахлам пулни олгач, ҳиринглашиб, сакрашиб, югургилаб чиқиб кетишади.

О т а киради.

О т а (сочиқ билан артиниб). Озроқ енгил тортдим-э! (Костюмини олиб) Ойлик маошдан рўзғорга тегишлисини, Арзандамга аталганини алоҳида ажратиб қўйсам... (Чўнтакларини пайпаслаб, ранги оқарганча) Ие, пуллар қани? Наҳотки, кайф билан... Йўқ, аниқ эсимда, мана шу чўнтагимга солиб келгандим. Қизиқ, кейинги пайтда уйда мана шунақа... Олдин будильник – соат, сўнг магнитофон, андатра телпак, кожа куртка... изма-из йўқолди! Энг ёмони уйимизга келган меҳмонларнинг ҳам «нарс»си йўқолаябди! Шунинг орқасида уч-тўртта оғайним ҳам юз кўрмас бўлиб кетишди. Нима бало ўзга сайёраликлар «учар тарелка»да келишиб ҳазиллашишябдимиз? Шошма, бу ҳазилкаш тағин ўзимизнинг Ўғилтой бўлмасин?! Йўғ-е, ҳали у ёш бола-ку! Атиги, энди, ўн бешга кирди. Бунинг устига нима топсам, мушукка олдирмай, кучукка тишлатмай шу эркатой учун тахисам... Ёки, қаттиққўлроқ бўлиб, бироз қулоғини чўзиб қўйсаммикин?! Йўқ, бу хавфли... Магнитофон йўқолганда «Мабода, ўйнагани олмаганмидинг?» деб сўраб балога қолдим. Аразлаб уч кун тузук-қуруқ овқат емади. Мен инфаркт бўлдим, онаси инсульт! Эҳ-ҳ, кейин бу арзандани овутиш учун нималар қилмадик, нималар бермадик! Ҳа, майли... Ҳали, бола-ку?! Қиёмга етганда қуйилиб қолар... (Чиқади).

Б о қ и киради. Ҳамма ёғи кўкарган. Ёқавайрон.
Кўтариб олган портфелининг иллагин узилган

Б о қ и (сўкиниб). Бўлди, энди арзанда билан бир партада ўтирмайман! Ошначиликдан ҳам чиқдим. Тўғри-да! Илгари бу арзанда «аммамнинг бузоғи» эди. Энди эса шох чиқариб қолган. Портфелимни қўлимдан юлқиб олиб, ичидаги бор булочка, ширинликларни бемалол, паққос тушираябди! Биқинидан дарча очиб қўяй дейман-у, аммо... Бу безори киссасида ҳаммиша «кнопкали» пичоқча олиб юради! Ўша учун ундан ҳозир ҳатто, айрим ўқитувчилар ҳам ҳайиқиб қолишган. Бўлди, бундай ошнадан ошим сови-ди! Энди, у билан бир партада ўтиришни ҳам, елкамнинг чуқури кўрсин! (Қўл силтаб чиқади).

Калта иштонда, ярим яланғоч Б а х о д и р киради.

Б а х о д и р (*хуноби ошганча*). Шарманда бўлдим, шарманда! Кимсан, мактабнинг энг аьлочи ва энг обрўли ўқувчиси, яъни, мени, куппа-кундузи, ўз ихтиёрим билан ечинтириб, ярим яланғоч қилиб кетишди! Расво бўлдим, расво! Ҳаммасига анови, оғайни деб орқа қилиб юрганим Арзанда айбдор. Арзанда эмас, қип-қизил аферист экан! Янги китоблар харид қиламан, дея шаҳарга тушгандим...Йўлда, ўша оғайнижоним менга елимдек ёпишиб олса бўладими?! Бирпасда илондек авраб-алдаб ташлади. Нима эмиш, «Ҳадеб китоб ўқийверганимдан, ранги-рўйим ҳам қоғоздек оқариб қолганмиш! Бунақада, тезда бирор-бир хавфли касалликка чалинишим ҳеч гап эмасмиш. Китоб ўқиб, кўздан қолиш ўрнига, бирор-бир бошқа машғулот, масалан, карта ўйнасам, фойдаси ниҳоятда катта бўлармиш. Сабабики, мен мактабнинг энг зеҳнли, зукко ўқувчиси бўлганлигим боис, бошқа ландовур болаларни ютиб бой бўлиб кетармишман! Кейин ўша ютган пулларимга истаганча китоб сотиб олиб...» Хуллас, мақтов гап ёқмай кетсин...Арзанданинг иссиқ-ширин гапларига бирпасда сариеғдек эриб, лаққа тушганимни сезмай қолибман. Кейин, нима бўлди, дейсизми?! Дара бўлди, бало бўлди... Уч-тўрт бола иштирокида карта ўйинга тушиб кетдик. Бошда бахтим чопгандек бўлди. Сўнг омад оқсади. Олдин дадамдан олган «йўл пули»ни ютқаздим, сўнг китоб учун йиғиб юрганларим қулоғини ушлаб кетди. Ниҳоят, навбат кийим-бошга етди... Хуллас, бир пайти қарасам, шир-яланғоч бўлиб қолибман. Шарманда бўлдим, шарманда! Бу кўринишда, энди қишлоғимга қандай етиб бораман?! На илож. Кеч бўлиб, қоронғи тушишини кутишдан бошқа чорам йўқ. Расво бўлди, расво... (*Чиқади*).

Ш а й т о н в а А р з а н д а қаҳ-қаҳ уришганча чиқиб келишади.

Саҳна ўртасида думбалоқ ошиб, ўйинга тушишади.

Ш а й т о н. Мен – Шайтонман!

А р з а н д а. Мен эса – Арзанда шотир!

Б и р г а л и к д а.

Биз иккала «баҳодир»,
Ёлғондан ёпиб чодир,
Авраш-алдаш бизга хос.
Феъл-атвор ҳам, шунга мос.
Ҳа-ҳа, ҳа-ҳа, ҳа-ҳа-ҳа!
Биз шунақа, шунақа!

Ш а й т о н. Мен, Шайтонман – азозил!

А р з а н д а. Мен эса, шогирди қобил!

Б и р г а л и к д а.

Бизга йўлиққаннинг, ҳоли бўлар вой!
Кўз ёшлар оқади, мисли тўлиб сой,
Юракларга қўрқув, қутқу соламиз,
Чоҳдан олиб, яна чоҳга отамиз!
Ҳа-ҳа, ҳа-ҳа, ҳа-ҳа-ҳа!
Биз шунақа, биз шунақа, шунақа!

Ш а й т о н (*Арзандага*).

Маслаҳатим, айёр бўл, айёр,
Текин ошга ҳамиша тайёр.

А р з а н д а (*Шайтонга*).

Гап йўқ, устоз! Мен айёр,
Буюринг юмуш, мен тайёр!

Б и р г а л и к д а.

Ҳа-ҳа, ҳа-ҳа, ҳа-ҳа-ҳа!
Биз шунақа, шунақа...

Оёқ товуши эшитилди.

Ш а й т о н (*думини лаби устига босиб*). Тс-с! Келмоқда,
бир «амаки» ё «тоғамиз»!

А р з а н д а (*қўлларини ишқаб*). Фарқи йўқ! Ким бўлма-
син, шест секундда чўнтагини қоқамиз!

Иккаласи қоронғилик томон пусиб кетишади.

ОЛТИНЧИ КҮРИНИШ

Тор хужра. Хона папирос тутуни билан қопланган. Стол устида ичимликдан бўшаган шиша, стакан, кулдон ва сигарет қолдиқлари. Деворларда турли хил башарали суратлар... Хона бурчагида каравотда **А р з а н д а** Пиртиқ-ёмоқ кўрпа-кўрпачада ётибди. У инқиллаганча бошини зўрға кўтаради. Соч-соқоли ўсиқ, исқирт, афтодаҳол кўринишда.

А р з а н д а (бошини чангаллаб). Вой, бошим! (Бўш стаканни оғзига олиб боради, шишани сириқтиради) Лаънати! Ҳеч вақо қолмабди-ку?! Бу ёқда эса қорин ҳам очликдан тата-лаб... (аланглайди) Ҳой, ким бор?! Бу лаънати Лаин қайси гўрга гум бўлди?! «Устоз» деганиям шунақа тутуриқсиз бўладими?! Хў-ў... Шайт-т... Устоз! Ҳушт-т-т... (Ҳуштак чалади).

Ш а й т о н кириб келади.

Ш а й т о н. Ҳуштак чалинди, биз келдик! Йўқладилар. Биз пайдо бўлдик! Хўш-ш, оғайничалиш... Аҳволлар қалай?!

А р з а н д а (пичинг оҳангида). Сояи давлатида... кўриб турганингдек, мана... Бошнинг пачоғи чиқиб ётибди! Хўш-ш, олиб келдингми?!

Ш а й т о н. Албатта-да! (Қўйнидан ярми ичилган шиша чиқаради) Мана, марҳамат! Вой, бояқиш болагина-ей. Билмадим, агар мен бўлмасам ҳолинг нима кечарди?!

А р з а н д а (шишани юлқиб олиб). Гапни калта қил! (Ютоқиб ичади) Ие, бу кам-ку?! Олиб келганинг, икки ютум-у... Яна керилганига ўлайми, бу жунбошни!

Ш а й т о н. Э-э, шунисига ҳам қуллуқ қилсангчи, қилтирбош! Чўнтакда ҳемиринг бўлмаса?! Мени афсун китобимни сичқон кемирган бўлса... Ҳалиям, ишбилармонман! Биттасининг кўзини шамғалат қилиб, қўлидан юлқиб қочдим... Қара, ҳалиям ўпкамни босиб ололганим йўқ. Ҳа, майли, биз шунақа... Доим, хизматга туҳмат олиб юриб ўрганиб қолганмиз. Ич, ич... Ош бўлсин!

А р з а н д а. Ош?! Қани ош? Қорин оч... йўлини топ!

Ш а й т о н. Уф-ф! Қарзларинг ҳам кўпайиб кетаябди-да, ошна... На, чора. Бошингни оғриғи қолсин. Сўнг бозор оралаймиз...

А р з а н д а (хурсанд). О-о! Пул топдингми?! Бўлмаса, думба– жигарли шашликдан-а?

Ш а й т о н. Пул йўқ! Шашликни ҳам киссанг қаппайганда ҳидлайсан. Бозорда шунчаки... У бошидан кириб... «Манави маҳсулотингиз қанча? Йўқ, олдин мазасини кўрай. Нархи тўғри келмади!» деб нариги бошигача етсанг, кўрасанки, қорнинг тўқ-да! Хўш, қалай?

А р з а н д а. Бу сафар «қалай»дан ҳам ҳалай-булай! Занглаган темир. Билдинг. Қуруқ гапларинг-чи. (Кекирдига қўл қўйиб) Мана шундоқ жонимга тегди. Институтдаги домлаларнинг қуруққа жаврайверишидан безиб-ку, дарсга бормай қўйгандим!

Ш а й т о н. Ростданми?! Унда сенга «хушхабар» бор! Бугун ўша сен ўқийдиган таътилхонага ўтгандим. «Эълонлар тахтаси»да манови (қўйнидан қоғоз чиқариб) «хушхабар» икки ойдан буён осифлиқ турган экан. Ўқиб берайми?!

А р з а н д а. Уҳ-ҳ! Калла сал жойига келди-я! «Хушхабар» дейсанми? Қани, ўқи-чи...

Ш а й т о н (ҳижжалаб). Хўш-ш... Хуллас, талаба Арзанда Эркатоев узлуксиз дарсларда иштирок этмаганлиги, ахлоқсиз хатти-ҳаракатлари, безорилиги туфайли... Бир сўз билан айтганда, табриклайман! «Талабалик қафаси»дан қутулибсан. Энди, эркатоим сен, эркин қушсан! Бошинг... Йўғ-е, бурнинг ҳид олган томонга қараб, қанот қоқавер!

А р з а н д а. Оббо! Буни эшитса папаша билан мамаша роса хафа бўлишади-да?! Вой, бошимга яна оғриқ кирди! Манови зормандадан қолмадими?!

Ш а й т о н. Эҳ-ҳ! Сенинг қийналганингни кўрсам, сира чидолмайман. (Қўйнидан «олекалон» чиқариб) Мана. Импортнийси! Мазасини кўр-чи. Лекин, буни ҳам «қарз дафтарим»га ёзиб қўяман!

А р з а н д а (қўлини чўзиб). «Бунинг» нима?!

Ш а й т о н. Сен ичадиган «бувва». Бир бойвуччанинг сумкасидан... Ҳе-ҳе-ҳе, ўзлаштириб, сен учун илиндим. Ишқилиб, бош оғриғига... Ямоқ-да!

А р з а н д а (лабини ялаб). «Ямоқ» бўлсаям, томоқда зўр эриккан! Бу бошқа гап. Хўш, халоскорим, «почта»дан ҳам хабар олдингми?!

Ш а й т о н. «Почта»да нима, поччам ишлайдими?! У ерда бургам адашганми?

А р з а н д а. Тушунмадим?! Ахир, маслаҳатинг билан «Мамаша салом, пул тамом!» деб, сўнг жавоб келмагач, «Папаша привет, менда денги нет!» деб телеграмма бергандим. Ўшанга...

Ш а й т о н. Э-э, қўйсангчи, ўша «папаша»ю-мамашанг»ни! Минг йилдан ошиқ яшаб, бунақа бемеҳр, хасис, юраги тош қотган ота-онани кўрмаганман?! Сен ахир, яккаю ёлғиз, меросхўр эркатой фарзанд бўлсанг... Гапнинг очиги, қадрингга етмадими, сен ҳам улардан воз кеч!

А р з а н д а. Ҳой-ҳой! Оғзингга қараб гапир. Ота-онамга тўхмат тошини отма! Улар жуда меҳрибон...

Ш а й т о н. Меҳрибон?! (Қўйнидан конверт олиб) Мана, уларнинг сенга «меҳрибонлиги»!

А р з а н д а. Бу яна нима?!

Шайтон. Нима бўларди... Хат! Папаша билан мамашанг ёзган мактуб. Остонадан топиб олдим. Ўқийсанми!

А р з а н д а. Бошим айланиб, кўзим тиниб кетаябди. Ўзинг ўқиб берақол...

Ш а й т о н. Шунақа. Ҳамма нарсага балогардон ўзим (хатни очиб ўқийди) Хўш-ш... «Етиб маълум бўлсинки, ул катта шаҳарда ўқийман деб, бизни лақиллатиб, уятга қолдириб юрган оқпадар...»

А р з а н д а. Оқпадар?! Нима дегани у... Яхши гапми ёки ёмон?!

Ш а й т о н. «Оқ» рангингни оқартиради-да! «Қора» бўлса бошқа гап эди. Хуллас, оғайни, тамом! Энди отанг ҳам йўқ, онанг ҳам... Қип-қизил сағирсан! Кўрдинг, тирик етим қилишгани етмагандай, яна пул ўрнига сенга пўписа қилиб хат ёзишибди!

А р з а н д а. Институтдан ҳайдалганимни, ҳеч ким билмасди-ку?! Ким сотди?! Ҳозир бориб дабдаласини...

Ш а й т о н. Тўғри қиласан! Бир кучингни кўрсатиб қўй, ўша сотқин сўтакларга!

А р з а н д а. Нима, сен уларни танийсанми? Ишқилиб, кучим етадими, уларга?!

Ш а й т о н. Албатта-да! Бири анави кўзойнак, иккинчиси бақалоқ ҳамқишлоғинг. Ахир, бу шаҳарда улардан бошқа сенинг танишинг йўқ-ку?!

А р з а н д а. Ҳа-а, тўғри айтасан! Ҳе, ўша...

Ш а й т о н. Қуруқ сўкишдан фойда йўқ. Тезда бориб, бирини кўзойнагини синдир, иккинчисини қорнига теп!

А р з а н д а. Бунинг иложи йўқ. Чунки, иккаласи бир бўлса кучим етмайди. Иккинчидан, улар мен қўрқадиган бир милиса амакиникида ижарага туришади!

Ш а й т о н. Унда, уларни пастқам жойда битта-битта ушлаб ол!

А р з а н д а. Айтишга осон. Биринчидан, улар доимо бирга юришади. Иккинчидан, мени кўришди дегунча худди, бўрига дуч келгандек дарҳол қуённинг суратини чизиб қолишади!

Ш а й т о н. Бўри дейсанми?! (Хона бўйлаб юраркан, ўйчан ҳолда) Йўқ, бўри бўлиш сенга тўғри келмайди. Чунки, бўрининг еса ҳам, емаса ҳам оғзи қон! Маслаҳатим, сен тулки бўл... Ҳамиша, айёрлик билан иш тут! Ана ўшанда сувга сапчисанг сиртинга нам юқтирмайсан! Кулга ағанасанг, кир қолдирмайсан. Элакда бемалол сув ташийсан. Осмонда учиб кетаётган пашшага ерда туриб нағал қоқасан. Қора ишларга қўл урсанг ҳам, ҳамиша сутдан оқ, сувдан тиниқ кўринасан! Мана шу ўғитларимни қулоғинга қирмоч қилиб елимлаб ол. Бу борада, ҳар доимгидек мана мен, сенинг энг яқин сафдошинг, маслаҳатгўйинг бўламан! Энди эса... (Хона деразасига яқин бориб пардасини кўтариб қарайди) Ўҳў-ў... Мен кутган қоронғилик тушибди! Ҳамма ёқ зимистон... Хўш-ш, тулкигинам «ов»га тайёرمىсан?!

А р з а н д а (бемажол). Йўқ! Ҳамма ёғим қақшаб, дармоним қуриб кетаябди... Мадорим йўқ. Менга куч керак, қувват зарур! Ёрдам бер...

Ш а й т о н. Асло ғам чекма! Доимо, мен сенга кўмакдошман деябманку... (четга) Ниҳоят, мен кутган дақиқалар яқинлашмоқда. (шприц чиқариб) Манови «зорманда»га бу

зумрашани ўргатиб олсам... Тамом! Ана унда сўнгги марра ҳам меники! (Арзандага) Сенга қувват керакми?! Ҳе-ҳе-ҳе! Кел, унда мана буни билагингга санчамиз... Шунда ҳам, куч оласан, ҳам кайф қиласан... Мазза!

А р з а н д а (ортига тисарилиб). Йўқ... йўқ! Мен уколдан кўрқаман!!!

Ш а й т о н. Кўрқма! Эшитмаганмисан, чумчуқдан кўрққан тариқ экмайди... Э-э, қочмасанг-чи! Сен ахир мен учун дунёдаги энг жасур ва кўрқмас боласан... Қочма деябман! (Хона бўйлаб қувади, тутиб олиб) Бўлсанг менга чин шотир, кўрқоқ бўлма, бўл ботир! (Арзандани бўғиб, мажбуран билагига укол санчади. Арзанда додлайди).

Секин бошланган майин мусиқа, бора-бора ваҳимали тус олади.

Чироқ ўчади. Қоронғиликда А р з а н д а нинг дод-войи, сўнг телбаларча кулгиси... Ш а й т о н урган қаҳқаҳага уланиб кетади.

СЎНГГИ КЎРИНИШ

Саҳна ўртасига қўйилган «Ўлжа»дан шуъла таралиб турибди. Ш а й т о н қоронғилик қаъридан бўйнига сиртмоқ солинган А р з а н д а ни эмаклатиб, судраб чиқади. А р з а н д а қора либос ва қора ниқобда.

Ш а й т о н. Тс-с! Ҳозирча ҳуштак чалинмасин... Бу ёғига мен фақат йўл кўрсатиб тураман. Ўзинг эмаклайсан! (Арқонни Арзанданинг бўйнидан олиб) Ниқобингга эҳтиёт бўл. Тағин юзингни очиб қўймагин. Қани, секингина ҳушт-т... Ёдингда бўлсин. Бу ниҳоятда ноёб, қимматбаҳо ўлжа! Қўлга киритсанг... Бир умр кемириб яшасанг ҳам, адо қилолмайсан... Лекин, уни ўма-а... ўзлаштириш мушкул! Хўш-ш, кўрқмайсанми?!

А р з а н д а. Йўқ, кўрқмайман! Чунки, ёнимда сендай суянчиғим бор! Қолаверса, биринчи маротаба «ов»га чиқаётганимиз йўқ-ку!

Ш а й т о н. Ҳа, балли! Лекин, айтиб қўяй. Мабода, қўлга тушсанг ҳам кўрқма... Ҳамма айбни, бемалол менга ағдаравер! Елкамни қалин жун қоплаган, кўтаравераман.

Қани энди. Йўлинг... Ҳм-м, йўлни қора қил... Олга! Бу ёғи оз қолди...

А р з а н д а («Ўлжа» томон эмаклаб, қўлини чўзганча).
Ҳа-ҳа... Оз қолди! У ёғига марра меники. Мазза қилиб яшайман! «Ўлжа»ни қўлга киритай... Сўнг, ҳатто устозим Шайтонга ҳам бермайман. Ҳаммаси ўзимники...Ўзимники!!!
Ҳаммасига ўзим... (Қўлини «ўлжа»га чўзади).

Шу аснода юқоридан улкан омбир «оғзини» очганча келиб
А р з а н д а нинг узалган қўлларини маҳкам қисади.

А р з а н д а. Вой-дод! Қопқонга тушдим... Қутқар... Шайтон, халоскорим, қаердасан?! Кўмак бер, қутқар!..

Саҳна четида Ш а й т о н пайдо бўлади. А р з а н д а томонга қараб масхара қилади, дум силтаб «хайрлашади».
Саҳна тобора қоронғилашади. Мусиқа. Саҳна ёришганда
А р з а н д а боши ҳам, «қора курси»да ўтирибди.

Т е л а д а н о в о з. Хўш, Арзанда Эркатоев, айбдор сифатида гуноҳларингни тан оласанми?!

А р з а н д а (сесканиб). Йўқ! Менда гуноҳ йўқ. Ҳаммасига анови... Шайтон айбдор! Мени йўлдан урган, қинғир ишга ундаган ўша лаънати иблис!!!

Думини силкилатганча, ҳуштак чалиб, таманно билан
Ш а й т о н кириб келади.

Ш а й т о н. Ҳа-ҳа-ҳа! Хафа бўлма-ю, оғайни...Ёлғонни ҳам ямламай ютаркансанми?!

А р з а н д а. Ёлғон?! Мен ҳали ёлғон гапираябманми? Шу гапни сен айтаябсанми?!

Ш а й т о н. Ҳа, мен! Такрор айтаманки, сен ёлғон гапираябсан!

А р з а н д а. Ахир ҳаммасига сен Шайтон!..

Ш а й т о н. Бу гапинг ҳам ёлғон. Мен Шайтон эмас, аслини олганда танангни тўридан жой олган жигилдонман!

А р з а н д а. Унда мени...

Ш а й т о н. Ҳа, ақлингни кемтик қилган, эгри йўлга бурган, тўғри йўлдан оздирган, аслида бу сенинг – жиғилдонинг!

А р з а н д а. Жиғилдон?! Унда сен кимсан?!

Ш а й т о н. Мен эса, ўша сен суянган, сен орқа қилган жиғилдонингда ин қурган иблисман! Бошқача айтганда, кимки ўз ҳавойи ҳирси, бузуқ нафсига эргашса, ҳалол меҳнатдан бўйин тобласа, унинг виждонини қурум босиб жиғилдонга айланади. Жиғилдон эса ҳамиша менинг, яъни Шайтоннинг инон-ихтиёри, измида бўлади! Менинг етовимда юрганлар эса дунёни фақат қора ранглардагина кўради, қўли эса қабохат ва ёвузлик қилишгагина қодирдир... Энди, тушунгандирсан, овсар шогирд?!

А р з а н д а. Ҳазиллашманг, устоз! Мени хафа қилаябсиз...

Ш а й т о н. Йўқ, оғайничалиш... Ҳаётда ҳар кимнинг ўз олдига қўйган мақсад ва матлаби бўлади. Менинг ишим ва юмушим – сени йўлдан уриш эди. Мен ўз бурчим ва истагимни бажардим. Шундай экан, мендан хафа бўлма. Ўзингдан ўпкала...Ажралиш фурсати эса етди. Чунки, вақтим тигиз. Мен ҳали дунё кезиб, яна янгидан-янги сенга ўхшаган «жиғилдон бандалари»ни овлашим лозим. Сўнгги сўзим эса қисқа ва мазмунли бўлади. Алвидо!..

Ш а й т о н қаҳқаҳа отганча, виқор билан чиқиб кетади.

А р з а н д а умид илинжида унинг ортидан қўлларини чўзади.

Боши қуйи эгилади. Ҳолатга мос музика. А р з а н д а бошини оғир кўтариб залга юзланади.

А р з а н д а. Оғайнилар! Мени кечиринглар...Ҳамма айбларимга иқрорман. Ғўрлигим, нодонлигим орқасида шайтонга шогирд тушдим. Энди кўзим очилди. Жазомни олишга, гуноҳларимни ювишга тайёрман! Фақат, мени кечиринглар... Менга ёрдам беринглар! Мана бу «қора курси»дан сира қўзғала олмаябман! Менга ёрдам берадиганлар борми?! Отажон! Онажон!! Қаерда менинг дўстларим?! Ким бор...

О т а, О н а улар изидан Б а ҳ о д и р, Б о қ и саҳнага кириб келишади.

О т а. Биз шу ердамиз ўғлим! Аммо, бизни... Мени кечир! Билсанг, фарзанд мисоли ёш ниҳол. Ниҳолни парваришлаб, вояга етказиш эса боғбон зиммасига юкланади. Мен боғбон сифатида сени сув ва озуқадан баҳраманд этибман-у, аммо, ўзим эккан ниҳолнинг эгри ўсаётганлигига бепарво бўлибман... Кўзим кеч очилди, болам! Кечир мени... Ҳозир сенга ёрдам бераман. *(Арзандани «қора курси»дан ажратмоқчи бўлади. Аммо кучи етмайди).*

О н а. Ҳа, ҳар қандай ота ҳам, она ҳам ўз жигаргўшасига ёмонликни асло раво кўрмайди. Мен ҳам сенга меҳрим нуруни берай дебман-у, аммо, тушаётган ёруғликни ўз қўлларим билан тўсибман. Ялангоёқ юришингни истамабман-у, бироқ, ихтиёрсиз тарзда йўлларингга тикон экибман. Оқ сутимдан толеинг оқ бўлсин, дебман-у, лекин тотлик талтайтиришларим, шакарга ҳаддан ошиқ ботирилган эркалашларим захар-заққумга айланганлигини сезмай қолибман. Ҳамма оналар сингари, ўз фарзандига яхшиликни соғинган-у, аммо, ўзим истамаган ҳолда сенга ёмонликни раво кўрган волидаи гуноҳкорингни кечир, болам! Ҳозир, ёнингга учиб бораман! *(Арзандага кўмак беришга уринади. Аммо, кучи етмайди).*

Б а ҳ о д и р *(олдинга чиқиб)*. Иккаламиз дўст бўлишга аҳд қилгандик. Оналаримиз бир-биримизга тўн ёптиришиб ошно тутинишга ундашганди. Аммо, биз бунинг уддасидан чиқа олмадик. Йўлда йўлдош, бир-биримизни қўллаб-қувватлашда қўлдош бўлолмадик! Мени кечир...

Б о қ и *(олдинга чиқиб)*. Хатоларимизни тўғрилаш учун сенга ҳозир ёрдам берамиз! *(Навбатма-навбат ёрдамга боришади, аммо кучлари етмайди).*

Б а х ш и залдан кўтарилиб, саҳнага чиқиб келади.

Б а х ш и *(дўмбирасини чертиб)*.

Ҳар бир қисса-ривоятнинг бордир, ниҳояси – поёни,
Гарчанд эртак, аммо эрур, эзгуликнинг ошёни,
Эртагим-эртак, мисоли олтин беланчак,
«Олтин беланчак»да бизлар учдик ҳалинчак...

деганларидай, мана эртақлар салтанатига қилган парвоз-саёҳатимизнинг ҳам сўнгги манзили кўриниб қолди. Хўш, саргузаштсееар болажонларим, замонавий кўринишдаги эртақ-томошамизни шу талқинда тугатишга ижозат бера-сизларми?! Қани, кимда қандай таклифлар бор?

Б и р и н ч и т о м о ш а б и н (залда ўрнидан туриб). Мени кечирасиз-у, Бахши бобо, ҳар бир сўзи нақши бобо... Аммо, ҳар қандай эртақ, одатда яхшилик билан тугаши лозим эмасми?!

И к к и н ч и т о м о ш а б и н (залда ўрнидан туриб). Мен ҳам ўртоғимнинг ушбу фикрини қўллаб-қувватлайман. Ахир «Эртақлар – яхшиликка етаклар!» деб ўзингиз айтмадингизми?!

Б а х ш и. Фикрларингиз тўғрику-я! Аммо, ўзларингиз кўриб гувоҳи бўлдингиз. Эртагимиз қаҳрамони Арзанда Эркатоев Шайтон қутқусига учиб, айб ишларга қўл урди.

Б и р и н ч и т о м о ш а б и н. Аммо, бунинг учун у жазосини олди. Ота-онаси, устозлари, дўстлари олдида юзи шувит бўлди.

И к к и н ч и т о м о ш а б и н. Энг кераклиси, у энг оғир жазо – «кулги»га маҳкум этилди!

Б и р и н ч и т о м о ш а б и н. Шу боис, сиздан ўтинчимиз... Агар биздан бошқа томошабинлар ҳам рози бўлишса!

И к к и н ч и т о м о ш а б и н. Арзанда Эркатоев ҳам бундан буюғига «арзандаю-эркатойлиги»ни ташлаб, яхшилар сафидан ўрин олишга чин ваъдасини берса!

Б и р г а л и к д а. Унга кўмак бериш лозим. Чунки, биз нафақат эртақда, балки ҳаётда ҳам ҳеч кимнинг Шайтон қутқусига учрашини истамаймиз!

Б а х ш и. Раҳмат сизларга, болаларим! Сизлар эртақ-томошамизнинг мазмун-моҳиятини теран ва тўғри англаб етиб-сизлар! Дарҳақиқат, халқимиз бағри кенглиги, кечиримлилиги билан бошқалардан ажралиб туради. Адашганларга имкон беради. Қолаверса, ҳар қандай эртақ – ҳаётга монанд. Вояга етган ўспирин қошида учта йўл намоён бўлади. Буларнинг бири «Борса – келар», иккинчиси «Борса хатар», учинчиси

эса «Борса келмас»... Эртагимиз қаҳрамони, адашиб «иккинчи йўл»ни танлади. У ўз ҳолига ташлаб қўйилса «учинчи йўл»га қараб кетиб, ҳаёти фожиали тугайди. Кўмак қўли чўзилса, «биринчи йўл»га қайтади...Шундай экан, фурсат борида унга ота-онаси, дўстлари ёрдам беришига розиман!

О т а. Мен ёрдам бермоқчиман! Лекин, кучим етмаябди...

О н а. Мен ҳам фарзандимга кўмак кўрсатишни истайман. Бироқ...

Б а ҳ о д и р, Б о қ и (биргаликда). Биз ҳам ёрдам беришга тайёرمىз. Аммо...

Б а х ш и. Албатта, ҳар бирингиз ёлғиз ҳолда ёрдам беришга қурбингиз етмайди. Куч – бирлик, ҳамжиҳатликда, деган нақлни эшитмаганмисизлар?! Бу – фарзанд тарбияси, нафақат ота-онанинг, балки, боғча-мактаб, маҳалла-кўй, барча-барчанинг вазифаси эканлигидан далолат беради. Шундай экан, қани ҳаммамиз биргаликда ҳаракат қиламиз!

Томошабинлар қарсаги остида О т а, О н а, Б а ҳ о д и р ва Б о қ и биргаликда А р з а н д а ни «қора курси»дан ажратиб олишади. О н а ўғлининг устидан қора либосни ечиб олиб оқ рангига алмаштиради. О т а ўғлининг бошига дўппи кийдириб, белига белбоғ боғлайди. Б а ҳ о д и р китоб, Б о қ и эса унга портфель совға қилади.

А р з а н д а (ёнидагилар ва залга таъзим қилиб). Раҳмат сизларга яхшилар! Ҳамма, ҳаммага қуллуқ! Мени яна бир кечиринишгини сўрайман... Мен босинқираб, қўрқинчли туш кўраётган эканман. Сизларнинг кўмагингизда кўзим очилди. Сизларга чин ваъдамни бериб айтаманки бундан буён мен ўз йўлимдан ҳеч қачон адашмайман! Эзгулик ва яхшилик бекатларида сизлар билан қайта учрашгунча хайр!

Б а х ш и.

Эртаклар, эшитганни эзгуликка етаклар,
Йўлингизда болаларим, доим унсин чечаклар,
Қудратлидир кимки бўлса, билимдон,
Билимдан доимо, диллар навқирон,
Шу боис, ақлингни раҳнамо этгил,

Нолойиқ ишлардан олислаб кетгил,
Шайтонга ёндошма, босмасин ғафлат
Нодонликдан келар, доимо кулфат,
Кучни йиғинг болаларим билакка,
Яхши ният қилган доим етар тилакка
Эртакларим, эзгулик, яхшиликка етаклар,
Йўлингизда мудом унсин гулу райҳон, чечаклар
Эртакларда бордир, панду насиҳат,
Яхши дилга, яхши ҳикмат – кифоят.

Парда.

ЁЛҒОНЧИНИНГ ҲОЛИ ВОЙ

(Болалар учун эртақ-томоша)

Қатнашувчилар:

Қ у ё н
О л м а х о н
К и р п и
Қ о б о н
Б ў р и
Қ а р ғ а – хабарчи

БИРИНЧИ КЎРИНИШ

Парда ҳали очилмаган. Мусиқа. Қ а р ғ а «учиб» киради.

Қ а р ғ а. Қар-р, қар-р! Салом болалар-р! Мен – ўрмон хабарчиси – қора Қарғаман! Қар-р... Эшитинг, ким бўлмаса қар-р! Шовқин-суронли хабар-р! Ана қулоқ тутинглар-р...

Парда ортидан шовқин-сурон. Қ у ё н нинг чинқириғи, ҳайвон ва қушларнинг қичқириқлари эшитилади.

Қ а р ғ а. Қар-р! Қулоқ солинглар-р! Бу шовқиннинг бош сабабчиси узунқулоқ қуён бўлади. Ана шу ғилайни бугун ҳайвонлар, ўрмонларидан ҳайдашаябди! Нега дейсизми?! Чунки, Қуёни қурмағур қачон қарама ёлғон гапирди, ҳаммани алдайди. Унга кўп танбеҳ берилди, огоҳлантирилди... Ҳатто шалпанг қулоқларини ҳам чўзишди! Барибир фойдаси бўлмади. Мана энди бечора «ҳайдалиш» ашуласини айтаябди. Ие, ана! Қуёнбойнинг ўзи биз томонга қараб қочиб келаябди! Бу ёғи нима бўлишини ўзларинг кўрганларинг маъқул. Мен эса қар-р! Қуённинг ўрмондан қувилганлиги ҳақида «Интернет»га хабар беришим керак. Ча-а-ав! Кечирасизлар, қар-р!

Парда ортидан саҳнага Қ у ё н отилиб чиқади. Ҳамма ёғи кўкарган, қулоқлари осилган... Ортидан ҳайвонларнинг қичқириғи эшитилади.

– Ҳў-ў, ярамас ёлғончи! Қани ўрмонимиздан «қуённинг расмини» чизиб қол-чи!

– Ҳа-а, ўзингга бошқа ўрмондан ўрин изла! Орамизда алдамчиларга жой йўқ!

– Тўғри! Қачон тавбангга таянсанг қайтиб келарсан. Унгача қорангни кўрсатма!

Қ у ё н тўхтайди. Кўкарган кўзини силаб муштини кўрсатади.

Қ у ё н. Ҳў-ў, ярамас ҳайвонлар! Ҳали сенларга кўрсатиб... *(учиб келган олмадан боши ғурра бўлади)* Вой, бошим! *(олмани тишлаб)* Тф-у! Ҳатто, отган олмалари ҳам чириган... Ие, қурти ҳам мўралаб турибди! Ҳали, обрўйим шу бўлдимиз?! Ур, лекин, свежий сабзи билан ур! Карсиллаган карам билан, майли, калламга тушир... Айбим нима? Ёлғон гапиришми? Хўш, нима қилибди?! Ёлғонимдан бирор жойларинг... Ҳалиги, жунпатларинг камайиб қоладими! Бошқаларни алдаш, лақиллатиш... Эҳ-ҳ, қандай мазза! Шундай экан, бундан кейин ҳам, ёлғон айтавераман, ҳаммани аҳмоқ қилиб, лақиллатавераман! Бу бўлмаса, бошқа ўрмонга боравераман... *(у ёқ-бу ёққа аланглаб)* Ие, қаерларга келиб қолдим?! Ҳой, бирор паррандами-даррандами борми?!

О л м а х о н, К и р п и, Қ о б о н қўл ушлашиб,
қўшиқ айтганча кىришади.

Биргаликда бир-бирини кўрсатишиб куйлашади.

Мен Кирпи,
Мен эса Қобон,
Камина Олмаҳон,
Бўлиб бир тану жон.
Уччаламиз дўст-ўртоқ,
Ҳазилкаммас чин ўртоқ.
Билим олиш бурчимиз,
Сарф этиб бор кучимиз.
Ўқиш, меҳнат бизга хос,
Ўйнаб-кулиш шунга мос.
Яхшиликка қўшиб бош,
Ёмонларга отиб тош.

Ўрмон мулкин сақлаймиз,
Юрт меҳрини оқлаймиз...

Қ у ё н (*афтини буриштириб*). Ким бўлди бу саёқ со-
зандалар! Нега менимас, ўзларини мақташайбди?! Ўйинини
бузмасам... (*ёлғондан акса уради*) Апчшу-у. А-а-а-а-апчшу-у!

О л м а х о н. Ие, бу шамоллаган шалпангқулоқ қаердан
пайдо бўлди?!

К и р п и. Ҳа, меҳнат ва спорт билан шуғулланмайди
шекилли?!

Қ о б о н. Бу ғилай башарани мен ҳам биринчи кўришим!
Ҳой, нотаниш... Оғайничалиш?! Отинг нима? Кимсан, нега
жимсан?!

Қ у ё н. Менми?! Наҳотки (*гердайганча*) мени танимасанг-
лар?! Ахир, мен... Буларни бир боплаб лақиллатмасамми?!
(*ҳайвонларга*) Мана эшитинглар:

Менинг кимлигим, жумлаи жаҳонга аён,
Биров узунқулоқ дейди, бировлар – Қуён!
Гарчанд кўринишим, нимжон, чиллашир,
Аммо, кучим тўлиб-тошган, мисли баҳодир.
Айиқ мени кўрса, ўзин дарҳол четга олади,
Қоплон, қашқир... думин қисиб қочиб қолади.
Бўри менга нима?! Тумшуғига тушов соламан,
Тулкин эса тутиб, терисини шилиб оламан.
Бақани бир боссам, дейди «Вақ-вақа!»
Кароче, ҳамма ҳайвон, мен учун «Чурвақа!»
Мен шунақаман! (*кўкрагига уриб*) Мен шунақаман!
Ҳа-ҳа... Узунқулоқ ботир, қўрқмас Қуён мен бўламан!

Ортиқча зўриқиб, кучаниб гапирганлиги боис нафаси
етмай қолади.

О л м а х о н. Бўлди, бўлди! Агар шу гапларингни беш-
дан бири тўғри бўлсаям биз сенга қойилмиз!

К и р п и. Ҳа, сал мақтанчоқ-маҳмадана демаса дўст ту-
тинса бўлади!

Қ о б о н. Агар, алдамаётган бўлса... Ростданам, керакли
ҳайвонга ўхшайди!

Улар пичирлашиб, маслаҳатлашиб олишгач, биргаликда.

– Ҳой қўрқмас Қуёнча. Илтимос қилсак, ўрмонимизда қоласанми?

Қ у ё н. Менми?! Ай, момент... Ана, ёлгоннинг кучини кўрдингларми? Қаерга боришни билмай ўзимнинг бошим қотиб турганди! (ҳайвонларга) Гапнинг очиги, мен шу тобда Ҳиндистонгами, Африкагами... кетаётгандим! Ҳалиги, шер... Йўғ-е, фил овлашга! Лекин, йўлда қутурган бир туя билан тепишиб қолиб... Нега ишонмагандай қараябсизлар?! Кўрмаябсизларми, бир кўзим кўкарган, бир қулоғим шалпайган... Хуллас, сизлар ёқиб қолдинглар. Илтимос қилсанглар, майли, қоламан!

Ҳ а й в о н л а р. Ур-ре! Қойил. Қўрқмас Қуён энди биз билан қоладиган бўлди!

Қ у ё н. Менга қаранглар... Мен-чи, ҳамманинг ҳам таклифига рози бўлавермайман! Хуллас, қорним оч... Сизларда банан, ананас, киви... Ие, йўқми? Унда, майли, сабзи салат, кўмкўккина карам ҳам кетаверади!

О л м а х о н. Қўрқмас Қуёнчани қорнини тўйдиришнинг бир иложини топамиз.

К и р п и. Ҳа, бизнинг ўз боғимиз бор. Ёнида полиз маҳсулотлари ҳам парваришланмоқда. Бемалол, қорнингни тўқлаб...

Қ о б о н. Тўғри! Ўша боғни қўриқлашни сенга топширамиз. Ахир сен қўрқмас ва баҳодир Қуёнсан-ку! Хўш, розимисан?

Қ у ё н. Ай, момент! Боғни қўриқлаш қўрқинчли эмас-микин?! (ҳайвонларга) Бу, ҳалиги... Боғларингга мабодо, хавфли махлуқлар тез-тез босқинчилик қилиб туришмайди-ми?! Мен-ку, қўрқмайманку-я... Лекин, бирортасига шикаст етказсам...

О л м а х о н. Йўқ! Ўрмонимизда тартиб-қоида ўта қаттиқ. Ўзидан кичкиналарни ва кучсизларни хафа қилганлар, дарҳол жазога тортилади.

Қ о б о н. Ҳа, улар дарҳол ўрмонимиздан ҳайдалади. Масалан, қовунларни ёриб ташлагани учун жайра, полапонларга кўз олайтирган илон, босқинчи бўрилар ана шундай

жазога тортилган. Ундан кейин, мана биз... Хоҳлаган пай-тингда чақирсанг, кўмакка учиб келамиз!

Қ у ё н. Шунақами?! Ундай бўлса... Майли, кўп қўймадинглар, розиман! Рози бўлганим учун-чи... Энди, менга кўп мева ва сабзавотлар келтиринглар! Фақат, тез...

О л м а х о н. Узр, Қуён! Биз ҳозир дарё бўйига шоши-лаётган эдик.

К и р п и. Тўғри. Биз дарёнинг соҳилини тошдан тозалаб стадион қурмоқчимиз.

Қ о б о н. Сен эса, бориб, бемалол боғимизни орала. Ҳам қорнингни тўйдирасан, ҳам қоровуллигини қиласан. Лекин, илтимос... Мева-чеваларни кўп исроф қилма. Чунки, маҳсулотлар – ўрмон мулки. Ҳамманинг оғзига тегиши керак. Хайр!

Кетишади.

ИККИНЧИ КЎРИНИШ

Боғ манзараси. Дарахт соясида Қ у ё н қаппайган қорнини силаб дам олаябди. Атрофида чала епилган мева-сабзавотлар.

Қ у ё н (кекириб).

Ёз бўлса-ю, қиш бўлмаса,
Емиш бўлса-ю, иш бўлмаса.
Бу боғда «таом» тайёр,
Сабзидан тақдим тумор.
Карамни карсиллатдим,
Тарвузни тарсиллатдим.
Қовунни қиртишладим,
Бодрингни хўп тишладим.
Ҳаммаси ҳам жуда соз,
Шундай ўтар олтин ёз.
Ётганча ўйлаб бундай,
Хулоса қилдим шундай.
Ёлғон сўзлаш – яхши одат,
Ёлғондан топдим саодат...

Ҳа, гапларим рост. Ҳаммани алдаб, лақиллатиб яшаш кони фойда экан. Мана ўзимдан мисол. Қорин тўқ, ғамим йўқ. Бирор ишга, юмушга айтишса дарров бир баҳонани ўйлаб топаман. Анқовлар дарров алдовимга ишонишади. Лекин, шу тобда зерикаябман. Ҳадеб кавшаниш, ухлайвериш ҳам жонга тегди. Нима қилсам бу зерикишим (*эснаб, керишади*)... Ёки, дарё бўйига бориб ҳайвонлар ҳашарида қатнашсаммикин?! Йўғ-е, қўлим қаварса кейин сабзи кавлолмай қолиб... Манови арғимчоқда учсам-чи?! (*Туриб ток новдасида учмоқчи бўлади. Шох узилиб йиқилади*) Вой-ей! Семириб кетибман шекилли?! Уҳ-ҳ! Нима қилдим, энди?! Ҳа-а, топдим! Ҳозир ёлғондан «вой-дод» солсам, ҳайвонлар югуриб келишади. Сўнг уларни алдаб аҳмоқ қиламан! (*саҳна четига бориб панжасини оғзига карнай қилади*) Ҳой-й, ким бор?! Айиқ келди... Йўғ-е, айиқ десам ишонишмайди. Ҳой, ёрдамга! Бўри келди... Бўрини тутдим! Тезроқ, тезроқ келинглар!

Ҳайвончалар югуриб киришади.

О л м а х о н. Нима гап?! Тинчликми?!

К и р п и. Ҳа, ростданам нега бақирдинг?

Қ о б о н. Биздан бирор ёрдам керакми?!

Қ у ё н (*терини артиб*). Менга-я?! Баҳодир ибн Қўрқмас Қуёнга-я! Шунчаки сизларни менинг нимага қодир эканимни кўриб қўйинглар, деб чақиргандим!

О л м а х о н. Нимага қодирлигингни кўришимиз керак?! Манови еган мева-чеваларингними?!

К и р п и. Ҳа, ўзиям теварак-атрофни роса пўчоққа тўлдирибсан!

Қ о б о н. Эссиз! Кўлини чала тишлаб, ғажиб ташлабсан!

Қ у ё н. Ҳа, энди, қаҳрамонлигимга яраша-да! Мана, ҳамманг эшит, нима даҳшатли воқеа рўй берганини... Туни билан қоровуллик қилиб, кўзим сал илинган экан. Бирдан шитир-шитир эшитилди. Жудаям сезгирман-да! Секин кўзимни очсам катта бир бўри...

О л м а х о н. Бўри?!

К и р п и. Ҳа, бўлиши мумкинмас!

Қ о б о н. Тўғри, сен ёлғон гапираябсан!

Қ у ё н. Ким ёлғон гапираябди?! Менми?! Ишонмасанглар, унда қасам ичаман... Ҳа, ана алдасам ёнғоқ палласидаги сувга чўкиб ўлай. Асаларининг асалига бўкиб бўғилай! Хўш, қалай? Энди ишондингларми?

О л м а х о н. Хўп, ўша Бўри бойваччага бу ерда пишириб қўйган эканми?!

К и р п и. Ҳа, уни жазолаш учун узоқ манзилга ҳайдаб юборгандик-ку?!

Қ о б о н. Ростданам, уйқусираб туш-пуш кўргандирсан?

Қ у ё н. Қанақа туш? Бу ҳушимда бўлди... Хумас, бундай қарасам ўша текинхўр тулки... Йўғ-е, баттол Бўри палакда ўтирганча, кеча сизлар терган тарвуз-қовунлар бор-ку? Ўшаларни ёриб, сўлакайини оқизиб паққос ураябди. Чидолмадим. Ахир, сизларга сўз берганман. Шу боис, секин орқасидан бордим-у, «Ия!» деб каратэ... Йўқ, ҳалиги катта бир тарвузни бошига ургандим, сулайиб қолса бўладими?!

О л м а х о н. Сулайиб?!

К и р п и. Бечора ўлиб қолган бўлса-я?!

Қ о б о н. Югурдик! Эҳтимол, ёрдам беришга улгурармиз!

Югуриб чиқишади.

Қ у ё н (*қаҳқаҳа отганча*). Ҳа-ҳа-ҳа! Қалай, боплаб лақиллатдимми?!

Ҳайвонлар қайтиб киришади.

О л м а х о н. Дарахтнинг энг тепасидан туриб ҳам ҳеч кимни тополмадим-ку?! Ҳў-ў, алдоқчи!

К и р п и. Мен ҳам хас-хашакларни роса титдим. Бирор жонзот йўқ. Демак, ёлғон гапираябсанда-а?!

Қ о б о н. Бекорга тумшуғим билан тупроқни ағдарганим қолди! Биздай дўстларингни алдашга уялмадингми?!

Қ у ё н. Алдаганим йўқ! Эҳтимол, ўша Бўри ҳушига келиб қўрққанидан тирақайлаб қочиб қолгандир! Яна келса-чи... Албатта уни тутиб, терисидан поча пўстин тиктириб, сизларга кўрсатаман... Бўлдими?! Энди кетинглар. Чунки, мен олишиб чарчаганман! Дам олишим керак (*ётиб, ёлғондан хуррак отади*).

Ҳайвонлар кета бошлашади.

О л м а х о н. Бу Қуён қулоғимизга алдаб, лағмон илди-
ёв?!

К и р п и. Ҳа, ғилайнинг гап-сўзлари шубҳали...

Қ о б о н. Тўғри. Узунқулоқ ёлғончига ўхшайбди!

УЧИНЧИ КЎРИНИШ

Боғ манзараси. Қ у ё н тошқўрада картошкани сихга тортиб кабоб
пишириш билан машғул.

Қ у ё н (*кабобни елпиб*).

Кеб қолинг, ҳо-о, кеб қолинг,
Картошка кабобдан еб қолинг,
Алдаш-авраш менга хос,
Ҳаёт мазмунимга мос.
Баъзан ўйга толаман,
Шундан лаззат оламан:
Ҳайвонлар бирам содда,
Бундан бор менга фойда.
Умрим баҳори, кўз, қиш, ёз,
Ўтмоқдадир жуда соз.
Омадим шундай чопса,
Ишим бўлмайди носоз...
Кеб қолинг, ҳо-о, кеб қолинг,
Картошка кабобдан еб қолинг.

Ҳа, ана қорин ҳам тўйди. Ташвиш кетди. Кўз тегмасин,
атрофдагилар ўлғудай содда ва ишонувчан. Уларни яна
бир маротаба синаб кўрсаммикин. Ҳа-да... Уйқудан олдин,
ҳазми таом қиламиз-да.

Саҳна четига бориб, қўлини карнай қилиб бақиради.

Қ у ё н. Ҳой, ким бор?! Тезроқ... Тезроқ келинлар!
Бўрилар... Бешта бўри! Йўқ, учта... Ҳа, майли иккита
бўри! Оҳо-ҳо-й-й! Томошага келинлар! Ўҳў-у, бу сафар
кўпайишиб қолибсанларми?! Мана... Биттасини тумшугига

солдим! Мана... Бунисининг қорнига тепдим! Шунақа,
қўрқмас Қуён дейди, мени! Ҳой, кеб қолинглар!

Ҳайвонлар шошиб киришадн...

О л м а х о н. Яна нима бўлди?!

К и р п и. Тағин алдаб чақирдингми?

Қ о б о н. Ҳа, ёлғон гапирсанг хафа бўламиз-а!

Қ у ё н (*ҳансираб, терини артиб*). Тўхмат қилинмасин!
Қаршингизда қўрқмас, баҳодир ва дунёдаги энг ростгўй
Қуён турибди! Кўринг ва мендан ўрнак олинг. Бу сафар
бешта... Йўқ, учта... Ҳалиги иккита Бўри босқин уюштирди!

О л м а х о н. Лоф ҳам эви билан-да!

К и р п и. Тўғри, ёлғонингга яна ёлғон қўшаябсанми?!

Қ о б о н. Бизнинг устимиздан кулишни қачон бас қиласан-а?!

Қ у ё н. Устларингдан кулиб, нима... Маймун ўйнатаяб-
манми?! Тўғрисини айтаябман, холос. Мендан таъзирини
еган ўша Бўри бу гал шеригини ҳам етаклаб келган экан!
Менга эса барибир. Биттами, бештами... Каратэ қилиб таш-
лайвераман! Бечоралар думидан ажралиб...

О л м а х о н. Ҳў-ў, каратист?! Гапинг рост бўлса, бирор-
тасини ушлаб олгандирсан?

К и р п и. Ҳа, лоақал узилган думини кўрсатарсан?!

Қ о б о н. Тўғри. Гапларингни исботла-чи!

Қ у ё н. Исбот керакми? Марҳамат! Хўш-ш... Синган
шоҳлар, пайҳон бўлган полиз... Ҳа, мана кўйлагимни тагида
тирноқ излари ҳам қолган!

О л м а х о н. Ёлғон сўзлаябсан. Бирорта ҳам шоҳ-
шаббада синмаган!

К и р п и. Полиз пайкалда ҳам из кўринмаябди!

Қ о б о н. Демак, сен бизни яна алдабсан! Қани, дарров
кечирим сўра-чи!

Қ у ё н. Мен-а?! Кечирим сўраш қўрқмас Қуённинг
обруйига тўғри келмайди.

О л м а х о н. Ундай бўлса, сен ҳақингда хабарчи Қарғага
айтамиз!

К и р п и. Тўғри! Ўрмондаги ҳамма жонзотлар сенинг
ёлғончи эканлигингдан хабар топишсин.

Қ о б о н. Бундан кейин эса биз, бирорта гапингга ишон-
маймиз!

Кетишади.

Қ у ё н. Ишонишмас эмиш?! Менга-я! Ахир, мен алдаш ва
ёлғон айтишда ҳам устаси фарангман-ку... Шундай қиламанки,
ўзларинг яна беихтиёр алдов тўримга илинасизлар! Ҳа-ҳа-ҳа!

ТЎРТИНЧИ КЎРИНИШ

Бог манзараси. Бир чеккада «Ҳамма ҳашарга!» деган ёзув.
О л м а х о н, К и р п и, Қ о б о н хаскаш, белкурак, сават
кўтаришганича ўтишади. Дарахтларга боғланган тўр беланчада
эса Қ у ё н хуррак отмоқда. Қ а р ғ а киради.

Қ а р ғ а. Қар-р! Қар-р! Қар-р!

Оламга соламан жар.

Мана бу (Қуённи кўрсатиб) Узунқулоқ,

Ҳеч кимга солмай қулоқ.

Боши чиқмас ухлашдан,

Бекорчилик, «ух!»лашдан.

Ёлғон сўзлашдир иши,

Кўпайтирар ташвишни.

Ёлғон сўзлаш – бу зарар,

Фақат кулфат келтирар.

Бундайлардан не фойда?

Қилган иши бефойда...

Ҳа-а, болажонлар! Бу Қуённинг ёлғончилиги ва мақтан-
чоқлиги ҳаддидан ошиб кетаябди. Энди уни жазоламасак
бўлмайди. Қандай қилиб дейсизларми? Мен сизларга айт-
сам, мана шу ўрмоннинг олис ва қоронғи кунжагида қаҳри
қаттиқ қашқир... Йўғ-е, ҳалиги Бўри яшайди. Мен унга ха-
бар юборганман. Ҳализамон келиб қолса керак. («увлаш»
эшитилади) Ие, ана бу Бўривойнинг овози! Қани энди чет-
дан кузатайлик-чи, бу мақтанчоқ узунқулоқнинг ҳоли нима
кечаркан?! Қар-р... Ҳаммага етсин хабар-р! (чиқади).

Б ў р и. Мен Бўриман, Бўриман!

Ҳайвонларнинг зўриман.

Дилим суйган – ошу нон

Яхши кўрганим – Қуён,
Олмаҳон ҳам ёмонмас,
Аммо, тутиш даргумон.
Кирпининг тикани аччиқ,
Шу сабаб, гўшти – пуф сассиқ.
Қобонча ифлос, қоп-қора,
Нима қиламан, бўлиб овора.
Менга маъқул, шу тобда,
Тезлик билан шитобда.
Ғилайни тутиб олсам,
Тутиб тўримга солсам.
Сўнг ёзганча дастурхон,
Роса чайнаб устухон.
Ўзимни қилсам меҳмон,
Шўринг қуриди... Қуён!

Ҳа-а... Мақтанчоқ Ўзунқулоқ! Ўстимдан кулишни сенга кўрсатиб қўяман! (*ҳавони ҳидлаб*) Бу ҳушбўй ҳид Қуённики эмасми? (*аланглаб*) Ие, ана ўзлари ҳам... (*яқинига бориб*) Ў-ў! Ўзиям роса менбоп биққичагина экан! Ҳозир буни «Ҳап!» этиб... Йўқ! Бу менинг устимдан мазах қилган. Шундай экан, мен ҳам уни олдин, мушук сичқонни ўйнагандай бироз «ўйнатаман!» (*дарахт шохидан синдириб Қуённинг бурнини қитиқлайди*):

Аллаё, алла, аллаё, алла!
Пайти келди, турмоқ палла.

Қ у ё н (*уйқусираб*). Олмаҳон! Бу сенми, ухлашга ҳалақит берма. Биласан, кечаси каттакон Бўрини бир тепиб йиқитиб... Хур-р, пиш. Хур-р, пиш!

Б ў р и. Ҳа, Қарға айтгандай мени мазах қилгани рост экан-да?! Ҳа, майли, ҳозирча тушингда мақтаниб қол! (*чўлпи яна бурнига тегизади*):

Аллаё, алла, аллаё, алла!
Турақол энди, мақтанчоқ калла...

Қ у ё н (*ёнбошига ағдарилиб*). Ҳой, Кирпи! Тиканингни суқма... Ҳали, ухлашим керак! Олишиб енгган Бўрим жуда катта... А-у, хур-р, пиш-ш!

Б ў р и. Мақтанчоқ Қуёнчанинг гўшти қандай бўлса?!
Турақол, қўзичоқ... Йўғ-е... Қуён мақтанчоқ!

Аллаё, алла, аллаё, алла!
Тургил, ичагингдан ясамай салла!

Қ у ё н (*қўл силкиб*). Қоче, Қобон! Тумшугингни торт...
Кеча бир эмас бешта Бўрини биқинидан тешик очганман!
Хур-р! Ахир мен қўрқмас ва баҳодир...

Б ў р и. Бас! Бу ёғига чидолмайман! (*Қуённи қулоғидан секин кўтариб*) Ҳой, қўрқмас Филай! Қани, кўзингни мошдай оч-чи... Бир танишиб қўяйлик!

Қ у ё н (*кўзини очиб*). Ким бўлди, бу тасқара? Нима бало, ҳадеб Бўри, Бўри деяверганимга Бўри кирибдими тушимга?!

Б ў р и. Тушингда эмас, ҳушингда кўраябсан! Хўш-ш, сенми ўша ҳали, мени мазах қилиб, ёлғон айтиб юрган?!

Қ у ё н (*қалтираб*). Ие, Бўри тоға! Бу сизмисиз?! Йўғ-е, мен ҳеч сизни мазах қилганим йўқ. Менчи, ўзимдан катталарни доим ҳурмат қиламан! Ўлай агар, алдаётган бўлсам!

Б ў р и. Ҳа, майли, унда... Сен эшитишимча, қўрқмас ва баҳодир эмишсан! Ҳозир иккаламиз унда куч синашамиз. Ким енгса соврин – енгилганнинг гўштини ейиш! Ҳа-ҳа-ҳа!

Қ у ё н. Йўқ, мен ҳозир касалман. Касалим тагин сизга юқиб... Уэр, акса урсам майлими?

Б ў р и. Ҳа, бу сенинг сўнгги тилагинг бўлади! Акса урақол.

Қ у ё н. А-а-а... Йўқ. Дод! Вой-дод! Ким бор?! Ёрдам беринглар!

Б ў р и. Акса уришинг бақириққа ўхшаб кетарканми?! Кимни чақираябсан?

Қ у ё н. Йўғ-е! Ҳалиги, сиздай мухтарам меҳмонга чой-пой келтиришсин, деб... Ҳой-й... Ким бор... Дод! Ёрдамга! Чой-й... Аҳволим вой-й...

Б ў р и. Оч қоринга чой зарар! Олдин сени еяй, сўнг устидан сув ҳам кетаверади. Қани унда тайёрлан.

Болтасини қаёрайди. Қуён додлаганча қочади.
Бўри ортидан қувиб чиқади.

О л м а х о н, Кирпи, Қобонча шошиб киришади.

О л м а х о н. Ким у додлаган?

К и р п и. Менимча Қуённинг овози!

Қ о б о н. Ҳойнаҳой, у яна бизни алдаб, масхара қилмоқчи шекилли?! Ўша учун юмушимиздан қолмайлик... (чиқишади).

Саҳнага яна Б ў р и Қ у ё н ни қувлаб киради.

Б ў р и. Вой, Узунқулоқ-ей! Сузга уста десам, қочишингга ҳам гап йўқми, дейман?!

Қ у ё н. Ҳа-а, мен югуришда ўрмон чемпиониман! Вой-дод, ёрдам беринглар! Бўри тоға, тез югурманг, бу соғлигингизга зарар. Ҳой, ким бор?!

Б ў р и. Ҳечқиси йўқ. Дардимга Қуён гўшти даво (яна қувлашиб чиқишади).

Ҳайвонлар киришади.

О л м а х о н. Бу сафар Қуёнчанинг додлаши бошқачами?!

К и р п и. Барибир у ёлғончи. Яна бизни алдаётгани аниқ.

Қ о б о н. Тўғри. Қуёнча ишончимизни йўқотган. Ўша учун қани, йўлимиздан қолмайлик...

Саҳнага яна Б ў р и Қ у ё н ни қувлаб киради.

Б ў р и. Қуёнбой, илтимос. Тез югурмагин! Бунақада, гўштингни таъми бузилиб қолади!

Қ у ё н. Вой-дод! Гўштим ўзимга ширин!.. Ёрдамга! Нега ҳеч ким келмаябди-а? Ҳой, ким бор...

Б ў р и. Энди тўр ташламасам бўлмайди!

Тўрни отиб Қуёнчани тутати. Елкасига ортиб чиқади.

Ҳайвонлар киришади.

О л м а х о н. Негадир юрагим безовта! Ростданам Қуёнча Бўрига йўлиққан бўлса-я?!

К и р п и. Тўғри! Ана беланчаги ҳам бўш... Энди нима қилдик?

Қ о б о н. Ҳа, вақт борида Қарғага хабар бериш керак. У ҳамма нарсани билади...

Қ а р ғ а киради.

Қ а р ғ а. Қар-р! Қар-р! Бераман хабар-р! Бўри Қуёнчани тутиб, тўрга солиб кетаябди! Ана ўзи бу ёққа келаябди... Қар-р! Жангга бўлинглар тайёр-р!

Ҳайвонлар яширинишади.

Б ў р и ҳуштак чалганча киради. Тўрни ерга қўяди.

Б ў р и. Уф-ф! Бу Қуёнчаси тушмагур роса семиз экан, толиқтирди. Бироз дам олай. Лекин, мазза қиладиган бўлдим.

Қ у ё н (тўр ичидан ҳиқиллаб). Ёрдам беринглар! Нега дўстларим келмаябди-а?

Б ў р и. Ҳа-ҳа-ҳа! Чақириб, бекорга овора бўлма. Дўстларинг келишмайди!

Қ у ё н. Вой, до-о-од... Нега?! Ахир, улар...

Б ў р и. Негаки, сен уларни кўп маротаба ёлғон гапириб алдагансан. Шу боис қанча «дод» солсанг ҳам, дўстларинг энди сенга ишонишмайди. Бўлди! Вақт етди... Сени шу ерда еб кетмасам, оғир экансан...

Б ў р и болтасини чархлайди. Қ у ё н додлайди.

Шу аснода дарахтлар орасидан ҳайвончалар отилиб чиқишиб

Б ў р и га ҳужум қилишади. Хаскаш, белкурак, сават билан савашади. Бўри қўлини кўтариб қочади. Қ а р ғ а киради.

Қ а р ғ а. Қар-р, қар-р! Дўстларга олқишлар-р! Ёрдамингиз билан Қуёнча тўрдан қутулди! Куч – бирликда экани яна бир бор ўз исботини топди... Қар-р! Оламга соламан жар, ўрмон аҳлига бераман хабар-р... (чиқади).

О л м а х о н (Қуённи тўрдан чиқишига кўмак бериб). Ҳа, Бўри роса адабини еди! Энди, батамом ўрмонимизга яқин йўламайди!

К и р п и (Қуёнга ёпишган хас-хашакни олиб). Қарға
тўғри айтди. Бирлашсак бизни ҳеч ким енголмайди!

Қ о б о н (Қуёнга қўлини чўзиб). Мен ҳам шу фикрда-
ман. Хўш, сен нима дейсан Қуёнча?!

Қ у ё н (бошини эгиб). Мени кечиринглар! Пушаймон-
ман. Хато қилган эканман. Энди, сира-сира ёлғон гапир-
майман. Мақтанчоқликни ҳам бутунлай йиғиштираман.

О л м а х о н. Ишонаманки, бу гал алдамаябсан?

К и р п и. Ҳа, ёлғоннинг охири ёмон бўлишини ўзинг
бошингдан ўтказдинг!

Қ о б о н. Тўғри. Хўш, гапларинг ростлигига бу гал биз-
ни қандай ишонтирмоқчисан?!

Қ у ё н. Чунки, ёлғончилигим туфайли ҳаётим хавф
остида қолди. Шу боис сизлардан миннатдорман. Бундан
буён мен ҳам худди сизлардек ақлли, жасур, меҳнаткаш ва
энг асосийси ростгўй бўламан. Бу менинг чин сўзим!

О л м а х о н. Ундай бўлса, биз сенга ишонамиз!

К и р п и. Ишончимизни оқлайсан деган умиддамиз!

Қ о б о н. Ҳа, сафимизга хуш келибсан ростгўй Қуёнча!

Биргаликда куйлашади:

Биримиз Олмаҳон,
Биримиз Кирпи,
Биримиз эса Қобон,..
Сафимизга қўшилди энди
Ростгўй Қуён...
Ҳаммамиз бир тану, бир жон.
Ўқиш, меҳнат бизга хос,
Ўйнаб кулиш шунга мос.
Чин сўзга ташлаб назар,
Ёлғондан қилиб ҳазар.
Билим олиш бурчимиз,
Сарф этиб бор кучимиз.
Ўрмон мўлкин сақлаймиз,
Юрт меҳрини оқлаймиз...

Чиқишади.

Парда.

«КЕЛИН ШЎРВА»

(Интермедия)

БИРИНЧИ КЎРИНИШ

Келин тушган ҳовли. Остонада Турачучук хола қудаси Тўтихон Тўраевнани иззат-икром билан кузатмоқда. Унинг хайрлашув учун очган қучоғи муаллақ қолади. Тўтихон Тўраевна жавоб ўрнига қўлини узатади.

Т ў т и х о н Т ў р а е в н а. Деревняшкалик қилманг, опўси! Сиз билан биз культурный қудалармиз. Ана келин-нингизнинг юз очари ҳам ўтди-а? Энди қизим сапсем сиз-ники... Буёғига келинни келисопга солсангиз ҳам майли. Ўз туққанингиздай иш буюраверинг, ўргилай. Папаси Эштўхта Эсонович, яъни бизнинг хўжайинимиз ҳам шундай дедилар...

Турачучук хола гапирмоқчи бўлади, аммо қудаси гапдан тўхтамайди.

Т ў т и х о н Т ў р а е в н а. Гапимни бўлманг! Мен гапирганда-чи заведующий бўлган боғчамдаги қирқта қақжон миқ этмай ўтиради-я? Хуллас, ҳалиги қизимни бошқалардай конфетнинг қоғозига ўраб-чирмаб, пуф-пуфлаб ўстирганим йўқ. Бедняшка ёшлигида кўп азоб кўрган. Маёвкага чиққанимизда мошин ўлгур бузилиб қолиб, қизгинам 500–600 метр пиёда юрган! Ҳа-ҳа, ишонаверинг. Ҳатто, биринчи курсда-чи, папаси Эштўхта Эсоновичнинг қовоқ уйганига қарамасдан бир кунми, йўқ бир ярим кун далада пахта ҳам терган! Шунақа... Қийинчилик кўриб ўсган менинг болагинам!

Турачучук хола гапирмоқчи бўлади, аммо қудаси бу гал ҳам имкон бермайди.

Т ў т и х о н Т ў р а е в н а. Шошманг, қуда! Шошган пишак кўр туғар... Мана мен шошмай Эштўхта Эсоновичдай хўжайинга текканлигим учун образцовый қиз туғдим!

Қизгинамни айниқса культурасига гап йўқ! Чойни пиёлада узатинг, тўкиб ташлаб рюмкада ичади. Лағмонничи вилкада ейди! Қуш уйқу... Кундузими, кечасими телевизор кўравериб ҳам мудрайверади.

Турачучук хола қудасининг эснаганидан фойдаланиб тез-тез гапиради.

Турачучук хола. Саранжом-саришталигидан гапиринг! Пазандалигидан гапиринг... Қўли ширинми ўзи келинимни, ўргилай?! Хулқи-одоби дегандай...

Тўтихон Тўраевна. Ҳа, энди сут ўрнига соскани асалга ботириб эмизганимдан сўнг болагинамнинг тилидан бол томади-да! Қизгинамнинг ранги-рўйини оппоқлиги қаймоқнинг бетини кўп ялатганимдан... Ҳа, пазандалигини сўрадингизми?! Қизим-чи, яъни келинингиз қурмағур зигирдай боши билан «Ўзбек таомлари» деган китоб борку... Ўшани ўрисча, инглизча тилда босилган сувратли альбомини бошига болиш қилиб ухларди. Анқонинг тўхумини топиб келиб беринг, икки секундда «яичка» пишириб беради! Мана бизни боғчамизда пишадиган чехонбели дейсизми, бефтшекст ейсизми...

Турачучук хола. Ниманинг бели? «Чиён бели», «Теп-текис» дейсизми? Шунақа овқатларни ҳам биладимми? Ҳай бизга ўзимизнинг ёвғон шўрваём бўлаверарди...

Тўтихон Тўраевна. Шўрвами? Мақтасам-мақтамасам қизим шу пайтгача шўрва қилиб бирор марта ҳам тагига олдирганмас... Мен сизга айтсам...

Ташқаридан машина сигнали эшитилади.

Тўтихон Тўраевна (*сергак тортиб*). Ана, Эштўхта Эсоновичнинг «Эсперо»лари ҳам келдилар. Энди кетмасак бўлмайди! Ҳай, қудажон, чарларгача хайр! (*ташқарига шошиб йўл олади*)

ИККИНЧИ КҮРИНИШ

Турачучук хола қудасини кузатиб келиб, ҳали йиғиштирилмаган ноз-неъматларга тўла дастурхон ёнига яқинлашади.

Турачучук хола (бошини чангаллаб). Вой, бошим! Бу қудамни Тўти деганча бор экан... Миямни қоқиб қўлимга беришига бир баҳя қолди. Лекин, мақташига қараганда қизи қиз эмас, мисоли фаришта! Ҳамма иши саришта! Шошма, келинни келганда кўр, сепини ёйганда кўр... Қўнғиз ҳам боласини оппоғим деб суйганакан! Онаси мақтайверади-да! Ўзим бир синаб кўрай. Қани чўмични қандай ўйнатаркан? Хўш-ш, нима овқат буюрсам экан?! Ҳа, ҳали онаси шўрвани боплайди деяётганмиди... Бўлди, қайнатма шўрва тайёрла-таман. Ана масаллиғи ҳам тайёр...

Турачучук хол чорпояда яхшилаб ўтиради, елпиғич билан елпинганча, қўш болишга ястанган кўйи чимилдиқли уй томонга қараб овоз беради:

– Ҳай-й, келинпошша! Кели-и-ин дейман!

Эшитилаётган хорижий мусиқа тинади.

Куёв (югуриб чиқиб). Аям сизни чақираябди! Қайнона чақирганда келин дарҳол, «Лаббай, ойижон!» дея чопқиллаб бориши керак! Давай, югуринг...

Келин (қиқирлаб). Ўргатманг! Подумаеш... Тўйдан тўрт кун олдин мамашкам билан роса репитиция қилганмиз. Видео записи бор... Вообше, киноларда ҳам кўрганман... Анақа «Ўтган тунлар»ми?!...

Турачучук хола. Келин дейман! Менга қаранг...

Келин (бош силкийди). Ҳа, мамашка... Эҳ-м, ойижон!

Турачучук хола. Ҳа, бу кун чошгоҳдан ўтди, келинпошша! Ана қайин опаларингиз масаллиғни арчиб тайёрлаб кетишибди. Таомни энди икковимиз тайёрлаймизми, ёки бир ўзингиз?

К е л и н. Вой, что вы?! Уялтирманг. Ўзим ҳаммасини как штик биламан!

Т у р а ч у ч у к х о л а. Унда ана капгир, ана қозон... Бир ширин шўрва қилинг. Хўш, овқат қилиш учун биринчи нима қилинади?

К е л и н. Ну, вообщем. Олдин соч турмакланади. Кейин сирға, узукларни суғуриб олиб қўйиш керак! Чунки, қозонга тушиб кетса...

Т у р а ч у ч у к х о л а. Бу гапингиз дуруст, лекин, мени қайнонам биринчи қозоннинг қулоғини артиш керак деб ўргатган. Чунки, фаришталар келиб ўтирадиган жой тоза бўлиши керак деб ўргатган. Ана ундан сўнг ўт ёқиб, қозонга ёғ солинади...

К е л и н. Биламан! Мана (*қулқиллатиб қозонга ёғ қуяди*).

Т у р а ч у ч у к х о л а (*ранги оқариб*). Сиз пирожки қовураябсизми, бунча ёғни исроф қилиб... Пиёзни ташланг... пиёзни!

К е л и н. Биламан! Мана...

Т у р а ч у ч у к х о л а. Энди гўшт...

К е л и н. Ўргатманг, мана...

Т у р а ч у ч у к х о л а. Энди сув... Ҳай, қайнаган сув эмас, совуғидан... Об-бо!

К е л и н. Биламан! Совуғи керакми? Мана холодильникдаги муздан аралаштираман, всё!

Т у р а ч у ч у к х о л а. Бўлари бўлди! Энди сабзи, шолғом...

К е л и н. Биламан! Ўргатманг...

Т у р а ч у ч у к х о л а. Билганингиздан ўргилай... Вой, шўрим! Сабзини арчимай ташладингиз-ку?!...

К е л и н. Биламан, чунки ҳамма витамин пўстида бўлади. Мамашкам шундай ўргатган... Мамашкамга эса папашкам Эштўхта Эсонович...

Т у р а ч у ч у к х о л а (*шубҳа билан қарайди, ўзига ўзи*). Бу ўзи умрида қозонга яқин борганми?! Овқатни ё папаси, ё ҳамсоysi қилиб юрган-ов... (*шубҳа билан*) Қани бунини бир синаб кўрай-чи... Келинпошша, энди биласизми, қозонга нима соласиз?!

К е л и н. Мен биламанку... Лекин сиз айтингчи?!

Т у р а ч у ч у к х о л а (у ёқ-бу ёққа қараб, дастурхондаги баркашдан бир тилим тарвуз бўлагини олади). Мана буни...

К е л и н. Биламан деябман-ку! (тарвуз бўлагини иккиланмасдан қозонга ташлайди) Мана, пажалиста!

Турачучук хола жойида ҳанг-манг бўлганча қотади.
Бироздан сўнг ҳуши ўзига келгач ўзини мажбурлаб кулади.

Т у р а ч у ч у к х о л а. Бўлди, мамашкангиз айтгандан ҳам моҳир пазанда экансиз! Пешонам қурсин... Энди бу овқатингизга нима деб ном қўямиз келинпошша... «Келиншўрва»да-а? «Келиншўрва», мени шўримга шўрва-я! Бўлинг, келинпошша кетдик!

К е л и н. Қаёққа?!

Т у р а ч у ч у к х о л а. Туришингиз шу бўлгач, маҳалланинг бошидаги ошхонага-да!

К е л и н. Вой, папамлар ҳам нуқул шунақалар. Қачон мамашкам овқат қилса катта кўчадан ошхона излаб қолади... Тўхтанг, ўғлингизни ҳам айтиб чиқай. Ҳаммамиз бирга бо-рамиз...

МУНДАРИЖА

Шогирдимнинг шогирди – Саид Аҳмад.....	3

Ҳикоялар

Меҳмон	6
Товуқ шўрва	14
Қўйга ем бўлган Қўзивой.....	20
«Шалпангқулоқ»	28
Ўйин зўр бўлди!.....	39
«Туф-туф»нинг тилсими.....	41
Бозорга ўхшайди бу дунё (туркум).....	44
Болалигим – пошшолгим (туркум).....	53
Қулмурод қурумсоқ ҳангомалари	62
Шайтон шотирлари	73
«Ҳожатбарорлар» ҳузурида.....	81
Унутилган мўъжизалар	114
Эртақлар	135

Драмалар

Айлана ёхуд «тубсиз ҳовуз»нинг сири.....	142
«Отинг нима, оғайни?!».....	163
Фармон фермер нима дейди?	186
Шайтонга йўлиққан бола	249
Ёлғончининг ҳоли вой.....	291
«Келин шўрва» (интермедия).....	306

Адабий-бадний нашр

Муҳаммад Очил

**КУЛИНГ-У, КУЛГИГА ҚОЛМАНГ
САЙЛАНМА**

Ҳикоя ва драмалар

Мухаррир *И. Зойиров*

Бадий муҳаррир *Ш. Мирфайёзов*

Техник муҳаррир *Т. Смирнова*

Мусаххих *Д. Тўйчиева*

Компьютерда саҳифаловчи *А. Сулаймонов*

Наприёт лицензия раками АІ № 154. 14.08.09.

2013 йил 6 августда босишга рухсат этилди.

Бичими 84x108 ¹/₃₂, Virtec Optima Uz гарнитураси. Офсет босма.

16,38 шартли босма тобоқ. 14,9 напир тобоғи.

Адади 1000 нусха. 275 рақамли буюртма.

Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг

Ғафур Ғулом номидаги наприёт-матбаа ижодий уйида чоп этилди.

100128. Тошкент. Шайхонтохур кўчаси, 86.

Телефон: (371) 241-25-24, 241-48-62, 241-83-29

Факс: (371) 241-82-69

www.gglit.uz, e-mail: iptdgulom@sarkor.uz, info@gglit.uz